





KAHRAMANMARAŞ  
BÜYÜKŞEHİR  
BELEDİYESİ

KÜLTÜR  
YAYINLARI

İN  
LE CE  
ME



**İmtiyaz Sahibi**  
**Büyükşehir Belediyesi Adına**  
Fırat Görgel

**Genel Yayın Yönetmeni**  
Duran Doğan

**Yayın Koordinatörü**  
Harun Kadioğlu

Kahramanmaraş  
Büyükşehir Belediyesi  
**Kültür Yayınları Serisi: 172**

**Yayıncı Sertifika No**  
49659

**Yazarlar**  
Prof. Dr. Rahmi Tekin  
Prof. Dr. Yaşar Baş

**2. Baskı**  
Kasım 2025

**Kapak Tasarım**  
Ali Şenocak

**Mizanpaj**  
Salih Koca

**ISBN 978-625-95534-7-4**

**Baskı**  
Bizim Büro Basımevi Yayın ve Dağıtım  
Hizmetleri San. Tic. Ltd. Şti.  
Ankara Sertifika No: 42488  
Drama Yayınevi  
Pazar Aşağı Mah. Rampalı Çarşısı No. 131  
Yalvaç/ISPARTA Sertifika No: 49249

**İletişim Adresi**  
Kültür, Gençlik ve Spor Dairesi Başkanlığı  
Akçakoyunlu Mah.  
Şekerdere Blv.  
Onikişubat /Kahramanmaraş  
Telefon: (344) 215 40 40

*Bu eser, Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesinin bir kültür hizmetidir.*

# MARAŞ VAKIFLARI

## Dulkadirli ve Osmanlı Dönemi

Prof. Dr. Rahmi Tekin

Prof. Dr. Yaşar Baş





# TAKDİM

Köklü bir medeniyetin taşıyıcısı olan şehirler; yalnızca taşla, toprakla, anıtlarla değil, aynı zamanda kurdukları kurumlarla, yaşattıkları değerlerle ve inşa ettikleri toplumsal dayanışma ağıyla anlam kazanır.

Kahramanmaraş, tarih boyunca sahip olduğu bu derin mirasla; inancın, ilmin ve hayrın yoğrulduğu vakıf geleneğinin Anadolu'daki en güçlü merkezlerinden biri olmuştur. Dulkadiroğulları Beyliği dönemiyle başlayıp Osmanlı Devleti hâkimiyeti boyunca devam eden süreçte, şehirde camiden medreseye, zaviyeden imarethaneye, kervansaraydan kitaba, mezradan yaylaya uzanan çok yönlü vakıf müesseseleriyle adeta bir hayat sistemi inşa edilmiştir.

Elinizdeki eser, işte bu çok katmanlı kültürel zenginliğin ilmî bir dikkatle kayıt altına alınmış halidir. Prof. Dr. Rahmi Tekin ve Prof. Dr. Yaşar Baş'ın titiz arşiv taramaları ve belgelerle destekledikleri analizler, Maraş'ın vakıf geçmişini yalnızca belgelemekle kalmamış; aynı zamanda bir medeniyetin haritasını da gün yüzüne çıkarmıştır. Bu yönüyle eser, tarihçiler kadar şehir plancıları, kültür politikası yapımcıları ve sosyal bilimciler için de önemli bir başvuru kaynağı niteliğindedir.

Unutulmamalıdır ki, bir toplumun geleceğini inşa etme iradesi, geçmişini tanıma ve anlama sorumluluğuyla mümkündür. Geçmişin sesi arşiv belgelerinde, en kalıcı izleri ise vakıf taşlarında, kitabelerde, eski defterlerde ve sözleşmelerde yaşamaktadır. Maraş Vakıfları adlı bu kıymetli çalışma, işte bu izleri okuyup yorumlayan ve gelecek kuşaklara aktarabilen nadir eserlerden biridir.

İlk baskısı 2007 yılında yapılan bu eser, kısa sürede tükenmiş ve gerek bilim camiası gerekse yerel tarih meraklıları tarafından yeniden erişilebilir kılınması talep edilmiştir. Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi olarak, şehrimizin tarihsel ve kültürel mirasına sahip çıkma kararlılığımız doğrultusunda, bu değerli çalışmanın yeni baskısını gerçekleştirmekten büyük bir memnuniyet duyuyoruz.

Bizler sadece bugünün ihtiyaçlarına değil; geçmişin yüklediği sorumluluklara ve geleceğin emanetlerine de omuz veren bir anlayışla hareket ediyoruz. Bu eser, Maraş'ın vakıf kültürüne dair bir hafıza kaydı olmanın ötesinde, geleceğe bırakılmış bir değerler haritasıdır.

Emeği geçen kıymetli hocalarımıza, yayına hazırlık sürecine katkı sunan tüm ekip arkadaşlarıma gönülden teşekkür ediyor; bu değerli eserin yalnızca geçmiş anlatmakla kalmayıp, bugüne ilham, geleceğe ise rehber olmasını temenni ediyorum.

**Fırat GÖRGEL**

*Kahramanmaraş Büyükşehir Belediye Başkanı*





# İKİNCİ BASKI ÖN SÖZ

Elinizdeki çalışma, önce lisans üstü bir inceleme olarak düşünülmüş, nihayetinde başka bir şekilde dönüşerek 2000 yılında tamamlanmıştı. Girişimlerimizin ardından, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü'nce yayınlanması kararı alınmıştı. İlgili raporunu sunması talebiyle merhum Prof. Dr. Refet Yinanç görevlendirilmişti. Kendisi, istihankârane ifadeler kullanmak suretiyle birkaç yerde bazı düzeltilmelerin yapılması talebinde bulunarak çalışmanın biran evvel yayınlanmasının doğru olacağı yönünde görüş bildirmişti. Nezaket göstererek bizlere de bu konuda bilgi vermişti. Ancak aradan bir süre geçmiş, ilgili genel müdürlüğün yayın alanı ile ilgili politika değişikliği dolayısıyla çalışma yayınlanmamıştı.

İlgili Bakanlığın bu konudaki 28 Ağustos 2004 tarihli yazısı üzerine, biz de merhum hocanın talepleri doğrultusundaki düzenlemeleri yaparak çalışmayı gözden geçirdik. Nihayetinde eserin basımı konusunda araştırmalara başladık. Konya Ereğlisi'den Dr. Ali Sayar Beyefendi, sosyal bilimlere meraklı bir kültür insanı olarak kitabın basımına talip oldular. Onun ve ekip arkadaşlarının dikkatleri ve gayretleriyle Oğuz Dulkadiroğlu Bektik Kültürünü Yaşatma Derneği'nin kültür hizmeti ve 1 numaralı yayını olarak eserin 2007 yılında basımı gerçekleşti. Çalışmanın yayınlanması, bizleri mutlu etmişti. Bununla beraber, eserin görmüş olduğu ilgi, bizleri daha da sevindirmişti.

Sonuç olarak yıllar önce yayınlanmış çalışmanın ilk basımına ulaşmak oldukça güçleşmişti. Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Kültür Spor ve Turizm Dairesi başkanı Sayın Duran Doğan, kısa bir süre önce bizi aradı ve kitabın yeni baskısını yapmak istediklerini ifade ettiler. Bu vesile ile kitabı yeniden gözden geçirdik ve 2. baskıya hazır hale getirdik.

Kahramanmaraş ve çevresinin ansiklopedik bir tasnifleme ile vakfı kültürü hazinesini ele alan, okuyucuya sade bir dille sunulmaya çalışılan bu çalışmanın eksiklerinin anlayışla karşılanmasını dileriz. Eserin 2. baskısını yapan başta Kahramanmaraş Büyükşehir Belediye Başkanı Sayın Fırat Görgel'e, Kültür Spor ve Turizm Dairesi başkanı Sayın Duran Doğan'a ve emeği geçen herkese teşekkür ederiz.

**Rahmi Tekin – Yaşar Baş**

*Ağustos 2025*



# ÖN SÖZ

Bir milleti millet yapan özellikler, o milletin geçmişi, mevcut yapısı ve geleceğine yön veren kurumların zamanla oluşturduğu ortak davranış ve düşünce birliği ile ortaya çıkmıştır. Düşünce ve davranış birliği ile oluşan ortak yapıya da kültür denilmektedir. Geçmişin, yaşanan zamana, zamanın geleceğe bir köprü vazifesi yapması ve bir milletin sağlıklı bir devamlılık sağlamasında öz benliğini oluşturan milli kültürünün önemli etkisi vardır. Bu açıdan bakılınca kültür ve medeniyet tarihi araştırmaları önem kazanmaktadır.

Türk-İslam devletlerine ait kültürel özelliklerin oluşmasında etkisi inkâr edilemeyecek olan önemli kurumlardan birisi vakıflardır. Vakıflar, insanların yapmış oldukları hayır müesseselerinin başında gelmektedir. Çok çeşitli amaçlarla kurulan vakıflar, insanların yardım etme duygusundan kaynaklanmaktadır. Milli ve dini kültürümüzün bir parçası olan vakıf müesseseleri toplumda dini, sosyal, eğitim, sağlık, bayındırlık ve beledi işlere yönelik bir çok hizmetleri yapmayı esas almışlardır. Yani, günümüzün bir çok sosyal güvenlik, eğitim ve benzeri kuruluşların görevi geçmişte vakıflar aracılığıyla yerine getirilmiştir.

İslam devletlerinde, Anadolu'da kurulan devletlerde ve özellikle Osmanlı Devleti'nde vakıflara gereğince önem verilmiştir. Beylikler ve Osmanlı döneminde Anadolu adeta bir vakıflar cenneti haline gelmiştir. Sultanlar, aileleri, devlet adamları ve varlıklı insanlar için mallarını vakıf yapmak suretiyle hizmete dönüştürerek ebedileştirmek artık bir gaye olmuştur. Anadolu'da kurulan beyliklere merkezlik yapan tüm şehirlerde, o beyliğin sultanı veya aileleri tarafından yapılan birçok vakıf esere rastlamak mümkündür.

Maraş bölgesinde Maraş ve Elbistan şehirleri, Dulkadir Beyliği'ne merkezlik yapmış önemli iki Anadolu şehridir. Bu şehirlerimizde ve çevresinde Dulkadir Beyliği döneminde ve Osmanlı Devleti zamanında bir çok vakıflar yapılmıştır. Çalışmamızda bu günkü Maraş Vilayeti çevresinde Dulkadir Beyliği ve Osmanlı Devleti zamanında yapılan hayrî, zürri ve sair vakıfların tespiti ve Maraş çevresinde Dulkadirli ve Osmanlılar tarafından kurulan vakıfların bölgedeki durumu, etkileri, sosyal ve kültürel hayatın gelişmesi ve değişmesine katkılarının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bölgenin vakıfları ile ilgili kaynakların verdiği bilgilere dayanarak birkaç tez yapılması mümkündür. Bu nedenle araştırma konusunun coğrafi alanı Maraş'ın merkezi ve yakın çevresi ile sınırlandırılmıştır. Araştırma esnasında arşiv belgeleri ve mevcut kaynaklar, tarama, inceleme, değerlendirme ve yorumlama yöntemiyle gözden geçirilmiştir. Özellikle arşiv kayıtları, vakfiyeler, kitabeler, vakıf defterleri, şer'îye sicilleri çoğunlukta olmak üzere, bölge ile ilgili tarihi kaynaklar ve araştırma inceleme eserlerinden yararlanılarak elde edilen bilgiler, eski hukukumuzun önemli bir bölümünü oluşturan vakıflar hakkında yazılan eserler doğrultusunda mevcut plana göre yazılı hale getirilmiş, yorumlanmaya çalışılmıştır.

Konu planı itibarıyla bu araştırma, bir giriş, üç bölüm, bibliyografya, dizin ve ekler bölümünden oluşmuştur. Giriş bölümünde, kaynaklar ve Maraş bölgesinin genel tarihi hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde, vakıfların menşei, tarihi gelişimi, vakıf çeşitleri, eski hukukumuzdaki yeri, Maraş çevresindeki Dulkadirli ve Osmanlı vakıflarının genel durumu ile sosyal, iktisadi ve zirai gelişmeye etkileri incelenmiştir. İkinci bölümde, Maraş bölgesindeki Dulkadirli vakıfları;

üçüncü bölümde ise, Osmanlılar zamanında aynı bölgede kurulan vakıflar incelenmiştir. İkinci bölümde ayrı bir kısımda incelenen Eshab-ı Kehf vakıfları, Elbistan bölgesinde olmasına karşılık, hacim bakımından genişliği, tarihi önemi ve günümüzde de etkisini sürdüren bir konu olması nedeni ile ayrı bir başlık altında incelenmiştir. Bu arada konunun ve coğrafi alanın genişliği ve benzeri engeller nedeni ile bazı yerleşim bölgelerindeki Osmanlı vakıfları üzerindeki araştırmalarımızın sınırlı kaldığını ve belgelerin özelliği nedeni ile vakıfların ekonomik, sosyal ve diğer etkileri üzerinde daha geniş değerlendirmelere imkân bulamadığımızı burada kaydetmek yerinde olacaktır.

İkinci ve Üçüncü bölümlerde incelenen Maraş çevresindeki cami, mescit gibi dini vakıflar; zaviye, imarethane ve tekke gibi sosyal vakıflar ile eğitime yönelik medrese ve buka'ların asıl itibarıyla birer sosyal kurum olduğu açıktır. Ancak konuların detaylı incelenebilmesi için daha belirgin bir tasnife tabi tutulmuşlardır. Bu tasnif altında, yeri geldikçe her vakfın vâkıfı, gelirleri, görevlileri ve hizmetleri değerlendirilmiştir. Vakıflar hakkındaki istatistiki veriler, vakıf görevlileri ve saire-i gösteren tablolar da ekler kısmında verilmiştir.

Çalışma alanımızın iki esas zaman diliminden birincisini teşkil eden Dulkadirli dönemi ile ilgili olarak «Dulkadir» adının yazılışı üzerinde bugüne kadar farklı yorumlar yapılmıştır. Bu yorumlarda kelimenin Zülkadir, Dulkadir, Zülkadr ve benzeri şekillerde yazılması gerektiği ileri sürülmektedir (bkz. Arifi, “Maraş Ve Elbistan’da Zülkadiroğulları Hükümeti”, TOEM, (1330), c. V, sy.30, s. 360; Vamık Şükrü, Evkaf, c. III, s. 360 vd; R. Yinanç, Dulkadir, s. 6, 7). Buna karşılık Dulkadirli ve Osmanlı kaynaklarında “Zülkadir” şeklindeki kullanımı esas alınmıştır. Temel kaynaklarımızın esasını teşkil eden Dulkadirli Alauddevle Bey’in 906/1500 ve 916/1510 tarihli Arapça vakfiyelerinde, babası Süleyman Bey’in vakfiyelerinde ve yine ona ait Zamantı Kalesi kitabesinde, Alauddevle’nin hanımı Şems Hatun’a ait olup Eshab-ı Kehf Külliyesi Çardak kısmının duvarında bulunan cami kitabesinde, Osmanlı arşiv belgelerinde ve temel Osmanlı kaynaklarında kelime “Zülkadir” şeklinde kaydedilmiştir. Bütün bu kaynaklara karşılık milli ve milletlerarası literatürde kelimenin daha çok «Dulkadir» şeklindeki kullanılışı kabul görmüştür. Bu umumi kabul dolayısıyla kelimenin “Dulkadir” şeklindeki kullanımını tercih ettik. Fakat kitabe niteliğini taşıyan kayıtlardaki “Zülkadir” ibarelerini aynıyle naklettik.

Bu çalışma, Maraş bölgesinin son beş yüzyıllık kültür tarihine ışık tutacağı inancıyla hazırlanmıştır. Bu beş asırlık Maraş tarihinde camiler, mescidler, medreseler, daru’l-hadis medreseleri, zaviyeler, imarethaneler, buk’alar ve tekkeler ile bunların hayatiyetlerini devam ettirebilmeleri için yapılan hayri vakıflardan birçok menkul, gayr-i menkul ve nakit para vakıfları yapılmıştır. Çalışmamızda bu hayri vakıfları ve bunlara yapılan müsteğallat ve müsekkafatı, bu müesseselerde görev yapanları ve sair konuları tespite çalıştık. Hazırlanan eser elbette ki hatadan, kusurdan hâli olmadığından okuyucuların müsamaha ile bakmalarını istirham ederiz.

Bu araştırmada Maraş merkezdeki vakıflar Rahmi TEKİN tarafından; Maraş’ın kazaları ve köylerindeki vakıflar Yaşar BAŞ tarafından hazırlanmıştır. Çalışmamız esnasında yardımlarını esirgemeyen hocalarımıza, arşiv görevlileri ve arkadaşlarımıza teşekkür ediyoruz.

**Rahmi TEKİN- Yaşar BAŞ**

Mayıs- 2007

# MARAŞ VAKIFLARI

## Dulkadirli ve Osmanlı Dönemi

Prof. Dr. Rahmi Tekin

Prof. Dr. Yaşar Baş

## **KISALTMALAR**

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
Bkz.	: Bakanız
BA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri
c.	: cilt
ev.	: Çeviren
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
EV.	: Evkaf-1 Hümeyun Defterleri Tasnifi
HMH	: Evkaf Defterleri tasnifi
Gös. yer.	: Gösterilen yer
Haz.	: Hazırlayan
İA.	: İslam Ansiklopedisi
İstanbul	: İstanbul
İÜİFM	: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası
MAD	: Maliyeden Müdevver Defterler
Maraş Şer. Sic.	: Maraş Şeriye Sicilleri
Mah.	: Mahallesi
md.	: maddesi
Nr.	: Numara
sy.	: sayı
s.	: sahife
Sad.	: Sadeleştiren
ŞD.	: Şahsiyet Kayıt Defterleri
TM	: Türkiyat Mecmuası
TOEM	: Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası
TTD	: Tapu Tahrir Defteri
TTEM	: Türk Tarihi Encümeni Mecmuası
Yay.	: Yayımlayan
YŞKED	: Yeni Şahsiyet Kayıt Esas Defterleri
VA	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
VD	: Vakıflar Dergisi
vd.	: ve devamı
VKD	: Vakfiye Defterleri
VKF	: Vakfiyeler Tasnifi

# İÇİNDEKİLER

TAKDİM.....	7
İKİNCİ BASKI ÖN SÖZ.....	9
ÖN SÖZ.....	10
KISALTMALAR .....	14
İÇİNDEKİLER.....	15

## GİRİŞ

<i>I- KAYNAKLAR.....</i>	23
A - TAPU TAHRİR DEFTERLERİ .....	23
B - VAKFİYELER.....	28
C - ŞERİYE SİCİLLERİ.....	30
D - VAKIF DEFTERLERİ.....	30
E – DİĞER KAYNAKLAR.....	31
<i>II- SİYASİ TARİH.....</i>	32
A- OSMANLI ÖNCESİ BÖLGENİN TARİHÇESİ .....	32
1- Selçuklular Dönemi.....	32
2- Dulkadir Beyliği Dönemi .....	34
B- OSMANLI DEVLETİNİN MARAŞ BÖLGESİNİ ELE GEÇİRMESİ .....	40
C-OSMANLI DEVLETİ ZAMANINDA İDARİ DURUM VE İDARİ TAKSİMAT .....	41
1- İdarî Durum.....	41
2- İdarî Taksimat.....	43

## BİRİNCİ BÖLÜM

VAKIF MÜESSESESİ VE MARAŞ VAKIFLARI .....	47
<i>I-VAKFIN MENŞEİ VE GELİŞİMİ .....</i>	49
<i>II- VAKIF ÇEŞİTLERİ .....</i>	52
A- İDARESİ BAKIMINDAN VAKIF ÇEŞİTLERİ .....	52
1- Mazbut vakıflar .....	52
2- Mülhak vakıflar .....	52
3- Müstesna vakıflar .....	52
B- MAHİYETİ VE KENDİLERİNDEN YARARLANILMASI BAKIMINDAN VAKIF ÇEŞİTLERİ .....	53
1- Hayrî vakıflar .....	53
2- Zürrî vakıflar .....	53
3- Avarız vakıfları .....	53
C- İŞLETİLMESİ (KİRAYA VERİLMESİ) BAKIMINDAN VAKIFLAR .....	53
1- İcare-i vahideli vakıflar .....	54
2- Mukataalı vakıflar .....	54
3- İcareteynli vakıflar .....	54
D-MÜLKİYETİ BAKIMINDAN VAKIFLAR .....	54
1- Sahih vakıflar .....	54
2- Gayr-i sahih vakıflar .....	54
E- HUKUKİ BAĞLAYICILIĞI BAKIMINDAN VAKIFLAR .....	54
1- Lazım vakıflar .....	55

2- Gayr-i lazım vakıflar .....	55
<i>III – MARAŞ ÇEVRESİNDE YAPILAN VAKIF ÇEŞİTLERİ VE VAKIF GÖREVLİLERİ</i> .....	55
A- MARAŞ ÇEVRESİNDE YAPILAN VAKIF ÇEŞİTLERİ .....	55
1- Camiler ve mescidler .....	56
2- Medreseler ve buk'alar .....	57
3- Zaviyeler .....	58
B-VAKIF GÖREVLİLERİ.....	59
<i>IV- MARAŞ ÇEVRESİNDE DULKADİRLİ VE OSMANLI VAKIFLARININ GENEL DURUMU</i> .....	60
<i>V- MARAŞ ÇEVRESİNDEKİ VAKIFLARIN İKTİSADİ VE SOSYAL HAYATA KATKILARI</i> .....	67

## İKİNCİ BÖLÜM

MARAŞ ÇEVRESİNDE DULKADİRLİ VAKIFLARI .....	73
<i>I- MARAŞ (MERKEZ) VAKIFLARI</i> .....	75
A- DİNİ VAKIFLAR (CAMİLER) .....	75
1 - Ulu Cami .....	75
2 - Hatuniye (Şemse Hatun) Camii .....	83
3 - Şâzi (Şâdi) Bey Camii .....	84
4 - Boğazkesen Camii .....	87
B- EĞİTİME YÖNELİK VAKIFLAR (MEDRESELER) .....	88
1 - Bağdadiye (-i Kübrâ) Medresesi .....	88
2 - Nebeviye Medresesi .....	91
3 - Bektutiye (Kadı) Medresesi ve Camii .....	93
4 - Taş (Rad) Medresesi .....	97
5 - Şems e Hatun Medresesi .....	100
C- SOSYAL VAKIFLAR .....	102
1 - İmaret- i Nebeviye .....	102
2 - Yemen Baba Tekkesi .....	105
3 - Omuzu Güçlü Zaviyesi .....	107
4 - Sadulaziz Zaviyesi .....	107
5 - Seyyid Mazlum Zaviyesi .....	108
6 - İsa Baba Zaviyesi .....	110
7 - Bum Dede Zaviyesi .....	110
8 - Çomak Baba Zaviyesi .....	111
<i>II – ELBİSTAN VAKIFLARI</i> .....	112
A-DİNİ VAKIFLAR (CAMİLER-MESCİTLER) .....	112
1- Cami-i Atik (Çarşı Camii) .....	112
2- Cami-i Kebir (Ulu Cami) .....	113
3- Ümmet (Himmet) Baba Camii .....	119
4- Ali Bey Camii .....	120
5- Bab-ı Derb (Köprübaşı) Mahallesi Camii .....	123
6- Ekmekçi (Boyacı) Mescidi .....	123
7- Hacı İbrahim Mescidi .....	124
8- Hacı Mehmed Mescidi .....	124
9- Kablanlu Mahallesi Mescidi .....	124
10- Kızılca (Oba) Mahallesi Mescidi .....	125
11- Marabacı Mescidi .....	125
12- Tabbağhane Mescidi .....	125



B - EĞİTİME YÖNELİK VAKIFLAR(MEDRESELER-BUK'ALAR) .....	125
1- Alauddevle Bey Medresesi .....	125
2- Hatuniye (Cenderiye, Alauddevle Bey) Medresesi .....	126
3- Cenderiye (Hatuniye, Sa'diye) Buk'ası .....	127
4- Ali Bey (Hoca Bağı) Buk'ası .....	129
C -SOSYAL VAKIFLAR (ZAVİYELER) .....	130
1- Ahmed Bey (Ebecik) Zaviyesi .....	130
2- Cenderiye Zaviyesi ... ..	132
3- Ümmet (Himmet, Babaiye) Baba Zaviyesi .....	133
D -DİĞER HAYRİ VAKIFLAR .....	136
1- Ahiler Dede (Ahi Evran) Vakfı .....	136
2- Alauddevle Bey Vakfı .....	136
3- Bektutiye (Kadı, Alauddevle Bey) Medresesi Vakfı .....	136
4- Resulullah (s. a.v)'ın Ruhü İçin Cüz Okunan mescid Vakfı .....	137
III - ESHAB-I KEHF VAKIFLARI .....	137
A - ESHAB-I KEHF .....	137
B - ESHAB-I KEHF VAKIFLARI VE TARİHİ GELİŞİMİ .....	145
1- Eshab-Kehf Vakıflarının Kuruluşu .....	145
2- Eshab-1 Kehf'de Kurulan Hayri Vakıflar .....	146
a- Eshab-1 Kehf Camii .....	146
b- Eshab-1 Kehf Medresesi .....	150
c- Eshab-1 Kehf Zaviyesi .....	154
d- Çardak (mescid) .....	158
3 - Eshab-1 Kehf Külliyesi'nin Geçirdiği Tamirler .....	160
4 - Eshab-1 Kehf Vakıflarında Görev Yapan Şahıslar (Osmanlılar Zamanı) .....	161
5- Eshab-1 Kehf Vakıfları'nın Gelirleri .....	163
a- Selçuklular Zamanında Vakıf Gelirleri .....	163
b- Dulkadir Beyliği Zamanında Vakıf Gelirleri .....	164
c- Osmanlılar Zamanında Vakıf Gelirleri .....	164
ca-XVI. Yüzyıl Tahrir Defterlerine Göre Vakıf Gelirleri .....	164
aa)-K ö y l e r .....	165
bb)-Mezralar (Ekinlikler) .....	169
cc)-Yaylaklar .....	171
dd)-Eshab-1 Kehf Hizmetkarları (Cemaatler) .....	172
cb-XIX. Yüzyıl Vakıf Defterlerine Göre Vakıf Gelirleri .....	175
IV- MARAŞ'IN DİĞER MESKUN MAHALLERİNDEKİ DULKADİRLİ VAKIFLARI .....	176
A - DİNİ VAKIFLAR(MESCİDLER) .....	176
1- Kara Süleyman Köyü Mescidi .....	176
2- Göynük Murad Bey Camii .....	176
3- Güvercinlik Ergeni (Ergeni tam) Köyü Camii .....	176
4- Haruniye (Bahçe) (Alauddevle Bey) Camii .....	177
5- Maraş Muradız Köyü Camii .....	178
6- Pazarcık Mihriban Köyü Camii .....	178
B -SOSYAL VAKIFLAR (ZAVİYELER) .....	179
1- Andırın .....	179
a -Alauddevle Bey Zaviyesi .....	179
b -Firakdin Köyü Zaviyesi .....	179

c - Melenk Köyü Şehsuvar Bey Zaviyesi .....	179
d - Obruk Köyü Zaviyesi .....	181
e - Ayvacık Zaviyesi .....	181
2 - Efsus (Afşin)'da Dede (Deve) Baba Zaviyesi .....	182
3 - Göksun Kanlı Kavak Köyü Şehsuvar oğlu Ali Bey (Dede Ğarkın) Zaviyesi .....	185
4 - Göynük Ali Bey Zaviyesi .....	187
5 - Güvercinlik Tut Alanı Köyü Zaviyesi .....	187
6-Haruniye (Bahçe).....	188
a -Harebe-i Zevniye Köyü Zaviyesi .....	188
b -Özencik Köyü (Örtlek) Zaviyesi .....	188
7 -Kara Hait .....	188
a -Çamlıbel Köyü Ümmet Dede (Baba) Zaviyesi .....	188
b -İncirli Köyü Kara Dede (Ali Bey) Zaviyesi .....	189
c -Kalandaz Köyü IrlıĞan Hacı Dede Zaviyesi .....	189
8 -Pazarcık .....	191
a -Dibek ÖyüĞü Köyü Osman Dede Zaviyesi .....	191
b - Kızıl Bük Köyü Zaviyesi .....	193
c - Mihriban Köyü Zaviyesi .....	193

### ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MARAŞ ÇEVRESİNDE OSMANLI VAKIFLARI .....	195
I- MARAŞ (MERKEZ) VAKIFLARI .....	197
A- DİNİ VAKIFLAR (CAMİLER) .....	197
1- Nakib (Hacı) Camii .....	197
2- Adliye (Büyük Su) Camii .....	199
3- Çiçekli Camii .....	200
4- ÜryanoĞlu Hacı Hasan (Deli Alili) Camii .....	201
5- MaĞaralı Camii .....	201
6- AĞa Veli Camii .....	202
6- Pir Hüseyin Camii .....	202
7- CıĞcıĞı (Arasa) Camii .....	203
8- Şeyh Camii .....	204
9- İsa Divanlı Camii .....	205
10-HamuroĞlu Hacı İmam Camii .....	206
11-Ahmed Paşa Camii .....	207
B-EGİTİME YÖNELİK VAKIFLAR (MEDRESELER- BUK'ALAR) .....	207
1- Nakib Medresesi .....	207
2- Şekerli Medresesi .....	208
3- Restebâiye Medresesi ve Camii .....	209
4- Kadı Muslihiddin Buk'ası ve Camii .....	210
5- Ali AĞa Camii ve Buk'ası .....	211
C -MARAŞ'DA BAZI ŞAHISLARCA YAPILAN HAYRÎ VAKIFLAR .....	211
1- Bayezidli Ailesine Ait Vakıflar .....	211
a- Hacı Abdullah Bey Vakıfları .....	212
aa- Vakfın Gelir Kaynakları .....	213
ab-Hacı Abdullah Bey'in Hayrî Vakıfları .....	215
aa) -Bayezidli Camii .....	215
bb)- Bayezidli Buk'ası .....	216

b- İskender Bey (Acemli) Camii .....	217
c -Salihye Camii .....	217
d- Kalender Paşa Vakıfları .....	218
da- Vakfın Gelir Kaynakları .....	219
db- Kalender Paşa Medresesi .....	219
e- Süleyman Paşa Vakıfları .....	220
2- Rıdvan-zâde Ali Efendi Vakıfları .....	222
a- Rıdvan-zâde Ali Efendi'nin Hayrî Vakıfları .....	222
aa-Rıdvan-zâde Ali Efendi Camii .....	222
ab-Fıkhiye-i Rıdvaniye (Daru'l-Hadis) Medresesi .....	222
ac-Nebeviye-i Rıdvaniye (Daru'l-Hadis) Medresesi .....	223
ad-Rıdvaniye Medresesi .....	223
b- Rıdvan-zâde Ali Efendi'nin Nakit ve Gayr-i Menkul Vakıfları .....	224
D- MARAŞ'DA BULUNAN ZÜRRÎ VAKIFLAR .....	226
1- Hatib-zâde Vakfı .....	226
2- Hoca Mehmed Durdu Vakfı .....	229
3- Koca Emin Ağa Vakfı .....	230
4- Dulkadir-zâde el-Hac Halil Bey Vakfı .....	230
5- Hacı Ömer Efendi Vakfı .....	231
6- Hatice Hatun Vakfı.....	232
7- Ahmed Ağa Vakfı .....	232
E- MARAŞ'DA BULUNAN KUR'AN-I KERİM VAKIFLARI .....	233
1- Alauddevle Bey'in Kur'an-ı Kerim Vakfı .....	234
2- Nakibu'l-Eşraf Kaymakamı Seyyid Mehmed Efendi'nin Kur'an-ı Kerim Vakıfları.....	235
II -ELBİSTAN VE ÇEVRESİNDE OSMANLI VAKIFLARI .....	235
A -DİNİ VAKIFLAR (CAMİLER-MESCİTLER) .....	235
1- Efsus (Afşin) Camii (Ulu Camii) .....	235
2- Hurman (Yazıbelen) Nahiyesi Camii .....	236
3- Seyyid Mehmed Efendi Camii .....	237
4- Şeyh (Abdurrahman-ı Erzincanî) Camii .....	237
5- Çiçek Köyü Camii .....	240
6- Tokuç-Zâde el-Hac Mehmed Camii .....	240
7- Çardak Köyü Camii .....	240
8- Hunu (Arıtış) Köyü Camii .....	240
9- Küplüce Köyü Camii .....	241
10- Abdurrahman Mescidi .....	241
11- Sevdî (Sudi) Mescidi .....	241
12- Hacı Abdulğaffar Mahallesi Mescidi .....	242
13- Güneşli (Debbağhane) Mescidi .....	242
B-SOSYAL VAKIFLAR (ZAVİYELER) .....	243
1- Ozaniye (Evezaniye) Zaviyesi .....	243
2- İbrahim Zaviyesi .....	243
3- Süleyman Bey Vakfı .....	243
<b>SONUÇ</b> .....	245
<b>BİBLİYOGRAFYA</b> .....	251
<b>DİZİN</b> .....	259
<b>EKLER</b> .....	269



# GİRİŞ



## **I- KAYNAKLAR**

### **A - TAPU TAHRİR DEFTERLERİ**

Osmanlı Devleti'nin sosyal ve ekonomik durumu, nüfus yapısı ve toprak düzeni hakkında derli toplu ve en ince ayrıntısına kadar istatistik bilgileri veren tahrir defterleri, ihtiva ettikleri konularla ilgili çalışma yapan araştırmacılara yol gösterecek birinci el ve asli tek kaynak olma özelliğine sahiptiler.<sup>1</sup> Bu defterlere kısaca Kuyud-ı Kadime ya da Kuyud-ı Defter-i Hakanî denilmektedir.

Osmanlı Devleti'nde yeni oluşturulan vilayetlerin umumi vaziyeti, önceki Türk İslam devletlerinden intikal eden usul ve kaidelere göre uygulanacak idarî teşkilat esasları dahilinde tespit edilirdi ki, bu işleme tahrir denilirdi.<sup>2</sup> Tahrirler, ehliyetli ilim adamları arasından seçilen muharrirler (İl-Yazıcı, Tahrir Emîni) vasıtasıyla yapılırdı. Böylece Osmanlı ülkesinde bulunan köyler, mezralar, yaylaklar, kışlak ve diğer arazi çeşitleri ile kime ve hangi tarzda verildikleri araştırılır araştırılır<sup>3</sup> ve sonuç olarak şüpheden salim olacak şekilde kayıt ve tahrir olunan defterler hazırlanırdı.<sup>4</sup>

Genellikle yeni bir padişahın tahta çıkması veya umumi olarak meydana gelen birtakım değişiklikler, bir bölgede çıkan isyanlar, harpler, afetler ve iskân faaliyetlerinden sonra<sup>5</sup> ya da bir bölgenin yeni fethedilmiş olması yeni bir tahrir sebebiyet verirdi. Tahriri yapılan bölge yeni fethedilmiş ise, önce idarî teşkilatı tayin ve tespit edilirdi. Bu konuda emre ve fermana tabi olunur arazi, sultan ve vüzerâ hasları, zeamet ve tımar gibi kısımlara ayrılır. Daha sonra görevliler köy ve kasabaları do-

1 438 numaralı *Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 1993, c. I, Sunuş, (Halil İnalçık), s. IX.

2 Ömer Lütfü Barkan, "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus Ve Arazi Tahrirleri Ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri", *IÜİFM*, (1940-1941), c. II, s. 28 vd.

3 Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s. 2, 3

4 *Mecelle-i Ahkam-ı Adliye*, İstanbul Tarihsiz, Md.1737.

5 Hüseyin Özdeğer, "XV. Yüzyıl Tahrir Defterlerine Göre Antep'in Sosyal Ve Ekonomik Durumu", *Türk Dünyası Araştırmaları*, İstanbul 1982, s. 16, 17.

laşarak vergi mükellefleri, muaf olanları ve muafiyet sebeplerini tespit ederler. Reayanın evli, bekar, ihtiyar, çalışamaz, dul, zeamet veya tımar sahibi, imam, müezzin, seyyid, rahip gibi, bütün vasıfları kayd edilir. Her köyde bulunan mera, yaylak, kışlak, orman, zirai arazi, yetiştirilen ürünler ve miktarları yazılır. Bunların tabi olduğu hukuki statüleri tespit edilirdi.<sup>6</sup>

Fetihten hemen sonra yapılmış olan ilk tahriri müteakip yeni bir tahrir daha yapılırdı. Bu durumda ilk tahririn sonuçlarını ihtiva eden tahrir defterine *Defter-i Atik*, yeni yapılan ise *Defter-i Cedid* adı verilirdi. Bundan sonra da bir tahrir daha söz konusu olursa, ilk deftere *Defter-i Köhne* adı verilirdi.<sup>7</sup> Tahrir defterleri nevilerine göre de adlandırılmaktaydı. Bunlar adliye, askeriye, bahriye, dahiliye, evkaf, ferman, hududname, hariciye, maliye, mesarifat, saray, tımar, tapu ve benzeri guruplarda toplanmaktaydı.<sup>8</sup>

Tahrirler sonucunda esas olarak iki tür tapu tahrir defteri hazırlanırdı. Bu defterlerden mücmel veya icmal defteri adını alanlarda sadece idari teşkilat, köy isimleri ve yıllık gelirler bulunurdu. Mufassal defterler ise, yukarıda izah edildiği üzere tahrir yapılan yerin idari teşkilatı, arazi çeşitleri, köyleri, meraları ve benzeri bilgileri havi olmak üzere hazırlanan defterlerdi.<sup>9</sup> Bu defterleri hazırlayan tahrir emini ya da diğer adıyla il-yazıcılar ve yardımcılarının şahsiyet sahibi, dürüst, adil, dindar, tahrir işini iyi bilen kimseler olmasına dikkat edilir ve bunların içinden de nüfuzlu olanlar seçilirdi.<sup>10</sup>

Zülkadriye Eyaleti, yani Maraş ve Elbistan bölgesine ait olmak üzere Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'nde, 101, 108, 329, 415 numaralarını taşıyan; ilk ikisi mufassal ve birbirinin devamı olan defterler<sup>11</sup> ile üçüncüsü icmal, sonuncusu ise, derdest defteri niteliğinde dört defter bulunmaktadır. Bu defterlerin dışında da bu arşivde, bölge ile ilgili kayıtları bulunduran defterler vardır. İstanbul'da bulunan Osmanlı Arşivleri'nde ise, Zülkadriye Eyaleti'ne ait daha fazla sayıda tapu tahrir defteri mevcuttur. Bunlar; 124, 402, 998, 419, 142, 216, 219, 313, 331, 758, 938, 946, 949 numaralı; icmal, tımar, mufassal, maliye, ruznamçe ve ev-

6 Mithat Sertoğlu, *Muhteva Bakımından Başvekalet Arşivi*, Ankara 1955, s. 41; Mehmed Ali Ünal, XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566), Ankara 1989, s. 2.

7 Halil İnalçık, *H.835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid*, Ankara 1987, s. XV; Necati Aktaş-İsmet Binark, *el-Arşifu'l-Osmani*, Amman 1986, s. 333.

8 *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, Ankara 1992, s. 188.

9 Aktaş-Binark, *el-Arşif*, s. 333; Emecen, *Manisa*, s. 3.

10 İnalçık, *Arvanid*, s. XIX; Özdeğer, *Antep*, s. 18.

11 H.971/1563 tarihini taşıyan bu iki defter yayınlanmıştır.



kaf kayıtlarını havi defterlerdir. Aynı defterler, Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunanlar ile bir gurup oluşturmaktadırlar. Çalışmamız esnasında bu defterlerden, 402, 998 ve 419 numaralı defterler ile 101 ve 108 numaralı defterlerin yayınlanmış halinden faydalandık. Aşağıda bölgenin evkaf kayıtlarını da bulunduran bu defterler hakkında daha geniş bilgi verilecektir.

**998 ve 402 Numaralı Tapu Tahrir Defterleri:** 1522'de Dulkadirli Beyliği'nin başında bulunan Ali Bey'in öldürülmesinden sonra, Osmanlı topraklarına katılan Maraş bölgesi, aynı yıl içinde tahrir edilmeye başlandı. Bu esnada devletin diğer topraklarının da tahriri yapılmaktaydı. Çünkü devletin topraklarını yeniden tahrir ettirmek siyasetini güden Kanuni'nin, 1520'de tahta geçer geçmez devletin tamamına şamil bir tahrir yaptırmaya başladığı bilinmektedir.<sup>12</sup>

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan Tapu Tahrir Defterleri Tasnifi'ne ait defterler arasında ve 998 numarada kayıtlı olan icmal defterinin, Kanuni'nin yaptırdığı yukarıda bahsedilen ilk tahrir ait defterlerden biri olduğu bilinmektedir. Bu defterde Diyarbekir, Zülkadriye, Şam, Haleb, Bozok ve sair vilayetlere bağlı yerleşim birimlerinin hasılat, vergi hanesi, hasları, tımarları, vergiden muaf olan kimseler, vakıflar, nüfus ve saire hakkında genel bilgiler verilmektedir. Defterin Zülkadriye vilayetine ait kısmının<sup>13</sup> başında Alauddevle Beyin Zülkadriye Eyaleti Kanunnamesi kayıtlıdır.<sup>14</sup> Kanunnamenin bir suretinin de 402 nolu mufassal tahrir defterinde bulunması ve bu mufassal defterdeki kayıtların 998 numaralı defterdeki kayıtlarla benzerlik göstermesi, defterlerden her ikisinin de Maraş ve Elbistan'ın ve diğer kazalarının ilk tahririne ait olduğunu göstermektedir.<sup>15</sup>

998 ve 402 numaralı defterlerde bulunan ber-muceb-i tekalif-i Alauddevle Bey, merhum Alauddevle Bey ve Ali Bey merhumdan temessükleri vardır, merhum Ali Bey'den mektubu olmağın... gibi kayıtlar da bu

12 Barkan, "Tarihî Demoğrafi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Tarih Mecmuası*, (1953), c. X, s. 11; Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik Ve Düzenlik Kavgası Celali İsyânları*, İstanbul 1975, s. 118.

13 BOA, *TTD*, nr. 998, s. 414-543. Söz konusu defter 1999 yılında Başbakanlık Osmanlı Arşivleri tarafından yayınlanmıştır. Yapılan yayında adı geçen defterin 937/1530 yılında tutulduğu ifade edilmektedir. *998 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Diyar-i Bekr ve Arab ve Zü'-Kadriyye Defteri (937/1530)*, c. II, Dizin ve Tıpkı Basım, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşiv Daire Başkanlığı, Yayın Nr. 39, Ankara 1999.

14 Bkz. BOA, *TTD*, nr. 998, s. 414, 417; Bu kanunname farklı zamanlarda ele alınarak yayınlanmıştır. Bkz. Ö.L. Barkan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî Ve Mali Esasları I Kanunlar*, İstanbul 1943, s. 114, 124; Refet Yınanç, *Dulkadir Beyliği*, Ankara 1989, s. 108, 113.

15 Bkz. BOA, *TTD*, nr. 998, s. 414-543; BOA, *TTD*, nr. 402, s. 1-1193.

defterlerin Maraş bölgesinin ilk tahririne ait defterler olduklarını göstermektedir. Refet Yinanç ve Mesut Elibüyük, 402 numaralı defterin ilk tahririne ait olduğunu belirtmişler, ancak defterin tamamlanmış olduğu tarih konusunda bir tartışmaya girmemişlerdir.<sup>16</sup> Bu durumda, 998 numaralı defterin tarihinin tespiti, 402 numaralı defterin tarihinin tespitine de ışık tutmuş olacaktır.

998 numaralı tahrir defterinin tamamlandığı tarih hakkında birçok farklı fikirler ileri sürülmüş ve araştırmacıların çoğu, defterin tarihinin 1522-1523 yıllarına ait olduğu kanaati hasıl olmuştur.

Bizim yaptığımız araştırmalarımıza göre, defterin 1525 yılında tamamlanmış olmasının daha kabul edilebilir olduğu ortaya çıkmıştır. Çünkü normal bir tahrir faaliyetinin üç ile beş yıl arasında bir zaman aldığı bilinmektedir. Buna göre, 1520 yılı sonlarına doğru tahta oturan Kanuni'nin, 1521 baharında tahriri başlattığını düşünürsek böylesine geniş çaplı bir tahririn 1522-1523 yıllarında tamamlanması zordur. Bundan da öte Dulkadir Beyleri'nden Ali Bey'in 1522'de öldürülmesinden sonra, bu bölgenin tahririne başlandığı hesaba katılırsa, tahririn aynı yıl içinde ya da 1523'de tamamlanamayacağı açıktır. Böylece bazı araştırmacıların, defterin 1522-1523 tarihlerinde tamamlanmış olduğu ile ilgili olarak ileri sürdükleri fikirler de ortadan kalkmaktadır.<sup>17</sup> Buna karşılık, İbrahim Paşa'nın 1525 yılında bölgedeki sipahilerin kesilen tımarlarını geri verecek haksızlığı gidermesi ile bölgede çıkan isyanın sona ermesi üzerine, ilk tahririn tamamlandığı ortaya çıkmaktadır.<sup>18</sup> Nitekim Ahmet Akgündüz ve Heath Lowry'de defterin 1525 tarihinde tamamlandığını kaydetmekte. Ahmet Akgündüz aynı zamanda 402 numaralı defterin tarihini de 1525 olarak vermektedir<sup>19</sup> Maraş, Kars-ı Zülkadriye, Güvercinlik, Elbistan ve Zamantı kazaları hakkında bilgi verilmekte olan bu defterlerin her ikisi de<sup>20</sup> bölgenin tarihi bakımından önemli olmalarına karşılık; 402 numaralı mufassal defterin çok tahrip edilmiş olması nedeniyle birçok yeri okunamamaktadır. Defterin tamamı 1193 sahifedir. 732. sahifeye kadar yaylak, kışlak, cemaat ve sairenin kayıtları, bu sahifeden son-

16 Yinanç-Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri*, Ankara, 1988, c. I, s. VII, XXIX.

17 998 tarihli defterin 1522-1523'de tamamlandığına dair görüşler için bkz. Barkan, *Kanunlar*, s. 154, 161, 169; Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Ankara 1991, s. 36; İnalçık, "Osmanlılarda Raiyyet Rüşümü", *Bellekten*, (1959), c. XXIII, sy.92, s. 579, Suraiya Faroqhi, "A Map Of Anatolian Friday Mosques (1520-1535)", *Osmanlı Araştırmaları*", İstanbul 1984, c. IV, s. 162; Ünal, Harput Sancağı, s. 5.

18 İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1983, c. II, s. 321; Akdağ, Celali, s. 118.

19 Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, İstanbul 1990, c. VII, s. 154; Heath Lowry, "The Ottoman Liva Kanunnames Contained in the Defter-i Hakani", *Osmanlı Araştırmaları*, İstanbul 1981, c. II, s. 43-74

20 BOA, *TTD*, nr. 998, s. 417-543; BOA, *TTD*, nr. 402, s. 1-1193.

ra ise, yukarıda adı geçen kazaların hakkında bilgiler bulunmaktadır.<sup>21</sup>

**419 Numaralı Tapu Tahrir Defteri:** Araştırmamız esnasında faydalandığımız temel kaynaklardan biridir. Defter sadece Elbistan ve Hısn-ı Mansur (Adıyaman) bölgesi ile ilgili tahrir sonuçlarını ihtiva etmektedir. Özellik itibarıyla mufassal maliye defteri niteliğindedir. 402 numaralı deftere benzemektedir. İçinde evkaf kayıtları da önemli bir yer tutmaktadır. Defter bölgenin 1522’de başlayan ve 1525’te tamamlanan tahriri esnasında tımarlarda haksızlık yapılması üzerine, yeniden çıkan bir isyanın bastırılmasından sonra yapılan ikinci tahrir sonuçlarını ihtiva etmektedir.<sup>22</sup>

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir Defterleri Tasnifi arasındaki defterler içinde bulunan 419 numaralı defterin üzerinde tahririn tamamlandığı tarih ile ilgili herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak birinci tahrirden sonra, bölgede çıkan isyanlar ve bu bölgenin siyasi, sosyal ve iktisadi şartları göz önünde tutulacak olursa, defterin 1527’de veya daha sonra tamamlanmış olduğu kabul edilebilir gözükmektedir. Çünkü birinci tahrirden sonra, yeniden isyan eden Zükadirli sipahilerinin ellerinden alınan tımarları geri verilince, isyan 1527’de bastırılmış ve yapılan tahrir ile toprakların dağıtımı yeniden belirlenmiştir.<sup>23</sup> Aynı tarihe ait aynı arşivde, aynı bölgenin tımar tahrir sonuçlarını bulduran 142 numaralı bir defterin bulunması da fikrimizi desteklemektedir.<sup>24</sup> 419 numaralı defterde *Defter-i Atik*’deki kayıtlara işaret edilmiş ve bu defterin *Defter-i Cedid* olduğu açıkça belirtilmiştir. Bu tahrir esnasında daha önceki tahrirde, sayım harici kalan (*Haric-i ez defter*) gelir, yerleşim birimi ve sairenin sayımı da yapılmıştır. Defterden anlaşıldığına göre, bu tarihlerde bazı köyler kalabalıklaşmış buna karşılık belki de çıkan isyanlar nedeni ile bazı köy ve mezralar da boşalmıştır. Nitekim defterde, *defter-i atikte karye kayd olup haliya halkı hali olmağın mezra kayd olundu, viran, hali, mezradır haliya karye kaydedildi...* gibi ifadeler bu fikrimizi doğrulamaktadır. Bu defterin hazırlanması ile bölge halkının toprağına dönmesi sağlanmış, henüz toprağına dönmeyenlerin durumu da iktisadi, sosyal ve idari bakımdan düzeltilmeye çalışılmıştır.

**101 ve 108 Numaralı Tapu Tahrir Defterleri:** Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi’nde bulunan birbirinin devamı niteliğindeki bu defterler de Maraş çevresinin tahrir sonuçlarını

21 BOA, TTD, nr. 402, s. 1-1193.

22 Bkz. BOA, TTD, nr. 419, s. 1-496.

23 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 347; Akdağ, *Celali*, s. 118, 119; Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. I, s. XIX.

24 Bkz. BOA, TTD, nr. 142.

ihtiva eden 1563 tarihli mufassal defterlerdir. Genel olarak 402 numaralı mufassal defterin konularını ihtiva etmektedir. Bu defterler Maraş, Güvercinlik, Zamantı, Elbistan ve Hısn-ı Mansur çevresine aittir. Bu çevrenin ikinci tahriri esnasında tutulmuşlardır. Refet Yinanç ve Mesut Elibüyük tarafından iki cilt halinde yayınlanmıştır.<sup>25</sup>

### **B - VAKFİYELER**

Vakfiyeler, tarihi ve sosyolojik birer kaynak olması bakımından büyük bir değer taşımaktadır. Bunlar, milletin değişik zamanlardaki iyilik ve yardım düşüncesini, umumi menfaatlara ve işlere olan alakasını göstermektedirler. Vakfiyelerin umumi bir tetkike tabi tutulması, cemiyetin bu sahada geçirdiği değişiklikleri açıkça göstermesi için yeterlidir. Hatta değişik zamanlarda değil, aynı çağda bile yurdun ayrı ayrı köşelerinde yahut aynı çevrede ayrı ayrı sınıfların kurmuş oldukları vakıflarda hâkim olan düşünüş ve ülküde görülen ayrılıkları veya benzerlikleri, vakfiyelerden tespit etmek mümkündür.<sup>26</sup> Özellikleri ile hukukî birer belge olmalarının yanında, ait oldukları cemiyetlerin ictimai bünyesini, kültür yapısını ve kıymet hükümlerini ifade eden çok önemli tarihi vesikalarlardır. Bu bakımdan vakfiyelerin tahlilinin, vakıf hukuku, ictimai, iktisadi ve kültürel konularda araştırma yapacak sosyal bilimciler için önemi açıktır.<sup>27</sup>

Vakfiyeler, vakıflara varlık veren resmî belgelerdir. Vakfiye, hukuki tabirle vakfın tescilidir. Vakfı kuran şahsın adı, kimliği, vakfettiği şeyin miktarı nevi ve evsafi, bunların gelirleri, yapılacak harcamalar ve benzeri hususlar, vakfiyelerde bütün ayrıntıları ile kayıtlıdır. Hukuki mahiyetleri dolayısıyla vakıf emlak ve gelirlerinin tespiti bakımından günümüzde de pratik ve önemli faydaları görülmektedir.<sup>28</sup>

Vakfiyeler hazır olan şahitlerin şهادetleri ile tanzim olunur ve mahkeme kütüğüne geçirilirdi. Bunların büyük bir kısmı, zamanın vakıflar idaresi olan Evkaf Nezareti tarafından da tescil edilmiştir. Vakfiyelerin büyük bir kısmı günümüzde Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivleri'nde bulunmaktadır.

Bir vakfiyeyi umumi olarak yedi kısma ayırmak mümkündür. Bunlar;

25 Bkz. Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. I-II.

26 Halim Baki Kunter, "Türk Vakıfları Ve Vakfiyeleri", *VD*, Ankara 1938, sy. I, s. 107; Ziya Kazıcı, *İslam Müesseseleri Tarihi*, İstanbul 1991, s. 187 vd.

27 Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara 1995, s. 21; Köprülü, *Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihî Ehemmiyeti*", *VD*, Ankara 1938, sy.I, s. 1-6; M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1993, c. III, s. 576, 577

28 Köprülü, "Sultan Baybarsa İsnad Edilen Bir Vakfiye", *VD*, Ankara 1962, sy.V, s. 1.

a- Bir veya daha çok kâdının, hatta bazen sultanın tasdik yazıları, imzaları ve mühürleri,

b- Vâkıfın, Allah'a hamt ve Peygamber'e salavat dualarını ifa ettikten sonra, dünyanın tasvirini yaptığı, kendi hayat anlayışını açıkladığı ve kurduğu vakfın gerekçelerini ve saireyi belirttiği giriş bölümü,

c- Vâkıf hakkında genel bilgilerin, yani adı, babasının adı, mesleği, şahsi nitelikleri ve sairenin verildiği bölüm,

d- Vâkıf tarafından inşa ve insanlık yararına tahsis edilmiş binaların ve bunların işletilebilmesi gayesi ile yine vâkıf tarafından vakfedilmiş olan menkul veya gayr-ı menkul gelirlerinin tasviri, bahse konu olan malların mevkileri, sayıları, yüzölçümleri, sınırları ve hukuki durumunun izah edildiği bölüm,

e- Gelir kaynaklarının işletilmesi, vakıflarda görev alanlara ödenecek ücretler ve vakıf gelirleri ile yapılacak hizmetler hususunda belirlenen şartlar ile ilgili bölüm,

f- Eskilerin ve büyük İslam hukukçularının görüşleri arasından söz konusu vakıf kategorisine en elverişli görüşü seçen hâkimin hükmünün bulunduğu bölüm,

g- Vakfiyede beyan edilmiş olan şartları bozacak kimselere karşı vâkıfın lanet ve beddua cümlelerini ihtiva eden, vakfiyenin tarihi ve şahitlerin adı ve imzasının kayıtlı bulunduğu bölümdür.<sup>29</sup>

Araştırma konumuzun ana kaynaklarından birini teşkil eden vakfiyelerden Dulkadirli Alauddevle Bey'in üç adet Arapça vakfiyesi elimizde bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, 906/1500 tarihini taşımaktadır. Söz konusu vakfiyede Maraş (Osmanlı zamanında Zülkadriye Eyaleti) bölgesinde Alauddevle Bey'in yapmış olduğu vakıfların dökümü verilmektedir. İkinci vakfiye ise, 916/1510 tarihini taşımaktadır. Bu vakfiye, özellik itibariyle birincisine benzemektedir. Ancak mahiyeti itibariyle Alauddevle Bey'in birinci vakfiyeyi tescilinden sonra yapmış olduğu vakıfları ve birinci vakfiyede bulunan vakıflardan bir kısmını içinde bulundurmaktadır.<sup>30</sup> Vakfiyelerden üçüncüsü, 911/1505 tarihlidir. Bu vakfiyelere göre Alauddevle Bey, genellikle medreseler, müderrisler, imamlar, diğer görevliler ve vakıf müesseseleri ile ilgili hususi ve umumi şartlar belirlemiştir.

Elimizdeki vakfiyelerin ikinci gurubu, Osmanlı dönemine aittir. Ço-

29 Bahaddin Yediyıldız, "XVIII. Asır Türk Toplumuna Ve Vakıf Müessesesi", VD, sy.XV, s. 24; Köprülü, "Vakıf Müessesesi", VD, sy.I, s. 4; Ziya Kazıcı, *İslamî ve Sosyal açıdan Vakıflar*, İstanbul 1985, s. 4

30. VA, VKD, nr. 590, s. 105-109; BOA, VKF, nr. 9/7.

ğunluğu Maraş ve Elbistan'ın merkezinde ve köylerinde yaptırılmış olan vakıflarla ilgili belgelerdir. Hemen hepsinin metni Osmanlıcadır.

### **C - ŞERİYE SİCİLLERİ**

Şeriye sicilleri, iktisadi ve sosyal tarih kaynakları arasında önemli bir değere sahiptir. Bunlara Kadı Defterleri, Mahkeme Defterleri, Zabt-ı Ve-kayi Sicilleri, Sicillat Defterleri, Sicill-i Mahfuz veya sadece Sicil de denirdi. Bu siciller, kaza merkezlerinde hükümetin ve halkın yegâne mü-racaat mercii ve her türlü idari ve kazai salahiyete sahip olan kadılar tarafından tutulur ve muhafaza edilirdi. Hukuki olaylarla ilgili karar suretleri, hüccetler, berat kayıtları, merkezi idareden gelen kayıtlar ve benzeri hükümler bu defterlerde tutulurdu <sup>31</sup>

Konumuz ile ilgili olarak Ankara Milli Kütüphanede hemen hepsi XIX. yüzyıla ait olmak üzere; Maraş kazası hakkında yedi, Elbistan kazası hakkında yirmiye yakın şeriye sicili bulunmaktadır. Bunlardan Maraş kazası ile ilgili olanlarının çoğunluğundan yararlandık. Maraş bölgesinin XIX. yüzyıldaki sosyal ve iktisadi hayatı hakkında önemli bilgilerin bulunduğu bu sicillerde, bölgede bulunan vakıf eserler, gelirleri, vakıflarla ilgili anlaşmazlıklar, vakfiye kayıtları ve benzeri bilgileri yer almaktadır. Bu sicillerden ilgili olanlar konu içlerinde ve bibliyografyada gösterilmiştir.

### **D - VAKIF DEFTERLERİ**

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan vakıf tahrir defterleri ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde bulunan vakıf defterleri kaynaklarımızı oluşturan defterlerdir. Bu defter serilerinden Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunanları hemen hemen aynı özelliğe sahiplerdir. XVII. ve XIX. yüzyılda Zülkadriye Eyaleti'nde bulunan vakıfların günlük, aylık ya da yıllık gelirleri ile ilgili bilgiler vermektedirler. Bunlardan XIX. yüzyıla ait olanları diğerlerinden farklı olarak vakıf görevlileri, yapılan harcamalar, görevlilerin tayin tarihleri, vakıf müsakkafat ve müsteğallatı hakkında da bilgi vermektedirler. Bazı özellikleri ile bu defterlerin arazi tahriri esnasında tutulan icmal defterlerine benzedikleri görülmektedir. Bu defterler, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin farklı defter tasnifleri arasında bulunmaktadır. Maliyeden Müdevver Defterler arasında yer alan Anadolu Muhasebesi Kalemî Maraş (Zülkadriye) Eyaleti Evkaf defteri adını taşıyan 4983 numaralı, 1105/1694 tarihli ve 1878 numaralı, 1106/1695 tarihli olanlar, tarif edilen defterlerden sadece ikisidir. Defter-

31 M.Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhulislam Ebussuud Efendi Fetvaları*, İstanbul 1983, s. 76; Said Öztürk, *İstanbul Tereke Defterleri*, İstanbul 1995.

lerin bir benzeri de 554 numaralı, 1100/1689 tarihli defterdir. Bu defter nezaretler öncesi vakıfların tasnif edildiği defterler bölümünde bulunmaktadır. Tarif edilen bu üç defterin benzerleri olup, XIX. yüzyılda tutulmuş defterler ise daha kalabalık bir grup oluşturmaktadır. Nezaretler sonrası vakıfların tasnif edildiği grupta bulunmaktadırlar ve Evkaf Nezareti tarafından tutulmuşlardır. Bu defterlerden XIX. yüzyılın ikinci yarısına ait olan 15511, 15721, 16762, 17024, 18286 numaralı defterlerden biz de faydalandık.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan defter serileri de konumuz ile ilgili bilgiler vermektedirler. Bunlardan vakfiyelerle ilgili olanlar hakkında yukarıda bilgi verilmişti. Bu defterlerin dışında kalanlardan ise vakıfların adları ve kimler tarafından vakf edildikleri ile ilgili bilgilerin tespitinde yararlandık. Bu defterler, 167 numaralı Şahsiyet *Defteri* ile 426 ve 493 numaralarını taşıyan *Yeni Şahsiyet Kayıtları Esas Defteri* olmak üzere üç defterdir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan belge tasnif fonlarından *Muallim Cevdet*'in başkanlığındaki bir heyet tarafından tasnif edilmesi nedeniyle *Cevdet Evkaf ve Cevdet Maarif* adını alan tasnifler, Evkaf İradelerini bir arada bulunduran tasnif ve *İbnülemin Mahmud Kemal İnal*'in başkanlığındaki bir heyet tarafından tasnif edilmesi dolayısıyla *İbnülemin Tevcihat ve İbnülemin Evkaf* adını alan tasnif grupları arasında bulunan konumuz ile ilgili belgelerden de faydalandık. Bu tasnifler, mahiyet itibarıyla vakıfların adı, yeri, geliri, muhtelif tarihlerde bunlara yapılan tevcihatlar hakkındaki bilgileri bulundurmaktadır. Aynı zamanda padişahın tevcih beratı, fermanı, hatt-ı hümayunu ya da sadrazam buyrulduzu özelliğine de sahiptirler.

### **E – DİĞER KAYNAKLAR**

Araştırmamız esnasında yararlandığımız klasik kaynak guruplarından özellikle Maraş bölgesi ile alakalı olan birkaç tanesine de işaret etmek yerinde olacaktır. Arifi'nin *Maraş ve Elbistan'da Zülkadırlı Hükümeti* adlı makalesi, *Salnameler*, Vamık Şükrü'nün *Tarih-i Evkaf-ı Ümem* adlı tarihi, Besim Atalay'ın *Maraş Tarihi ve Coğrafyası* ve M. Halil Yinanç'ın *Maraş Emirleri* adlı makalesi araştırmamız esnasında yararlandığımız önemli kaynaklardır.

## ***II- SİYASÎ TARİH***

### ***A- OSMANLI ÖNCESİ BÖLGENİN TARİHÇESİ***

#### **1- Selçuklular Dönemi**

1015-1020 seneleri arasında başlayan ilk akınları ile Anadolu'yu zapta başlayan Oğuzlar, 1048 senesinde yapılan Pasinler savaşında Bizanslıları yenerek onların askeri gücünü zayıflatmaları nedeni ile bölgenin fethi konusunda ciddi başarılar elde etmeye başladılar. 1071 tarihinde Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'nun kapısı tamamen Türklere açıldı. Bu zafer sonrasında Anadolu'da Türklere karşı koyacak bir kuvvet kalmamıştı.<sup>32</sup> Nitekim savaş sonrasında esir edilmiş olan Romanos Diogenes ile Alparslan arasında yapılan anlaşmaya göre, İmparator Anadolu'nun bir kısmı ile birlikte Tarsus, Maraş, Malatya, Urfa ve Erzurum bölgesini Selçuklulara bırakacaktı. Bu anlaşma uygulamaya konulamadı ve Hristiyan unsurlar, bölgeyi terk etmeye başladılar. Halktan bir kısmı ile birlikte Ermeniler ve bölgeye yerleşen Türkmenler, Bizans'a karşı koymaya başladılar. Bizanslıların IX. asrın başlarında Kafkasya'daki Ermeni krallıklarını ortadan kaldırarak halkını Malatya, Maraş ve Urfa bölgelerine sürmeleri üzerine Türkler, Ermenilerin dini inanç ve etkinliklerine müdahalede bulunmamaları nedeniyle onlar için bir kurtarıcı olarak ortaya çıktılar.<sup>33</sup>

Ancak bölgedeki Ermenileri ve Bizans ordusundan geri kalan askerleri etrafına toplayan Ermeni Prensi Flaretos, 1072'de Maraş, Elbistan ve Malatya bölgesini zapt etti Daha önce bu bölgeye yerleştirilmiş olan Ermeniler, Malazgirt zaferinden sonra, Ermeni Flaretos'un idaresi altına girdiler. Flaretos zamanla Harput'dan Çukurova'ya kadar geniş bir sahayı içine alan bir prenslik kurdu. Fakat Süleyman Şah'ın Anadolu'daki fetihlerinden endişelenince, Büyük Selçuklu Sultanı Melik Şah'a yakınlık

32. M. Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul 1944, 73; s. 2; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993, s. 32-37; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, Ankara 1993, s. 50-52.

33 Sevim, *Anadolunun Fethi*, s. 102.



kurdu, Müslüman olduğunu da ilan ettikten sonra, Melik Şah tarafından bölgenin idaresine tayin edildi.<sup>34</sup> Bu arada Bizanslılar da iç karışıklıklar nedeniyle Flaretos'un hakim olduğu bölgede dilediği gibi davranmasına imkan sağlamışlardı.<sup>35</sup>

Melik Şah'ın Süleyman Şah'a karşı tutumu, Anadolu'da Melik Şah'ın desteğini almış bir Ermeni Prensiğinin kurulması ve Bizanslıların durumu Süleyman Şah'ı Anadolu'yu fethetmeye zorlamıştı. Gereken hazırlıkları yaptıktan sonra, Antakya üzerine sefere çıktı. Emir Buldacı da 1085'de yukarı Ceyhan Bölgesi, Elbistan, Göksun ve Raban şehirlerini fethetti.<sup>36</sup> Yalnızca Maraş şehri Flaretos'un elinde kaldı. Elbistan bölgesinin fethi üzerine, Flaretos'un 1073 yılında bölgedeki Hunu (Arıtaş) kasabasında<sup>37</sup> kurmuş olduğu Katoligosluk'da bulunan Ermeni Patriği de Türk idaresini kabul etti. Buna karşılık Flaretos, Maraş'da ayrı bir Katoligosluk kurdu ise de devam ettiremedi. İslamiyet'i kabulü üzerine, Sultan Melik Şah, Maraş emirliğini O'na verdi. Kendisi bundan bir müddet sonra da öldü.<sup>38</sup> Daha sonra Maraş ve Elbistan civarı, Sultan Melik Şah'ın şark seferi esnasında Emir Bozan tarafından fethedildi. Fakat sonra Emir Buldacı'nın eline geçti. Maraş civarının direkt olarak Malazgirt zaferinden sonra Alparslan'ın komutanlarından Çavuldur Bey ya da 1085 yılında Emir Buldacı tarafından fethedildiği ileri sürülür ise de kaynaklara göre, Maraş'ın daha sonra, yani Flaretos'un ölümünden sonra, Selçukluların eline geçmiş olduğu fikri daha tutarlı görülmektedir.<sup>39</sup>

Haçlıların gelişi ile Maraş ve Elbistan havalisi, 1098 yılında Bizans'a teslim edildi. Ancak daha sonra idareyi Haçlı Prensi Bohemond ele aldı. Franklar Türklerin başlattıkları fetih yolundan Eskişehir, Kayseri, Göksun ve Maraş yoluyla güneye doğru ilerlediler. Maraş çevresinde önce Urfa'ya bağlı, sonra bağımsız bir kontluk kurdular. Başına da Ermeni asıllı prensleri getirerek bölgeyi idare etmeye başladılar.<sup>40</sup> Bu esnada Haçlılara yenilmiş olan Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan, bir kaç yıl sonra Bizans İmparatoru ile bir anlaşma yaptı. Bizanslıların desteğini aldı ve

34 M.H.Yınanç, "Maraş Emirleri", *TTEM*, (1340), c. V, sy.82, s. 291; M.H.Yınanç, *Türkiye Tarihi*, s. 120; Turan, *Selçuklular* s. 68, 69; Sevim, *Selçuklular*, s. 102.

35 Claude Cahen, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler* (Terc. Yıldız Moran), İstanbul 1994, s. 89, 90.

36 Turan, *Selçuklular* s. 70; Cahen, *Anadolu'da Türkler*, s. 92; M.H.Yınanç, "Maraş Emirleri", s. 92.

37 Hunu adı ile bu gün Elbistan'ın doğusunda kalan bir köy vardır. Fakat bu köy eski Hunu Kasabasına bir kaç kilometre uzaklıkta bulunmaktadır.

38 M.H.Yınanç, "Maraş Emirleri", s. 292; M.H.Yınanç, *Türkiye Tarihi*, s. 123-124; Turan, *Selçuklular*, s. 70, 71, 79.

39 M.H.Yınanç, "Maraş Emirleri", s. 291; Turan, *Selçuklular*, s. 88, 112; Sevim, *Anadolu'nun Fethi* s. 122.

40 M.H.Yınanç, "Maraş Emirleri", s. 295; Yınanç-Elbüyük, *Tahrir*, s. XII.

Haçlılardan zulüm gören Ermenilerin daveti üzerine Elbistan seferine çıktı. Burayı fethederek Veziri Ziyauddin Muhammed'e ikta olarak verdi. Maraş civarında Danişmend Gaziyi yendi ve şehri Franklara yardım eden Ermenilerin elinden aldı.<sup>41</sup> Bu tarihlerden sonra da bölgede Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu, Bizans Danişmendliler, Ermeniler ve diğer siyasi güçler arasında çatışmalar devam etti. Maraş bölgesi devamlı olarak el değiştirdi ve yıprandı.

Haçlılar zamanında çok harap olarak nüfusu azalmış olan Maraş bölgesi, Hüsameddin Hasan, oğlu İbrahim ve torunu Nusretüddin Hasan zamanlarında oldukça imar edildi. Nitekim bunlardan sonuncusu zamanında yaptırılmış olan Afşin Eshab-ı Kehf çevresindeki külliye ile Maraş çevresindeki bazı kalıntılar günümüze kadar gelmiştir.<sup>42</sup>

Selçuklular zamanında devamlı bir faaliyete, iskana, Türkmen göçüne ve Harizimlerin çıkardığı asayişsizliğe sahne olan bu bölgede çeşitli dini tesirlerin de etkisi ile bir çok isyanlar çıktı. Şii inancı tesirinde kalan Baba İshak adlı birisi etrafına topladığı Türkmenlerle bölgede önemli karışıklıklara ve huzursuzluklara neden oldu. Bu gaileler atılmadan da Moğol tehlikesi baş gösterdi.<sup>43</sup>

Moğol istilasından sonra Anadolu Selçuklu Devleti sarsılınca, o esnada Mısır'da kuvvetli bir devlet vücuda getirmiş olan Memluklar, Kuzey Suriye ve Anadolu'nun sınır bölgelerinde nüfuz sahibi olmaya başladılar. Moğolların baskısına karşılık Anadolu halkı, Memlukleri yardıma çağırdı. Maraş Bölgesi Memluklular tarafından 1293 Ramazan'ında Ermenilerden alınarak Haleb Emareti'ne bağlandı. Bu tarihe kadar Memluklere karşı Anadolu'nun ucu iken, bu tarihten sonra Anadolu'ya karşı Memlukların uç bölgesi oldu. Türkmenlere ikta edildi. Dulkadirli boyunun bir beylik teşkil ettiği zamana kadar yaklaşık yarım asır boyunca Haleb valilerine tabi olan Türkmen beyleri tarafından idare edildi. Maraş beyleri Haleb beylerine bağlı olarak aşiretleri ile birlikte harbe katılırlardı.<sup>44</sup>

## 2- Dulkadir Beyliği Dönemi

Maraş bölgesinde Dulkadirli Beyliği'ni kuranlar, Moğolların istilası üzerine batıya yani Anadolu'ya gelen büyük bir Türkmen aşiretine bağ-

41 Mateos, *Vekayi-namesi (952-1136) ve Papaz Grigorun Zeyli (Terc. Hrant D. Andreasyan)*, Ankara 1987, s. 229; Turan, *Selçuklular*, s. 104, 108, 145; Cahen, *Anadolu'da Türkler* s. 100.

42.M.H. Yınanç, "Maraş Emirleri", *TTEM*, XV (1341), c. VIII, sy.85, s. 90 vd; Cahen, *Anadolu'da Türkler*, s. 237; Turan, *Selçuklular*, s. 286, 287, 436, 437.

43 M.H. Yınanç, "Maraş Emirleri", s. 348-350; Turan, *Selçuklular*, s. 421, 427.

44 M.H. Yınanç, "Maraş Emirleri", *TTEM*, XV(1341), c. VIII, sy.85, s. 100.

lı idiler Oğuzların Bozok kolunun Bayat boyundan olan bu aşirete bağlı olan Türkmenler cesaret ve yiğitlikleri ile tanınmışlardı.<sup>45</sup> Bu topluluk Maraş, Hısnımansur, Harput, Malatya ve Ayıntab bölgesinde göçebe halinde yaşamaktaydı. Maraş ve Elbistan bölgesinde daha kalabalık bir halde bulunmaktaydılar. Yazın Elbistan civarındaki yaylaklarda otururlar, kışı da Maraş'da geçirirlerdi. Siyasi olarak hakimiyet kurdukları saha ise, zaman zaman değişmesine karşılık, Elbistan ve Maraş merkez olmak üzere, doğuda Harput'dan, batıda Kırşehir'e, kuzeyde Bozok (Yozgat) ile Sivas'ın güneyinde Gemerek ve Gürün'den Hatay'a bağlı Hassa'ya kadar yayılan bir bölgeyi içine almaktaydı.<sup>46</sup> Memlukların bölgedeki idari zayıflığından istifade ederek hakimiyetlerini ilan ettiler ve siyasi hakimiyet sahalarını genişlettiler.

Dulkadir Beyliği'ni yukarıda adı geçen aşiretin beylerinden olan Zeynuddin Karaca Bey kurmuştur. Zeynuddin Karaca Bey, Mısır ve Şam emirleri ile birlikte Sis Ermenileri'ne kaşı yapılan seferlere katılırdı. Cesareti ve diğer vasıfları ile aşireti tarafından da çok sevilirdi. Zamanla etrafında kalabalık ve cesur bir topluluk oluştu. Anadolu'daki Moğol idaresinin zayıflaması, Memluklu kumandanları ile iyi ilişkiler kurmuş olması ve birçok siyasi olaydan da istifade eden Karaca Bey, kendini yeteri kadar güçlü hissedince 1339'da Eretna Bey'in elinden Elbistan'ı aldı ve orayı kendisine merkez yaptı. Bir süre sonra da Memluk Sultanı Melik Nasır tarafından kendisine Türkmenlerin Beyliği ve Elbistan valiliği verildi. Böylece Memluk Devleti'nin yüksek hakimiyeti ve koruyuculuğu altında, Maraş ve Elbistan çevresini kontrolü altında tutan Dulkadirli Beyliği kurulmuş oldu.<sup>47</sup>

Karaca Bey, durumunu sağlamlaştırmak ve Memluk Hükümeti tarafından gelebilecek tehlikeyi karşılamak düşüncesiyle, Kahire'de saltanat değişikliğinden istifade ile 1352 yılında isyan eden Memluklu Beyboğa ile birleşti. Beyboğa'yı mağlup eden Memluk kuvvetleri Elbistan'a girdiler. Bu arada kendisinin yerine Dulkadirlielerin başına Ramazan Bey'in getirilmek istendiğini hissederek Karaca Bey, yanındaki asi Suriye valilerini Memluklere teslim etti. Buna rağmen Mısır'da iktidara hâkim olan

45 Ahmed Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya Ve Tevarih-i Hulefa*, İstanbul 1972, c. II, s. 564; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri Ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1988, s. 169; Yılmaz Öztuna, *Devletler Ve Hanedanlar*, Ankara 1989, c. II, s. 88.

46 A. Cevdet, *Kıyas-ı Enbiya*, c. II, s. 564; Arifi, "Maraş ve Elbistan'da Dulkadiroğulları Hükümeti", *TOEM*. (İstanbul 1330) c. V, sy.30, s. 359; R.Yinanç, "Dulkadiroğulları", md, *DİA*, İstanbul 1994, c. IX, s. 553.

47 A.Cevdet, *Kıyas-ı Enbiya*, c. II, s. 564; Arifi "Dulkadiroğulları Hükümeti", *TOEM*, (1330), c. V, sy.30, s. 359; V. Şükrü, *Evkaf*, c. III, s. 733.

Emir Tas ve Emir Şeyhu, Karaca Bey'i cezalandırmak için Dulkadirliiler üzerine sefer açtılar.

1353 yazında Düldül Dağı eteklerinde yapılan savaşta büyük zayıat veren Karaca Bey, Kayseri taraflarına kaçtı. Sivas ve Kayseri hükümdarı Eretna oğlu Mehmed Bey'e iltica etti. Ancak yakalanarak Memluklere teslim edildi. Kahire'ye götürüldü ve 11 Aralık 1353' de Bab-ı Zuveyle (Zuveyle Kapısı)'de asıldı.<sup>48</sup>

Karaca Bey'den sonra, Memluk Devleti'ne itaat etmesi şartı ile Elbistan valiliğine Karaca Bey'in oğlu Halil Bey tayin edildi. Halil Bey bir zaman sonra, Maraş etrafındaki şehirlerden bir kısmını alarak sınırlarını genişletti. Haleb ve Suriye taraflarını da tehdit etmeye başlaması üzerine, Mısır Sultanı Melik Salih, Haleb ve Şam valilerini onun üzerine gönderdi. Mübarek Şah emrindeki Haleb kuvvetleri ve Malatya Valisi Yelboğa'nın emrindeki kuvvetler mağlub edildi. Mübarek Şah öldürüldü. Halil Bey daha sonra 1379 yılı içinde üzerine gönderilen iki orduyu da yenerek büyük zafer kazandı.<sup>49</sup>

Dulkadirli meselesini çözmek isteyen Memlukler, 1381 yılında Maraş önlerinde Halil Bey ve kardeşi Sevlî Bey'i yendiler. Her ikisi Harput'a çekildiler. Halil Bey'in başarılı olmamasında Memlukların faaliyetleri sonucu Dulkadirli Beyleri arasında meydana gelen soğukluğun da etkisi olmuştu. Bu yenilgi ile soğukluk ve rekabet daha da arttı, Halil Bey sığınmış olduğu kardeşi Harput Beyi İbrahim tarafından Memlukların desteği ile 1386 yılında öldürüldü.<sup>50</sup>

Halil Bey'den sonra, yerine kardeşi Sevlî (Süli) Bey geçti. Sevlî Bey, kızlarından birini Sivas Beyi Kâdı Burhaneddin'e, diğerini de Sultan Yıldırım Bayezid'in küçük oğlu Çelebi Mehmed'e vermek suretiyle komşu devletlerin dostluğunu sağladı. Ancak onun zamanı genellikle Karaman ve Ramazanoğulları ve daha sonra da Memluklere karşı yaptığı mücadelelerle geçti. Her ikisinin 1389 yazında yaptıkları savaşta Sevlî Bey yenildi ve Develi'ye kaçtı.<sup>51</sup>

48 A. Cevdet, *Kıyas-ı Enbiya*, c. II, s. 565; V. Şükrü, *Evkaf*, c. III, s. 734; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 170; R. Yinanç, *Dulkadir*, s. 16-19.

49 Joseph Von Hammer, *Osmanlı Tarihi*, (Çev. Mehmed Ata, Yeniden yazan. Abdulkadir Karahan), İstanbul 1991, c. I, s. 269; Arifi, "Dulkadiroğulları Hükümeti", s. 368-369; V. Şükrü, *Evkaf*, c. III, s. 735; R. Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 19-22.

50 Hammer, *Osmanlı Tarihi*, c. I, s. 270; Arifi, "Dulkadiroğulları Hükümeti", s. 369; V. Şükrü, *Evkaf*, c. III, s. 735.

51 Hammer, *Osmanlı Tarihi*, c. I, s. 269; Arifi, "Dulkadiroğulları Hükümeti", s. 370-371; V. Şükrü, *Evkaf*, c. III, s. 736; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 170; R. Yinanç, "Dulkadiroğulları", *DİA*, c. IX, s. 554.

Memluklere yenilen Sevli Bey, bu sırada Berkuk'a karşı ayaklanmış olan Mintaş ve Haleb Valisi Yelboğa ile ittifak yaptı. Bir süre sonra da Elbistan'a dönerek yeniden Sultan Berkuk'un tabiiyetini kabul etti. Ancak Anadolu'ya gelen Timur'un teşviki ile Suriye'yi fethetmeye girişince, bu defa Haleb Valisi Çolpan'ın kumandasındaki ordu Sevli Bey'in üzerine gönderildi. 1395 yılı Mart'ında yapılan savaşta Sevli Bey yine yenildi. Yaklaşık iki sene sonra da Berkuk'un bir casusu olan Ali Han tarafından öldürüldü Sevli Bey'in ölümü, Yıldırım Bayezid'in baş komutanı Timurtaş Paşanın bu yörelerdeki fetihleri zamanına rastlar. Onun öldürülmesinden sonra, Timurtaş Paşa bölgeyi fethetti. İki Ağustos 1399'da Elbistan'a girdi. Bölge, Osmanlı arazisine ilhak edilmedi. Yıldırım Bayezid tarafından desteklenen Nasırüddin Mehmed Bey'in idaresine verildi. Osmanlı ordusunun Elbistan'a girmesi ile kuruluşundan itibaren 62 yıldan beri Memluklu tabiiyetini devam ettiren Dulkadir Beyliği, bu tarihten itibaren bazı istisnalar haricinde 1515 yılına kadar, 117 yıl devam edecek olan Osmanlı nüfuzu ya da tabiiyeti altına girdi.<sup>52</sup>

Sevli Bey'in öldürülmesinden sonra yerine Memluk Sultanı'nın tasvibi ile oğlu Sadaka geçti. O da Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid'in desteklediği amcası oğlu Nasırüddin Mehmed ile mücadele etmek zorunda kaldı. Nihayet *Nasırüddin* Mehmed, 1399 yazında Elbistan'ı ele geçirerek Beyliğin başına geçti. Bundan bir yıl sonra Timur, Elbistan'ı yakıp yıktı. *Nasırüddin* Mehmed Bey, ilk zamanlarda Memlukler ile arası bozuldu ise de coğrafi durumu matbuu olan bu hükümetle iyi geçinmesini icap ettirdiğinden Memluklarla dostane yaşamağa mecbur oldu. O da amcası Sevli Bey gibi Karaman ve Ramazanoğulları ile mücadele etti. Bu siyaseti Memlukların de siyasetine uygundu. Bu nedenle hizmetine mükafat olarak Karamanlılardan alınmış olan Kayseri kendisine verildi. Ancak Memluk Sultanını Baybars'ın hasmı Canı Bey'i teslim etmemesi üzerine, şehir elinden alındı. Kayseri'yi geri almak için oğlu Süleyman Bey'i, yardım istemek üzere, Osmanlı sultanına gönderdi. Gelen yardımlar ile 1436 yılında Kayseri'yi yeniden ele geçirdi. Bu gelişmeler üzerine Haleb Valisi Tanrıvermiş kumandasındaki bir Memluklu ordusu daha üzerine gönderildi. *Nasırüddin* Mehmed Bey bu orduya yenildi ve Osmanlılara sığındı.<sup>53</sup>

52 Hammer, *Osmanlı Tarihi*, c. I, s. 269; Arifi, "Dulkadiroğulları Hükümeti", s. 371-373; V. Şükrü, *Evkaf*, c. III, s. 736; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 170; R. Yinanç, "Dulkadiroğulları", *md, DİA*, c. IX, s. 30-33; Öztuna, *Devletler Hanedanlar*, c. II, s. 88; Mehmet Taşdemir, "Elbistan" *md, DİA*, İstanbul 1995, c. XI, s. 2.

53 Arifi, "Dulkadiroğulları Hükümeti", s. 372-376; V. Şükrü, *Evkaf*, c. III, s. 737-738; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 171; R. Yinanç, *Dulkadir*, s. 34-54.

Baybars'ın ölümünden sonra Memluklu Dulkadirli ilişkileri düzelmeye başladı Memluklu tahtına oturan Melik Zahir Çakmak, *Nasırüddin Mehmed Bey'in Canı Bey'den dul kalan kızı ile evlendi. 1440 yılında yapılan bu evlilik vesilesi ile sadâkatını göstermek üzere Kahire'ye giden Nasırüddin Mehmed Bey, yeniden Dulkadirli Beyliği'ne tayin edildi. Fakat bir süre daha Kahire'de kaldı ve 1442'de öldü.*<sup>54</sup>

*Nasırüddin Mehmed Bey'in yerine büyük oğlu Süleyman Bey geçti. Onun zamanında Dulkadirli-Osmanlı ilişkileri gelişti. Kurulan akrabalık bağı bu ilişkileri tam bir dostluk ortamına kavuşturdu. Süleyman Bey, kızı Sitti Mükrim Hatun'u Fatih'e verdi. Memluklar ile de iyi ilişkilerini devam ettirdi. Diğer bir kızını da Memluk Sultanı Melik Zahir Çakmak'a verdi. Bu suretle Karaman oğlu ve Karakoyunlular'a karşı iki kuvvetli müttefik bulmuş oldu. Süleyman Bey'in devri benzeri gelişmelerle sükûnet içinde geçti. Zevk ve sefaya düşkün olan Süleyman Bey, 12 yıl beylik yaptıktan sonra 1454'de vefat etti.*<sup>55</sup>*Süleyman Bey'in yerine oğlu Melik Arslan Bey geçti. Onun zamanında Dulkadir Beyliği'nde zaaf eseri görüldü. Melik Arslan, Memluklar ve Osmanlılar ile dostluk ilişkilerini devam ettirmeğe çalıştı. Memluklu sultanı tarafından desteklenen kardeşi Şah Budak'ın bir fedaisi tarafından Cuma namazı kılarken öldürüldü.*<sup>56</sup>

Dulkadir Beyleri'nin saltanat mücadelesi ile Osmanlı ve Memluklu hükümetlerinin de üzerinde nüfuz mücadelesi yaptıkları Dulkadir Beyliği'nin idaresi Melik Arslan'ın öldürülmesinden sonra zorlaştı. Osmanlı ve Memluk hükümetlerinin Beyliğin üzerindeki mücadeleleri şiddetlendi. Mısır Sultanı Kayıtbay, Beyliğin başına Şah Budak'ı gönderdi ise de kardeşinin kâtili olarak görüldüğünden Mısır'a kaçmak zorunda kaldı. Bu esnada Osmanlı Devleti olaya müdahale etti. Dulkadirli'lerin isteği üzerine Fatih, yanında bulunan Şah Budak'ın kardeşi Şehsuvar Bey'i Dulkadirli Beyi olarak tayin etti. Bu hadisenin ve diğer bazı siyasi meselelerin de etkisi ile Osmanlı Memluklu ilişkileri iki devletin çatışmasına sebep olacak derecede bozuldu. Memluklar bu defa Şehsuvar Bey'in karşısına amcası Rüstem Bey'i çıkardılar. Rüstem Bey ise, bir varlık gösteremedi. Bu arada Şehsuvar Bey, Memlukların aleyhine genişlemeye devam etti. Onların yanında yer alan Ramazanoğulları'na karşı da bazı başa-

54 Arifi, "Dulkadiroğulları Hükümeti", s. 372-376; V. Şükrü, *Evkaf*, c. III, s. 737-738; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 171; R. Yinanç, *Dulkadir*, s. 34-54.

55 Hoca Saadeddin, *Tacu't-Tevarih*, (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), Ankara 1992, c. II, s. 244, 245; Solak-zâde Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solak-zâde Tarihi*, (Haz. Vahid Çabuk), Ankara 1989, c. I, s. 251; R. Yinanç, *Dulkadir*, s. 55-58.

56 Arifi, "Dulkadiroğulları Hükümeti", s. 421; V. Şükrü, *Evkaf*, c. III, s. 741; R. Yinanç, *Dulkadir*, s. 58-61.

rılar elde etti. Bu faaliyetleri üzerine Memlukların Dulkadir Beyliği'ne karşı gönderdiği üç orduyu da mağlub etti. Ancak bu başarılarına güvenen Şehsuvar Bey Fatih'i gücendirdi ve desteğini kaybetti. Bu gelişmeler üzerine Kayıtbay, Dulkadirli toprağını kendisine vereceği vaadi ile Fatih'in iznini de alarak Emir Timraz komutasındaki bir orduyu Şehsuvar Bey'in üzerine gönderdi. 1471 yılında yapılan savaşta Şehsuvar Bey yenildi. Ailesi ve maiyeti ile birlikte Zamantı (Pınarbaşı) kalesine sığındı ise de yakalanarak Kahire'ye gönderildi. Sultan Kayıtbay'ın emri ile 1472 yılında idam edildi.<sup>57</sup>

Kayıtbay, Dulkadir toprağını Fatih'e vermediği gibi, Şah Budak'ı yeniden buraya gönderdi. Kayıtbay'ın siyasi oyunlarına çok kızan Fatih, yanında bulunan Dulkadirli Beylerinden Alauddevle'yi Şah Budak'ın üzerine gönderdi. Alauddevle Bey, Şah Budak'ı yenerek 1480'de Dulkadirli Beyliği'ni ele geçirdi. Yumuşak siyaseti sayesinde Memluklarla de iyi geçindi ve Mısır'a kaçmış bulunan Şah Budak'ı haps ettirdi.<sup>58</sup>

Alauddevle Bey, beyliğinin ilk yıllarında Osmanlıların yanında yer aldı, üzerine gönderilen Memluklu ordularını bozguna uğrattı. Onun yüzünden Osmanlı Memluklu ilişkileri iyice bozuldu. Çukurova'da nüfuz mücadelesi yüzünden başlayan savaş 1485-1491 yılları arasında devam etti. Alauddevle Bey, bu savaş esnasında ve sonrasında her iki devletle de iyi geçinmeye çalıştı. Bu arada Akkoyunlular ve çevredeki diğer beylikler ile mücadele ederek Ankara, Diyarbakir, Tarsus, Sis ve Rum kale taraflarını ele geçirdi. 1501 yılında İran'da kurulan Safevi Devleti ile mücadele etmek zorunda kaldı. Safevi hükümdarı Şah İsmail ile birkaç defa çarpıştı ise de başarılı olamadı. Nihayet 1507 yılında ordusu ile Elbistan'a gelen Şah İsmail şehri tahrip ederek Alauddevle Bey'den öcünü almış oldu. Bu arada Osmanlıların Memluklular ile yapılan savaşta başarılı olamamalarına karşılık Dulkadirli Beyliği aleyhine güçlenmeleri ve Memlukların de bazı teşvikleri ile Alauddevle Bey bu defa Memlukların tarafında yer almaya başladı. Bu esnada Şah İsmail ile de iyi geçinmeye çalıştı. Onun bu tavırları Yavuz Sultan Selim'in Şah Budak Bey'i üzerine göndermesine sebep oldu. Ancak Şah Budak bir başarı gösteremedi.<sup>59</sup>

57 Hoca Saadeddin, *Tacu't-Tevarih*, c. III, s. 242, 243; Solak-zâde, *Tarih*, c. I, s. 399, 400; V. Şükrü, *Evkaf*, c. III, s. 742-744; R. Yinanç, *Dulkadir*, s. 62-76.

58 V.Şükrü, *Evkaf*, c. III, s. 745; Şahabeddin Tekindağ, "II. Bayezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", *Bellekten*, Ankara 1967, c. XXXI, sy.123, s. 368; R. Yinanç, *Dulkadir*, s. 76-80.

59 Hoca Saadeddin, *Tac*, c. III, s. 242-267; Solak-zâde, *Tarih*, c. I, s. 401-409, 432; V.Şükrü, *Evkaf*, c. III, s. 746; Tekindağ, "Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 369 vd.; R. Yinanç, *Dulkadir*, s. 78-96.

### B- OSMANLI DEVLETİNİN MARAŞ BÖLGESİNİ ELE GEÇİRMESİ

Alauddevle Bey, çevresindeki devletler ile yukarıda izah edildiği şekil üzere ilişkilerini devam ettirir iken, Anadolu'daki zararlı faaliyetleri ile dikkati çeken Şah İsmail'in üzerine bir ordu gönderen Yavuz Sultan Selim, Alauddevle Beyi de yardıma çağırды. Alauddevle Bey, ihtiyarlığını bahane ederek orduya katılmadığı gibi, Osmanlı ordusunun mühimmat kabilelerini de yağmalattı. Bu faaliyeti ile Yavuz Sultan Selim'i büsbütün kızdırdı. Şah İsmail ile 1515'de Çaldıran'da yapılan savaşı kazanan Yavuz, geri dönüş esnasında Veziriazam Sinan Paşanın kumandasındaki bir orduyu onun üzerine gönderdi. 13 Haziran 1515'de Göksun yakınlarındaki Turna Dağı yakınlarında iki ordu karşılaştı. Bu savaşta Alauddevle Bey yenildi ve dört oğlu ile birlikte idam edildi. Baş hâmis olan Memluk Sultanına gönderildi.<sup>60</sup>

Alauddevle Bey'den sonra Yavuz Sultan Selim, Dulkadirli arazisinin idaresini daha önce Osmanlıya iltica etmiş ve önemli hizmetlerde bulunmuş olan Şehsuvaroğlu Ali Bey'e verdi. Onun devri, Dulkadirli Beyliği'nin bir Osmanlı vilayeti olmasına doğru gelişen bir geçiş devri oldu. Ali Bey daha önce olduğu gibi, Dulkadirli arazisinin idaresini üzerine aldıktan sonra da sadâkatla Osmanlıya hizmet etti. Alauddevle Bey tarafından Maraş'a taşınmış olan idare merkezini yeniden Elbistan'a götürdü. Osmanlıların Mısır seferinde, Şam Valisi Canberdi Gazali isyanının ve diğer celali isyanlarının bastırılmasında önemli yardımları oldu. İdaresi altındaki bölgeyi imar etti. Memlukların desteklediği kardeşi Abdurrezzak'ı bertaraf ederek bölgesinde huzur ve düzeni sağladı. Ancak onun bu başarıları aleyhinde bir kampanyanın açılmasına neden oldu. Kendisi ile birlikte isyanları bastırmakla görevli olan Ferhat Paşanın kıskançlığına neden oldu. Ferhat Paşa, Ali Bey'in kendisinin yerine geçmesinden endişelenerek Kanuni Sultan Süleyman'a onun hakkında hoş olmayan bazı bilgiler verdi. Kanuni'yi de ikna ederek İran'a yapılacak sefere katılması şeklindeki bir hile ile Tokat'a çağırıldığı Ali Bey'i ve dört oğlunu öldürdü. 1522 yılında meydana gelen bu olaydan sonra, daha önce arazisi ele geçirilmiş olan Dulkadirli Emareti tamamen ilga edilerek Osmanlı toprağına katıldı. Böyle bir sonuç artık kaçınılmazdı. Çünkü Mısır'ın da ele geçirilmesinden sonra, devlet arazisinin ortasında yarı bağımsız bir beyliğin kalması mümkün değildi.<sup>61</sup>

60 Hoca Saadeddin, *Tacu't-Tevarih*, c. IV, s. 236-242; Solak-zâde, *Tarih*, c. II, s. 35-37; V.Şükrü, *Evkaf*, c. III, s. 746; R. Yinanç, *Dulkadir*, s. 96-98.

61 Hoca Saadeddin, *Tacu't-Tevarih*, c. IV, s. 242, 320, 324, 347-349; Solak-zâde, *Tarih*, c. II, s. 37, 112 vd, 122, 123; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 173; R. Yinanç, *Dulkadir*, s. 99-104.



## C-OSMANLI DEVLETİ ZAMANINDA İDARİ DURUM VE İDARİ TAKSİMAT

### 1- İdarî Durum

Kanuni Sultan Süleyman zamanında Şehsuvar oğlu Ali Bey'in idamından sonra, bu bölgede, merkezi Maraş olmak üzere, Elbistan, Maraş ve diğer bazı şehirlerin de bir kaza olarak bağlandığı Zülkadriye Eyaleti'nin kurulmuş olduğu ileri sürülmektedir.<sup>62</sup> Ancak burasının bir beyler beylik olarak hangi tarihte teşkil edildiği belli değildir.

Tarihi kayıtlara göre, Ali Bey'in öldürülmesini müteakip Dulkadir oğulları devrinin en önemli iki şehri olan Maraş ve Elbistan şehirlerinin her biri ayrı birer sancak halinde Rum (Sivas, Tokat, Amasya bölgesi) Eyaleti'ne bağlandı. Bu devirde Maraş Sancağı Kızıl Ahmed Bey oğlu Musa Bey'e, Elbistan Sancağı Koçi Bey'e verildi. Ancak bir süre sonra 1523 Şubat'ında bu iki sancak Rum Eyaleti'nden ayrılarak Karaman Eyaleti'ne ilhak olundu.<sup>63</sup> Zülkadriye Eyaleti'ne ait ilk tahrir defterlerinin 1525 yılında tamamlanmış olduğu göz önünde tutulacak olursa, daha önce kuruluş çalışmaları başlamış olan Zülkadriye Eyaleti'nin kuruluşunu tamamladığı ve her iki merkezin de bu eyalete bağlanmış olduğu akla gelebilir. Ancak bu tahrir esnasında *beylerbeylik* kelimesine ve *beylerbeyinin hassına* rastlanmaması, vilayet kelimesinin beylerbeylik veya eyalet değil; bölge manasında kullanıldığı ve bu bölgenin de Dulkadirli Beyliği'ne ait yerleri gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Bu durum düşünülecek olursa, Zülkadriye (Maraş) Eyaleti'nin kuruluşu, Veziriazam İbrahim Paşanın bölgede çıkan Kalender oğlu isyanını 1527'de bastırmasından daha sonraki tarihlerde asayişin sağlaması için yapılan idari düzenlemeler sonucu gerçekleşmiş olabilir.<sup>64</sup> Nitekim bu tarihlerde Elbistan ve Hısnımsur çevresinde yeni bir tahrir yapılmış olduğu<sup>65</sup> gibi bu tarihe ait olduğu tahmin edilen bir vilayet listesine göre de, Elbistan'ın ve Maraş'ın halen Karaman Beylerbeyliği'ne bağlı oldukları görülmektedir.<sup>66</sup>

Kanuni Sultan Süleyman devrinde kurulan Zülkadriye Eyaleti, miri mukataa haline getirilen arazisi<sup>67</sup> ile uzun bir süre varlığını devam ettirdi. Eya-

62 Bkz. M.H.Yınanç, "Elbistan", md, *İA*, c. IV, s. 229; Besim Darkot, "Maraş" md, *İA*, İstanbul 1993, c. VII, s. 311; R. Yınanç, *Dulkadir*, s. 100, 304.

63 Tayyib Gökbilgin, "XV. Ve XVI. Asırlarda Eyalet-i Rum", *VD*, İstanbul 1965, sy.VI, s. 51 vd

64 İlhan Şahin, "*Dulkadir Eyaleti*", *DİA*, İstanbul 1994, s. 552.

65 Bkz. BOA, *TTD*, nr. 419.

66 Metin Kunt, *Sancaktan Eyalete:1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, İstanbul 1978, s. 128.

67 Mustafa Nuri Paşa, *Netayıcı'l-Vukuat*, (Sad. Neşet Çağatay), Ankara 1987, c. I-II, s. 141.

let, Maraş Eyaleti adı ile de tanındı.<sup>68</sup> Zaman zaman değişiklikler olmakla birlikte eyaletin; Maraş, Elbistan, Kars-1 Zülkadriye (Kadirli), Güvercinlik, Malatya, Ayıntab, Sumeysad (Samsad), Niğde, Bozok, Sis ve Tarsus sancaklarına sahip olduğu görülmektedir. Bu sancaklardan son dört adedinin farklı zamanlarda çok kısa bir süre için eyalete bağlandıkları bilinmektedir.<sup>69</sup>

Maraş Eyaleti'nin idari sahası XIX. yüzyılda daraltılmış Maraş ve Elbistan bölgesine inhisar ettirilmiştir. Eyalete bağlı olan Elbistan Kazası geçen zaman içinde çok geri kalmıştı. XIX. yüzyılda ya doğrudan Maraş'dan tayin edilen valiler veya onların yerli eşraf arasından seçtikleri mütesellimler tarafından idare edilirdi. Bu kazayı idare etmek zordu. Çünkü şehir ve çevresi devamlı olarak eşkıyanın saldırısına uğruyordu. 1847'de mütesellim olarak tayin edilen Karabekir-zâde Ahmed Ağa, bölgeyi eşkıyadan temizledi. Aynı yıl mütesellimliği kaldırılması ile Elbistan önce müdürlük daha sonra da kaymakamlık merkezi oldu.<sup>70</sup> Bu gelişmeler olurken, 21 Ramazan 1262/12 Eylül 1846'da idare merkezine bir tahrirat gönderen Adana valisi Hasan Hakkı Bey, aşiretlerin iskanı, vergi toplanması ve takibi gibi hususlarda kolaylık sağlayacağını ileri sürerek Maraş Eyaleti'nin, Adana Eyaleti'ne ilhak edilmesini istemişti.<sup>71</sup> Onun bu isteğinin hemen yerine getirilip getirilmediğini bilemiyoruz. Ancak bu tarihten sonra 1266/1850 yılına ait kayıtlara göre, bu tarihte Elbistan ve Maraş çevresi tamamıyla Adana Eyaleti'ne bağlıydı.<sup>72</sup> 1269/1853 yılında Maraş, Islahiye ile birlikte birlikte müstakil bir mutasarrıflık haline getirildi. 1282/1866 yılında Halep ve Adana vilayetleri birleştirildi. Elbistan ve bağlı olduğu Maraş Mutasarrıflığı bu vilayete bağlandı. Eyalet, aynı şekilde 1289/1872 yılının ilk aylarına kadar devam etti. Bu tarihten sonra Maraş bölgesi, yeni bir vilayet halinde teşkil edildi. Yeni Maraş vilayetinin hudutları tayin olunmamıştı. Cebel-i Bereket ve Kozan Dağlarını da sınırları içine almaktaydı.<sup>73</sup> Sınırları belirlenmeyen bu vilayete, Ahmed Cevdet Paşa tayin edildi. 18 gün valilik yaptıktan sonra Mithat Paşanın sadarete geçmesi üzerine, vilayet ilga olundu. Ahmed Cev-

68 *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesi* (Haz. Mithat Sertoğlu), İstanbul 1992, s. 30, 88, 89; Şahin, *Dulkadir Eyaleti*, s. 552.

69 Bkz. BOA, *TTD*, nr. 998; BOA, *TTD*, nr. 402; Yınanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. I-II; Ayn-ı Ali Efendi, *Kavanin-i Al-i Osman Der Hulasa-i Mezamin-i Defter-i Divan* (Önsöz M.Tayyib Gökbilgin), İstanbul 1979, s. 22, 51; *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesi*, s. 29, 30; BOA, A.RSK, nr. 1551, s. 20, 21.

70 M.H.Yınanç, "Elbistan", *İA*, İstanbul. 1993, c. IV, s. 230; Taşdemir, "Elbistan", *DİA*, c. XI, s. 2.

71 BOA, Hr. Mkt, nr. 13/52.

72 *Devlet Salnamesi 1266*, s. 44; M.A.Ubicını, *Türkiye 1850* (Çev. Cemal Karaağaçlı), İstanbul Tarihsiz, c. I, s. 63.

73 A.Cevdet, *Ma'ruzât* (Haz. Yusuf Halaçoğlu), İstanbul 1980, s. 177, 179, 211; A.Cevdet, *Tezakhir*, 40- *Tetimme* (Yay. Cavid Baysun), Ankara 1991, s. 120.

det Paşa da İstanbul'a çağırıldı. Maraş Sancağı yeniden Haleb vilayetine bağlandı.<sup>74</sup> Bu durum I. Dünya Savaşının sonuna kadar devam etti. Sancak merkezi olan Maraş ve çevresi harbin sonunda İngiliz ve daha sonra Fransız kuvvetleri tarafından işgal edildi. Destani bir mücadeleden sonra 12 Şubat 1920'de işgalden kurtarıldı.<sup>75</sup>

## 2- İdarî Taksimat

İdari taksimat denilince, akla nahiyeler ve köyler gelmektedir. İnceleme konumuz, yaklaşık olarak bugünkü Maraş ilinin coğrafi sınırları içerisinde kalan ve Maraş ve Elbistan şehirlerinin merkezi rol oynadığı, kaza, nahiye ya da köy yerleşim birimleri ile sınırlı olduğundan; biz de burada Osmanlı Devleti zamanında Zülkadriye Eyaleti'nin Maraş ve Elbistan Sancağı'na bağlı kazalar, nahiyeler ve köylerin idari taksimatı hakkında kısaca bilgi vermekle yetineceğiz.

İnceleme konumuzun coğrafi sınırları içerisinde kalan Maraş Sancağına bağlı kazalardan Maraş merkez kazası, Zülkadriye (Maraş) Eyaleti'nin ve Eyalete bağlı Maraş Sancağının idari merkezi; başka bir ifadeyle Eyaletin Paşa sancağının merkeziydi. Diğer sancaklar, eyalet merkezi olan Maraş'a bağlıydı. Elbistan ise, Eyaletin Maraş Sancağına bağlı ikinci kazai veya coğrafi vergi bölgesi olarak taksimatta yerini almıştır. Maraş'ın bugünkü kazaları, o zaman için bu iki kaza merkezine bağlı olan nahiye ya da köyler halinde teşkilatlanmışlardı. Bu genel açıklamalardan sonra şimdi Maraş Sancağı'nın kaza, nahiye, köy ve mezraları hakkında daha geniş bilgiler verebiliriz. Aşağıda Maraş Sancağı'nın kazalarına bağlı nahiyeler ve nahiyelere bağlı köyler ve mezralar ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

Maraş bölgesinin Osmanlılar tarafından ele geçirilmesinden sonra, 1525 yılında yapılan ilk tahriri esnasında Maraş Sancağı'nın merkez kazası olan Maraş kazasının 12 nahiyesi vardı. Bunlar, Kemer, Keferdiz, Kara Hayıt, Aladinek, Pazarcık, Güvercinlik, Göynük, Karğuluk, Haruniye (Bahçe) , Andırın, Zeytun ve Yarpuz nahiyeleriydi.<sup>76</sup>

Kazanın 1563 yılında ikinci defa tahriri esnasında ise merkez nahiyesi dışında 11 nahiyesi vardı. Bunlar, Camustil, Kuru Pınar, Kemer, Keferdiz, Kara Hait, Pazarcık, Aladinek, Göynük, Bertiz, Zeytun ve Yenice Kala nahiyeleriydi. Bu devirde kaza merkezine bağlı 52 köy, 29 mezra vardı. Nahiyelere bağlı olanlar ile birlikte köylerin sayısı 305, mezraların sayısı 308'e ulaşmaktaydı.<sup>77</sup>

74 Haleb Vilayeti Salnamesi 1285, s. 186 vd, 201 vd.

75 Darkot, "Maraş", İA, s. 312.

76 BOA, TTD, nr. 998, s. 425-442.

77 R. Yinanç, M. Elibüyük, Tahrir, c. I, s. 41-307.

Kazanın XVII. ve XVIII. yüzyıllardaki idari taksimatı hakkında yeteri kadar geniş bilgi yoktur. Sadece Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde verilmiş olan bilgiler ile Maraş'ın nahiyelerini öğrenmek mümkün olmaktadır. Buna göre, XVII. yüzyılda Maraş merkez kazasının yine 11 nahiyesi vardı. Bunlar, Etraf Şehir, Camustil, Güvercinlik, Yenice Kala, Zeytun, Bertiz, Göynük, Yörükân, Haruniye (Bahçe) Andırın ve Elbeğli (Türkoğ-lu) nahiyelerinden teşekkül etmekteydi.<sup>78</sup>

XIX. yüzyılda Adana Eyaleti'ne bağlı bir kaza merkezi olan Maraş'ın nahiyelerinin arttığı görülmektedir. 1266/1850 yılına ait kayıtlarda, Maraş kazasının merkez nahiyesi haricinde; 20 nahiyesi 7 aşireti vardı. Nahiyeler; (Bahçe), Elbistan, Bertiz, Yarpuz, Zeytun, Haçin, Karnus, Yenice Kala, Andırın, Pazarcık, Peşlü, Camustil, Gügercinlik, Yörükân, Balas Kars-ı Zülkadriye (Kadirli), Göksun, Söğütlü, Göktaşlı ve Minareli nahiyelerinden oluşmaktaydı. Aşiretler ise, Nadirli, Afşar, Çakallı, Çelikanlı, Kılıçlı, Sitamenli ve Atmalı aşiretlerinden ibaretti.<sup>79</sup> Kazânın Haleb eyaletine bağlanışından iki yıl sonra, yani 1285/1868 yılına ait kayıtlara göre, 1266/1850 yılındaki idari durum değişmiş, kazaya bağlı nahiyelerin, aşiretlerin sayısı azaltılmış eskiden nahiyeye olan bazı yerleşim birimleri kaza haline getirilmişti. Bu değişiklikten sonra, kazanın Etraf Şehir, Yenice Kala, Camustil, Şeker Obası, Bertiz adlarını taşıyan beş nahiyesi ile Çakallı ve Nadirli adlarında iki aşireti vardı. Kazanın köy sayısı 92 idi.<sup>80</sup> Daha sonra nahiyeye sayısı sekize çıkarıldı. Ancak sadece Yenice Kala nahiyesine müdür tayin edildi. Onunla beraber bu tarihte kazaya bağlı olarak Etraf Şehir, Nadirli, Bertiz, Hartlab, Camustil, Çakallı ve Şeker Obası nahiyeleri ve bu nahiyelere bağlı köylerle birlikte kazanın 110 köyü vardı.<sup>81</sup> Bu durum uzun süre devam etti.<sup>82</sup>

Maraş bölgesinin ikinci önemli merkezi ise yukarıda ifade ettiğimiz üzere Elbistan kazası idi. Kazanın 1525 yılında yapılan ilk tahriri esnasında Sarsab, Aynularus, Hurman (Yazıbelen), Nurhak, Ahsendere ve Nergele adı ile 6 nahiyesi, 19 köyü, 19 mezrası ve 1 çiftliği vardı: Yarpuz (Afşin) bu tarihte Maraş'a bağlı bir nahiyeye idi.<sup>83</sup> Bu nahiyeye, 1527 tahriri esnasında Orta Niyabet adı ile Elbistan'a bağlanmıştır.<sup>84</sup> 1563 yılında yapılan sayımda nahiyeler varlıklarını aynen devam ettirmekte idiler. Bu

78 *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yay, CIX, İstanbul, 1935, s. 347.

79 *Devlet Salnamesi*, 1266, s. 44.

80 *Haleb Vilayeti Salnamesi*, 1285, s. 186-188.

81 *Haleb Vilayeti Salnamesi*, 1312, s. 258.

82 *Haleb Vilayeti Salnamesi*, 1326, s. 462, 466-468.

83 BOA, *TTD*, nr. 998, s. 442, 468-481.

84 BOA, *TTD*, nr. 419, s. 7-221.

tarihe gelinceye kadar bölgede yapılan iskanlar sonucunda yerleşim birimlerinin sayısı çok artmıştır. Kazanın 209 köyü, 247 mezrası ve bunlardan ayrı olarak yaylak ve çiftlikleri oluşmuştur.<sup>85</sup>

XVI. asırdan sonra, XIX. asır sonuna kadar yazılan coğrafya eserlerinde Elbistan hakkında pek az bilgi vardır. Katib Çelebi, onun Maraş'a bağlı müstakil bir kaza ve mamur bir kasaba olduğunu söyler daha fazla da bilgi vermez.<sup>86</sup>

1266/1850 tarihinde, yani Maraş'ın Adana Eyaleti'ne bağlı bir kaza merkezi olduğu esnada, Elbistan Kasabası, Maraş'a bağlı bir nahiye merkezi idi.<sup>87</sup> 1285/1868'de yani Maraş'ın Haleb Eyaleti'ne bağlı bir sancak merkezi oluşunun ikinci yılında, Elbistan'da Maraş'a bağlı bir kaza merkezi halinde idi. Bu esnada kazanın, Efsus (Afşin) nahiyesinin köyleri ile birlikte toplam bir nahiyesi 66 köyü vardı.<sup>88</sup> 1288/1871'de köy sayısı 60 idi.<sup>89</sup> 1309/1892'ye kadar kazanın nahiye sayısı artmamakla birlikte, köy sayısı 135'e çıkmıştır.<sup>90</sup> Bu tarihten bir yıl sonra kazanın köylerinden bazıları nahiye haline getirilmiştir. Böylece nahiye sayısı 10'a çıkarılmıştır. O tarihte henüz nahiyelere yeni müdür tayin edilmemiştir. Bu nahiyeler, Hurman (Yazibelen), Anbarcık, Karagöz, Koç Abad, Sarıab, Aynularus, Çardak, Çeleği, Kullar ve Efsus nahiyelerinden ibaretti.<sup>91</sup> 1324/1906 tarihli salnameye göre, kazanın Efsus Nahiyesi dışında bir nahiyesi olmadığı görülmektedir. Bu tarihte toplam köy sayısı 153 idi. Bu durum bir süre için daha devam etmiştir.<sup>92</sup>

85 Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 474, 666.

86 Katib Çelebi, *Cihannuma*, s. 599.

87 *Devlet Salnamesi*, 1266, s. 44.

88 *Haleb Vilayeti Salnamesi* 1285, s. 201, 202.

89 *Haleb Vilayeti Salnamesi* 1288, s. 163-165.

90 *Haleb Vilayeti Salnamesi* 1309, s. 145, 147.

91 *Haleb Vilayeti Salnamesi* 1310, s. 230-232.

92 *Haleb Vilayeti Salnamesi* 1324, s. 488, 489; 1326, s. 490.



BİRİNCİ BÖLÜM

***VAKIF MÜESSESESİ VE  
MARAŞ VAKIFLARI***





## I- VAKFIN MENŞEİ VE GELİŞİM

Vakfın menşei hakkında birçok fikirler ortaya atılmıştır. Bunlardan birçoğu İslam'ın vakıf hakkındaki tutumuna muhalif görüşleri paylaşan müsteşriklere aittir. Müsteşriklerden Schacht, Gatteschi, Morand ve Heffening gibi isimlerin başı çektiği bu grubun fikirleri kısaca şöyledir:

Robe, Mercier ve Marcel Morand gibi yazarlara göre, vakıf müessesesi, özellikle adi vakıflar (Zürrî vakıflar), eski Arap örf adetlerinin İslam Hukukunun vaz ettiği miras kaidelerine karşı bir tepkisidir. Bu usul sayesinde bir aile reisi vakıf tesisi suretiyle kızlarını mirastan ıskata muvaffak oluyordu.<sup>93</sup>

Batılı ilim adamlarından Zeis ve Berchem tarafından ileri sürülen bu teoriye göre, vakfın menşei, fethedilen arazilerin üzerinde devlet reisine tanınan yetkide ve bu arazinin beytülmal a ait ve Müslümanlar için vakıf kabul edilmesi esasında aramak gerekmektedir. Devlet kendi menfaatını düşünerek fethedilen arazileri, beytülmal namına ve vakıf adı ile zapt etmektedir.

Roma hukuku menşei nazariyesini ileri süren batılı bazı şarkiyatçılara göre, vakıf müessesesi de diğer hukuki müesseseler gibi Roma hukukundan alınmıştır.

H. Becker ve Marcel Morand gibi müsteşrik hukukçular tarafından ileri sürülen bir iddiaya göre; İslami vakıfların ilk örnekleri Bizans hukukundan alınmıştır. Bu görüş, Türk ilim adamlarından bazılarınca da benimsenmiştir.<sup>94</sup>

Vakfın daha önce Budizm'de mevcut olduğunu ve bunun İslami dönemde yapılan vakıflar üzerinde tesiri olmuş olabileceğini ileri sürenler de vardır.<sup>95</sup>

93 Bkz. Fuat Köprülü, *İslam Ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Ve Vakıf Müessesesi*, İstanbul 1983, s. 358, 359; Ahmed Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, İstanbul 1988, s. 65; Neşet Çağatay, *Makaleler Ve İncelemeler*, Konya, 1983, s. 190-193; Ziya Kazıcı, *İslami Ve Sosyal Açıdan Vakıflar*, İstanbul 1985, s. 50-51

94 Köprülü, *İslam ve Türk*, s. 356-366; s. 223; İsmet Kayaoğlu, "Vakfın Menşei Hakkındaki Görüşler", VD, Ankara 1976, sy.XI, s. 50-55; Akgündüz, *Vakıf Müessesesi*, s. 66 vd.

95 Bahaddin Yediyıldız, "Vakıf" md, *İA*, İstanbul 1986, c. XII, s. 155; Köprülü, *İslam ve Türk*, s. 356.

Vakıf müessesesinin İslami dönemde, bütün kültürlerden bazı unsurlar almış olması muhtemeldir. Şurası bir gerçektir ki, menşei ve kökeni ne olursa olsun vakıf, yeni bir terkip halinde ortaya çıkmasından itibaren, bir İslam müessesesi hüviyetini almış ve İslam ülkelerinde meydana gelen içtimai değişmelerde müspet olduğu kadar, bazı devrelerde de menfi izler bırakmıştır. Asırlar boyunca bütün İslam memleketlerinde çok büyük ehemmiyet kazanmış, içtimai ve iktisadi hayat üzerinde derin tesirler yapmış dini, hukuki bir müessesedir. Bu hukuki müessesenin İslam medeniyeti dairesinde bu kadar büyük bir inkişaf göstermesi, tesadüfi değildir. İslam inancı bu gelişmeler ve tesirde tek etken olmuştur.<sup>96</sup>

İslamiyet'in zuhurundan itibaren ulvi ve insani gayeleri hedef alan müesseseler geliştiği gibi vakıflar da cemiyet için faydalı görülerek geliştirilmiştir. Sadaka, kurban ve zekât gibi içtimai müesseselerin gayesi, fakir ve yoksulları sıkıntılardan kurtarmak olduğundan, bunlar İslam'da önemli bir yere sahip kurumlar olarak vazedilmiştir.<sup>97</sup>

Kur'an'da vakıfla ilgili hususi bir ayet yoktur. Ancak Müslümanların mallarını bağışlayacakları hayır yerleri ayrıntılı olarak birçok ayette açıklanmıştır. Sadakanın her çeşidi Kuranda tavsiye edilmiştir. Kuranda vakıf ve onun eş anlamlısı olan *habs* kelimesi bulunmamasına rağmen, cemiyetin hem manevi hem de maddi hayatına istikamet veren İslamın, birlik ve yardımlaşma duygusunu vermek için bazı kaideler ve teşvikler ortaya koyduğu dikkati çekmektedir. Bu nedenle vakfın menşei İslam prensiplerine bağlanmaktadır. Esasen vakfiyelerde zikredilen ayetler de bunun bir işaretidir.<sup>98</sup> Bu ayetler de, *Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça tam hayra nail olamazsınız...*<sup>99</sup>, *Allah'a karz-ı hasenle (gönül hoşnutluğu ile) ödünç vermek...*<sup>100</sup>

*Hayır işlerinde yarışmak...*<sup>101</sup>, *Allah yolunda infak etmek...*<sup>102</sup>, gibi ifadelerle hayırlara teşvik edilmektedir.<sup>103</sup> İnceleme konumuz olan Maraş çevresi vakıflarına ait vakfiyelerin baş kısmında da vakfa işareti bulunan ayetler zikredilmektedir.

96. M. Fuad Köprülü, "Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Teka'mülü", *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, Ötüken Yay, İstanbul, 1983, s. 351; Akgündüz, *Vakıf Müessesesi*, s. 67.

97. Kazıcı, *Vakıflar*, s. 47.

98. Yediylidiz, "Vakıf", s. 154.

99. *Kur'an*, III/92.

100. *Kur'an*, LVII/18.

101. *Kur'an*, III/114.

102. *Kur'an*, II/195.

103. Yediylidiz, "XVIII. Türk Toplumuna ve Vakıf Müessesesi" *VD*, Ankara 1982, sy.XV, s. 31.

İslam dünyasında vakfın gelişmesi yönünde Hz. Muhammed'in hadisleri ve uygulamaları da teşvik edici olmuştur. Hz. Muhammed Medine'deki yedi parça mülkünü vakfetmiştir. Aynı şekilde Fedek hurmalığını yolculara vakfettiği bilinmektedir. Daha sonraki devirlere ait birçok vakfiyede ise vakıf yapmayı destekleyen mahiyette hadisler bulunmaktadır. *Bir insan öldüğünde ameli kesilir, amel defteri kapanır, yalnız sadaka-i cariyesi, ilmi bir eseri ve kendisine dua eden hayırlı bir evladı olan bir kimsenin amel defteri kapanmaz,*<sup>104</sup> şeklindeki hadiste sadaka-i cariyeye mefhumu ile vakfın kastedildiği ileri sürülmektedir.<sup>105</sup> Yine Hz. Ömer'in Semğ adı verilen bir hurmalığını vakfetmek niyeti ile *Yâ Resulellah bana göre en güzel ve kıymetli bir hurmalığa malik bulunuyorum halis kazancım olan bu malımı vakfetmek istiyorum* şeklinde bir istekte bulununca; Resulullah da *bu hurmalığın aslını rakabesini vakfet. Artık o satılmaz hibe edilmez, varis olunmaz, yalnız onun mahsulü infak edilir, yedirilir* buyurdu.<sup>106</sup>

Türkler, İslamiyet'i kabullerinden sonra, dinin gereği olan emirleri kabullenmekte zorlanmadılar. Hz. Peygamberin hayat tarzını, kendilerine örnek olarak seçtiler. Vakıf mefhumu, diğer İslam toplumlarında olduğu gibi Müslüman Türkler tarafından da kabul gördü. Anadolu'da ve sair yerlerde kurulan Müslüman Türk devletleri de vakıf eserler bırakmışlardır. Bunların çoğu hükümdar veya hükümdar aileleri tarafından yaptırılmışlardır. Bu eserlerin bir kısmı günümüze kadar da ulaşmışlardır.

Müslüman Türk devletlerinden Büyük Selçuklular devrinden itibaren vakıf müessesesi Türk devletlerinin toplum hayatında daha etkili şekilde rol oynamaya başlamıştır. Bu devirde ve sonrasında kurulan vakıf hastahaneler, medreseler, daruüşşifalar, camiler, imaretler ve benzeri vakıfların yerleşim birimlerinin gelişmesinde büyük etkileri olmuştur. Bu müesseselerde önemli ilim ve fikir adamları yetişmiştir. Sivas'ta 1217'de yaptırılmış olan daruüşşifa; Artuk oğulları zamanında Mardin'de yaptırılan daruüşşifa, Selahaddin Eyyubi'nin Kudüs'te yaptırdığı bimarhane, İlhanlılar devrinde Amasya'da 1305'te yaptırılan daruüşşifa ve Anadolu Selçuklularının Kayseri'de yaptırdığı Gevher Nesibe Daruüşşifası<sup>107</sup> ile birlikte Anadolu Türk Beylikleri zamanında da birçok hayrî vakıf müessesesi kurulmuştur. Amasya'da 606/1209 tarihinde kurulan Halifet Gazi

104 Ebu Hüseyin Müslim, *Sahîh-i Müslim*, Beyrut 1375 (1955), c. 3, s. 1255, nr. 1631.

105 Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslamiye Ve İstilahat-ı Fıkhiye Kamusu*, İstanbul 1985, c. IV, s. 301.

106 Kayaoğlu, *Vakfın Menşei*, s. 1; Yediyıldız, "Vakıf Müessesesi", s. 31; Kazıcı, *Vakıflar*, s. 48, 49; Geniş bilgi için bkz Akgündüz, *Vakıf Müessesesi*.

107 A. Süheyl Ünver, "Büyük Selçuklu İmparatorluğu Zamanında Vakıf Hastanelerin Bir Kısımına Dair" VD, Ankara 1938, sy.I, s. 17.

Medresesi,<sup>108</sup> Aydın oğullarından İsa Bey'in Ayasluğ'da yaptırdığı Camii,<sup>109</sup> Ramazanoğulları'nın Adana ve civarında yaptırdıkları vakıfları da<sup>110</sup> bu cümledendir.

## **II- VAKIF ÇEŞİTLERİ**

Vakıflar, idaresi, mülkiyeti, mahiyeti, menkul ve gayr-i menkul olması, kiraya verilip verilmemesi bakımından çeşitlere ayrılmaktadırlar. Şimdi kısaca bu vakıf çeşitleri üzerinde durulacaktır.

### **A- İDARESİ BAKIMINDAN VAKIF ÇEŞİTLERİ**

#### **1- Mazbut vakıflar**

Ayrı ayrı tüzel kişiliğe sahip olmakla beraber, doğrudan doğruya (Evkaf Nezaret aracılığı ile) devlet tarafından idare olunan vakıflardır. Kendi aralarında üçe ayrılmaktadırlar. Bunlar, sultanların veya ailelerinin kurmuş oldukları vakıflar, mütevellisi kalmadığından Evkaf Nezareti tarafından idare edilen vakıflar ve mütevellisi olduğu halde kendilerine muayyen bir maaş tahsis edilerek vakıf işlerine müdahale ettirilmeden, Evkaf Nezareti tarafından idare edilen vakıflardır<sup>111</sup>

#### **2- Mülhak vakıflar**

Evkaf Nezareti'nin kontrolü altında mütevellileri tarafından idare olunan vakıflardır. Genellikle sahih vakıflar bu guruptadır.<sup>112</sup>

#### **3- Müstesna vakıflar**

Evkaf Nezareti'nin kontrolü olmadan mütevellileri tarafından idare olunan vakıflardır. Bazı gazilerin ve din adamlarının vakıfları bu grupta değerlendirilebilen vakıflardandır.<sup>113</sup>

108 R. Yinanç, "Selçuklu Medreselerinden Amasya Halifet Gazi Medresesi Ve Vakıfları" *VD*, Ankara 1982, sy.XV, s. 5.

109 Aziz Ogan, "Aydinoğullarından İsa Bey Camii" *VD*, Ankara 1956, sy.III, s. 73 *VD*.

110 Bkz. Halil Sahillioğlu, "Ramazanoğullarından Davud Bey Oğlu Mahmud Bey Vakfiyesi ile Fağfur Paşa Oğlu Ali Bey Paşa Vakfiyesi" *VD*, Ankara 1973, sy.X, s. 136 *VD*.

111 Ömer Hilmi Efendi, *İthafu'l-Ahlafe Ahkemi'l-Evkaf*, Ankara Tarihsiz, md.33; Kunter, "Türk Vakıfları Ve Vakfiyeleri" *VD*, sy.I, s. 106, s. 286, 287; Akgündüz, *Vakıf Müessesesi*, s. 359 vd.; Öztürk, *Menşei Ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, Ankara 1983, s. 92-94.

112 Ö. Hilmi, *İthafu'l-Ahlafe*, md.34; Akgündüz, *Vakıf Müessesesi*, s. 355 vd.

113 Ö. Hilmi, *İthafu'l-Ahlafe*, md.35; Akgündüz, *Vakıf Müessesesi*, s. 559 vd.

## **B- MAHİYETİ VE KENDİLERİNDEN YARARLANILMASI BAKIMINDAN VAKIF ÇEŞİTLERİ**

### **1- Hayrî vakıflar**

Doğrudan doğruya Allah rızasını kazanmak kastıyla kurulan ve bütün insanlara tayin edilen vakıflardır. Bu çeşit vakıflar, ya aynıyle yapılan vakıflardır. Bunlara cami, kitap, okul, medrese, imaret, vakıf hastahane, mektep ve benzeri hayır müesseseleri dahildir. Ya da kazancının bağışlanması ile gelirden yararlanılan vakıflardır ki, bunlara da zeytinlik, ziraat arazisi, dükkân, han, hamam gibi menkul ve gayri menkul mallardır. Bunların geliri, hayır müesseselerine ya da doğrudan doğruya ihtiyacı olan kimselere tahsis edilir. Osmanlı uygulamasında bu guruba giren mallar musakkafât ve mustağallât adı ile tarif edilmiştir. Bu vakıflardan vâkıfın akrabaları da yararlanabilir.<sup>114</sup>

### **2- Zürrî vakıflar**

Vâkıfın vakfettiği şeyin bütün gelirlerinin asıl gayeye ulaşmasından önce vâkıf tarafından tayin edilen ve umumiyetle vâkıfın ailesine mensup kimselerin idaresine bırakılan ehli veya diğer bir deyişle ailevî vakıflardır. Ya da gelirinin vâkıfın ailesi ile; dinî, hayrî, içtimai müesseseler arasında paylaşıldığı yarı zürrî vakıflardır. Zürrî veya yarı zürrî vakıflardan faydalanma hakkına sahip olan kimselerin nesli tükenince, bu vakıflar hayrî vakıflar haline gelirlerdi.<sup>115</sup>

### **3- Avarız vakıfları**

Geliri bir köy veya mahalle halkının ihtiyacına sarf edilmek üzere, tesis edilen vakıflardır. Bu vakıfların konusunu genellikle para vakıfları teşkil etmektedir. Esas itibarıyla halkın ödemekle yükümlü olduğu avarız vergilerini karşılamak üzere kurulduklarından bu adı almıştır. Bu vakıflar mahalle veya köyün faydalanacağı kaldırımlar, çeşme yapımı, fukaranın teçhizi, vefat edenlerin gömülmesi, gençlerin evlendirilmesi gibi işleri de yapmaktaydı.<sup>116</sup>

### **C- İŞLETİLMESİ (KİRAYA VERİLMESİ) BAKIMINDAN VAKIFLAR**

Vakif işletmelerinden musakkafât kısmı, icâre-i vahide ve icareteyn usulü ile kiraya verilerek işletilebilir. Mustağallât kısmı ise hem bu iki usulle hem de mukataa usulü ile kiraya verilebilir. Osmanlı Devleti'nin son zamanlarına doğru eskiden icare-i vahide ile işletilen bazı vakıflar, tabi olacağı hükümler açısından icareteyn usulüne ilhak edilmişlerdir.<sup>117</sup>

114 Kunter, "Türk Vakıfları Ve Vakfiyeleri" *VD*, sy.I, s. 111, s. 200; Akgündüz, *Vakıf Müessesesi*, s. 270 vd.

115 Yediyıldız, "Vakıf" *md*, *İA*, c. XIII, s. 154; Akgündüz, *Vakıf Müessesesi*, s. 270 vd.

116 Ö.Hilmi, *İtlafu'l-Ahlaq*, md.36, s. 115-117; Akgündüz, *Vakıf Müessesesi*, s. 287 vd.

117 Akgündüz, *Vakıf Müessesesi*, s. 286 vd.

## 1- İcare-i vahideli vakıflar

Geçici bir süre için kiraya verilen vakıf müsakkafat ve müsteğallattır.<sup>118</sup>

## 2- Mukataalı vakıflar

Arsası vakıf ve üzerindeki bina ve ağaçlar mülk olan akarın mutasarrıfı tarafından vâkıfı tarafına her sene verilmek üzere, arsa için tayin edilmiş olan senelik kira bedeline mukataa, icare-i zemin veya icare-i se-neviye denir. Mukataa uzun süreli bir kira akdidir. Arazinin sadece raka-besi vakfa aittir. İcareteynli vakıflardan farklı olarak uzun süreli bir kira akdi sonucunda kiracı, yaptığı inşaat ve diktiği ağaçların sahibi olmak-taydı.<sup>119</sup>

## 3- İcareteynli vakıflar

İcareteyn, icare-i muaccele (peşin kira bedeli) ve icare-i müeccele (veresiye kira bedeli) olmak üzere, ikiye ayrılırdı. İcareteynli vakıflar; icare-i muaccele denilen vakıf akarın gerçek kıymetine yakın veya ona eşit miktarda vakfa verilen peşin paradır. Her sene sonunda ödenen bir kira bedeli karşılığında kiraya verilen vakıf musakkafat ve müsteğallat-tan alınan paraya da icare-i müeccele denilmektedir.<sup>120</sup>

## D-MÜLKİYETİ BAKIMINDAN VAKIFLAR

### 1- Sahih vakıflar

Konusunu mülk arazi ve diğer mülk olan menkul ve gayr-i menkul malları teşkil eden vakıflardır. Mülk arazinin kısımları olan öşür arazi-si, haraç arazisi, izn-i sultani ile mevat araziden mülk olmak üzere ihraç edilen araziler, sahih vakıfların konusunu teşkil ederdi.<sup>121</sup>

### 2- Gayr-i sahih vakıflar

Bu tür vakıflara tahsisat kabilinden vakıflar veya İrsadi vakıflar da denir. Konusunu, kuru mülkiyeti devlete ait olan miri araziler teşkil et-mektedir. Bu araziler, daha sonra, ifraz edilerek hükümdar tarafından veya hükümdarın izni ile başkaları tarafından birer cihette vakıf ve tah-sis edilmiş olan arazilerden ibarettir.<sup>122</sup>

## E- HUKUKİ BAĞLAYICILIĞI BAKIMINDAN VAKIFLAR

Vakıf muamelesinin ne zaman bağlayıcılık kazanacağı vakıf huku-

118 Ö.Hilmi, *İthafu'l-Ahlaḫ*, md.270-275; Akgündüz, *Vakıf Müessesesi*, s. 388 vd.

119 Ö.Hilmi, *İthafu'l-Ahlaḫ*, md.39; Akgündüz, *Vakıf Müessesesi*, s. 487 vd.

120 Ö.Hilmi, *İthafu'l-Ahlaḫ*, md.37; Akgündüz, *Vakıf Müessesesi*, s. 447 vd.

121 Ö.Hilmi, *İthafu'l-Ahlaḫ*, md.124-127; Akgündüz, *Vakıf Müessesesi*, s. 523 vd.

122 Akgündüz, *Vakıf Müessesesi*, s. 75 vd; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul 1985, c. V, s. 5; s. 131;

kunun en önemli meselelerindedir. Bu yönüyle hukuki bağlayıcılığı olup olmaması bakımından da vakıflar, ikiye ayrılmaktadır.

### 1- Lazım vakıflar

Bu çeşit vakıflar, feshi mümkün olmayan vakıflardır. Vakfeden veya mirasçısı bu tür bir vakıftan dönemeyeceği gibi, kâdının dahi bu çeşit vakıfları iptal etme hakkı yoktur.

### 2- Gayr-i lazım vakıflar

Bu çeşit vakıflar ise, sahih olarak kurulsa bile, vakfeden veya onun mirasçıları tarafından fesih edilebilen ve rücuu mümkün olan vakıflardır. İmam-ı Azam'a göre tescil edilmeyen bir vakıf, rücuu mümkün olan bir vakıf muamelesi sayılmaktadır.<sup>123</sup>

## III – MARAŞ ÇEVRESİNDE YAPILAN VAKIF ÇEŞİTLERİ VE VAKIF GÖREVLİLERİ

### A- MARAŞ ÇEVRESİNDE YAPILAN VAKIF ÇEŞİTLERİ

Maraş çevresindeki vakıfların özelliği, vakıf çeşitleri itibariyle ele alınacak olur ise, bunların çoğunluğunun mülk gayr-i menkullerden oluşan sahih ve hayri vakıflar olduğu dikkati çekmektedir. Maraş ve Elbistan'ın merkezinde para vakıfları, Kur'an-ı Kerim vakıfları, Cüz-hanlık vakıfları gibi vakıflara da rastlanmaktadır. Bu vakıfların tümü, mütevellileri tarafından idare edilen, vakfın mülkünden vakfetmiş olduğu hayır müesseseleri ve bunların gelirlerinden oluşmaktadır. Bu hayır müesseseleri, cami, medrese, buk'a ve zaviyelerden ibarettir. Bunların vakıf gelirleri ise, hemen tamamı vakıf gayr-i menkullerden oluşmaktadır.<sup>124</sup> Yine bu vakıfların, Hanefi mezhebine göre, kuruluş şartları yerine getirilerek feshi kabil olmayan vakıf anlamına gelen vakf-ı lazım oldukları ve başkalarının müdahale edemeyeceği, mütevellileri tarafından serbestçe idare edilen vakıflar oldukları da belgelerde açıkça belirtilmektedir.<sup>125</sup>

Yukarıda zikredildiği üzere, konumuz çerçevesinde kalan vakıfların çoğunluğu hayri vakıflardan oluşmaktadır. Ancak bunların dışında kalan vakıflar da mevcuttur. Bunlara önemli bir örnek olarak Alauddevle Bey'in Maraş'da yaptığı Kur'an-ı Kerim Vakıfları ile 1525 yılı tahriri esnasında *Ahmed Kethüda Vakfı* adı ile Elbistan'da zürri bir vakfın varlığı gösterilebilir. Ancak *Ahmed Kethüda Vakfı* ve benzerleri küçük ve önem-

123 Ö.Hilmi, *İthafu'l-Ahlaq*, md.4; s. 95; Akgündüz, *Vakıf Müessesesi*, s. 151 vd.

124 Bkz. II. ve III. bölüm.

125 Bkz. VA, VKD, nr. 590, s. 105-109; BOA, VKF, nr. 9/7; VA, VKD, nr. 603, s. 80, 292.

siz vakıflar olması nedeni ile aşağıdaki bölümlerde ayrıca ele alınmamıştır. Kayıtlara göre, Ahmed Kethüda, vakfetmiş olduğu 41 dükkânın gelirini, kendisinden sonra, evladına verilmesini şart koşmuştu. Bu vakfın 1525’de 410 akçe geliri vardı. Dulkadir oğlu Ali Bey, bu vakfı bozmuş ise de onun öldürülmesinden sonra, vakıf önceki haline getirilmiştir. Ancak daha sonraki yıllarda yine ortadan kalkmıştır.<sup>126</sup>

Aşağıda Dulkadir Beyliği ve Osmanlılar zamanında Maraş çevresinde kurulan, dini, sosyal ve eğitime yönelik hizmet veren cami, mescid, medrese, buk’a, zaviye ve benzeri eserlerin işaret ettiği kavramların genel anlamı ve tarihi geçmişi hakkında kısa bilgi verilecektir.

### 1- Camiler ve mescidler

Arabça cem’ kökünden türeyen “toplayan, bir araya getiren” anlamındaki cami’ kelimesi başlangıçta sadece Cuma namazı kılınan büyük mescidler için kullanılan *el-mescidu’l-cami’* (cemaatı toplayan mescid) tamlamasının kısaltılmış şeklidir. Kelime daha sonra, tek başına aynı anlamı karşılamak üzere, *cami’* şeklinde kullanılmaya başlanmış ve içinde minberi bulunmayan, Cuma namazı kılınmayan mabetlere de *mescid* adı verilmiştir. Mescit ise Arapça’da “eğilmek tevazu ile anlı yere koymak” manasına gelen *sücut* kökünden “secde edilen yer” anlamında bir mekân ismidir.<sup>127</sup> Kur’an’da da bu anlamı ile mescid kelimesi geçmektedir.<sup>128</sup>

Bazı rivayetler Hazret-i Peygamber (s. a.v.)’in Medine’ye hicretinde önce Mekke ve Medine’de mescidler yapıldığını göstermektedir. Ancak genel olarak Hz. Peygamber’in hicreti esnasında yolu üzerinde bulunan Kuba köyünde yaptırdığı mescid İslam’da ilk mescid olarak kabul edilmektedir.<sup>129</sup>

Müslümanlar, daha İslam’ın ilk asırlarından itibaren mescid ve cami vazifelerini çok geniş tutmuşlardır. Buna binaen cami ve mescid; ibadet yeri, ilim müessesesi, kaza dairesi, ordu karargâhı, elçi kabul yeri olarak önemli bir yer işgal etmekteydi.<sup>130</sup> Cami ve mescidlerin imarı ve masraflarının karşılanması genellikle bir mahallin ileri gelen zenginleri ya da sultan, vezir, nâzır ve valileri gibi idarecileri tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu mabetlerde gereken hizmetlerin yerine getirilmesi için de bazı görevliler tayin edilmiş ve aşağıda örneklerini vereceğimiz üzere,

126 BOA, *TTD*, nr. 402, s. 1037.

127 Mehmet Şener, “Cami” md, *DİA*, İstanbul 1993, c. VII, s. 46.

128 *Kur’an*, II/114, XXII/40.

129 Şener, “Cami”, *DİA*, c. VII, s. 46.

130 Ziya Kazıcı, *İslami ve Sosyal Açından Vakıflar*, İstanbul 1985, s. 104.



giderlerinin karşılanması için vakıf gelirleri tahsis edilmiştir.<sup>131</sup>

Yapı olarak dini mimari grubunun başında gelen cami ve mescidlerin ilk şekli Araplarda ortaya çıkmıştır. Diğer Müslüman milletler ise, o şekli memleketlerindeki yerli mimarının tesiri ve iklimin icaplarına göre, az çok değiştirdiler. Bu nedenle her milletin camileri zamanla birbirinden farklılıklar göstermeye başlamıştır. Hatta zaman, zemin ve diğer tesirlerle aynı millete mensup insanların bile farklı mimari üslupta camii ve mescitler inşa ettikleri görülmektedir. Mesela Selçuklu camilerinde İran etkisi görülür. Osmanlı camileri ise İstanbul'un fethine kadar geçen devrede, Anadolu Selçuklu camilerine benzemektedir.<sup>132</sup>

Üzerinde incelemeler yapacağımız camiler, Selçuklu-İran-Memluku- Osmanlı tesirinde kalan Dulkadir Beyliği ve Osmanlı mimarisine ait camilerdir. Dulkadir Beyliği ve Osmanlılar zamanında camii, sosyal bir yapı olarak büyük bir önemi vardı. Camiler mahallelerin odak noktasını teşkil ediyorlardı. Camilerin birçoğunun etrafında vakıf binalarından oluşan medreseler, kütüphaneler, hamamlar, imaretler ve benzeri tesisler bulunmaktaydı. Bu tesisler de birer külliye meydana getirerek yeni bir mahallenin kurulmasına yardım etmekteydiler. Çünkü camilerin etrafında kurulan bu müesseseler, insanların her türlü sosyal ihtiyaçlarını karşıladıklarından kendilerinin etrafında insanların yerleşimine esas oluyorlardı.<sup>133</sup> Bu konuyu vakıfların iktisadi ve sosyal etkileri ile ilgili bölümde daha geniş olarak işlediğimiz için burada bu kadar açıklama ile yetiniyoruz.

## 2- Medreseler ve buk'alar

Türk İslam devletlerinde ve Osmanlı Devleti zamanında eğitime yönelik hizmet veren ve bugünkü üniversite yerine kullanılan medrese terimi, Arapça, ders okunacak yer ve talebenin içinde oturup ders okuduğu bina manasına gelmektedir. Çoğulu medâristir.<sup>134</sup> Kur'an'ın ve hadislerin de teşviki ile İslam dünyasında ilk devirlerden itibaren ilme önem verilmiş ve haliyle medreseye ya da benzeri müesseselere ihtiyaç duyulmuştur. Teşkilatlı medreselerin ortaya çıkmasından önce, cami, bilgin evleri, kitapçı dükkanları ve benzeri yerler bu görevi yerine getirmişlerdir.<sup>135</sup>

İslam aleminde ilk medreseyi Türk emirlerinden Nişabur Hâkimi Emir Sebüktekin'in yaptırdığı, teşkilatlı ilk medreseyi ise, Selçuklu ve-

131 Cahid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 3.

132 Kazıcı, *Vakıflar*, s. 105.

133 H. Ziya Ülken, "Vakıf Sistemi Ve Türk Şehirciliği" *VD*, Ankara 1971, c. IX, s. 31.

134 Pakalın, *Tarih Deyimleri*, c. II, s. 436; Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1984, s. 1.

135 Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, s. 24; Kazıcı, *Vakıflar*, s. 125.

ziri Nizamulmülk'ün yaptırdığı kabul edilmektedir. Türk İslam aleminde kurulan medreselerin en çok gelişme gösterdiği yer ise Anadolu'dur. Anadolu Medreseleri, genellikle vakıf müesseseleri olarak ortaya çıkmışlardır. Devletin ileri gelenleri bir medrese kurarlar ve bu medreseye ait bir vakfiye tanzim ederek tesislerin devamlılığını teminat altına alırlar ve bu vesile ile medreselere tahsis ettikleri gelir kaynaklarını da tes-cil ettirirlerdi. Medreselerde öğretim parasız olup, öğrencilerin yiyecek, giyecek ve yatacak masrafları vakıf gelirlerinden karşılanır, ayrıca kendilerine burs verilirdi. Bu medreselerin belli bir eğitim süresi, dili, programı, ihtisası ve sistemi vardı. Burada ders veren elemanlar ve okutulan kitaplar da çok farklılıklar göstermekteydi.<sup>136</sup>

Araştırma konumuz içinde bulunan Dulkadir Beyliği ve Osmanlı Devleti tarafından eğitime ayrı bir önem verildiği görülmektedir. Mese-la, Süleyman Bey'in Eshab-ı Kehf mevkiinde bir Buk'a yaptırdığı, Alaud-devle Bey'in ise, Maraş, Elbistan ve diğer birçok şehirde medrese ve ben-zeri, eğitime yönelik vakıflar yaptırdığı, tamir ettirdiği ya da bu vakıflara gelirler tahsis ettiği bilinmektedir. Bu şekilde müesseseler yaptırdığı bi-linen birisi de Dulkadir oğlu Şehsuvar Bey'in oğlu Ali Bey'dir.<sup>137</sup>

Osmanlılar da diğer İslam devletlerinde olduğu gibi, medrese eğiti-mine ve bu sahada ilim adamı yetiştirilmesine çok önem verdiler. Onların zamanında da medrese eğitimi, vakıflar sayesinde yapılıyordu. Osmanlı-lar Dulkadir arazisinin ele geçirilişinden sonra burada mevcut olan vakıf eğitim merkezlerini yani medreseleri kullandılar ve bu sistemi devam et-tirdiler. Böylece Maraş çevresinde, İslam aleminde tanınmış olan önemli alimler yetişti. Medreselerin dışında küçük çaplı ve düşük dereceli okullar da vardı. Aslında bunlar da bir medrese niteliğinde idiler. Ancak bunlar medrese öncesi, yani üniversite öncesi eğitim veren ya da düşük dereceli ve az yevmiyeli medrese özelliği gösteren eğitim müesseseleri idi. Bunlar Dulkadir Beyliği ve Osmanlılar zamanında Güneydoğu Anadolu ve Suriye taraflarında Buk'a adı ile bilinmekteydi. Uygulamada görülen örneklerle bakılırsa, Maraş ve Elbistan bölgesinde de bu terim kullanılmaktaydı. Ter-im anlamına uygun olarak müderrisinin geliri düşük olan veya üniversi-te (medrese) öncesi eğitim veren müessese anlamına kullanılmaktaydı.<sup>138</sup>

### 3- Zaviyeler

Lügat anlamı olarak Zaviye; köşe, bucak, hücre, evin bir odası anla-

136 Pakalın, *Tarih Deyimleri*, c. II, s. 436; Kazıcı, *Vakıflar*, s. 127; Geniş bilgi için bkz. Baltacı, *Os-manlı Medreseleri*, 1-60.

137 Geniş bilgi için bkz. II. ve III. bölümler.

138 Mehmed İbşirli, "Buk'a" md, *DİA*, İstanbul 1993, s. 386, 387.

mına gelmektedir. İstilah olarak da herhangi bir tarikat mensubu olan dervişlerin bir şeyhin idaresinde topluca yaşadıkları ve gelip geçen yollara karşılıksız yiyecek, içecek ve yatacak yer sağlayan yerleşim merkezleri veya yol üzerinde bulunan bina veya bina topluluklarını ifade etmektedir.<sup>139</sup>

Hicri IV. asırdan sonra ortaya çıkan Zaviyeler, çeşitli Müslüman devlet adamları tarafından kurdurulmuş veya kurulmasına teşvik edilmiştir. Büyük Selçuklular ve özellikler Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağılması ile sınır bölgelerinde istiklallerini ilan eden Türkmen beylerinin, şeyhlerin manevi nüfuzundan faydalanmak maksadı ile zengin vakıflar kurdukları görülmektedir.<sup>140</sup> Maraş ve Elbistan bölgesinin de böyle bir etkinin altında kalması tabiidir. Bu bölgede Dulkadir Beyleri ve Osmanlılar zamanında zengin halk tarafından vakıflar kurulmuştur.

Maraş ve Elbistan çevresinin 1522'de Osmanlı hakimiyetine geçmesinden sonra, herhangi bir zaviyenin bu bölgede yapıldığına rastlamadık. Ancak Alauddevle Bey zamanında yapılan zaviyelerin Osmanlı'nın son dönemine kadar ya bütünüyle veya sadece vakıfları itibariyle devam ettirildikleri görülmektedir.

### **B-VAKIF GÖREVLİLERİ**

En basit bir müessesenin dahi kurulup işlemesi için sahasında uzman insanlara ihtiyaç olduğu açıktır. Vakıf gibi tarihe kök salan bir müessesenin işleyişini görüp gözetecek ehliyetli insanların bulunması elbette gereklidir. Buna binaen, Dulkadir Beyliği ve Osmanlı Devleti zamanında kurulan vakıflarda vazife alacak vakıf görevlilerine ve bunların seçimine özel bir önem verilmiştir. Görevliler hakkındaki şartlar vakfiyelere dahi girmiştir. Aşağıda vakıflarında bulunan görevlilerin unvanları ile bu unvanların terim olarak manalarını açıklamaya çalışacağız. Dulkadir Beyliği ve Osmanlılar zamanında konumuz çerçevesinde kalan vakıflarda; müteveli, nazır, müderris, hatip, imam, müezzin, çerağdar, ferraş, şeyh, cüz han, muhassıl, cabi, zaviyedar, buk'adar, mezradar, katib, siyanet görevlisi ve benzeri görevliler bulunmaktaydı. Bu görevlilerin hangi müessesede ve ne şartlar ile görevlendirildikleri ilgili kısımlarda ele alındığından, burada sadece yukarıda zikredilen kelimelerin terim anlamlarına işaret etmekle iktifa edeceğiz.

**Buk'adâr:** Buk'aların idari işlerini yürüten en yetkili şahıstır.

139 A.Y. Ocak-S. Farukî, "Zaviye" md, *İA*, İstanbul 1986, c. VIII, s. 468; Pakalın, *Tarih Deyimleri*, c. III, s. 648; Mithat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati*, İstanbul 1986, s. 372.

140 Ocak-Farukî, "Zaviye", s. 471.

**Câbi:** Vakıf gelirlerini toplamakla görevli olan tahsildardır. Bu görevi yapan şahsa çeşitli zamanlarda muhassıl da denmiştir.

**Cüz-hân:** Kur'an'dan cüz okumakla görevli olan şahıstır.

**Çerâğî (Çerâğdâr):** Bakımı vakıflar tarafından yapılan bütün aydınlatma vasıtalarının yakılması ve söndürülmesi ile görevli olan şahıstır.

**Dua-gû:** Vakıf kurucularının bazı arzularının gerçekleşmesi gayesi ile Allah'a dua etmekle görevlendirdikleri şahıstır.

**Ferraş:** Vakıf kuruluşlarının halılarını yaymak, katlamak ve temizlemekle vazifeli olan kişidir.

**Habbâz:** İmaretlerde ekmek pişirmekle görevli olan şahıstır. **hatip:** Camilerde Cuma günü hutbe okumakla görevli olan şahıstır. İmam: Camide namaz kıldırarak görevli olan kişidir.

**Kâtib:** Vakıf mütevellisinin sekreteridir.

**Mezradâr:** Vakıf mezarların idaresi, korunması, ekimi ve geliri ile ilgilenen şahıstır.

**Müderris:** Medreselerde ders vermekle görevli en yetkili öğretim elamanıdır.

**Müezzîn:** Beş vakit ezan okumakla görevli olan şahıstır.

**Müteveli:** Vâkfin vakfiyedeki şartlarına ve şeri hükümlere uygun olarak vakfın idaresini yapmak üzere tayin olunan şahıstır.

**Nâzır:** Vakıf mütevellisini teftiş ve vakıf işlerini kontrol etmekle görevlidir.

**Sıyanet Görevlisi:** Vakıf malları ve tesislerini korumakla görevlidir.

**Şeyh:** Mütevellinin bilgisi dahilinde Zaviyenin bütün işlerini idare eden şahıstır. Bunlara Zaviye-dâr adı da verilmektedir.

**Şeyhu'l-kurrâ:** Kaidelere göre Kur'an'ın okunuşunu bilen ve bunun öğretimini yapan ilim adamıdır.<sup>141</sup>

#### **IV- MARAŞ ÇEVRESİNDE DULKADİRLİ VE OSMANLI VAKIFLARININ GENEL DURUMU**

Esas itibariyle Dulkadir Beyliği ve Osmanlılar zamanındaki vakıfları, diğer Türk İslam devletlerindeki vakıflardan ayırmak zordur. Bu vakıflardan, Dulkadir Beyliği zamanında yapılanlarına da rastlamak zor değildir. Bunların içinde en önemlileri ise, Dulkadir Beyliği'nin son za-

141 Ö. Hilmi, *İthafu'l-Ahlaq*, md.8; Bilmen, *İstilahat-ı Fıkhiyye*, c. IV, s. 287; Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf İstilahları Lügatçesi" *VD*, Ankara 1983, sy.XVII, s. 56-60.

manlarında yapılmıştır. Bunlardan da en önemlileri Süleyman Bey, Alauddevle Bey, Şahruh Bey ve Ali Bey'e aittir. Bu şahıslar Kudüs, Sivas, Yozgat, Niğde, Kayseri, Hatay, Antep çevresi ve benzeri yerlerde vakıflar yaptırdığı gibi, inceleme sahamız olan bugünkü Maraş vilayeti çevresinde de önemli vakıflar yapmışlardır.<sup>142</sup> Bu şahıslara ait halen bir çok yerde hayrî vakıf eserler bulunduğu gibi, Maraş çevresinde de bulunmaktadır. Dulkadir Beyliğinde olduğu gibi, Osmanlı vakıf teşkilatının da kendinden önceki devletlerden müstakil olarak teşekkül etmiş olması düşünülemez. Çünkü Osmanlılar, kendilerinden önce Anadolu'ya yerleşmiş bulunan Müslüman Türklerin yaşayış tarzı, ahlak, iktisat, örf adet ve benzeri özelliklerini hemen hemen aynıyla kabullenmişlerdir. Böylece Osmanlılar, Anadolu Selçuklu mirası üzerinde ve onun bir devamı olarak teşekkül etmiştir. Aynı zamanda diğer Türk İslam devletlerinin çok zengin teşkilat ve müesseselerinden de geniş ölçüde faydalanmışlardır.<sup>143</sup>

Maraş bölgesindeki yerleşim alanları, tarih boyunca önemli yerleşim merkezleri olmaları nedeni ile burada Dulkadir Beyliği zamanından önceki devirlere ait eserlere de rastlamak mümkündür. Nitekim Afşin'in Eshab-ı Kehf bölgesinde Bizanslardan kalan kilise yıkıntıları üzerine Selçuklular zamanında bu günkü Eshab-ı Kehf Külliyesi'nin ilk teşkilatlı halinin kurulduğu bilinmektedir. Yine rivayete göre, Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykavus Memluklu Sultanı'na yenilince bu sefere taraftar olmayan emirlerinden bir kısmını Elbistan'da bir eve kapatarak yaktırmıştı. Ancak daha sonra, bu hareketinden pişman olan Sultan, Elbistan'da bu evin yerinde *Yanık Mescit* (mescid-i Suhtegân) adı ile tanınan bir mescid yaptırmıştı.<sup>144</sup>

Selçuklulardan sonra, XIV. yüzyıldan itibaren Dulkadirli'lerin eline geçen Maraş bölgesinin devamlı olarak istilalara maruz kalması, özellikle Selçuklular zamanından beri faaliyetlerine devam etmekte olan ve Suriye, Anadolu, Mısır ve diğer bölgelerde kendilerini tanıttırarak derecede değerli alimler yetiştiren medreselerin ve diğer müesseselerin tahrip edilmesine neden olmuştur. Ancak bu tahribata rağmen Dulkadirli Beyleri, yeni eserler yaptırarak bunlara vakıflar tahsis etmişler, böylece bölgeyi imar etmenin yollarını aramışlardır.<sup>145</sup> Dulkadir Beyleri, Mısır Memlukları ve Osmanlılar arasında, zaman zaman bunlardan birine tabi olarak 1522'ye kadar 185 yıl boyunca hüküm sürmüşlerdir. Sanatları

142 Bkz. VA, VKD, nr. 590, s. 105-109; BOA, VKF, nr. 9/7.

143 Köprülü, *İslam ve Türk*, s. 374; Kazıcı, *Vakıflar*, s. 56.

144 Osman Turan, *Selçuklular zamanında Türkiye*, İstanbul 1993, s. 318.

145 M.H.Yınanç, "Elbistan" md, *İA*, İstanbul 1993, c. IV, s. 228.

da tarihi gelişmeye bağlı olarak diğer beylikler gibi Selçuklu geleneğine bağlanmakla birlikte, Memluklu ve Osmanlı mimarisinden gelen etkiler altında kalarak tam bir üslup halinde gelişmemiştir. Başlıca merkezleri olan Maraş ve Elbistan şehirleri, aynı zamanda onların idari merkezleri ve en önemli eserlerinin bulunduğu yerlerdir.<sup>146</sup>

Dulkadirli Beyliği devrinde Maraş bölgesinde yapılan en önemli imar faaliyetleri Süleyman Bey, Şehsuvar Bey, Alauddevle Bey (1480-1515), Ali Bey ve Şahrüh Bey tarafından yaptırılmıştır. Ancak günümüze gelinceye kadar bu eserlerin çoğu ortadan kalkmıştır. Alauddevle Bey zamanında yeniden canlanan Maraş ve bölgesi özellikle Elbistan şehri, 1507'de Şah İsmail tarafından şiddetle tahrip edilmiştir. Vakıf eserlerden birçoğu da bu tahripten kurtulamamış ya da kısmen tahrip olduğundan sonradan tamir edilmişlerdir. Çünkü aşağıda görüleceği üzere, bölgenin Osmanlıların eline geçmesinden sonra yapılan ilk tahrirleri esnasında da Alauddevle Bey'e, Ali Bey'e ve diğerlerine ait vakıfların kaydedilmiş olduğu görülmektedir.

Elimizde mevcut olan 906/1500 ve 916/1510 tarihli Alauddevle Bey vakfiyeleri ve XVI. yüzyıla ait tahrir kayıtları ile diğer belgeler onun ve Ali Bey'in vakıflarını en güzel bir şekilde göstermektedir. Osmanlıların ilk zamanlarında yapılan tahrirler esnasında kaydedilmiş olan cami, medrese ve zaviyelerin büyük bir kısmının Alauddevle Bey'e ait oldukları görülmektedir.<sup>147</sup> Vamık Şükrü'nün tespitlerine göre, Alauddevle Bey Maraş ve Elbistan bölgesinde 19 vakıf müessesesini inşa etmiş, 4 adet vakıf müessesesini tamir etmiş, 30'a yakın vakıf müessesesine de vakıf gelirleri tahsis etmiştir. Bu durum göz önünde tutulacak olursa onun dışında hiç kimsenin Maraş bölgesinde bu kadar vakıf yapmadığı anlaşılmaktadır.<sup>148</sup> Ancak Alauddevle Bey'in bölgede yaptırmış olduğu vakıfların sayısı Vamık Şükrü'nün tespitlerinden fazla olmalıdır. Çünkü inceleme konusu dışında kalan çevrede de Alauddevle'ye ait vakıfların var olduğu göz önünde tutulunca bu gerçek ortaya çıkmaktadır.

Alauddevle Bey, tespit edebildiğimiz kadarı ile **Maraş**'da İmaret-i Nebeviye, Nebeviye, Bağdadiye, Taş (Rad) Medreseleri ile bir tekke ve altı zaviye, oğlu Şahrüh Bey ve hanımı Şemse Hatun adına önemli vakıflar yaptırmıştır. **Elbistan** merkezinde bulunan, Ümmet Baba Zaviyesi, Cami-i Kebir, Ümmet Baba Camii, kendi adı ile tanınmış olan Alauddevle Bey Medresesi, yine onun tarafından yaptırılmış ve bu eserlere vakıflar

146 Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, Ankara 1990, c. I-II, s. 356.

147 Bkz. II. ve III. Bölümler.

148 V. Şükrü, *Evkaf*, c. III, s. 745-752.

tahsis etmiştir. Bununla beraber; Ali Bey Camii ve Buk'ası, Ahmed Bey Zaviyesi, Deve Baba Zaviyesi, Cenderiye Buk'ası ve Medresesi ve Eshab-ı Kehf Külliyesi'ni tamir ettirerek bunlara vakıflar tahsis etmiş ve diğer bazı müesseselere de vakıflar tahsis etmiştir. **Afşin**'de Deve Baba Zaviyesi; **Andırın**'da, Alauddevle Bey, Firakdin köyü, Melenk köyü, Obruk köyü zaviyeleri; **Göksun**'da, Kanlıkavak Zaviyesi olarak bilinen Şahşuvar oğlu Ali Bey Zaviyesi; **Pazarcık**'da Ümmet Dede Kara Dede, Irlığan Osman Dede zaviyeleri; **Güvercinlik**'de Tut Alanı Zaviyesi, Ergeni Köyü Camii; Haruniye (Bahçe)'de Alauddevle Camii, Harabe-i Zevniye Köyü Zaviyesi ve Örtlek Zaviyesi gibi çok sayıda cami, medrese veya zaviyeyi de onun yaptırdığı bilinmektedir.

Alauddevle Bey'in dışında Nasırüddin Mehmed Bey'in Maraş'da bir cami ve medreseyi; Süleyman Bey'in Maraş ve Eshab-ı Kehf'de bir cami, bir buk'a ve Kalandaz köyü Irlığan Zaviyesini; Şehşuvar Bey'in Melenk Zaviyesini; Ali Bey'in Elbistan'da Ali Bey Camii ve Buk'ası ile Pınarbaşı köyü Zaviyesi, Göynük'de Ali Bey Zaviyesi, Göksun'da Kanlı Kavak köyü Zaviyesi, Kara Hait'de İncirli köyü Kara Dede Zaviyesini; Murad Bey'in kendi adı ile tanınan Göynük'deki Camiyi; Alauddevle Bey'in oğlu Şahrüh Bey'in ise Eshab-ı Kehf Külliyesi'ne ve diğer benzeri yerlere vakıflar tahsis ettiği bilinmektedir.<sup>149</sup> Tabii ki onların vakıfları da bu kadarla sınırlı değildir.

Vakıf müessesesi asırlar boyunca İslam devletlerinde sosyal ve iktisadi hayat üzerinde büyük tesirler bıraktığı gibi, Osmanlı Devleti'nde de etkisini göstermiş ve gelişiminin zirvesine yükselmiştir. Zira devletin dini ve sosyal hizmetlerinin görülmesi, feth edilen ülkelerde Türk İslam kültürünün yerleştirilmesi, ordunun teçhiz edilmesi, donanmaya yardım, dini, eğitim, sosyal ve benzeri konulara yönelik eserlerin yapılması, öğrenci yurtları tesisi ve Orta Asya'da ki Türklerle münasebet sağlanması gibi hususlarda vakıflar en etkin rolü oynamışlardır.<sup>150</sup>

Osmanlı Devleti'nde siyasî ve askerî maksatlarla, seyahat ve ticaretin kolaylaştırılması gayesiyle stratejik önemi olan yollar boyunca büyük kervan saraylar kurulmuş; din ve dil birliğinin temini için diğer Türk İslam devletlerinde olduğu gibi cami, mektep, medrese, tekke, imaret, hastane ve benzeri sosyal, kültürel, dini, siyasi, eğitim ve benzeri alanlarda iktisadi vakıflar yaptırılmıştır.<sup>151</sup>

149 BOA, VKF, nr. 9/7; Vamık Şükrü, *Evkaf-ı Ümem Tarihi*, s. 749-753.

150 Halaçoğlu, XIV.- XVII. *Yüzyıllarda Osmanlı Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Ankara 1991, s. 138; Halim Baki Kunter, "Türk Vakıflarının Milliyetçilik Cephesi" *VD*, Ankara 1956, sy.III, s. 6.

151 Barkan-Ayverdi, *İstanbul Vakıfları*, s. XVII; Kunter, "Türk Vakıfları Ve Vakfiyeleri" *VD*, Ankara 1938,

Osmanlı Devleti, diğer konularda olduğu gibi vakıf hukuku konusunda da Hanefi mezhebinin esaslarını kabul etmiştir. Bilindiği üzere, bu mezhebin fikri temeli de Ebu Hanife ve onun önde gelen talebelerine dayanmaktadır. Osmanlı hukukçuları da bu hukuki kaidelere dayanarak hüküm vermişlerdir.

Osmanlı Devleti'nde vakıfların idaresi ve kontrolü, vakıf yapanların tayin ettikleri mütevelliler, nâzırlar ve diğer idareciler tarafından yapıldı. Devletin tayin ettiği müfettişler ve kâdılar ise bu vakıfları teftiş ederlerdi. Zamanla bu sistem, yani vakıfların idaresi ve kontrolü, özel şahıslardan resmi şahıslara geçmeye başlamıştır. Bu devrede sultanların ve halkın yaptıkları vakıfların idaresine ve kontrolüne nüfuzlu devlet adamlarının tayin edildiği görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde ilk vakıf yapan Orhan Gazinin Bursa'daki evkafının nezareti için, 760/1358'de Vezir Sinan Paşayı görevlendirmesi; Fatih Sultan Mehmed'in kurmuş olduğu vakıfların nezaretine 868/1463' de Veziriazam Mahmud Paşayı görevlendirmesi. Kanuni Sultan Süleyman'ın eşi Hürrem Sultanın, İstanbul'daki vakıflarının nezaretini 952/1545' de Kapı Ağasına tevcih etmesi bu konuya verilebilecek örneklerdir. Hürrem Sultan'ın Kapı Ağası'na vakıflarının nezaretini vermesi, Kapı Ağası Nezareti'nin kurulmasına sebep olmuştur. Daha sonra, 995/1586'da bu nezaretin adı Evkaf-ı Haremeyn Nezareti'ne çevrilmiştir. Bu Nezaretin bünyesinde Evkaf-ı Hümayun Müfettişliği, Evkaf-ı Haremeyn Muhasebeciliği, Evkaf-ı Haremeyn Mukataacılığı ve Daru's-saade Yazıcılığı gibi memuriyetler oluşturulmuştur.<sup>152</sup>

Tazimattan sonra, bütün vakıfların bir elden kontrolünü sağlamak için, Evkaf Nezareti'nin kurulduğu görülmektedir. Bu Nezaret, vakıf gelirlerinin toplanması, harcanması, görevlilerin tayini, maaşlarının belirlenmesi, vakıf müesseselerinin tamir ve inşası ve benzeri görevleri üzerine aldı. Zamanla teşkilatı çok genişleyen Evkaf Nezareti, bütün Osmanlı ülkesinde bulunan vakıflardan müstesna vakıflar dışında kalanların bütününün nezaretini üstlendi. 1242/1826'da sadır olan bir irade-i seniye ile Evkaf-ı Hümayun Nezareti adını almış oldu.<sup>153</sup>

Osmanlılar zamanında bölgenin ilk defa 1525'de yapılan tahriri, ger-

---

sy.I, s. 106.

152 M.Nuri Paşa, *Netayıcı'l-Vukuat*, c. III-IV, s. 284, 287; Köprülü, *İslam ve Türk*, s. 387, 388; s. 279, 282; Ali Akyıldız, *TanzimatDönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform*, İstanbul 1993, s. 144-146.

153 Yediyıldız, "Vakıf" md, *İA*, c. XIII, s. 162, 163; s. 282-283; Akyıldız, *Osmanlı Merkez Teşkilatı*, s. 144-161; Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara 1995, s. 68-77; Halaçoğlu, *Osmanlı Devlet Teşkilatı*, s. 160.



çekte Dulkadir Beyliği devrindeki sosyal ve iktisadi hayatı yansıtmaktadır. Çünkü bir yerin fethinden hemen sonra, bu yönüyle ani bir değişiklik olmayacağı açıktır. Dulkadir Beyliği'nin Müslüman bir beylik olması da kültürel benzerliği ortaya çıkarmış, kısa süreli bir farklılık söz konusu olmamıştır. Osmanlı Devleti buradaki vakıfları aynen korumuş ve devam ettirmiştir. Bu durum Dulkadir Beyliği ve Osmanlı Devleti'nin İslam hukukuna bağlı olmalarından kaynaklanmıştır.

Osmanlılar tarafından Maraş bölgesinin ele geçirilişinden sonra yapılan ilk tahriri esnasında Ömer Lütfü Barkan'ın da ifade ettiği üzere, bu yıllarda Zülkadriye Eyaleti vakıf gelirlerinin eyalet gelirlerine oranı %5 idi. Yine bu devirde, tahrir defterlerine göre, Zülkadriye Eyaleti'ne bağlı kazalardan Zamantı'nın vergi gelirlerinin % 8, 75'i, Kars-1 Zülkadriye (Kadirli)'nin % 1,03'ü ve Maraş merkez kazasının % 2, 45'i, vakıf geliri olarak ayrılmıştı.<sup>154</sup> Elbistan'ın vakıf gelirlerine Eshab-1 Kehf vakıflarının gelirleri de dahildi. Çünkü Osmanlılar zamanında ve daha öncesinde Afşin (Efsus) ve Eshab-1 Kehf'in bulunduğu bölge Elbistan kazasına bağlıydı.<sup>155</sup> Ancak aşağıda görüleceği üzere, Eshab-1 Kehf vakıflarının, Elbistan kazasındaki vakıfların içinde önemli bir yeri ve ayrı bir değeri vardı.

XVI. yüzyılda yapılan tahrirlerden sonra, bölgenin vakıfları ile ilgili bilgilerin azaldığı görülmektedir. Vakıfların durumları, XVII. yüzyılda tutulan evkaf kayıtları vesilesi ile kısmen aydınlatılabilmektedir. Ancak bu defterlerden tespit ettiğimize göre, eskiden beri şehir merkezleri ve Eshab-1 Kehf bölgesinde bulunan vakıfların kısmen; diğer yerlerde bulunanların ise, büyük bir bozulmaya yüz tuttuğu, bununla beraber, yeni vakıfların kurulduğu görülmektedir. Osmanlılar zamanında yapılan vakıfların büyük bir çoğunluğunun Maraş'ın merkezinde yapılan hayri vakıflar olduğu dikkati çekmektedir. Bunlar da zengin halk ya da şehrin idarecileri tarafından yaptırılmıştır. Maraş'ın merkezi için düşünülecek olursa Osmanlılar zamanında da burada cami, medrese ve benzeri dini ve eğitime yönelik vakıflar ile zürri vakıflar ve diğer vakıflar yapılmaya devam etmiştir. Bu vakıfların arasında dini vakıflardan camiler çoğunluktadır. Medreseler ve zürri vakıflar da önemli bir miktar oluşturmaktadır. Kur'an-ı Kerim vakıfları da yapılmıştır. Vakıf yapanlar arasında Bayezidli ailesi ve Rıdvan-zade Ali Efendi vakıfları dikkati en çok çeken vakıflardandır. Maraş'ın merkezindeki vakıfların yekunu önemli bir seviyeye ulaşmıştır. Ancak şehrin çevresindeki yerleşim birimlerinde vakıflaştırma hareketi yoğunluğunu kaybetmiştir.

154 BOA, TTD, nr. 998, s. 463, 481, 542, 578; Barkan-Ayverdi, *İstanbul Vakıfları*, s. XVII.

155 BOA, TTD, nr. 998, s. 480, 481.

XVII. yüzyılın sonuna doğru, 1100/1689 yılında Zülkadriye (Maraş) Eyaleti vakıflarının toplam yıllık geliri 831420 akçe, 1105/1694 yılında yapılan kayıtlar esnasında, Livada bulunan 136 vakfın toplam yıllık geliri 301680 akçe idi. 1106/1695 yılında yapılan yeni bir vakıf tahririnde ise gelirlerin yükseldiği görülmektedir. Bu tahrirden bir yıl önce bir tahririn yapılmış olması ve o tahrir esnasında vakıf gelirlerinin düşük tutulmasına binaen, 1106/1695'de yeniden bir vakıf tahririnin yapılmasına ihtiyaç duyulmuş olabilir. 1276/1860 yılında yapılan tespitlere göre Maraş Sancağı'na bağlı Maraş kazasında Maraş'ın merkezindeki vakıflar da dahil olmak üzere toplam 31 vakfın 156270 kuruş yıllık geliri vardı. Aynı tarihte sancağa bağlı Elbistan kazasında ise 13 vakıf vardı ve toplam gelirleri 36655 kuruş idi. Elbistan'ın vakıf gelirleri, Maraş Livasının toplam vakıf gelirlerinin %19, 5'ini oluşturmaktaydı. Bu esnada Elbistan'da bulunan 19 vakıf ile birlikte Maraş Livası'nda 120 vakıf vardı.<sup>156</sup>

XVII. yüzyıldan sonra, XIX. yüzyıla kadar vakıflar hakkında yeterli bilgi bulunmaktadır. XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra tutulan vakıf defterleri ve vilayet salnameleri aracılığı ile vakıflar hakkında bazı bilgiler elde edebilmek mümkün olmaktadır. Ancak vilayet salnamelerinde vakıfların çeşidi ve gelirleri hakkında bilgi verilmediği gibi, vakıf defterlerinde de vakıfların bütün yönlerini aydınlatacak bilgiler yoktur. Hatta defterlerden bazılarında bulunan kayıtlara göre, bu defterlerde bazı tutarsızlıklar olduğu sabittir.<sup>157</sup> Ancak yine de olabildiği kadarı ile bunlardan faydalanılmaya çalışılmıştır.

Osmanlılar tarafından bölgenin fethinden sonra, yukarıda görüldüğü üzere, birtakım eserlerin ve bu eserlerle birlikte vakıf eserlerin artması ile birlikte, oran olarak vakıf eserlerin ya da vakıfların diğerlerine göre, hızlı bir şekilde azaldığı ve eskiden mevcut olan bazı vakıfların zamanla ortadan kalktığı anlaşılmaktadır. Bu vakıfların da gelirleri çok azaltılmış vakıfları tahrip olmuş ya da kısmen bozulmuş durumda idi. Hatta bir kısım vakıfların yeri dahi bilinmemekteydi. XIX. yüzyılın başından itibaren vakıfların durumunda sarsılma artmış; bu durum, Tazimattan sonra, daha da hızlanmış. Bu devrede bölgedeki vakıfların idaresi ve kontrolü yapılamaz olmuştur. Nihayet Maraş Sancağında bulunan vakıflardan bir kısmının gelirleri, toplam gelirlerinin cüziyetine binaen, 1331/1913 tarihli bir irade ile Maraş'daki büyük camilere tahsis edilmiş, böylece mevcut olan vakıfların bir kısmı da ortadan kalkmıştır.<sup>158</sup> Bu gün

156 BOA, MAD, nr. 1878, s. 2, 3.

157 BOA, EV, nr. 17024.

158 BOA, İrade Evkaf, nr. 7.

bu vakıfların bir çoğunun yeri dahi bilinmemektedir. Yukarıda gösterilen tarihten dört yıl önceki bir tarihe ait, Evkaf Nezareti'nin 1327/1909 tarihli bütçesine göre, Elbistan ve Eshab-ı Kehf'de toplam 12 vakıf adına gelir kaydı vardı. Ancak bunların bir kısmı, daha önce de ifade ettiğimiz üzere, sadece vakıf geliri olarak devam etmekteydi yani adlarına kurulmuş olan vakıf müesseseleri zamanla ortadan kalkmıştı. İncelememiz esnasında imkanların el verdiği ölçüde bu vakıfların bu günkü yerleri ve bu yerlerin eski adları verilmeye çalışılmıştır. Ancak vakıflarının gelirlerinin belirlenmesi ve takibinde bazı zorluklarla karşılaşmıştır.

Yine bu konuda Osmanlılar zamanında zengin ve hayır sahibi halkın vakıflar yaptırmış olmalarına karşılık; Dulkadirli zamanında yapılan vakıfların genellikle sultanlara ait olduğu dikkati çektiği görülmektedir.

### **V- MARAŞ ÇEVRESİNDEKİ VAKIFLARIN İKTİSADİ VE SOSYAL HAYATA KATKILARI**

Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerinden sonra, Anadolu'ya yapılan göçler sonucunda burada Müslüman Türk yerleşim birimleri kurulmuştur. Bu yerleşim merkezlerinin kurulması ve gelişmesinde vakıfların büyük bir etkisi olmuştur. Anadolu'nun fethinde etkili olan gaziler, erenler ya da başka bir deyişle Horasan Erenleri'nin, Anadolu'da kurulan vakıflardan maddi ve manevi güç aldıkları bir gerçektir.<sup>159</sup>

Dulkadir Beyliği'nde vakıfların önemli bir yeri olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ve gelişmesi İslam aleminde vakıf müessesesine yeni bir kuvvet ve canlılık kazandırmıştır. Anadolu'da ve özellikle Rumeli'de geniş Hristiyan topraklarının fethinden sonra, Müslüman Türk kültürünün yerleşmesinde, şehir hayatının inkişafında, buraların sosyal ve iktisadi yönden kalkınması, imar edilmesi,<sup>160</sup> halkın iskanı şehirlerin her türlü amme hizmetleri, sosyal yardımlaşma, ilmi, dini ve medeni hayatın her türlü tezahürleri hep vakıflar aracılığı ile yürütülmüştür.<sup>161</sup>

Türk İslam şehirlerinin oluşumu ve gelişiminde imaretlerin çok büyük önemi ve etkisi olmuştur. Bunlar genellikle cami etrafında oluşturulan medrese, kütüphane gibi eğitim kurumları ile hastahane, hamam, aşevi gibi sağlık ve sosyal hayata yönelik hayır kurumlarından oluşmak-

159 Barkan, "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *VD*, sy. II, Ankara 1942, s. 255 *VD*; Doğan Kuban, "Anadolu Türk Şehirleri", *VD*, İstanbul 1968, sy. VII, s. 60

160 Köprülü, *İslam ve Türk*, s. 393, 394.

161 Barkan, "*Vakıfların Bir İskan Ve Kolonizasyon Metodu Olarak Kullanılmasında Diğer Şekiller*" *VD*, sy.II, s354.

taydı. Bu kurumları finanse etmek için vakfedilen han, çarşı, fırın, de-ğirmen, boyahane ve salhane gibi iş yerleri de vakıfların bir parçası ve sosyal ve iktisadi hayatın önemli unsurlarındandı. Şehirlerde kurulan vakıfları, İslam şehirlerinin üç temel unsuru olan cami, çarşı ve medreseye indirgemek mümkündür.<sup>162</sup> Vakıfların büyük şehirlerde ya da idare merkezlerinde kurulanlarının birçoğunun finansmanı, padişah, vüzeraya veya bunların aileleri tarafından karşılanmaktaydı.<sup>163</sup> Temel olarak eğitim, din, sağlık, kültür, amme hizmetleri ve benzeri hususlarda devlet bütçesinden çok az harcama yapılır; harcamaların büyük çoğunluğu vakıflar tarafından karşılanırdı. Şehirlerin su ihtiyaçlarının karşılanması, su kanalları, çeşmeler ve sebillerin yaptırılması, sokakların aydınlatılması, temizlenmesi, şehrin güzelleştirilmesi gibi amme hizmetlerinin vakıflar tarafından yürütüldüğü, bu hizmetler için halktan hiçbir vergi alınmadığı söylenirse, her halde vakıfların ne kadar büyük bir etkiye ve öneme sahip oldukları anlaşılacaktır. Yine bu kabilden yapılan vakıfların, yeniden oluşturulan mahallelerin ve bunların içindeki cami, mescit, tekke ve benzeri eserlerin, vakıfların etkisi ile kurulup geliştikleri, bu vesile ile vakıfların imar ve ihya hareketlerinde büyük etkiye ve öneme sahip oldukları bir gerçektir.<sup>164</sup> Görüleceği üzere, bugünkü devlet mefhumuna göre, amme hizmetleri mahiyetinde olan birçok iktisadi ve sosyal hizmetler, vaktiyle vakıf müesseseleri tarafından ifa olunmuştur. Sosyal yardımlaşma, eğitim ve kültür, ziraat, iktisadi faaliyetlerin desteklenmesi, askeri faaliyetlere destek veya benzeri faaliyetleri, vakıfların önemini göstermesi bakımından yeterlidir. Bu hukuki müessesenin sosyal ve iktisadi<sup>165</sup> hayatta bu kadar büyük ve devamlı rol oynaması, hiç şüphe yok ki tesadüfi değildir.

Dulkadirli Beyliği döneminde Maraş çevresi, vakıf müesseselerinin etkisi ile iki türlü gelişme göstermiştir. Birincisi, vakıfların günlük hayata bakan ve bütün bölge halkını ilgilendiren sosyal müesseseler olarak yaptıkları etkiler sonucu oluşan gelişmelerdir. Bu etkileri yapan vakıflar cami, medrese, zaviye, imarethane ve tekke gibi amme hizmetine açık hayrî vakıflardır. İkincisi, vakıfların şehir ve köy hayatında ticareti ve tarımı canlı tutan iktisadi etkileriyle oluşan gelişmelerdir. Bu etkileri yapan müesseseler ise, vakıf bedestenler, araziler, binalar, dükkanlar ve hanlar gibi vakıflardır. Mesela, Maraş ve Elbistan bezzazistanı bu va-

162 Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı İktisat Sistemi" *Osmanlı Ansiklopedisi* İstanbul 1993, s. 41; Barkan-Ayverdi, *İstanbul Vakıfları*, s. XVI.

163 Barkan-Ayverdi, *İstanbul Vakıfları*, s. XVI.

164 İ. Erol Kozak, *Bir Sosyal Siyasal Müessesesi Olarak Vakıf*, İstanbul 1985, s. 25

165 Köprülü Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekamülü", *İslam ve Türk Hukuk Tarihi*, s. 351

kıflara örnek verilebilir. Vakıf olan bu çarşılarda bulunan ayakkabıcı, bıçakçı, dokumacı gibi esnafın sanayii ve iktisadi gelişmeyi sağladığı muhakkaktır.

Gerek sosyal ve gerekse iktisadi bakımdan Maraş çevresinde, Maraş merkez olmak üzere, Elbistan, Göksun, Andırın, Pazarcık, Göynük<sup>166</sup> gibi önemli yerleşim merkezleri, Dulkadir Beyliği devrinde, vakıf müesseselerinin gelişimi ve dolayısıyla bölgenin iktisadi ve sosyal gelişimi bakımından altın çağını yaşamıştır. Maraş merkezi ve çevresi vakıflar vasıtasıyla iktisadi ve sosyal gelişimde önemli bir gelişme kaydetmiştir. Mesela Maraş'ın merkezinde yaklaşık beş yüzyıl önce yaptırılan Ulu Caminin bugün de şehrin en büyük camii olması, aynı yıllarda üniversite seviyesinde eğitim veren medreselerin Maraş, Elbistan ve Eshab-ı Kehf gibi merkezlerde faaliyette olması, 1525'de Eshab-ı Kehf Külliyesi'nin eğitim kadrosu dışında bulunan 42 görevlisinin (hizmetkar) ve yollar üzerine kurulan ve amme hizmeti veren diğer vakıf eserlerde bulunan görevlilerin gelen giden misafirlere ve benzeri kimselere hizmet etmeleri, Maraş bölgesinin Dulkadirli zamanında çeşitli yönleriyle geliştiğini gösteren açık ve önemli örneklerdendir. Özellikle de Alauddevle Bey zamanında yukarıda adı geçen önemli yerleşim merkezleri vakıflar vasıtasıyla yeniden imar edilmiştir. O dönemde mesela Alauddevle'nin Maraş ve Elbistan'da yaptırdığı camiler, medreseler, zaviyeler ve benzeri vakıf eserler, buldukları bölgenin sosyal ve iktisadi gelişmesinde önemli roller oynamışlardır. Çünkü bu müesseseler, bölgede dini, sosyal, eğitim ve kültürel gelişmenin öncüsü olmuşlar, halkın ilmi seviyesinin yükselmesine ve sosyal yardımlaşmanın, iş bulma ortamının yaygınlaşmasına sebep olmuşlar ve daha buna benzer birçok etkiler göstermişlerdir. Bu eserler gelen giden yolcuların, misafirlerin, alimlerin, fakihlerin burada öğrenim gören öğrencilerin, fakirlerin ve benzeri kimselerin yiyecek, içecek, giyecek, yatacak ve iş ihtiyaçlarını karşılayan yerlerdendi. Bu durum günümüzle kıyaslanacak olursa, yukarıda adı geçen müesseselerin ve bunlardan özellikle zaviyelerin, Osmanlı Devleti'nin son zamanlarındaki bozulmuş konumlarından çok farklı olarak hem bir otel hem bir sosyal yardım kuruluşu hem bir eğitim müessesesi ve sair görevleri yerine getiren müesseseler oldukları anlaşılmaktadır.

Halen mevcut olan o devre ait bazı vakıfların kullanılır halde olması, Dulkadir Beyliği zamanında bölgenin sosyal, dini, ilmi, eğitim ve ikti-

166 Göynük ile ilgili geniş bilgi için bkz. Said Öztürk, "Siyasi ve sosyo-ekonomik gelişimi içerisinde kadim bir Anadolu şehri Hades (Göynük), *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, sy. 96 Haziran 1995, s. 217-228.

sadi hayatının ne kadar geliştiğini göstermektedir. Tabii ki, bu vakıfların kurucuları, bu gelişmeye etkisi olan en önemli faktörlerdi. Zenginler vakıf yapmak suretiyle mallarını hizmete dönüştürerek ebedileştiriyorlardı. Bunların içinde en dikkati çeken vâkıf ise Alauddevle Bey'dir. Alauddevle Bey, yukarıda ifade edilen faaliyetleri hemen bütünü ile yerine getirerek Maraş bölgesinin sosyal, iktisadi, ilmi ve benzeri gelişimine büyük etkisi olmuştur. Yaptıkları vakıfları aracılığı ile halkın ilme yönelmesini ve diğer yönleri ile de gelişmesini sağlamıştır. Vakfiyelerine koyduğu şartlar ile bölgedeki ilim adamlarının ve diğer halkın, vakıflarda görevlendirilmesi hususlarında başkalarına tercih edilmesini sağlamıştır. Bu durum ise, halkın ve ilim adamlarının ilmi seviyesinin yükselmesine sebep olmuştur.<sup>167</sup> Araştırma projesi çerçevesinde incelenen büyük bir bölümüne Alauddevle Bey vakıf gelirleri tahsis etmiş, bir kısmını da kendisi yaptırmıştır.

Yukarıda adı geçen müesseselerin etrafındaki yerleşim birimleri, zamanla söz konusu hayır müesseselerinin isimlerini alarak o müesseselerin olabildiği kadarı ile tanınmasını ve kalıcılığını sağlamışlardır. Bazen de hayır müesseseleri buldukları bölgenin adını almışlardır. Mesela, Elbistan Ulu Camii, XVI. yüzyılda Alauddevle Bey Camii olarak bilinmesi nedeni ile içinde bulunduğu mahalle de onun adını almıştı. Göksun'un Kanlı Kavak köyünde bulunan Ali Bey Zaviyesi, zamanla Kanlı Kavak Zaviyesi adı ile tanınmıştır. Maraş için de aynı durum geçerlidir. Dulkadirli ve Osmanlılar zamanında Ulu Cami ve Taş Medrese'nin buldukları alan, şehrin merkezi durumundaydı. Önemli müesseseler ve vakıf eserler de bu alanda ve çevresinde toplanmıştı.

Bölgede bulunan vakıfların ziraatın gelişmesine de etkilerinin olduğu görülmektedir. Mesela, Alauddevle Bey, Bektutiye (Kâdı) Medresesi'nin vakfı olan Elbistan'a bağlı Güvercinlik Köyü, Karapınar Mezrası, Kilisecik Mezrası gibi mahalleri ihya ederek buraya iskân ettirdiği şahıslara evler yaptırmış ve toprağı işlemeleri için onlara çift aletleri almış, Güvercinlik Köyü'ne yerleştirdiği halka 40 adet öküz vermiş, tohumluklarını ve sair ihtiyaçlarını karşılamış, su kanalları açmış ve pirinç tarımının gelişmesini sağlamıştı ki, bu faaliyetler ziraatın gelişmesinde en büyük etken olmuştur.<sup>168</sup> İnceleme alanı içinde sadece Maraş, Elbistan ve Eshab-ı Kehf'de medreseler ve buk'alar kurulmuştur. Maraş ve Elbistan'ın Dulkadirli zamanında en önemli iki yerleşim alanı ve idare merkezi olmaları, Eshab-ı Kehf'in de dini bir merkez olması, bu merkezlerin sosyal ve iktisadi canlılığını hızlandırmıştır. Buna karşılık Göksun,

167 M. Fuad Köprülü, "Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti", *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1983, s. 313

168 VA, VKD, nr. 590, s. 106; BOA, VKF, nr. 9/7; BOA, TTD, nr. 998, s. 467

Pazarcık, Andırın ve Göynük gibi merkezlerde kurulan camiler ve zaviyeler, bu merkezlerin yollar üzerinde kurulmuş olmalarının da etkisi ile çevredeki nüfusun, sosyal tesislerin, iş imkanlarının artmasına, dolayısıyla sosyal ve iktisadi gelişmeye neden olmuşlardır.

Maraş bölgesinin Osmanlı hakimiyetine geçmesinden sonra, Dulkadirli Beyliği zamanında yapılan vakıflar aynen muhafaza edilmiştir. Bunun yanında halktan bazıları yeni vakıflar yapmak suretiyle yerleşim alanlarının gelişmesinde rol oynamaya başlamışlardır. Fakat Osmanlı hakimiyetine giren bölgenin, Osmanlı'nın merkez veya merkeze yakın olan önemli şehirlerine göre, kayda değer bir konumu olmaması nedeniyle ne sosyal alanda ne de iktisadi alanda önemli bir gelişme gösteremediğini de burada ifade etmek gerekir. Bu durumu üç önemli sebebe bağlamak mümkündür:

Birincisi, Osmanlı Devleti'nin Dulkadir Beyliği'ni ve özellikle Memlukları kendi hakimiyetleri altına almaları ile Osmanlı Devleti için artık güneyden bir tehlike söz konusu değildi. Bu devirde Maraş bölgesi yüzyıllar boyunca devam edecek olan bir yalnızlık ortamına itilmiştir. Bölgenin önemli merkezleri gerilemeye başlamıştır.

İkincisi, bölgedeki iki önemli merkez olan Maraş ve Elbistan, Dulkadir Beyliği döneminde sultanların, ailelerinin ve devlet adamlarının vakıf yaptıkları önemli bir merkez iken, Osmanlı döneminde padişahlar, aileleri ve devlet adamlarından hiç birisinin burada vakıf yaptığına dair bir kayda rastlanmamıştır. Mesela XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar Maraş dışında Elbistan'ın, Göksun'un, Andırın'ın, Pazarcık'ın, sosyal ve iktisadi hayatı adeta dondurulmuştur. Bu dönemde, şehirlerde ve köylerde, halk tarafından vakıflar yapılmıştır. Ancak bu vakıflar, şehrin sosyal ve iktisadi yönden gelişmesine fazlaca bir etkisi olmamıştır. Belki de sadece şehir hayatının mevcut durumunu korumasına ve canlı tutulmasına yardımcı olmuşlardır.

Üçüncüsü, Süveyş Kanalı'nın açılması, XIX. yüzyıldaki savaşlar ve Mehmed Ali Paşanın isyanı, Maraş'ın iktisadi ve sosyal hayatını olumsuz yönde etkilemiştir.

Yukarıdaki ifadelerden, Maraş bölgesinde Osmanlı döneminde, Dulkadir Beyliği zamanındaki gibi, kısa zamanda ve istenilen tarzda bir vakıflaşma hareketinin yaşanmadığı kastedilmektedir. Yoksa Osmanlı döneminde hiç vakıf yapılmamış değildir. Halk tarafından vakıf medreseler, camiler, hanlar, çarşılar, bedestenler, yapılmış ve olabildiği kadarıyla bu vakıflar, şehrin iktisadi ve sosyal bakımdan gelişmesini etkilemişlerdir.





İKİNCİ BÖLÜM

***MARAŞ ÇEVRESİNDE  
DULKADİRLİ VAKIFLARI***



## ***VI-MARAŞ (MERKEZ) VAKIFLARI***

### ***A-DİNİ VAKIFLAR (CAMİLER)***

#### **1 – Ulu Cami**

Kahramanmaraş'ın merkezinde bulunan Ulu Cami, yörenin diğer tarihî yapıları gibi zaman zaman görmüş olduğu tamirâtlarla aslından uzaklaşmış bir haldedir. Buna rağmen camiin minaresi, taç mahalli ve sair yerleri aslî yapısını muhafaza etmektedir. Bazı sanat tarihçileri, camiin kiliseden bozma olduğunu söyleseler de Alauddevle Bey'in, babasına ait bu camiye yeniden yaptırdığına tamir ettirdiği bilinmektedir. Vakfiyelerinde, arşiv belgelerinde ve kitabesinde, bu konu açıkça belirtilmektedir.<sup>169</sup>

Tarihî yapılarda kitabeler en önemli bir belge niteliği taşımaktadır. Bu itibarla kitabeler ana kaynak sayılırlar. Ulu Caminin yapılaş tarihi ve yaptıran şahsı gösteren önemli bir belge niteliğini taşıyan Arapça kitabesinin tercümesi şöyledir: *Bu mübarek Cami, Sultan Melik Eşref Kansu el-Gavri<sup>170</sup> zamanında alim, Senedü'l-ümerâ, Avnü'l-ümme, Nuru'd-devle, Gavsu'l-mille, Hüsamü'd-din, Emirü'l-müminin Alauddevle bin Süleyman Zülkadir es-Sasanî tarafından tamir edilmiştir. Sevabını da babası Emir Süleyman bin Zülkadir'in -Allah O'nu mağfiret eylesin- ruhuna bağışlamıştır. Sene 907.* Kitabeden anlaşıldığı üzere Cami, Memluklu sultanı Kansu Gavri zamanında, M. 1501 tarihinde Alauddevle Bey tarafından tamir ettirilmiştir. Burada geçen «ammere» kelimesi hem «inşa etmek» hem de «tamir etmek» anlamında kullanılmaktadır. Caminin daha önce Süleyman Bey tarafından yaptırıldığı bilinmektedir. Nitekim bir tapu tahrir defterinde de caminin Süleyman Bey tarafından yaptırıldığı açıkça kaydedilmiştir.<sup>171</sup> Alauddevle'nin ise, babasına ait camiye tamir ettirdiği ve

169 M. Zafer Bayburtluoğlu, "Kahramanmaraş'ta Bir Gurup Dulkadiroğlu Yapısı", VD, Ankara 1973, sy. X, s. 237. Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, Ankara 1989, s. 119.

170 Kansu Gavri 906/1500 tarihinde I. Tumanbay'ın ölümü üzerine 60 yaşında olduğu halde Memlukluların sultanı olmuştur. Bkz. M. Sobernheim, "Kansu" md, *İA*, c. VI, s. 162.

171 Tapu-Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyud-ı Kadîme Arşivi, *Maraş Tahrir Defteri*, s. ?

vakıf gelirleri tahsis ettiği anlaşılmaktadır.<sup>172</sup>

Cami, mimari özelliğiyle dikdörtgen planlı, ilk yapılış itibarıyla ahşap çatılı, çok ayaklı, Anadolu Selçuklu camilerinin plan şemasına uygundur.

Ulu Cami'nin yapısı ile bütünlük arz etmeyen ve bazı kiliselerdeki aydınlatmaları hatırlatan, ortadan çift meyilli çatı ile yukarı taşırılmış yüksek payelere oturan ve dört yöne açılmış pencereleri ile sağlanan üst aydınlatma düzeni, araştırmacıları yanıltmakta ve kiliseden bozma, kanatini uyandırmaktadır. Bu durum, pencereleri aydınlatmaya yeterli olmayan Camiin, çatıdan aydınlatılmasından kaynaklanmaktadır.<sup>173</sup>

Ulu Cami, Alauddevle Bey'in Maraş'da bulunan hayrî vakıfları içinde en çok geliri olan vakıf eserdir. Eski adıyla Kuytul, yeni adıyla Kurtuluş Mahallesi'nde bulunan Ulu Caminin gelirleri, 906/1500 tarihli vakfiyesine göre, şunlardır:

1- Ulu Cami imamına Uzunoluk'da bir değirmen,

2- Yine Cami imamına boş bir arsa,

3- İmamla beraber camiin hâtibine, müezzine, kayyumuna, ayrıca camiin aydınlatılması, sergisi ve sair masrafları için Pınarbaşı Karyesi'nin tamamının şer'î ve örfî vergileri,

4- Sünbürü, Tavşantepesi, Küstan, Çaykale, Kandil, Akdere, Kızıltepe, Beyhoburu, Armutalanı, Yenicekale'de Pirce gediği ve Kefer'de Kibardil(?) mezarları,

5- Maraş Bedesteni'nin yarısı,

6- Maraş Çarşısı'nda 19 dükkân,

7- Maraş'a tabi Ayakluca oluk mevkiinde Erüklüce karyesi,

8- Endurul mevkiinde Musul alanı köyü,

9- Başkonuş mezraası,

10- İmallu, Meydan ve Kamalak mezarları,

11- Yenicekale'ya tabi Berceli'de bulunan bazı evler,

12- Zeytun'a tabi Alikayası Mezrası.<sup>174</sup>

172 Yinanç, *a.g.e.*, s. 119; VA, VKD, nr. 590; BA, VKF, nr. 9/7; BOA. C. Mf, nr. 6411; Muzaffer Erdoğan, "Osmanlı Devrinde Anadolu Camilerinde Restorasyon Faaliyetleri", *VD*, İstanbul 1968, c. VII, s. 162.

173 Hamza Gündoğdu, *Dulkadirli Beyliği Mimarisini*, Ankara 1986, s. 38; Besim Atalay, *Maraş Tarihi Ve Çağrâfyası*, İstanbul 1339, s. 54; Bayburtluoğlu, *a.g.m.*, s. 237.

174 VA, VKD, nr. 590, s. 106.

Alauddevle Bey'e ait 911/1505 tarihli diğer bir vakfiyesinde, Çobanbıçağı Nahiyesi'nde Kalacuk Tepesi denilen yerin, Ulu Cami'de Kur'an okuyacak olan İsa bin Hızır'a verilmesinden bahsedilmektedir. Söz konusu bu yerin sınırları ise şöyledir: Kible tarafı, Coşat Dağı'nın tepesine kadar; doğu tarafı, Zeytun vadisi; kuzeyi, Mertek Deresi'nin sonuna kadar; batısı, Demirliğe varıncaya kadar olan Çotleb Deresi'nin tamamı.<sup>175</sup>

916/1510 tarihli vakfiyesinde ise, Ulu Cami vakıflarından hiç bahis edilmemekle beraber, sadece Alauddevle Bey'in yaptırdığı medreseler ve zaviyeler zikredilmektedir.<sup>176</sup>

Elimizde bulunan Mufassal Tapu Tahrir defterlerine göre, Ulu Caminin vakıf akarlarını ve gelirlerini şöyle sıralayabiliriz:

- 1- Maraş'ın yukarı tarafında bulunan Pınarbaşı Karyesi'nin tamamı,
- 2- Maraş'da iki dükkân,<sup>177</sup>
- 3- Uzunoluk'da bir değirmen,<sup>178</sup>
- 4- Boş bir arsa (nerede olduğu belirtilmemiş, fakat Maraş merkezde olduğu muhtemeldir),
- 5- Armut alanı mezarası,
- 6- Maraş Bedesteni'nin yarısı,
- 7- Hopur karyesi mahsulatı,
- 8- Maraş'da sekiz dükkân,<sup>179</sup>
- 9- Maraş merkezde bulunan Tavşan Tepesi Mezarası'nın tamamı,<sup>180</sup>
- 10- Pir Nizam(?) Karyesi'nde bir çiftlik,
- 11- Gümüşler, diğer adıyla Gerger Karyesi'nde bir zemin,<sup>181</sup>

175 Vâkıf Alauddevle Bey adı geçen Kalacuk Tepesini 911/1505 tarihli vakfiyesinde Mevlâna İsa bin Hızır'a kayd-ı hayat şartıyla vakfetmiştir. Ancak Mevlâna İsa bin Hızır'da, her gün Ulu Camii'de bir cüz Kur'an-ı Kerim okuyarak, sevabını başta Hz. Peygamber'in ruhuna ve daha sonra babası Süleyman Bey'in ruhuna bağışlamasını şart koşmuştur. İsa bin Hızır'ın vefatından sonra da söz konusu yerin erkek evladına nesil be-nesil meşrut kılınmıştır. Ancak evlâtları da babaları gibi her gün Ulu Camii'de bir cüz okuyarak aynı şekilde sevabını Hz. Peygamber'in ve Babası Süleyman Bey'in ruhuna ihdâ edeceklerdir. VA, VKD, nr. 1767, s. 14; V. Şükrü, *a.g.e.*, c. III, s. 752.

176 BA, VKF, nr. 9/7.

177 BA, TTD, nr. 998, s. 465; Refet Yinanç-Mesut Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri (1563)*, Ankara 1988, c. I, s. 37.

178 Gös. yer.

179 BA, TTD, nr. 998, s. 465.

180 BA, TTD, nr. 998, s. 465; BA, TTD, nr. 402, s. 828; Yinanç-Elibüyük, *a.g.e.*, c. I, s. 76.

181 BA, TTD, nr. 998, s. 466.

12- Maraş Çarşısı'nda on dükkân,

13- Maraş Çarşısı'nda Bektut dükkânı olarak bilinen üç dükkân,

14- Maraş'da bir arsa ve bir bağ,

15- Bertiz Karyesi'nde Bertizad adında bir adet çiftlik,<sup>182</sup>

16- Erüklüce Mezrası,

17- Resü'l-ayn Karyesi ve buna bağlı Kandil, Çaykışla, Çobanseküsü, Çobançay, Akdere ve Kızıltepe mezzraları,

18- Ahır Dağı'nın dibinden çıkan suyun tamamı,

19- Kalecik Tepesi mezrası.<sup>183</sup>

Vakfiyelerin ve tapu tahrir defterlerinin haricinde, Ulu Caminin meşrutası olan diğer vakıfların 1271-1273/1854-1857 senelerine ait a'şar hasılatı ise şöyledir:

1- Beylik Hopuru Karyesi, üç yıllık toplam a'şar hasılatı 3364 kuruş,

2- Geyik Sazı Karyesi, üç yıllık toplam a'şarı hasılatı 3550 kuruş,

3- Karaca Karyesi, üç yıllık toplam a'şar hasılatı 29000 kuruş,

4- Dere Hopuru Karyesi, üç yıllık toplam a'şar hasılatı 16025 kuruş,

5- Ulu Cami vakfına ait bir bahçe, üç yıllık toplam a'şarı hasılatı 3360 kuruş,

6- Maraş Arasası vakıf hissesi, üç yıllık toplam hasılatı 24725 kuruş,

7- Elmalar Kömec Karyesi, üç yıllık toplam hasılatı 3380 kuruş,

8- Karadere Karyesi üç yıllık toplam a'şar hasılatı 1050 kuruş,

9- Elbistan Kazası'nın vakıf gelirlerinden üç yıllık toplam tevliyet bedeli hasılatı 2134 kuruş,

10- Üç yıllık toplam perakende a'şarı 1055 kuruş.<sup>184</sup>

1271-1273/1854-1857 senelerinde Ulu Cami Vakfının toplam geliri 89895 kuruştur.<sup>185</sup>

906/1500 tarihli Alauddevle Bey vakfiyesinde camiin vakfından yararlanacak şahıslar ve yapılması gereken harcamalar belirtilmiştir. Vakfiyeye göre, Ulu Cami'de imam, hatip, müezzin, kayyım ve ferraş gibi görevliler bulunmaktaydı. Vakfiyede, Caminin aydınlatılması ve sergi-

182 Yinanç-Elibüyük, *a.g.e.* c. I, s. 37, 38, 118.

183 Yinanç-Elibüyük, *a.g.e.* c. I, s. 43, 75, 104.

184 BA, *EV*, nr. 15511, s. 1-a; BA, *EV*, nr. 15721.

185 Gös. yer.

si için gerekli malzemenin vakıf gelirinden harcama yapılarak karşılanması belirtilmiştir.<sup>186</sup> 1525 tarihinde Ulu Camii hâtibine vazife olarak beş dükkânın kıst vergisi; imamına cami yanında bulunan altı değirmenin geliri; ferraşına beş dükkân geliri ve camiin aydınlatılması ile sergisi için de üç dükkânın geliri tahsis edilmiştir.<sup>187</sup>

1105/1693 tarihli vakıf kayıtlarında, Ulu Caminin günlük giderinin 108 akçe, altı aylık masrafının 19440 akçe olduğu kaydedilmiştir.<sup>188</sup>

1271-1273/1854-1856 senelerinde, Evkâf-ı Hümayun Nezâreti'ne mülhâk vakıflar arasında sayılan Ulu Caminin vakıf mürtezikalarının bu yıllarda bir hayli arttığı, toplam giderlerin 68057 kuruş olduğu kaydedilmiştir.<sup>189</sup> Aynı tarihlerde vakıfların giderlerinden arta kalan 6608 kuruş Evkâf-ı Hümayun Hazinesi'ne, 19824 kuruş Maraş Mal Sandığı'na devredilmiştir.<sup>190</sup>

Alauddevle Bey'in Ulu Cami'ye yaptığı vakıfların tamamı *sahih* ve *lazım* vakıflardır. Evkâf Nezâreti'nin kurulmasından sonra bu vakıflar, Evkâf Nezâreti'ne ilhak edilmiştir. Mütevelliliği kendi neslinden olan evlâdına meşrut olduğu için Alauddevle Bey'in vakıflarını yarı ailevî vakıflardan saymak mümkündür.<sup>191</sup>

#### a -Ulu Caminin Tamirâtı

İslam vakıf hukukuna göre, vakıf müsakkâfatın tamiri gerekiyorsa, vakıf gelirleri öncelikle tamirâta sarf edilmelidir. Eğer müteveli vakfın gallesini görevlilere sarf edip vakfın tamirâtını ihmal ederse, vakfın tamirini kendisinin tazmin etmesi gerekir.<sup>192</sup> Vakfiyede vakfın tamiri şart koşulmamış olsa dahi, müteveli vakfın gallesini öncelikle tamirat işlerine sarf etmesi gerekir.<sup>193</sup>

Alauddevle Bey'in vakfiyelerinde vakıf mallarından sağlanan gelirlerle her şeyden önce vakıf binaların bakım ve tamir masraflarının karşılanması, sonra hizmetle ilgili diğer cari giderlere harcama yapılması şartları koşulmuştur. Vâkıf, müteveli olan kimseden vakfın ibkâ, tahlid ve teb'idine candan çalışmasını tavsiye ve rica etmektedir. Aksine davra-

186 VA, VKD, nr. 590, s. 106.

187 Ulu Camii imam ve hâtibi olarak vakfiye gereği Mevlâna Emrullah adında bir azize ve kendinden sonra da kendi evlâdına meşruttur. BA, TTD, nr. 998, s. 465.

188 BA, MAD, nr. 4983.

189 BA, EV, nr. 15721.

190 BA, EV, nr. 15511.

191 VA, VKD, nr. 590, s. 105; BA, VKF, nr. 9/7; BA, Cevdet Evkaf, nr. 12847, 7363, 12671, 8520.

192 Ömer Hilmi Efendi, *Ahkamu'l-Evkâf*, md.No: 411.

193 Ahmet Akgündüz, *Vakıf Müessesesi*, s. 315.

nanların, Allah'ın yasakladığı haramlardan birini işlemiş olacakları belirtilmektedir.<sup>194</sup>

Yukarıda bahsettiğimiz gibi Ulu Cami, geçirmiş olduğu tamirâtlarla aslî yapısından kısmen de olsa uzaklaşmıştır. Cumhuriyet döneminde yapılan tamirâtları dışında, Caminin bilinen en önemli onarımı, 1314/1897 senesinde gerçekleştirilmiştir.1314/1897 senesinde Evkâf Nezâreti müfettişlerince tamirât için yapılan keşiflerde, Ulu Camii'nin harabiyeti ve tamirât masrafının on bin kuruşa ulaşacağına dair Şurâ-yı Devlet Maliye Dairesi'ne rapor sunulmuştur. Maraş Sancağı İdare Meclisi mâhzarına göre, tamirat için gereken meblağdan Maraş Evkâf müdürü nezâretinde iki bin on bir kuruş indirim yapılarak kalan yedi bin dokuz yüz seksen dokuz kuruşun Ulu Cami vakfının varidâtından karşılanacağına dair sadrazam arzı ve 28 Zilhicce 1314/1897 tarihli İrade-i Seniyye'nin çıkmasıyla Ulu Caminin tamirâtı yapılmıştır.<sup>195</sup>

#### b- Ulu Camiin İmamlık Görevinde Bulunanlar

1- 1525 tarihinde Ulu Camii imamı olan Mevlâna Muhyiddin, Alauddevle Bey zamanından beri aynı görevde bulunuyordu.<sup>196</sup>

2- Ulu Cami imamı olan Mustafa Efendi 1176/1762'de vefat edip yerine oğlu es-Seyyid Derviş Mehmed Efendi dindar, müstakim ve cami cemaatı tarafından beğenilen kişiliği nedeniyle Ulu Caminin imamlığına tayin edilmiştir.<sup>197</sup>

3- 1231/1816 tarihinde Ulu Cami imamet cihetine tasarruf eden Mustafa Halife'nin vefatıyla, Alauddevle Vakfı Mütevellisi Ahmed'in arzı üzerine, imamlık ciheti oğlu es-Seyyid Mehmed'e tevcih edilmiştir.

4- Ücretlerini Ulu Cami vakfından almak üzere imamet ve dua-gûy cihetleri 1242/1826 tarihi itibariyle es-Seyyid Ömer Hulusi bin es-Seyyid Abdullah'a tevcih edilmiştir.<sup>198</sup>

5- Maaşlarını Ulu Camii ve Nebeviye Medresesi İmareti vakfından almak üzere, Şeyhu'l-kurralık, imamet, cüz-hânlık ve müderrislik cihetleri, 1260/1844 tarihi itibariyle es-Seyyid Hafız Hüseyin, es-Seyyid Hafız Ebubekir ve es-Seyyid İlyas bin Hasan'a tevcih edilmiştir.<sup>199</sup>

194 VA, VKD, nr. 590, s. 109; BA, VKF, nr. 9/7; Nazif Velikahyaoğlu, "Alauddevle Vakfiyesi", *Sütçü İmam Dergisi*, Ankara(1994), sy.VI, s. 31.

195 BA, İe, Ev, nr. 11.

196 BA, TTD, nr. 998, s. 465.

197 BA, Cevdet Evkaf, nr. 13438.

198 BA, EV, nr. 18286, s. 5.

199 BA, EV, nr. 18286, s. 5; Maraş Şer. Sic, nr. 231, s. 467, 469; Maraş Şer. Sic, nr. 233, s. 34, 125.



6- Ulu Camii vakfı Şeyhu'l-kurralık, imamlık ve cüz-hânlık cihetlerine tasarruf eden Seyyid Hasan'ın 1314/1897 tarihinde vefatı üzerine yerine büyük oğulları Hafız Hüseyin, Hafız Ebubekir ve İlyas halifelere babalarından boşalan cihetler tevcih edilmiştir. Hafız Halil vefat etmiş olduğundan yerine küçük oğlu Hüseyin Efendi geçmiştir.<sup>200</sup>

7- 1319/1901 senesinde Ulu Cami imamet cihetlerine Karaküçük-zâde Hacı Mehmed Efendi, pederi Ahmed Efendi, amcası Mehmed Efendi; amcası Mehmed Efendi'nin vefatı üzerine oğlu Mehmed, Mehmed Sabit ve Mustafa Efendiler tasarruf etmişlerdir.<sup>201</sup>

### c -Ulu Caminin Diğer Görevlileri

1- 1080/1669 tarihinde Ulu Cami hâtibi olan İbrahim görevinden alınarak, yerine camiin eski hâtibi Mevlâna Mehmed getirilmiştir.<sup>202</sup>

2- 1085/1674 tarihinde Ulu Cami ferraşı el-Hac Muharrem vefat edince yerine oğlu Rakrak Mustafa'nın ferraş olduğu görülmektedir.<sup>203</sup>

3- 1119/1707 tarihinde alim, verâ sahibi, müstakim, dindar ve fazilet sahibi olan Derviş Mehmed Halife'yi Ulu Caminin hâtibi olarak görüyoruz.<sup>204</sup>

4- 1132/1720 senesinde, Ulu Cami hâtibi olan Şeyh Mustafa bin Ömer vefat edince yerine oğulları Ahmed ve Ali halifeler geçmiştir ve kendilerine 10 Şevval 1132/1720 tarihinde tevcihat beratı verilmiştir.<sup>205</sup>

5- 1132/1720 tarihinde Ulu Cami vakfının cüz-hânlık cihetine el-Hac Osman Efendi'nin tasarruf ettiği kayıtlıdır.<sup>206</sup>

200 Maraş Şer. Sic, nr. 231, s. 429.

201 Maraş Şer. Sic, nr. 235, s. 42.

202 1080/1669 tarihinde halkın şikâyeti ve Halep Muhafızı Hüseyin Paşa'nın arzı üzerine, Ulu Cami Hâtibi İbrahim ferman-ı âli gereği görevden alınarak haps edilmiştir. Konu ile ilgili belgeyi önemine binaen aynen veriyoruz: *Haleb Muhafızı Hüseyin Paşanın arzudur: Nefs-i Maraş'da vaki Cami-i Kebir Hâtibi olan İbrahim erbab-ı cemiyetin rüesalarından olmağla ferman-ı âli mucibince ahz ve Halep Kalesi'nde haps ve ahvali Der-i Devlet'e arz ve i'lam olunmağın hitabet-i mezbur ol vecihle mâhlul olmağla erbabı istihkaktan sabıkan Cami-i mezbur hâtibi olan Mevlana Mehmed dâülerine sadaka ve inayet ricasına arz eder ol babda emr u ferman şevketlü ve azimetlü Padişahımdır.* Daha sonra bu şahsın Halep Kalesi'nde idam edildiği anlaşılmaktadır. BA, İe, Ev, nr. 1905.

203 BA, İe, Ev, nr. 1001.

204 Derviş Mehmed Halife, 1117/1705 tarihinde Ulu Camii hatipliğine devam ettiği bir sırada, İbrahim adında bir zatın Derviş Mehmed vefat etti diye gerçeğe aykırı bir arıza ile Ulu Cami hitabet cihetinin kendisine tevcih edilmesini sağlar. Kısa bir zaman sonra ise İbrahim'in gerçekten vefat etmesi üzerine, boşalan Ulu Cami hitabet ciheti diğer bir Hatt-ı Humâyun ile tekrar Derviş Mehmed Efendi'ye verildiği görülmektedir. BA, Cevdet Evkaf, nr. 5694, 32067.

205 BA, İe, Ev, nr. 7120.

206 el-Hac Osman Efendi'den önce cüz-hânlık ciheti kendisine tevcih edilen Abdullah'ın Kur'an

6- 1191/1777 tarihinde, Ulu Caminin Cuma günleri için vâiz ve nâsihi Seyyid Mehmed Halife'ydi.<sup>207</sup>

7- 1209/1794 tarihinde Ulu Cami hitabet cihetine İsmail ve Ahmed halifeler tasarruf etmekteydiler.<sup>208</sup>

8- 1218/1803 tarihinde Ulu Cami hitabet cihetine tasarruf eden Yahya Efendi vefat edince, boş kalan hitabet ciheti Mehmed Hamdi Efendi'ye tevcih edilmiştir.<sup>209</sup>

9- Ulu Cami evkâfından almak üzere; dua-gûy, müezzinlik, kâri (okuyucu) ve cibayet cihetleri 1254/1838'den itibaren İbrahim Evliya bin Hasan'a tevcih edilmiştir.<sup>210</sup>

10- Ulu Cami vakfından almak üzere yevmî on akçe vazife ile müezzinlik cihetine 1256/1840 tarihinden itibaren Seyyid Ahmed bin Mehmed ve Durdu bin Mehmed'e tevcih edilmiştir.<sup>211</sup>

11-1294/1877 tarihinde, Ulu Cami vâiz ve nâsihi olan Mehmed Efendi görevini kendi rızası ile İdare Meclisi azalarının huzurunda oğlu Mehmed Sabit'e devretmiştir.<sup>212</sup>

12- 1322/1904 tarihinde Ulu Cami dua-gûy ve devir-hânlık cihetlerine tasarruf eden Ali Efendi'nin vefatı üzerine görevi, oğlu Sadık Efendi'ye tevcih edilmiştir.<sup>213</sup>

13- 1322/1904 tarihinde Ulu Cami vakfının dua-gûy, devir-hân ve buhurluk cihetleri, Ali Efendi'nin oğullarından Mehmed Hayri, Bahaddin ve Sadık efendilere verilmiştir.<sup>214</sup>

14- 1323/1905 tarihinde Ulu Cami evkâfı cibâyet ve dua-gûy vazifelerine mutasarrıf olan Evliya-zâde İbrahim Efendi'nin vefatına binaen yerine büyük oğlu Hüseyin Efendi atanmıştır.<sup>215</sup>

Alauddevle Bey, vakfiyelerinde müderris, imam ve sair görevliler için ayrı ayrı şartlar koştuğu gibi, bütün görevlilere bir takım ortak şart-

---

okumasını bilmediği şikâyet üzerine ortaya çıkarılarak cüz-hânlık ciheti Abdullah'tan alınarak el-Hac Osman Efendi'ye verilmiştir. BA, Cevdet Evkaf, nr. 6182.

207 Seyyid Mehmed Halife'nin beratı Şeyhulislam Mevlâna Dürrî-zâde es-Seyyid Mehmed Atullah Efendi'nin işareti ve Sadrazam'ın buyrultusu ile verilmiştir. BA, C. Mf, nr. 6411.

208 BA, Cevdet Evkaf, nr. 6777.

209 BA, Cevdet Evkaf, nr. 2586.

210 BA, EV, nr. 18286, s. 4.

211 BA, EV, nr. 18286, s. 5.

212 Maraş Şer. Sic, nr. 233, s. 82.

213 Maraş Şer. Sic, nr. 234, s. 48.

214 Gös. yer.

215 Maraş Şer. Sic, nr. 234, s. 215.

lar da koşmuştur. Bu şartlar arasında önemle vurgulananı; vakıflarında görev yapanların (imam, müderris ve saire) Maraşlı ve Hanefi mezhebinden olmaları ve vakfı yaşatmak gayreti içinde olmaları gereğidir. İmam için vâkıf'ın özel şartı ise; imamın verâ sahibi, takvalı, şeriâtı ve sünneti iyi bilen, namazda caiz olanla ifsat eden şeyleri bilen, beş vakit namazı, kadın erkek arası ayrılmış olarak namaz kıldırmasıdır. Ayrıca imam, fecirden duhâ vakti çıkıncaya kadar; ikinci namazı edâ edildikten sonra akşam namazına ve sonra da yatsı namazı öncesine kadar meşhur evradı ve mesur duaları açıktan okuyacaktı.<sup>216</sup>

Ulu Cami, Dulkadir oğullarından Maraş'ta kalan en önemli eseridir. Birçok onarımlar geçirmiş olmasına rağmen, aslı yapısını muhafaza ederek günümüze kadar gelmiştir. 1960'lı yıllara kadar camiın tavanı ahşap ve damı toprak idi. Günümüzde ise cami çatılıdır.

## 2 – Hatuniye (Şemse Hatun) Camii

Hatuniye Camii, eski adıyla Hatuniye, şimdiki adıyla Kurtuluş Mahallesi'nde bulunmaktadır. Alauddevle Bey tarafından 906/1500 tarihinde veya daha önceki bir tarihte hanımı Şemse-Mâh adına yaptırılmıştır. Görmüş olduğu tamirâtlar nedeniyle aslî yapısını kaybetmiştir.<sup>217</sup> Cami halen ibadete açıktır. Ancak birtakım özellikleri ile yine de Dulkadir Beyliği mimarisini hatırlatmaktadır. Kitabesi, camiın iç duvarlarından birinin sıvaları altında iken, XX. yüzyılın başlarından yerinden sökülerek avlu girişinin sağ tarafındaki duvarın dış yüzeyine yerleştirilmiştir. Fakat kitabe okunacak durumda değildir.<sup>218</sup>

XVII. yüzyılın ortalarında Maraş'a gelen Evliya Çelebi, Hatuniye Camii'nin kitabesini okuyarak şu şekilde tespit etmiştir; *Ammere hazihi'l-camii'l-mübarek Şemse Mâh Hatun bint-i Rüstem bin Nasrüddin bin Zeynelabidin sene...*<sup>219</sup>

Halen varlığını sürdüren Hatuniye Camii, mekân yapısı ve arşiv kayıtlarına göre, önceleri imareti ve medresesi ile birlikte bir külliye oluşturmaktaydı.<sup>220</sup> Caminin mimari özelliği, bugüne kadar yapılan tamirler nedeniyle büyük ölçüde değişmiştir. Şimdiki haliyle düz ahşap tavanlı, dıştan meyilli kiremit çatı ile örtülüdür. Aslı yapısından kalan temeller üstüne kurulduğunu tahmin ettiğimiz duvarları muntazam kesme taştan yapılmıştır. Enine basit bir plan düzeni vardır.<sup>221</sup>

216 VA, VKD, nr. 590, s. 109; BOA; VKF, nr. 9/7.

217 Bayburtluoğlu, a.g.m, s. 241.

218 Gündoğdu, a.g.e, s. 32.

219 Evliya Çelebi, *Seyhatname*, İstanbul 1935, c. IX, s. 347.

220 BA, Cevdet Evkaf, nr. 8202; BA, C. Mf, nr. 8746; BA, İe. Tvc, nr. 2470; Atalay, a.g. e, s. 55.

221 Geniş bilgi için bkz. Gündoğdu, a.g.e, s. 32. vd; Bayburtluoğlu, a.g.m, s. 241; Oktay Aslanapa, *Türk*

Medresesi ile birlikte bir külliye oluşturan Hatuniye Camiinin vakıf gelirleri, genellikle medresesi ile birlikte tahsis edilmiştir. 1563 tarihli tahrirde vakıf gelirlerinden bazılarının cami adına, bazılarının medrese adına, bir kısmının da her ikisi adına kaydedildiği görülmektedir. Camii adına kaydedilenlerin, Bolu ve Beybincilü köylerinin 1/4'ü olduğu kayıtlıdır.<sup>222</sup> Caminin gelirleri aynı adla anılan medresesi ile birlikte kaydedilmiş olduğundan burada tekrar edilmemiştir.<sup>223</sup>

Tarihsiz bir Hatt-ı Hümayun'a göre, Şemse Hatun Camiinin hatipliğini yapmakta iken haksız olarak azledilmiş olan Şeyh Muhammed Halife, Maraş Nâibinin arzı üzerine, yeniden eski görevine dönmüştür.<sup>224</sup>

1259/1843 tarihinde camii vakfından aldığı günlük on dört akçe karşılığında tevliyet ve müderrislik cihetleri Seyyid Mehmed bin Said'e tevcih edilmiştir.<sup>225</sup>

Camide imamlık yapmakta olan Seyyid Osman ve Hafız Mehmed, 1262/1846 tarihli bir şikâyet üzerine görevlerinden alınarak haklarında tahkikat yapılmış, ancak bu şikâyetin bir garaza binaen yapıldığı anlaşıldığından adı geçen şahıslar eski görevlerine iade edilmişlerdir.<sup>226</sup>

1269/1853 tarihinde Hatuniye Camii Evkâfından tahsisât alan ve cami imameti cihetini tasarruf eden Seyyid Mehmed'in ölümü üzerine, yerine oğlu Abdullah atanmıştır.<sup>227</sup>

1323/1905 tarihli Maraş Şer'îye Sicilinde camiin Evkâf Nezâreti'ne mülhak vakıflardan olduğu ve Şemse Hatun adına bina edildiği açıkça kaydedilmiştir.<sup>228</sup>

### 3 – Şâzi (Şâdi) Bey Camii

Caminin yeri, Andırın garajı olarak bilinen mevkiin üst tarafındadır. Birçok defa tamirât geçirmiş ve 1970'li yıllarda sökülerek tamamen yenilenmiştir. Caminin minaresi aslî yapısını korumaktadır. Minaresi, kitabesinden anlaşıldığına göre, Şâzi Bey zamanından sonra yaptırılmıştır. Minarede bulunan iki satırlık kitabede şu ibareler kayıtlıdır: *Minare-i dil-keş ezana makam; Bin yüz yirmi'de oldu tamam*. Buna göre minarenin

---

*Sanatı*, Ankara 1990, c. I-II, s. 359.

222 Yinanç-Elibüyük, *a.g.e.*, c. I, s. 354; Yinanç, *a.g.e.*, s. 121.

223 Bkz. Şemse Hatun Medresesi. s. 88 vd.

224 BA, Cevdet Evkaf, nr. 27950.

225 BA, EV, nr. 18286, s. 3.

226 BA, Cevdet Evkaf, nr. 8202.

227 BA, EV, nr. 18286, s. 6.

228 Maraş Şer. *Sic*, nr. 234, s. 234, 235.

yapılış tarihi 1120/1708'dir. Evliya Çelebi bu eseri, Maraş'ın önemli camileri arasında göstermektedir.<sup>229</sup>

Dulkadir Beyliği zamanında yapılan cami, adından da anlaşılacağı gibi, Şâzi Bey adında bir şahıs tarafından yaptırılmıştır. Şâzi Bey, Alauddevle Bey zamanında yaşamış ve Dulkadir Beyliği ordusunda komutanlık yapmıştır. Alauddevle Bey'in 1500 tarihinde II. Bayezid'e yardımcı olmak niyeti ile Modon savaşına gönderdiği komutanlarındanr.<sup>230</sup>

Arşiv belgelerinden ve sair kaynaklardan anlaşıldığına göre, Şâzi Bey camii yanında bir medrese de yaptırmıştır. Ancak 1920'li yıllarda mevcut olan medrese günümüze kadar ulaşmamıştır.<sup>231</sup>

Vâmık Şükrü, medresenin 1119/1707 tarihinde harap olduğunu belirtmektedir. Ancak Maraş Müftüsü Ali Efendi tarafından tamir edilerek yeniden faaliyete geçirilmiştir. Bu nedenle külliye Şâzi Bey ve Müftü Ali Efendi adıyla tanınmıştır.<sup>232</sup> Müftü Ali Efendi'nin mezarı da halen faaliyetini devam ettirmekte olan camii'nin giriş kapısının sol tarafındadır.

Şâzi Bey, camii adına kurduğu vakıflara gelir getirecek bazı akarlar tahsis etmiştir. 1563 tarihli kayıtlara göre, Şâzi Bey Camii'nin vakıfları şunlardır:

1- Maraş'ın alt tarafında, Şâzi Bey Değirmeni adıyla bilinen ve 1250 akçelik yıllık geliri olan bir değirmen,

2- Adı geçen değirmenin yanında yıllık geliri 500 akçe olan bir arazi,

3- Aynı değirmenin yanında bulunan yıllık geliri 800 akçe olan bir nar bahçesinin yarısı,

4- Çelebi bin Gafil Hacı yeri olarak bilinen ve 1500 akçe yıllık geliri muhtelif meyve ağaçlarının bulunduğu bir bahçe,

5- Caminin yanında bulunan ve yıllık geliri 383 akçe olan bir ziraat arazisi,

6- Yıllık geliri 150 akçe olan harab olmuş dükkanlar,

7- Gülü Karacalu'da 500 akçe yıllık geliri bir ziraat arazisi,

8- 600 akçe yıllık geliri olan muhtelif meyve ağaçları,

9- 64 akçe yıllık geliri olan boş bir arazi.<sup>233</sup>

229 Evliya Çelebi, *a.g.e.*, c. IX, s. 347.

230 V. Şükrü, *a.g.e.*, c. III, s. 758; Yinanç, *a.g.e.*, s. 88.

231 Atalay, *a.g.e.*, s. 154.

232 V. Şükrü, *a.g.e.*, c. III, s. 758.

233 Yinanç-Elibüyük, *a.g.e.*, c. I, s. 39, 40.

1563 tarihinden 1854 yılına kadar camiin gelirleri hakkında herhangi bir bilgiye rastlamadık. Bu tarihlerde camiin Evkâf Nezâreti'ne bağlandığı ve gelirlerinin bazı bahçelerin a'şar hasılatından ibaret olduğu görülmektedir. Mesela; 1271/1854 ve 1272/1855 yıllarında camiin a'şar gelirinin 2300 kuruş, 1273/1856'da ise 2500 kuruş olduğu görülmektedir.<sup>234</sup> 1105-1106/1693-1694 tarihleri esnasında camiin günlük sekiz, aylık 240 ve altı aylık giderinin 1400 akçe olduğu kaydedilmiştir.<sup>235</sup> 1271-1273/1854-1856 tarihlerinde ise camiin mürtezikasının 6418 kuruş; görevlilerin maaşı olarak 546 kuruş 16 para; muhasebe harcı olarak 136 kuruş 24 para, toplam 7100 kuruşluk harcamasının olduğu görülmektedir.<sup>236</sup>

1126/1714 tarihinde camiin imametini yapmakta olan Mehmed Halife'nin vefatı üzerine, yerine oğlu Ahmed Efendi tayin edilmiştir.<sup>237</sup>

1140/1728 tarihinde camiin yanındaki medresede Seyyid Ahmed Efendi'nin müderrislik yapmakta olduğu kayıtlıdır.<sup>238</sup>

1165/1752 yılında Süleymaniye Medresesi'nde müderrislik yapmakta olan, ancak Şâzi Bey Vakfı'nın yarım hisselik müderrislik ve yarım hisselik mütevellilik cihetlerine tasarruf eden Mehmed bin Himmet'in vefatı üzerine, yerine Mehmed bin İsmail tayin edilmiştir.<sup>239</sup>

1212/1797 tarihinde vakfın müderrislik ve tevliyet cihetlerinin 1/3'nü tasarruf etmekte olan Seyyid Mehmed Halife, kendi rızası ile görevini Seyyid Mehmed Efendi ve Seyyid Derviş Mehmed Efendi'ye bırakmıştır.<sup>240</sup>

1213/1798 tarihli bir belgeye göre, Seyyid Numan bin Ebubekir, Ebubekir bin Mehmed ve Mehmed bin Ebubekir adlı şahıslar babalarından sonra müderrislik yapmışlar, bunlardan en sonuncusu ise bir süre görevi yaptıktan sonra, feragat etmiş ve onun yerine Seyyid Mehmed Refi' tayin edilmiştir.<sup>241</sup>

1219/1804 tarihinde camiin imam ve hâtipliğini yapmakta olan Seyyid Abdullah Efendi'nin vefatı üzerine, yerine ulemâdan Ahmed Efendi tayin edilmiştir.<sup>242</sup>

234 BA, EV, nr. 15721, s. 48-a.

235 BA, MAD, nr. 4983, s. 6; BA, MAD, nr. 1878, s. 3.

236 BA, EV, nr. 15721, s. 48-a.

237 BA, İe.Ev, nr. 5911.

238 BA, C. Mf, nr. 9189.

239 Gös. yer.

240 BA, C. Mf, nr. 4527.

241 BA, C. Mf, nr. 860.

242 BA, Cevdet Evkaf, nr. 7432.

1243/1827 tarihinde medresenin müderrisliğini Ahmed Efendi'nin,<sup>243</sup> vakfın mütevelliliğini ise Seyyid Lütfullah Efendi ve Ali oğlu Halil'in yapmakta oldukları anlaşılmaktadır.<sup>244</sup>

1271/1855 tarihinde müderrisliği ve vakıf mütevelliliğini Mehmed Halil yapmaktaydı.<sup>245</sup> Aynı tarihte Osman Efendi bin Ahmed, Ahmed Necib ve Ahmed Lütfullah'ın da müteveli oldukları kayıtlıdır.<sup>246</sup>

1295/1878 tarihinde cami'in imametini ve medresenin müderrisliğini tasarruf edenler Ahmed Mustafa ve Mehmed Halife adlı şahıslardır.<sup>247</sup>

1296/1879 tarihinde vakfın mütevelliliğini Ökkeş Efendi adında bir şahıs yürütmekteydi.<sup>248</sup>

#### 4 – Boğazkesen Camii

Aslı yapısını muhafaza ederek günümüze kadar gelen camilerden biridir. İki derenin kesiştiği bir noktada bulunması dolayısıyla Boğazkesen adı ile tanınmıştır. Bulunduğu Mahalleye de onun adı verilmiş, ancak daha sonra bu Mahalleye Ekmekçi Mahallesi denilmiştir. Cami, Dulkadir Beyliği'ne ait Maraş'ta bulunan mimari eserlerin en güzel örneklerinden biridir. Alauddevle Bey'in Ekmekçi başısı Ali Ağa tarafından yaptırılmış ve adına vakıf kurulmuştur.<sup>249</sup> Ancak vakfiyesi tespit edilememiştir. 1247/1831 tarihli bir kayda göre cami hem Ekmekçi Camii, hem de Ali Mescidi adı ile bilinmekteydi. Bu tarihte camiin vakfının da faal olduğu anlaşılmaktadır.<sup>250</sup>

Caminin ikisi iç kısmında mihrabın üstünde; biri minaresinin yerden tahminen 5-6 metre yukarısında bulunan üç tamir kitabesi bulunmaktadır. Bu kitabelerden mihrabın Şakir adında bir zat tarafından süslendiği tarihi gösteren 1113/1701 yılına ait kitabe en eski olanıdır. Kitabe dört satırdır. İlk iki satırını okuyamadık, son iki satırında ise, Şakir *ya-pınca mihraba zinet; Oldu tarih-i cami cennet emsal*, mısrası okunmaktadır. Ancak kitabede mihrabın cennet misali süslendiği ifade ediliyor ise de günümüzde bu süslemeden herhangi bir iz yoktur. Caminin diğer iki kitabesinden biri, 1211/1796 tarihini, diğeri ise 1213/1798 tarihini taşımaktadır. Bu kitabelerin gösterdiği tamir tarihleri öncesinde Maraş'a

243 VA, ŞD, nr. 167, sıra nr. 2453.

244 BA, EV, nr. 16762; BA, EV, nr. 17024.

245 Gös. yer.

246 VA, ŞD, nr. 167, sıra nr. 2453; BA, EV, nr. 15721, s. 48-a.

247 Maraş Şer. Sic, nr. 233, s. 129.

248 VA, ŞD, nr. 167, sıra nr. 2453.

249 Maraş Şer. Sic, nr. 233, s. 23.

250 VA, ŞD, nr. 167, sıra nr. 2360.

gelen Evliya Çelebi Boğazkesen Camii'ni şehrin önemli camileri arasında göstermektedir.<sup>251</sup>

Yukarıda ifade edildiği üzere camiın vakfiyesini tespit edemedik. Ancak 1293/1876 tarihli bir mahkeme ilamındaki kayıtlardan Boğazkesen Cami vakıfları hakkında bir fikir edinmek mümkün olmaktadır. Buna göre:

1- Cıgçığı Mahallesi'nde 634 zira<sup>252</sup> arsa üzerinde önceden yaptırılmış bir bardakçı dükkânı,

2- 1293/1876 tarihi itibariyle, Arasta adı ile bilinen üç kapılı zahire pazarının binası, vakfın gelir getiren müsakkafâtı arasındaydı. Yukarıda tarihi verilen i'lama göre vakıfların geliri camiın imamına ve vakıf mütevellisine meşruttu. Aynı tarihte imamet ve mütevellilik görevini Der-siâm Seyyid Mehmed Lütfullah Efendi yapmaktaydı, görevi Mahkeme ilamı ile tescil edilmişti.<sup>253</sup> 1247/1831 tarihinde ise, Seyyid Lütfullah ve Seyyid Mustafa'nın cami vakfının mütevelliliğini yaptıkları anlaşılmaktadır.<sup>254</sup>

## **B - EĞİTİME YÖNELİK VAKIFLAR (MEDRESELER)**

### **1 – Bağdadiye (-i Kübrâ) Medresesi**

Alauddevle Bey'in Maraş'da yaptırdığı medreselerden biri de Bağdadiye Medresesi'dir. Bu Medrese'nin Ulu Caminin kuzeyinde olduğu 906/1500 tarihli vakfiyede ve daha sonraki şer'iyecilerinde açıkça ifade edilmektedir.<sup>255</sup> Maraş'da bulunan medreselerin belki de en işlek olanı ve en uzun ömürlü olanlarından. Besim Atalay'ın Maraş hakkında verdiği bilgilere göre, XX. yüzyılın ilk çeyreğinde, burada bulunan medreselerden en önde gelen beş medreseden birisidir.<sup>256</sup>

Refet Yinanç, Bağdatlı cemaatının medreseye hizmetle görevli olmalarından dolayı medresenin Bağdadiye adını aldığını söylüyor.<sup>257</sup> Fakat şunu ifade edelim ki, ne vakfiyelerde ve ne de tapu tahrir defter-

251 Evliya Çelebi, *a.g.e.*, c. IX, s. 347.

252 Bir zira' = 75 veya 90 santimdir.

253 Maraş Şer. *Sic.*, nr. 233, s. 23, 24. Bazı yaşlı zatlardan öğrendiğimize göre Arasta adı ile bilinen zahire pazarının yeri şimdiki Kıbrıs Meydanı'ndan Arasa Camii'nin güneybatısına doğru uzanan bir alanı içine alıyordu.

254 VA, ŞD, nr. 167, sıra nr. 2360.

255 VA, VKD, nr. 590, s. 106; Maraş Şer. *Sic.*, nr. 230, s. 27.

256 Atalay, *a.g.e.*, s. 154

257 Yinanç, *a.g.e.*, s. 128.



lerinde Bağdatlı cemaatinin bu medrese ile nasıl bir münasebetinin olduğuna dair bir kayda rastlamadık.

Alauddevle Bey, Medreseyi yaptırdıktan sonra, talebelerin kalmaları için tamamı medresenin avlusuna bakan odalar yaptırmış<sup>258</sup> Medrese için gelir getiren vakıflar tahsis etmiştir. Maraş'ın Osmanlı Devleti'nin hakimiyetine girmesinden sonra yapılan sayımlarda söz konusu yerler Bağdadiye Medresesi vakıfları olarak tahrir defterlerine kaydedilmiştir. Vakfiyeleri ve tahrir defterlerine göre Bağdadiye Medresesi'nin vakıf gelirleri şunlardır:

- 1- Zimmi karyelerinden Yenice kale karyesinin cizyesi,
- 2- Yılangöz karyesi,
- 3- Üngüd yakınındaki Hasis Tepesi Mezrası'nın şer'i ve örfi rüsumunun tamamı,
- 4- İrtıl Karyesi'nin yarısı ve aynı köyde bulunan iki değirmen ve pirinç tarlaları,
- 5- Maraş Bedestanı'nın batısında on dükkân,
- 6- Maraş'da bulunan Halkalı Cemaati'nin adet-i ağnam ve sair rüsumları (bu maddedeki gelirler Bağdadiye Medresesi'nin talebelerine tahsis edilmiştir),
- 7- Maraş'da Keşferciyân (Ayakkabıcılar) çarşısında on iki dükkân icarı. (Bu dükkanların gelirinin Bağdadiye Medresesi'nin talebeleri arasında, a'lâ, evsât ve ednâ olmak üzere; a'lâ bir hisse, evsât üçte bir hisse, ednâ yarım hisse şeklinde paylaştırılması vakıf tarafından şart koşulmuştur.)

Yukarıda saymış olduğumuz vakıfların tamamı vakfiyelerde belirtildiği üzere serbestlik tariki üzere vakfedilmiştir.<sup>259</sup>

1525 tarihli tapu tahrir defterinde Bağdadiye Medresesi'nden bahsedilmemekle beraber, 1563 tarihli defterde Medrese'nin vakıfları ve gelirleri tek tek belirtilmiştir. Bu gelirler;

- 1- Maraş Bedesteni'ne bitişik, yıllık geliri 750 akçe olan beş dükkân,

2- Akça koyunlu, Yusuf Hacılu ve sair cemaatların ziraat edip kışladıkları Hasan Tepesi mezrası gelirinin yarısı,<sup>261</sup>

258 BA, VKF, nr. 9/7.

259 VA, VKD, nr. 590, s. 106; BA, VKF, 9/7; Yinanç, a.g.e, s. 128.

260 Yinanç-Elibüyük, a.g.e, c. I, s. 38.

261 Yinanç-Elibüyük, a.g.e, c. I, s. 80.

3- Yenicekale Nahiyesi'ne bağlı Tikveşli Karyesi'nin yarısı idi.<sup>262</sup> Vakfiyelere ve tapu tahrir defterlerine göre, Yenicekale'nin cizye gelirleri, Bağdadiye Medresesi'nin gelirleri arasındaydı. Fakat bu gelir, 1106/1694 tarihinde II. Ahmed döneminde maktu' hale getirilmiş, söz konusu cizye gelirinden senede 6725 akçenin Bağdadiye Medresesi vakfına verilmesi kararlaştırılmıştır. 1106/1694 tarihinden itibaren her sene tespit edilen 6725 akçenin medresenin vakfına teslim edildiği, ilgili kadı hüccetlerinde açıkça görülmektedir.<sup>263</sup> Yenicekale Karyesi'nin cizye gelirinden Bağdadiye Medresesi'ne verilen meblağ, 1250/1834 yılına kadar aralıksız devam etmiştir.<sup>264</sup>

Çeşitli tarihlerde Bağdadiye Medresesi ile ilgili olarak İstanbul'dan Maraş Kadısı'na birçok hüküm gelmiştir. Konu itibariyle bu hükümlerin tamamı medresenin cizye gelirinin düzenli olarak temini hakkındadır.<sup>265</sup> Bu hükümlerden ve kadı hüccetlerinden medrese hakkında birçok bilgi edinmek mümkündür.

Bağdadiye Medresesinin vakıfları hakkında Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgelerin büyük bir kısmı medrese personelinin tevcihâtı hakkındadır. 1105/1693-1694'de Medresenin günlük ve altı aylık giderleri, günlük dört akçe, altı aylık 720 akçeydi.<sup>266</sup> 1106/1694-1695'de ise, günlük 4 akçe, aylık 120 akçe gideri vardı.<sup>267</sup>

Bağdadiye Medresesi'nin gelirleri devletin resmi kanalları vasıtasıyla tespit edilmiştir. Tabii olarak bu gelirler vâkıfın vakfiyede belirttiği gelir kaynakları doğrultusunda olmuştur. Evkâf Nezâreti'nin kurulması ile gelir getiren vakıflar zaman zaman teftiş edilip muhasebeleri tutulmuştur. İşte bunlardan birisi de mali takvime göre 1271-1273/1855-1858 yılları arasında yapılmıştır.<sup>268</sup>

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, Bağdadiye Medresesi'nin üç yıllık geliri olan 3825 kuruş, aynı yıllardaki 3825 kuruşluk masrafı tam olarak karşılamaktadır.

Bağdadiye Medresesi ile ilgili belgelerde, tespit edebildiğimiz müderris ve sair görevlileri de şöyle sıralayabiliriz:

262 Yinanç-Elibüyük, *a.g.e.*, c. I, s. 290.

263 BOA. Ie. Ev, nr. 7597; BA, Cevdet Evkaf, nr. 28399; BA, C. Mf, nr. 2059, 5722, 66.

264 BA, C. Mf, nr. 2059.

265 BA, Ie. Ev, nr. 7597; BA, Cevdet Evkaf, nr. 28399.

266 BA, MAD, nr. 4983, s. 2.

267 BA, MAD, nr. 1878, s. 4.

268 BA, EV, nr. 15721, s. 49-a. BA, C. Mf, nr. 2094.

1107/1695 tarihinde Mehmed Esad Efendi'nin Medrese'de müderrislik yapmakta olduğu anlaşılmaktadır.<sup>15a</sup>Es-Seyyid Ali, 1114/1702 tarihinde müderris;<sup>269</sup> Mehmed Efendi, 1121/1709 tarihinde müderris ve mütevellî idi.<sup>270</sup> 1122/1710 tarihinde, Abdullah oğulları Hızır ve Mehmed Efendiler, Bağdadiye Medresesi'nde müderrislik yapmaktaydılar.<sup>271</sup> 1171-1196/1757- 1781 tarihleri arasında Bağdadiye Medresesi müderrisleri; Ali Efendi, Hüseyin Efendi, Ahmed bin İdris, es-Seyyid Abdurrahim Efendi ve diğer Ali Efendi olmak üzere beş kişiydiler.<sup>272</sup> Hüseyin Efendi'nin 1171/1757 yılında III. Osman'ın cülusu münasebetiyle müderrislik beraatını yenilediği anlaşılmaktadır.<sup>273</sup> 1260/1844 tarihinde Ahmed Raşid bin Mehmed'in Bağdadiye Medresesi müderrisi olduğu görülmektedir.<sup>274</sup> 1263/1846 tarihinde de Bağdadiye Medresesi müderrisliği, ¼ hisse ile Şeyh Hasan ve Mehmed efendilere tevcih edilmiştir. Bu iki müderrisin 1277/1861 yılında Sultan Abdulaziz'in cülusu münasebetiyle ellerindeki müderrislik beratlarını yeniledikleri, daha sonra Abdulhamid'in 1293/1876'da tahta çıkmasıyla Şeyh Hasan'ın müderrislik beratının tekrar yenilediği, dolayısıyla Şeyh Hasan'ın Bağdadiye Medresesi'nde kırk yıl müderrislik yaptığı anlaşılmaktadır.<sup>275</sup> 1271/1855'li yıllarda Bağdadiye Medresesi mütevellisi Tefsir-zade Ahmet Efendi idi.<sup>276</sup> Son olarak 1322/1904 tarihinde Bağdadiye Medresesi'nde Hasan Rafet Efendi'nin müderris olarak görev yaptığı 25. Muharrem. 1322/12. Nisan. 1904 tarihli kadı hüccetinden anlaşılmaktadır.<sup>277</sup>

Şer'îye sicilleri ve sair arşiv belgelerinden anlaşıldığına göre, Bağdadiye Medresesi müderrisleri kayd-ı hayat şartıyla görevlendiriliyorlar, vefat ettiklerinde yerlerine atanacak müderrisler zor bir imtihandan geçirilerek atanıyorlardı.<sup>278</sup>

## 2 – Nebeviye Medresesi

906/1500 tarihli vakfiyeye göre, medrese Alauddevle Bey tarafından yaptırılmıştır. Bu vakfiyede medresenin İmaret-i Nebeviye'ye bitişik olduğu ve Ulu Caminin kuzeyine düştüğü açıkça ifade edilmektedir.

269 BA, İe. Ev, nr. 5048, 5046.

270 BA, İe. Ev, nr. 5552.

271 BA, İe. Ev, nr. 7597.

272 BA, C. Mf, nr. 5722, 66, 8361; BA, Cevdet Evkaf, nr. 29768.

273 BA, C. Mf, nr. 8417.

274 BA, EV, nr. 18286, s. 2.

275 VA, ŞD, nr. 167, sıra nr. 3065; Maraş Şer. Sic, nr. 234, s. 391.

276 BA, EV, nr. 15721, s. 49-a.

277 Maraş Şer. Sic, nr. 230, s. 27.

278 Maraş Şer. Sic, nr. 233, s. 39.

İmaret-i Nebeviye'nin yanında bulunması nedeni ile İmaret-i Nebeviye Medresesi adı ile de tanınmıştır. Yine bu nedenle muhtelif belgelerde bazen Nebeviye Medresesi, bazen de İmaret-i Nebeviye Medresesi şeklinde geçmektedir.<sup>279</sup> Medresenin mevkufâtı şunlardır:

1- Sınırları belirli olan Heyk Tepesi Mezrası'nın tamamı,

2- Üngüt Karyesi yakınındaki Kazmaburnu adı ile bilinen araziler. Ayrıca Üngüd Karyesi'nde Aydoğan, Deliklitaş ve Seki Kışlası adları ile bilinen ve yıllık geliri 250 akçe olan araziler,

3- İmalu Karyesi'ndeki bir değirmenin geliri,

4- Şakirdoğlu Değirmeni olarak bilinen Maraş'daki bir değirmenin geliri. Bu değirmenin Nebeviye Medresesi vakfı olduğu 1563 tarihli tapu tahrir defterinde de kayıtlıdır ve yıllık geliri 1500 akçe olduğu belirtilmiştir.

5- Kazantepe Köyü ile mezzaralarının cizye ve sair rüsumu,

6- Ceyhan suyundan sulanan pirinç tarlalarının gelirinden 120 Eşrefî para.<sup>280</sup>

Alauddevle Bey, birinci vakfiyesinin tescilinden sonra yapmış olduğu vakıfları 916/1510 tarihli vakfiyesi ile mahkemeye tescil ettirmiştir. Buna göre, Medrese'nin yeni vakıfları şöyledir:

1- Maraş'a bağlı Kirman köyünün tamamı,

2- Zeytun Kaplıcaları'nın geliri,

3- Zeytun'un cizye gelirlerinden 20 Eşrefî lira,

4- Maraş Bezzazistanı'nın kıst gelirinden medrese talebeleri için 5 Eşrefî lira, geri kalanı ise ulemâya tahsis edilmiştir.<sup>281</sup>

1563 tarihli tahrir defterinde, vakfiyelerinde adı geçmeyen Kösece veya Köprüağzı adı ile bilinen köy ile birlikte Taşlı Seki ve Kara Sevmez köyünün gelirinin medreseye ait olduğu ve bu tarihte 2914 akçe geliri olduğu, ayrıca Heyk karyesinde Küçük dere yakınında 2113 akçe geliri olan bir arazi parçasının medresenin gelirleri arasında olduğu kaydedilmiştir.<sup>282</sup>

Toplum hayatında birtakım yolsuzluklar olduğu gibi Nebeviye Medresesi'nde de bazı yolsuzlukların yaşandığı görülmektedir. Nitekim

VA, VKD, nr. 590, s. 105; Velikahyaoglu, a.g.m, sy.VI, s. 28.

280 VA, VKD, nr. 590, s. 106; Yinanç-Elibüyük, a.g.e, c. I, 38, 51.

281 BA, VKF, nr. 9/7.

282 Yinanç-Elibüyük, a.g.e, c. I, s. 77, 302.

19 Receb 1203/ Mart 1789 tarihli bir belgeye göre, Mehmed Hilmi ve Ali Efendi, medresenin müderrisi babaları Mehmed Hasan'ın vefat ettiğini ileri sürerek müderrislik tevcihâtının kendilerine verilmesini istemişler. Bunun üzerine kendilerine berat verilmiş. Bu durum 1218/1804 yılına kadar devam etmiştir. Ancak bu tarihte Müderris Mehmed Hasan Efendi'nin gerçekten vefat etmesi üzerine mesele anlaşılmalı, 21 Rebiyülahır 1218/ Temmuz 1803'de daha önce haksız olarak alınmış olan beratların imhası için buyruldu çıkarılmıştır. Bu arada 1203/1789 tarihlerinde ve daha sonra kısa bir süre için tedrisât yapılmamıştır.<sup>283</sup>

Medresenin görevlileri hakkında tevcihat beratlarının azlığı dikkati çekmektedir. Elimizde bulunan bir tevcih belgesinde, ma'zul Fetva Emni Sünbül-zâde Mehmed Efendi'nin oğulları Ahmed Reşid ve Mehmed efendilerin yapılan imtihanında muvaffak olmaları üzerine 17 Temmuz 1719 tarihli buyruldu ile müderris olarak tayin edilerek tevcihâtlarının tescil edildiği anlaşılmaktadır.<sup>284</sup>

Nebeviye Medresesi'nin vakıf gelirleri ve yapılan tevcihâtlara XX. yüzyıl başlarına ait kaynaklarda rastlamak mümkündür.<sup>285</sup> Maraş'ın meşhur alimlerinden Kırmacı-zâde İsmail Hakkı Efendi'nin oğlu Mehmed Said Efendi, 1332/1914 tarihinde medresenin müderrisi Dayı-zâde Hacı Mehmed Efendi'den icazet almıştır.<sup>286</sup>

### 3 – Bektutiye (Kadı) Medresesi ve Camii

Alauddevle Bey'in dedesi Nasırüddin Mehmed Bey tarafından XV. asrın ilk çeyreğinde yaptırılmıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Dulkadir Beyliği zamanında Maraş'da yaptırılan ilk medresedir. Alauddevle Bey bu medreseyi tamir ettirerek yanına bir de mescid yaptırmıştır. Bu haliyle mescid ve medrese bir külliye haline getirilmiştir.<sup>287</sup>

Maraş'da halen Sütçü İmam Çeşmesi'nin kuzey batısında Bektutiye adını taşıyan ve Çınarlı Camii adı ile de tanınan bir mescid bulunmaktadır. Fakat mescidin etrafında medreseye benzer bir yapı ya da bir kalıntı mevcut değildir. Ancak mescidin yanında bulunan medrese binasının daha sonra yıkılarak kaybolduğu düşünülebilir.

Alauddevle Bey'in elimizde bulunan 906/1500 tarihli vakfiyesinde medrese, *Kadı medresesi* adı ile kaydedilmiş iken, 916/1510 tarihli vakfiyede ise, *Bektutiye Medresesi* şeklinde kaydedilmiştir. 906/1500 tarihli

283 BA, C. Mf, nr. 7966; 3522; BA, EV, nr. 16762; VA, ŞD, nr. 167, sıra nr. 114-123.

284 BA, C. Mf, nr. 8014.

285 Maraş Şer. Sic, nr. 223, s. 82; Maraş Şer. Sic, nr. 230, s. 10.

286 Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Ülemâsı*, İstanbul 1981, c. IV, s. 87.

287 V. Şükrü, *a.g.e.*, c. III, s. 747; Yinanç, *a.g.e.*, s. 128.

vakfiyede medreseye Bektutlu Cemaati'nin hizmet ettiğinden bahsedilmektedir. Vakfiyelerden, tapu tahrir defterlerinden ve sair arşiv belgelerinden anlaşıldığı kadarı ile medreseyi yaptıran Nasırüddin Mehmed Bey'in bu eserine Kadı Medresesi adını vermiş, daha sonra bu medreseye hizmet eden Bektutlu Cemaatı'nın adını almıştır.<sup>288</sup>

Medreseyi yaptıran Nasırüddin Mehmed Bey buraya vakıf gelirleri de tahsis etmiştir. Ancak Nasırüddin Mehmed Bey tarafından hazırlanan ve günümüze intikal eden herhangi bir vakfiye yoktur. Medreseye ait vakıfları Alauddevle Bey'in vakfiyelerinden öğrenebiliyoruz. Alauddevle Bey'in ilaveler yaparak yeniden ihya ettiği medreseye yaptığı vakıflar şunlardır:

1- Elbistan'a bağlı Güvercinlik Karyesi,<sup>289</sup> Gülenli Dağında Karapınar ve Kilisecik mezraları;<sup>290</sup> bu karye ve mezraların suları, pirinç tarlaları, pınarları, dağları, tepeleri, bu civarda bulunan diğer mezraların sağladığı faydalarla birlikte örfî ve şer'î vergileri, (dedesi Nasırüddin bin Zülkadir'in ruhu için Bektutiye Medresesi'ne vakfetmiştir),

2- Karahayıt Nahiyesi ile buraya bağlı bulunan Çağırğan Karyesi'nin su kanalları,

3- Elbistan'a bağlı Aynularus Mezrası,

4- Bektutlu ve Ekrad cemaatlerinin adet-i ağnam ve sair rüsumu,

5- Ulemâ, sâdât ve fakirler için vakfedilmiş olan Bezzazistanın kıst (baç vergisi)'ından ulemanın hissesine düşen kısmının yıllık 20 Eşrefî lirası. Bu kısım medresenin talebelerine vakf edilmiştir.<sup>291</sup>

1525 ve 1563 yıllarında yapılan tahrirlere göre Bektutiye Medresesi ve Cami'ine ait vakıflar şunlardır:

288 VA, VKD, nr. 590, s. 106; BA, VKF, nr. 9/7; BA, TTD, nr. 998, s. 467. Tahrir kayıtlarından anlaşıldığına göre Alauddevle Bey Bektutlu Cemaatine özel bir alaka duyması nedeniyle Kadı Medresesi'nin adını değiştirerek Bektutiye Medresesi adını vermiş ve bu medresenin hizmetkarlığına adı geçen cemaatı tayin etmiştir. Ayrıca babası Süleyman Bey'in ruhuna Kur'an okuması karşılığında yine aynı cemaattan Ahmed bin Bektut adlı şahsa Ilgıdın, Meydan, Kamalak ve (adını okuyamadığımız bir mezrayı) vakfetmiştir. 1525 tarihinde Bektutlu Cemaatının toplam 31hanelik vergi nüfusu, bir imam ve bir kethudadan ibaret olduğu kaydedilmiştir.

289 Güvercinlik Karyesi Nasırüddin bin Zülkadir tarafından kurulmuştu. Alauddevle Bey dedesinin kurduğu bu köyü yeniden ihya ederek Elbistan müderrislerinden Mehmed bin Sadullah ve Mevlâna Halil el-Karamanî'nin tasarruflarına verdiği ifade etmektedir. VA, VKD, nr. 590, s. 106.

290 Bu iki mezrayı Alauddevle Bey kurmuş ikisi ile birlikte Güvercinlik Karyesi'ne yerleştirilen halkın toprağı işletmeleri için çift aletleri, çift hayvanları ve tohumluk tahıl gibi ihtiyaçlarını karşılamıştır. Gös. yer.;BA, VKF, nr. 9/7.

291 VA, VKD, nr. 590, s. 106; BA, VKF, nr. 9/7.

1- Maraş Bezzazistanı'nın yanında bulunan 750 akçe gelirli beş dükân,

2- Elbistan'a bağlı Güvercinlik Karyesi,<sup>292</sup>

3- Yıllık hasılatı 500 akçe olan Kilisecik Mezrası,<sup>293</sup>

4- Yukarıdaki vakıf gelirlerinin haricinde 1174/1761 tarihli bir arşiv belgesine göre, Karaman Eyaleti'ne bağlı olan Ereğli ve Kurupınar Karyesi arasında bulunan Horti Hanı'nın civarında iskân edilen *Begdik Cemaati'nin* rüsum-ı raiyeti, adet-i ağnamı ve sair vergileri de Bektutiye Camii ve Medresesine vakfedilmiştir.<sup>294</sup>

Vakfiyelerde medrese ve camiin görevlileri ve malzeme masraflarını karşılamak için belirli bir meblağ tahsis edildiğini gösteren herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak medresenin gelirlerinin müderrislere ait olduğuna dair kayıtlar vardır. Eğer müderrisler vakıflarda tasarruf etmek isterse ve tasarrufa kadirse vakfı idare eder ve tevliyet öşrünü kendisi alırdı. Eğer müderris vakfı idareden aciz ise, idareyi müteveli yapar ve tevliyet öşrünü alarak geri kalan geliri müderrise verirdi. Medrese, rakabe<sup>295</sup> (tamir)'ye muhtaç ise müteveli, tevliyet öşrünü öncelikle medresenin tamirine sarf etmek zorundaydı. Tevliyet öşrü medresenin rakabesine yeterli gelmezse, o zaman müderrise verilecek meblağdan yeteri kadar kesinti yapılırdı.<sup>296</sup>

Arşiv belgeleri vasıtası ile zaman zaman cami ve medresede görev alan kimseleri ve kendilerine yapılan ödemeleri tespit etmek mümkün-

292 1525 tarihinde adı geçen köyün 32 vergi hanesi, 4 mücerret nüfusu bulunduğu toplam geliri- nin 10014 akçe olduğu kaydedilmiştir (BA, *TTD*, nr. 998, s. 481). 1563 yılında ise toplam hasılatın 12299 akçe olduğu kayıtlıdır (Yinanç-Elibüyük, *a.g.e.*, c. II, s. 564).

293 BA, *TTD*, nr. 998, s. 481; Yinanç-Elibüyük, *a.g.e.*, c. I, s. 39, c. II, s. 564.

294 23 Zilhicce 1174 /1761 tarihli bir belgeye göre, Bektutiye Camii ve Medresesi'nin mürtezika- ları bunların arasında Saçaklı-zade Mehmed Efendi ile birlikte o devirde bölgede meşhur olan diğer ulemâ ve müderrislerin mâhzarları, Konya kadısının arzı, Ereğli-Karaman kasabasında ulemâ ve sairenin mâhzarları ve Ereğli kadısının arzlarında, vakfiyesi gereği, 270 seneden beri Begdik Cemaati'ne ait vergi gelirlerinin Bektutiye Camii ve Medresesi'ne verilmesi gerektiği, ancak bu gelirlerin bir süreden beri adı geçen vakfa ödenmediği ifade edilmiştir. Bu müracaat üzerine yapılan tahkikat neticesinde, 1168/1755 tarihinden beri Karaman Eyaleti adet-i ağnamına mutasarrıf olan Osman Bey ve Seyyid Mustafa'nın Begdik Cemaati'nin gelirlerini adı geçen vakfa göndermedikleri anlaşılmış; bu duruma itiraz edenler haklı görülerek 1174/1761 tarihinde kendilerine ferman verilmiştir BA, C. Mf, Nr 6966.

295 Rakabe, vakıf mallarının kontrol ve gözetilmesi anlamına gelmektedir. Buanlam daha çok Osmanlı hukuku için geçerlidir. Burada ise tamir manasına gelmektedir. Rakabe terimi hakkında geniş bilgi için Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslamiye Kamusu*, c. IV, s. 287; Ahmed Akgündüz, *Vakıf Müessesesi*, s. 315.

296 BA, *VKF*, nr. 9/7.

dür. Mesela, 1135/1722 ve 1144/1731 tarihlerinde vakfın mütevellisine 20 akçe<sup>297</sup> 1170/1756 tarihinde 1/3 tevliyeteye tasarruf eden şahsa günlük altı akçe ve iki sülüs akçe<sup>298</sup> 1187/1774'de 1/6 imamlık hissesine tasarruf edene günlük beş akçe<sup>299</sup> ve 1239/1824'de camiin vâizi için günlük 24 akçe ödenmekte olduğu bu yolla tespit edilebilmektedir.<sup>300</sup> 1105-1106/1694-1695 yıllarında, medresenin günlük 9, altı aylık 1620 akçe; camiin ise günlük 50, altı aylık 9000 akçelik gelir-gideri olduğu<sup>301</sup> anlaşılmaktadır. Vakfın akarlarının tamamı sahih ve lazım vakıflardır. Vakfiyesindeki ifade şöyledir: *Sahih ve şer'î surette tescil yapılarak ebedi surette vakfedildiler, Allah ahirette mükafatını versin sevabına nâil kılsın bunlar tağyir ve tebdilden azade, tahvil ve iptalden uzak bir surette müebbed vakıflardır.*<sup>302</sup> Diğer vakıflar gibi Bektutiye Camii ve Medresesi vakfı da Evkâf Nezâreti kurulduktan sonra bu nezârete ilhak edilmiştir.<sup>303</sup>

Osmanlılar zamanına ait bazı belgelerde ve eserlerde cami ve medresede görev yapanlardan bazılarını tespit etmek mümkündür. Alauddevle Bey, vakfın mütevelliliğini kendi erkek evladına şart kılmıştır. Bu cami ve medresenin vakıfları Alauddevle Bey'in hayrî vakıflarından sadece biri olduğundan ayrıca mütevellisi yoktur. Bektutiye Medresesi'nde tespit edebildiğimiz görevliler şunlardır:

1540 tarihinde meşhur müderrislerden Şeyh Şemseddin'in Bektutiye Medresesi'nde müderris olduğu ve daha sonra Mevlâ Zeynelabidin'in tedrisatta bulunduğu görülmektedir.<sup>304</sup> 1105/1694 tarihinde Mehmed Efendi Kibar-ı müderris, Hüseyin ve Numan efendiler müderris;<sup>305</sup> 1194-1215/1780-1800 tarihleri arasında Mustafa Efendi, 1215/1800'den sonra da Ömer Kâmil ve Mehmed Efendiler, Bektutiye Medresesi müderrisidiler.<sup>306</sup>

1525 tarihinde Mevlâna Muhyiddin,<sup>307</sup> 1187/1773 tarihinde Mustafa

297 BA, Cevdet Evkaf, nr. 24970; BA, İe. Ev, nr. 4725

298 BA, C. Mf, nr. 7958.

299 BA, C. Mf, nr. 4208.

300 BA, C. Mf, nr. 2314.

301 BA, MAD, nr. 4983; BA, MAD, nr. 1878.

302 BA, VKF, nr. 9/7.

303 VA, ŞD, nr. 167, sıra nr. 1181.

304 Nevi-zâde Atai, *Hadaiku'l-Hakaik Fî Tekmileti's-Şekaik-i Numaniye*, (Haz. Abdulkadir Özcan), İstanbul 1989, c. II, s. 241; Cahid Baltacı, *XV- XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 560.

305 BA, Cevdet Evkaf, nr. 14674.

306 BA, C. Mf, nr. 2265.

307 Mevlana Muhyiddin'in bizzat Alauddevle Bey tarafından kayd-ı hayat şartıyla Bektutiye Camii imamı olması şart koşulmuştur BA, TTD, nr. 998, s. 466.



Halife, camiin imam ve hâtibydiler.<sup>308</sup> 1239/1823'de vâiz ve nâsih olarak Seyyid Mehmed Said Efendi<sup>309</sup>, 1323/1905 tarihinde ise imam olarak Küçük İmam-zâde Hafız Mustafa Efendi görev yapmaktaydı.<sup>310</sup>

#### 4 –Taş (Rad) Medresesi

Taş Medrese, çeşitli tamirâtlar geçirmesine rağmen, Maraş merkezinde, Dulkadir Beyliği zamanından günümüze kadar gelen tek medrese binasıdır. Ulu Caminin kuzeyinde bulunmaktadır. Eski kayıtlara göre, Taş Medrese'nin bulunduğu yere Köprübaşı denilirdi. Bulduğu yer itibariyle eskiden olduğu gibi, bugün de şehrin merkezi sayılan bir konumdadır. Her ne kadar bazı eserlerde Taş Medrese'yi yapanın kimliği hakkında tereddütler varsa da<sup>311</sup> Alauddevle Bey'e ait vakfiyelerde açıkça Taş Medrese'yi yaptıranın kendisi olduğu ifade edilmektedir.<sup>312</sup>

Alauddevle Bey'in 906/1500 tarihli ilk vakfiyesinde Taş Medrese'den ve vakıflarından bahsedilmektedir. Buna göre, söz konusu medrese, 1500 tarihinden önce yapılmıştır. Ancak Medrese'nin mevcut herhangi bir kitabesi olmadığından yapılış tarihini kesin olarak tespit etmek mümkün olamamıştır.<sup>313</sup>

906/1500 tarihli vakfiyesinde ve Vâmık Şükrü Bey'in Tarih-i Evkâf-ı Ümem adlı yazma eserinde, Taş Medrese'nin diğer bir adının da Rad Medrese'si olduğu kayıtlıdır. Her iki kaynakta da *Taş ve Rad Medresesi* adı ile geçmektedir.<sup>314</sup>

**Taş Medrese'nin mimari özelliği:** Kesme taşlarla örtülü yapının kare planlı türbesi ve kapısı dış görünümü ile dikkati çekmektedir. Çıkıntılı mescid kısmı bezemeli ve pencerelidir. Bütün güneyli medreseler gibi açık avluludur. Kareye yakın planlı avlunun batı kısmında hücreler, güneyde mescid, kuzeyde ise esas giriş kapısı yer almaktadır. Kuzeydoğu köşesinde yer alan yamuk konumlu türbe, yapının genel dikdörtgen

308 BA, C. Mf, nr. 4208.

309 BA, C. Mf, nr. 2314.

310 Maraş Şer. Sic, nr. 234, s. 168, 169.

311 *Maraş İl Yıllığı*, 1967, s. 223; Bayburtluoğlu, a.g.m, s. 246.

312 VA, VKD, nr. 590, s. 106; BA, VKF, nr. 9/7.

313 VA, VKD, nr. 590, s. 106. Medrese'nin türbesine giriş kapısının kemeri üzerinde bir kitabesi, daha doğrusu bir kitabe kalıntısı vardır. Bu kitabe iki parça halindedir, ancak hiç okunmamaktadır.

314 Gös. yer; V.Şükrü, a.g.e, c. III, s. 747; Cahit Baltacı Taş Medrese'nin Bektutiye Medresesi olduğunu ifade etmektedir. Cahit Baltacı'dan iktibas eden Hamza Gündoğdu da aynı yanlışı tekrarlayarak, bir de Bektutiye ile Bağdadiye Medresesi'nin aynı ve bunların da Taş Medrese olduğunu söylemektedir. Her ne kadar Bağdadiye ve Bektutiye Medreselerinin binaları günümüze kadar gelmemiş ise de, bunların her biri ayrı ayrı birer medresedirler. (bkz. Baltacı, a.g.e, s. 560; Gündoğdu, a.g.e, s. 44.)

formunu bozmakta ve çarpık bir plan şeklini yansıtmaktadır. Bu haliyle Taş Medrese Memluk sanatı geleneğine bağlıdır.<sup>315</sup>

Besim Atalay'ın Maraş Tarihi ve Coğrafyası adlı eserinde verdiği bilgilere göre, *Taş Medrese Maraş'daki medreselerin en meşhuru idi. Medrese Alauddevle Bey tarafından 136 metre kare üzerine yaptırılmış, altı üstlü dört kargir odayı ihtiva etmekteydi. Odaların birinde müderris, diğerlerinde de talebeler bulunurdu.*<sup>316</sup> Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi, XX. yüzyılın başlarına kadar Taş Medrese, iki katlı haliyle gelmiştir. Halen ikinci kat tamamen yıkılmıştır. İkinci katın belirtisi olarak giriş kapısının sol tarafına rastlayan ve dama çıkan merdivenden başka bir işaret yoktur.

Alauddevle Bey'in vakfiyelerinde, söz konusu Taş Medrese'nin gelirleri ile tapu tahrir defterlerinde adı geçen Alauddevle Bey Medresesi vakıflarının aynı olması, adı geçen iki medresenin bir olduğunu göstermektedir. Zira vakfiyelere göre, Maraş'da Alauddevle Bey Medresesi diye bir medrese yoktur. Ancak Alauddevle Bey'in Elbistan'da kendi adı ile anılan bir medresesi vardır. O medrese de Maraş'daki medrese gibi Alauddevle Bey vakfiyesinde kendi adı ile kaydedilmemiş Cenderiye adı ile kaydedilmiştir. Daha sonra tapu tahrir defterlerine Alauddevle Bey Medresesi adı ile kaydedilmiştir. Medresenin vakıfları şunlardır:

1- Zimmî köylerinden Zeytun'a bağlı Venk Köyü'nün cizye gelirlerinin hububat ve bağlarının öşrü, adet-i ağnamı ve sair rüsumunun tamamı serbestlik tariki üzere vakfedilmiştir. 1563 tarihinde oldukça verimli bir köy olduğu anlaşılan Venk Köyü'nün cizye geliri 10600 akçe, diğer vergi gelirleri ise 13093 akçe idi.

2- Venk köyünde bir değirmen,<sup>317</sup>

3- Aksu Nehri'nden ayrılan kol ile Karahayıt Nahiyesi ve bu nahiyeye bağlı mezzarların pirinç tarlaları,<sup>318</sup>

4- Taş Medrese'nin talebelerine, Maraş'da yaptırdığı bezzazistanın yarısı vakfedilmiş; söz konusu vakfın gelirinin talebeler arasında a'lâ, evsât ve ednâ olmak üzere üçe ayrılarak taksim edilmesini şart koşulmuştur. Buna göre; a'la 1, evsât 1/3 ve ednâ 1/2 hisseyi her ay başında alacaktı. Adı geçen bezzazistanın gelirinin diğer yarısı da ulemâ, sâdât ve fakirler arasında eşit şekilde taksim edilecekti.<sup>319</sup>

315 Bayburtluoğlu, a.g.m, s. 246; Gündoğdu, a.g.e, s. 45; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, Ankara 1990, c. I-II, s. 361.

316 Atalay, a.g.e, s. 154.

317 VA, VKD, nr. 590, s. 106; BA, VKF, nr. 9/7; Yinanç-Elibüyük, a.g.e, c. I, s. 271.

318 VA, VKD, nr. 509, s. 106; BA, VKF, nr. 9/7.

319 Gös. yer.

5- Maraş'ın Külahdar Pazarı'nda 1500 akçe yıllık geliri olan on adet dükkân,<sup>320</sup>

6- Maraş'da 250 akçe yıllık geliri olan bir adet değirmen,<sup>321</sup>

7- Hatun Değirmeni yanında bulunan bir arazinin yarı geliri. Bu arazinin 1525'deki geliri 710 akçe, 1563'de ise 200 akçe idi.<sup>322</sup>

8- Taş Medrese'nin yakınında müderris ve imama ait iki adet ev<sup>323</sup>

9- 1563 tarihinde zimmîler tarafından ziraat edilen mezzarlar. Bunlardan Ayrıltı Mezzarası'nın geliri 710 akçe, Adaca Mezzarası'nın 250 akçe, Çınarcık Mezzarası'nın 710 akçe, Küredialtı Mezzarası'nın 256 akçe, Sultanbağı Mezzarası'nın 448 akçe, Kulca Mezzarası'nın 266 akçe idi.<sup>324</sup>

10- Zeytun Köyü'nde bir bağ. 1563 tarihinde bu bağın yıllık hasılatı 800 akçe idi.

11- Zeytun Köyü'nde bir arazi.<sup>325</sup>

12- Aynı köyde iki bağ.<sup>326</sup>

13- Taş Medrese'nin 1327/1909 tarihinde yıllık geliri 6098 kuruşdu.<sup>327</sup> Taş Medrese'nin giderleri hakkında derli toplu bir bilgiye rastlamadık.

Ancak 1105-1106/1694-1695 tarihlerinde Taş Medrese'nin günlük, aylık ve altı aylık giderleri kaydedilmiştir. Buna göre, Taş Medrese'nin günlük 8, aylık 240 ve altı aylık gideri 1440 akçeydi.<sup>328</sup> Fakat bu giderlerin nerelere harcandığı belirtilmemiştir.

Taş Medrese ve içinde bulunan mescid halkın istifadesine sunulmuş bi-

320 1525 tarihli Tapu Tahrir Defterinde, *dekâkin-i der Bazar-ı Külahdarân der nefis-i Maraş. Alauddevle Bey merhumun nefis-i Maraş'da vaki olan cami medresesinin vakfıdır* şeklinde bir kayıt vardır. BA, TTD, nr. 998, s. 466. Adı geçen dükkanlar kesin olmamakla beraber bize göre Taş Medrese vakfıdır. Bu nedenle burada kaydetmeyi uygun bulduk.

321 BA, TTD, nr. 998, s. 466. Tahrir kaydında değirmenin Maraş'ın neresinde olduğu belirtilmemiştir. Ancak 1180/1766 tarihli bir arşiv belgesine göre, Taş Medrese Mescidi'nin imamına meşrut bir değirmen vardı (BA, İe Ev, nr. 4787). Fakat bu değirmenden vakfiyelerde de bahsedilmemektedir. Muhtemelen bu değirmen Alauddevle Bey'den sonra bir başkası tarafından vakfedilmiş olabilir.

322 BA, TTD, nr. 998, s. 466; Yinanç-Elibüyük, *a.g.e.*, c. I, s. 38.

323 BA, TTD, nr. 998, s. 466.

324 Yinanç-Elibüyük, *a.g.e.*, c. I, s. 272.

325 Tahrir kaydında, bu arazi içinde bazı hücrelerin bulunduğu, buraya Müderris Mevlâna Abdurrahim'in geldiği burada yayladığı belirtilmiştir. Yine bu zeminin içinden bir su çıkıp ziraat ederler diye ifade edilmiştir. Yinanç-Elibüyük, *a.g.e.*, c. I, s. 287.

326 Gös. yer.

327 V.Şükrü, *a.g.e.*, c. III, s. 751.

328 BA, MAD, nr. 4983, s. 2; BA, MAD, nr. 1878, s. 2.

rer hayrî vakıftır. Medrese'nin musakkafât ve müsteğallâtı sahih ve lazım vakıflardır.<sup>329</sup> Medrese Dulkadirli Beyliği'nin inkırazından sonra, Osmanlı Devleti zamanında da faaliyetini canlı bir şekilde devam ettirmiştir. Medrese'nin gelirleri, personel durumu gibi hususlar bunu göstermektedir. Maraş Şer'îye Sicillerine göre Taş Medrese, XX. yüzyılın başlarına kadar bir eğitim müessesesi olarak hayatini devam ettirmiştir.

Yukarıdaki bilgileri destekler şekilde Taş Medrese'nin Osmanlılar zamanındaki görevlileri hakkında farklı zamanlara ait belgelerde aydınlatıcı bazı bilgiler bulunmaktadır. 1090/1679'da Mehmed Efendi'nin Taş Medrese'nin vakfından faydalandığı esnada kendisine yapılan müdahalenin men'i hakkında bir arızası olup, bu arıza üzerine durumu tahkik edilerek gereği için sadrazam buyruldu çıkarılmıştır.<sup>330</sup> 1204/1789'da Taş Medrese'nin imamlığına mutasarrıf Mehmed Esad Efendi kendi rızası ile görevini Seyyid Hafız Mehmed Efendi'ye vermiş ve bunun üzerine sadrazam buyruldu çıkarılmıştır.<sup>331</sup>

1293/1876 ve 1315/1898 tarihli şer'îye sicillerinde Taş Medrese ile ilgili hükümler mevcuttur. 1293/1876 tarihinde Medrese'nin müderrisi Seyyid Ahmed Tahir'in vefatı üzerine yerine geçmek isteyen oğullarının imtihan neticesinde ehliyetsiz oldukları anlaşıldığından, bu göreve Şeyh Hasan adında bir zat tayin edilmiştir.<sup>332</sup> Bu belge Osmanlı Devleti'nin son zamanlarına kadar müderrislerin rast gele atanmadığını göstermektedir. Esasen Alauddevle Bey'in vakfiyesinde müderrisler hakkında çok önemli şartlar bulunmakta ve rast gele görevlendirme yapmaya karşı çıkılmaktadır.

Taş Medrese, 1980'li yıllara kadar etrafında evlerin bulunması nedeniyle adeta görünmez bir haldeydi. Belediyenin çevre düzenleme faaliyetleri esnasında Medrese'nin etrafındaki evler yıkılarak çevresinin bir park haline getirilmesi sonucunda Medrese meydana hâkim bir görünüme almıştır. Halen içindeki mescit faal vaziyettedir. Medrese ise Kültür Bakanlığına bağlı olarak Hafız Ali Efendi Kütüphanesi adı ile kullanıma açık durumdadır.

## 5 – Şemse Hatun Medresesi

Şemse Hatun Medresesi, Alauddevle Bey'in eşi Şemse Hatun adına yaptırılmıştır. Medrese, alan itibarıyla 216 m<sup>2</sup>. Alt ve üst olmak üzere sekiz oda ve bir dershaneden ibarettir. Bugün Kurtuluş Mahallesi'nde faa-

329 VA, VKD, nr. 590, s. 106; BA, VKF, nr. 9/7.

330 BA, İe. Ev, nr. 882.

331 BA, C. Mf, nr. 5678.

332 Maraş Şer. Sic, nr. 234, s. 391; Maraş Şer. Sic, nr. 231, s. 141.

liyette bulunan cami ile birlikte medrese bir külliye oluşturmaktaydı.<sup>333</sup> Medrese 1920’li yıllara kadar faaliyetine devam etmiştir.<sup>334</sup>

Alauddevle Bey’in tespit edebildiğimiz üç vakfiyesinden sadece 906/1500 tarihli vakfiyesinde Şemse Hatun Medresesi’nden bahsedilmektedir. Vakıfları hayri, sahih ve lazım vakıflardır. 906/1500 tarihli vakfiye ve tapu tahrir defterlerinde Medrese ile birlikte Şemse Hatun Camii’nin vakıfları da kaydedilmiştir. Buna göre:

1- Maraş Pazarı yanında bulunun Hatuniye Hamamı’nın kıst vergisi. Adı geçen hamamın 1525’de yıllık geliri 5000 akçe, 1563’de ise 9600 akçe idi,<sup>335</sup>

2- Hatuniye Hamamı’nın yanında yıllık geliri 2100 akçe olan sekiz dükkân,<sup>336</sup>

3- Köşker Pazarı yanında altı dükkân. 1563’de dükkanlardan ikisinin yıllık hasılatı 150 akçe idi,<sup>337</sup>

4- Taçduman Pınarı’nın yarısı,

5- Hacı Ali Habbâz Bostanı yanında bir arazi.1563’de yıllık geliri 30 akçe idi,

6- Zeytun Kalesi’ne bağlı Fırınız’da bir bağ,

7- Elbez köyünün yarısı,

8- Güvercinlik Nahiyesi ve Zillihan Köyü’nün ¼’ü,

9- Aynularus Köyü’ne bağlı Hatun Mezrası’nda bir bağ,

10-Aynularus’da bir değirmen, bir bahçe ve bir arazi,<sup>338</sup>

11-Maraş’da Kâtib Hayreddin’in evinin yanında bulunan 30 akçe yıllık gelirli nar ağaçları,

12-Şemse Hatun Mescidi yukarısında bulunan bir değirmen.1563’de söz konusu değirmenin harab olduğu kayıtlıdır.<sup>339</sup>

13- Şemse Hatun’un ruhu için cüz okuyana Ekiz Köyü’nün yarı geliri.

333 Atalay, a.g.e, s. 154; Yinanç, a.g.e, s. 129.

334 Atalay, gös, yer.

335 VA, VKD, nr. 590, s. 106; BA, TTD, nr. 998, s. 466; Yinanç-Elibüyük, a.g.e, c. I, s. 38.

336 906/1500 tarihli vakfiyede sekiz dükkan olarak geçerken VA, VKD, nr. 590, s. 106; 1525 ve 1563 tarihli tahrir defterlerinde ondört adet oldukları kayıtlıdır. BA, TTD, nr. 998, s. 466; Yinanç-Elibüyük, a.g.e, c. I, s. 38.

337 906/1500 tarihli vakfiyede altı dükkânın vakfedildiği kayıtlı olmasına rağmen, VA, VKD, nr. 590, s. 106, 1525 ve 1563 tarihli tahrir defterlerinde iki adet dükkânın kayıtlı olduğu dikkati çekmektedir. BA, TTD, nr. 998, s. 466; Yinanç-Elibüyük, a.g.e, c. I, s. 38.

338 VA, VKD, nr. 590, s. 106; Yinanç-Elibüyük, a.g.e, c. I, s. 38; Yinanç, a.g.e, s. 129.

339 Yinanç-Elibüyük, a.g.e, c. I, s. 38.

1563'de köyün vakıf hissesinin yıllık geliri 1024 akçe'di.<sup>340</sup>

Şemse Hatun Medresesi ve Mescidi'nin vakıfları, Evkâf Nezâreti'nin kurulmasından sonra, Alauddevle Bey'in diğer vakıfları gibi, Evkâf Nezâreti'ne ilhak edilmiştir.

XVI. Yüzyılda Şemse Hatun Medresesi, daha yüksek dereceli medreselere göre düşük seviyede bir eğitim merkezi olduğundan buraya Şemse Hatun Buk'ası denilmiştir. Çünkü bu dönemde Şam, Haleb, Maraş, Anteb ve Sivas bölgesinde bulunan düşük dereceli medreseler için Buk'a terimi kullanılmaktaydı.<sup>341</sup>

Yukarıdaki ifadelerin ışığı altında 1525 tarihli tahrir defterinde Şemse Hatun Buk'ası'na vakıf kaydedilmiş olan yerler ile 1500 tarihli Alauddevle Bey vakfiyesinde Medrese'ye kaydedilmiş yerler karşılaştırılırsa her iki adlandırılmanın aynı yeri gösterdiği anlaşılmaktadır.<sup>342</sup>

Şemse Hatun Medresesi ve Mescidinde birçok cihet sahiplerinin bulunduğu görülmektedir. Ancak vakıf mürtezikalılarına yapılan masraflar hakkında yeterli bilgiye ulaşamadık. 1125/1713'de, Maraş Kadısı Yahya Efendi'nin arzı, Şeyhülislam Abdullah Efendi'nin tasvibi ile Mehmed Efendi, 14 akçe yevmiye verilerek müderris olarak tayin edilmiştir. Tayin ile ilgili sadaret buyruldu ise 29 Zilhicce 1125 tarihinde çıkmıştır.<sup>343</sup> Daha sonraki yıllarda da buraya müderris olarak tayin edilenlerin aynı yevmiyeyi aldıkları kayıtlıdır.<sup>344</sup>

## C - SOSYAL VAKIFLAR

### 1- İmaret– i Nebeviye

İmaretler, medrese talebeleri, vakıf eserlerin görevlileri, fakirler ve yolculara yemek dağıtılan müesseselerdir. Bu müesseselerin gelir kaynakları, kimlerin yararlanacağı, çalışma şartları genellikle vâkıflar tarafından belirlenmiştir.<sup>345</sup>

Müslüman Türklerin Anadolu'da imaret, zaviye ve sair sosyal hayır müesseselerine önem verdikleri görülmektedir. Özellikle Türk sultanlarının, emirlerin yaptırdıkları cami ve medreselerin yanında bir de imaret-

340 VA, VKD, nr. 590, s. 106; Yinanç-Elibüyük, *a.g.e.*, c. I, s. 360; Yinanç, *a.g.e.*, s. 129.

Mehmet İbşirli, "Buk'a" md, *DİA*, İstanbul1992, c. VI, s. 386, 387.

342 VA, VKD, nr. 590, s. 106; BA, *TTD*, nr. 998, s. 466.

343 BA, İe. Tvc, nr. 2470.

344 BA, C. Mf, nr. 8746; İe. Tvc, nr. 282.

345 Mithat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati*, İstanbul 1986, s. 161; M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1983, c. II, s. 61.

hane yaptırdıkları bilinmektedir. Bir Müslüman Türk Beyi olan Alauddevle Bey de Maraş'da yaptırmış olduğu birçok hayrî vakıflarla beraber bir de imarethane inşâ etmiştir. İmaret-i Nebeviye 'nin yeri vakfiyede şöyle tarif edilmektedir. *Kible tarafında Ulu Cami, doğusunda yol, kuzeyi nehr-i cari (akar su), batısı aynı şekilde nehr-i cari ve meşâyih, ulemâ ve gelen fakir misafirlere ayrılan evler, odalar ve hayvanları için ahırlar bulunmaktadır.* Bu tariften anlaşılacağı gibi imaretin yeri Ulu Caminin kuzeyinde bugün abdestlik olarak kullanılan yerdir.<sup>346</sup> Bazı kayıtlara göre İmaret, 1339/1920'li yıllarda harabe halinde idi. Sadece dış kapısının kemeri ayakta kalmış olan imaretin, kapı kemerinin üzerindeki kitabesi 917/1511 tarihini göstermekteydi.<sup>347</sup> Şu anda bu kalıntılardan hiç bir iz yoktur.

Alauddevle Bey'in 906/1500 tarihli vakfiyesinde en başta zikredilen Nebeviye İmaret'i'nin bu adı almasını Alauddevle Bey şöyle açıklamaktadır: *Bu imareti başta Hz. Peygamber 'in Ruh-ı münevverine, sonra onun nesline, ashâbına, onların evlâtlarına ve zürriyetlerine bağışladım. Bundan dolayı da adını İmaret-i Nebeviye olarak isimlendirdim.*<sup>348</sup>

Vakfiyelere göre imaretin mevkufâtı şunlardır:

1- Alauddevle Bey'in yaptırdığı Vakıf Han'ın etrafındaki arazinin tamamı,

2- Gencos adı ile meşhur olan Hopur Köyü ile mezralarının cizyesi, üzüm bağlarının vergileri ve sair vergileri,

3- Karaağaç Köyü'nün cizyesi, hububat öşrü, bağ gelirleri ile şer'î ve örfî vergilerinin yarısı,

4- Geyiksazı arazisi,

5- Öküzalanı olarak bilinen mezralar ile birlikte Hopur Köyü. Vakfiyeye göre, bu mezraların genel sınırları; Karadut mevkiinden başlayıp Kaysıbadem gediğine ve oradan da Sarıkaya suyunun Erkenez suyu ile birleştikleri yere kadar olan bölgeyi içine almaktaydı. Sahil yolu, Bulak Tarla, Viran Karye, Ayıntab yolundan Çekik Köyü, Kara Musa Köyü, Hırsarcık ve Karadut köyüne kadar olan yerler İmaretin vakıflarına dahildi.

6- Çomak Alanı Mezrası,

7- Zeytun Kalesi cizyesinden 10 Eşrefî lira

8- Zeytun'daki üzüm bağlarının geliri,

346 VA, VKD, nr. 590, s. 105; Velikahyaoğlu, a.g.m, s. 28.

347 Atalay, a.g.e, s. 54.

348 VA, VKD, nr. 590, s. 105,

9- Zeytun Kalesi'nin doğusunda bulunan Bey Bağı olarak bilinen yerde bulunan 100 adet zeytin ağacı,

10-Güvercinliğe bağlı Niğbolu adı ile bilinen yerdeki pirinç tarlaları,  
11- Kayseri'ye bağlı Palas köyü ile Gökin Mezrası'nın yarısı.<sup>349</sup>

1563 tarihli Tahrir Defteri'ne göre, İmaret-i Nebeviye'nin vakıfları şunlardır:

1- Zeytun köyünün yanında bulunan 5300 akçe yıllık gelirli, Karaağaç Köyü'nün yarısı,

2-500 akçe yıllık gelirli Hopur Köyü, 3-500 akçe yıllık gelirli bir bağ,

4-30 akçe yıllık gelirli Arasta yanında bir arsa,

5- Arasta yanında 50 akçe yıllık gelirli bir dükkân yeri, 6-1200 akçe yıllık gelirli Geyiksazı Köyü,

7-2831 akçe yıllık gelirli Genççe (Gencoş) adı ile meşhur Hopur Köyü ile Kandil, Boz, Kınalıburun, Hacmak, Yenipınar ve Kızılcığıl mezraları,

8-1200 akçe gelirli Öküzalanı Köyü ile Öküzviran, Osman Öyüğü, Kavacık, Karakaya ve Taştımur Vıranı mezraları,

9-Zeytun Kalesi'nde 660 akçe gelirli iki bağ.<sup>350</sup>

1271-1273/1854-1857 tarihleri arasında Evkâf Nezâreti'ne mülhak vakıflardan olduğu kayıtlı olan İmaret-i Nebeviye'nin bu kayıtlara göre gelirleri şöyleydi:

1- Karaca Karyesi a'şar bedeli olan 29000 akçe,

2- Beylik Hopuru Köyünün a'şar bedeli olan 3364 akçe, 3-Geyiksazı Köyünün a'şar bedeli 3550 akçe,

4-Muhtelif yerlerin a'şar bedeli olan 17500 akçe,<sup>351</sup>

1271-1273/1854-1857 yılları arasında vakfın mürtezikasına üç yıl içinde toplam 15542 kuruş, maaş olarak 1566, muhasebe harcı olarak da 391 kuruş harcama yapılmıştır.<sup>352</sup>

İmaret-i Nebeviye vakıf çeşidi olarak gayr-i menkul, sahih ve lazım vakıftır. Bu durumu vakfiyede de açıkça belirtilmiştir.<sup>353</sup> İmaretin işleminin şeyhu'l-İmaret tarafından yürütülmesi şart koşulmuştur. Mutfakta yapılan harcamalar mütevellinin bilgisi dahilinde Şeyhu'l-İmaret ta-

349 VD, VKD, nr. 590, s. 105; BA, VKF, nr. 9/7.

350 Yınanç-Elibüyük, a.g.e, c. I, s. 38, 49, 115, 173, 278, 287.

351 BA, EV, nr. 15721, s. 53-a, 53-b.

352 BA, EV, nr. 15571.

353 BA, VKF, nr. 9/7.



rafından yapılır, gelen giden misafire, ulemâya, fukahaya, medresenin ve imaretin talebelerine yemek verilirdi. Yemekten yoksullara, fakirlerle, yetimlere ve yolculara sabah akşam olmak üzere iki övün yemek verilirdi.<sup>354</sup>

## 2 - Yemen Baba Tekkesi

Alauddevle Bey tarafından yaptırıldığı anlaşılan Yemen Baba Tekkesi, 1900'lü yıllara kadar varlığını sürdürmüştür. Alauddevle Bey'e ait vakfiyelerde tekkenin kaydı yoktur. 1305/1887 yılında Yemen Baba Tekkesi'ne yapılan nakit para vakfı dolayısıyla ve 1315/1897 tarihli Maraş Şer'iyeh Sicilinde bulunan bir arz tezkiresindeki kayıtlardan tekke hakkında bilgi edinmekteyiz.

Tekke'ye adını veren Yemen Baba'nın Alauddevle Bey'in zamanında yaşamış olan Türkmen alimlerinden veya Alauddevle Bey'in yakınlarından biri olduğu tahmin edilmektedir. 1285/1868 tarihli Haleb Vilayeti Salnamesi'nde önemli makamlar sayılırken *evliya-i kiramdan Yemen Baba* adı ile kendisinden bahsedilmektedir. Ancak Maraş'da merkadinin bulunduğu yer hakkında bilgi verilmemiştir.<sup>355</sup> Alauddevle Bey onun adına söz konusu Tekke'yi yaptırmış olabilir. Tekke, Maraş'ın bu günkü Tekke mevkiinde kurulmuş olması muhtemeldir. Tekke yeri hakkında kesin bir bilgiye ulaşamadık.

Tekke'nin 1271-1273/1854-1856 yıllarına ait üç yıllık toplam geliri 235 kuruş idi. Bu yıllarda gelirin tamamının zaviyedara verildiği kayıtlıdır. Yine aynı süre içinde Yusuf Efendi'nin vakfın mütevellisi olduğu kaydedilmiştir.<sup>356</sup>

Tekke'ye para vakfeden İstanbul'un Mercan Yokuşunda Bastırmacı Hanı'nda mukim Malatyalı tacir Müslim Efendi'nin 1305/1887 tarihli vakfiyesine göre, kendi öz malından bin kuruş nakit parayı Maraş'da bulunan Yemen Baba Tekkesi'ne hasbeten lillah şahitlerin huzurunda vakfetmiştir. Vakfının rehin-i kavi ve kefil-i malî veyahut ikisinden biri ile vakfın mütevellisinin bilgisi dahilinde helal yolla istirbâh ve istiğlâl ettirilerek elde edilen nemasının söz konusu Tekke'de post-nişin olanlara vazife olarak verilmesi şart koşulmuştur. Vâkîf Müslim Efendi, vakfettiği nakit para vakfına<sup>357</sup> hayatta olduğu sürece kendisinin müteveli ol-

354 VA, VKD, nr. 590, s. 106; VA, VKD, nr. 2142, s. 144; BA, VKF, nr. 9/7.

355 Haleb Vilayeti Salnamesi 1285, s. 189.

356 BA, EV, nr. 15721.

357 Nakit Para Vakıfları: Nakit para vakıfları Osmanlı Devleti'nde tatbikatta önem kazanmıştır. Cevazı konusunda Osmanlı hukukçuları uzun süre münakaşa etmişlerdir. Bu münakaşa, vakıf paraların işletilmesi hususunda İslam'ın yasak ettiği faiz konusu ile yakından ilgili olması

masını, vefatından sonra tevliyet cihetine evladının nesil be nesil erkek ve erşed olanının tasarruf etmesini; eğer kendi nesli tamamen kesilirse Maraş ahalisinden müstakim birinin müteveli olması ve zamanla vakfın şartları yerine getirilemez olursa, gelirin Haremeyn fukarasına harcanmasını; vakfın değiştirilmesi ve, azaltılıp çoğaltılmasının, kendisi ve meşihatın tasarrufunda olmasını şart koşmuştur. Vakfın sahih ve la-zım olduğunu belirtmiştir.<sup>358</sup>

Kayıtlara göre, 1315/1897 tarihlerinde harab durumda olan tekke, Maraş Meclisinin mazbatası üzerine II. Abdulhamid tarafından Hazine-i Hassa'dan 150 lira para gönderilmesi üzerine tamir edilmiş, ayrıca bir sima'hane<sup>359</sup> ve iki adet oda eklenmiştir.<sup>360</sup>

---

dolayısıyla orta yere çıkmış ve bu konu vakıf hukukunun en önemli mevzularından birisi haline gelmiştir. Cumhuriyet döneminde ise maalesef konunun sadece faizle olan ilgisi ele alınmış ve nakit para vakıfları faiz çerçevesi içinde değerlendirilmiştir.

Maliki Mezhebi hukukçuları, para vakıflarını caiz görürken, Şafilere eşyalarında; Hanbellilere ise, ihtilafla beraber para vakfını caiz görmektedirler. Hanefi Mezhebinde ise, nakit para vakfı hususunda birçok tartışmalar olmasına rağmen başta İmam Züfer ve bazı şartlar ileri süren İmam Muhammed ve İmam Ebu Yusuf bu hukukî muameleyi caiz görmüşlerdir.

Osmanlı tatbikatında daha çok Hanefi Mezhebi'ne ittibâ edilerek Ebussuud Efendi'nin nakit paranın cevazı konusundaki fetvaları ile amel edilmiştir. (Para vakıfları ile ilgili geniş bilgi için bkz. M. Ertuğrul Düzdağ, Şeyhulislam Ebussuud Efendi Fetvaları, İstanbul 1983, s. 76; Ö. Hilmi Efendi, *İthafu'l-Ahlaq Fi Ahkâmî'l-Evkâf*, md.58; Ö. Lütfü Barkan, *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I*, Ankara 1988, s. 144; Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Riba-Faiz Konusu, Para Vakıfları Ve Bankacılık" *VD*, Ankara 1971, sy.IX, s. 47; Akgündüz, *Vakıf Müessesesi*, s. 151-167.

358 VA, VKD, nr. 588, s. 173; VA, ŞD, nr. 167 sıra nr. 1745.

359 Sima'hane, Mevlevi tekkelerinde semâ yapılması için hazırlanmış olan geniş salon, divanhane demektir. Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, c. I-II, s. 734. Yukarıda verilen bilgilere göre, Yemen Baba Tekkesi'ni bir mevlevi tekkesi olduğu anlaşılmaktadır.

360 Önemine binaen belgenin aynen transkribini veriyoruz. *Der-i Devlet-i Mekine Arz-ı Daileridir ki; Nezâret-i Evkâf-ı Humâyun-ı Müllükaneye mülhak Evkâftan Haleb Vilayet-i Celilesi dahilinde Medine-i Maraş'da kâin Alauddevle Bey'in bina ve inşa eylediği Yemen Baba Tekkesi, hal-i harabiyede bulunduğundan, Maraş Meclis-i İdaresinden bâ mazbata akt ve istirham üzerine Hazine-i Hassa-i Şehinşahiden ihсан buyurulan yüz elli lira ile Dergah-ı Şerife-i Mezkure müceddeden bir bab Sima'hane ve iki bab hücre imşası ile hayrat-ı Hazret-i Hilafet-Penahiye ilhak ve Dergah-ı Şerif ittisalında olub, müşerref harab olan mescid-i şerif dahi eshab-ı hamiyyet ianesiyle kargir olarak müceddeden imar ve ihya olunmuş ve Tekke-i Mezkurenin vazife-i muayyene ile meşihat cihetine bâ berat-ı âlişan mutasarrıf olan Abdülğaffar Baba ibni Abdülğafur bundan beş sene akdem bilâ veled vefat edib cihet-i mezkure Mâhlul ve hizmet-i lazimesi muattala kalmış bulunduğundan meclis-i mezkur tarafından kezalik bi't-tanzim Derga-ı Hazret-i Mevlana -Kuddise Sırrıhu'l-A'la- Post-nişini reşadetlü Çelebi Efendi hazretlerine takdim olunan mazbata üzerine müşarun-ileyh hazretleri tarafından intihab buyurulub, bundan üç sene mukaddem Maraş'a i'zam buyurulan ve Dergah ve mescid-i şerif-i mezkurların bina ve inşasında ez-her cihet eser-i gayret ve hizmeti görülen ve Maraş nüfus memurluğunda tahrir defterinde mukayyed ve'l-haletü hazihi kırk beş yaşında olduğu melfuf pusulada görünen ve cihet-i askeriyeye bir ilişki olmayan Mehmed Selim Dede Efendi ibni Said Efendi salabet-i dinîye ve kemalat-ı ilmiye ve edebiye ile mevsuf olub mezkur meşihat cihetine ehil ve müstehak bulunmağla, cihet-i meşihat-i*

### 3 - Omuzu Güçlü Zaviyesi

Alauddevle Bey'in Maraş'ta yaptırdığı zaviyelerdendir. Maraş'ın merkezinde kurulmuş olduğu bilinmekle beraber hangi mahallede bulunduğunu tespit edemedik. 906/1500 tarihli vakfiyesine göre, zaviyenin vakıfları şunlardır:

1- Zaviyenin yanında altı adet hane. 1563 yılında bu hanelerin geliri 500 akçe idi,

2- Sınırları belli bir arazi,

3- Hoca Hekim dükkanlarının yanında bulunan bir dükkân. 1563 yılında bu dükkanların yıllık geliri 320 akçe idi.<sup>361</sup>

Omuzu Güçlü Zaviyesi'nin 1105-1106/1693-1694 yıllarında günlük 4, aylık 120 ve altı aylık 720 akçelik harcamalarının olduğu bildirilmektedir.<sup>362</sup>

### 4 - Sadulaziz Zaviyesi

Alauddevle Bey'in 906/1500 tarihli vakfiyesine göre, sahih ve lazım vakıflardan ola Sadulaziz Zaviyesi Maraş'ın yakınında bulunmaktaydı. Daha sonraki tarihlere ait belgelerde ise, Zaviye'nin Maraş'ın Eski Çınarlı mevkiinde olduğu anlaşılmaktadır.<sup>363</sup> 906/1500 tarihli vakfiyesine göre, Zaviyenin mevkufâtı şunlardır:

1- Zaviye'nin yanında bir arazi,

2- Yine Zaviye'nin yanında bulunan bir bağ ile birlikte meyve ağaçları,

3- Kemer Nahiyesi'nde bir değirmen,

4- Kemer'de bir arazi.<sup>364</sup>

1271-1273/1854-1857 tarihli bir evkâf kayıt defterinde zaviyenin üç yıllık toplam a'şar gelirinin 1720 akçe olduğu kaydedilmiştir.<sup>365</sup> Bu tarihten önce 1106/1695 tarihli bir evkâf kaydına göre, zaviyenin günlük 2, aylık 60 akçe gideri vardı.<sup>366</sup> Daha sonra 1271-1273/1854-1856 yıllarına ait bir evkâf kayıt defterinde ise zaviyenin mutasarrıfına 1518 akçe 18 para, sair giderle-

---

*mezkura mumâ-ileyh Mehmed Selim Dede uhdesine tevcih ve yedine bir kıta berat-ı şerif-i âlişan sadaka ve ihsan buyurulmak ricasına bl-iltimas paye-i serir-i a'laya arz ve i'lam olundu. el-Emru li-men lehu'l-emr. Fî 3 Recebu'l-ferd sene 1315. (Bkz. Maraş Şer. Sic. nr. 231, s. 67)*

361 VA, VKD, nr. 590, s. 107; Yinanç-Elibüyük, *a.g.e.*, c. I, s. 39.

362 BA, MAD, nr. 4983, s. 2; BA, MAD, nr. 1878, s. 3.

363 BA, Cevdet Evkaf, nr. 25163.

364 VA, VKD, nr. 590, s. 107.

365 BA, EV, nr. 15721, s. 51-a.

366 BA, MAD, nr. 1878, s. 2.

rine ise 201 akçe harcandığı kayıtlıdır.<sup>367</sup>

1144/1731 ve 1181/1767 tarihleri arasında vakfın meşihat görevini babadan oğula geçmek suretiyle önce Mehmed Efendi, sonra oğlu Ali Halife, ondan sonra da oğlu Seyyid Mehmed Said Efendiler Zaviye'nin şeyhliğini yapmışlar; 1181/1767'de Mehmed Said'in de vefatı üzerine yerine oğlu Seyyid Hüseyin tayin edilmişlerdir.<sup>368</sup> 1331/1913 tarihli bir belgeye göre, o tarihte zaviye, harab olmuş durumdaydı. Ancak halen devam etmekte olan

405 kuruş 12 paralık öşür gelirinin Maraş'daki bazı cami vakıflarına aktarılması için irade-i seniyye çıkarılmıştır.<sup>369</sup>

### 5 - Seyyid Mazlum Zaviyesi

Zaviye'nin kime izafeten bu adı aldığını bilemiyoruz. Ancak Seyyid Mazlum, Alauddevle Bey'in zamanında yaşamış olan bir din büyüğü veya zaviyeyi ilk tedvin eden zat olabilir.

Alauddevle Bey'in Maraş'da yaptırdığı sahih, lazım ve hayrî vakıflardan biridir. Ulu Camii ve çevresindeki külliye yapıları binalardan biri de Seyyid Mazlum Zaviyesi'dir. Zaviyenin mutfağı, mahzeni, misafir yerleri ve kileri Ulu Caminin kible tarafında bulunmaktaydı. Tuvaletleri ise ayrı yerde idi.<sup>370</sup> Ancak tarif edilen yerde Zaviye'ye ait günümüzde her hangi bir iz kalmamıştır. 1331/1913 tarihli bir iradeye göre, bu tarihte zaviye mevcuttu, ancak faaliyette değildi. Bu nedenle vakıf gelirleri aynı irade ile Maraş'da bulunan bazı önemli camilere verilmesi istenmiştir.<sup>371</sup>

Zaviye, kuruluş amacına uygun olarak kullanılmış, giderlerinin karşılanması için Alauddevle Bey tarafından bir takım mevkufât yapılmıştır. Vakfiyelerine ve tapu tahrir defterlerine göre bu vakıflar şunlardır.

1- Beylik Dağında Ayvacık, Hıyarcık, Yedioluk, Yoğunluk, Dişbudak, Donuz Çığırdan (Dokuz Çığırdan), Almacık Mezraları. Vakfiyede Beylik Dağının sınırları şöyle çizilmiştir; Dağın kible tarafı, Akçehan'dan gelip, Arslanlu Dağına giden umumi yol; kuzeyi Hatun Dağı'ndan Haruniye (Bahçe) Harebeleri'ne giden umumi yol; doğusu Donuz Çığırdan Gediği; batısı ise, Dölbent Yakası'dır,

2- Sarı Mısdıki ve Bademlice Mezraları,

3- Camustil Nahiyesi'ne bağlı Hartlab (Elmacık),

367 BA, EV, nr. 15721, s. 51-a.

368 BA, Cevdet Evkaf, nr. 25163, 31563.

369 BA, İrade Evkaf, nr. 7.

370 VA, VKD, nr. 590, s. 106; BA, VKF, nr. 9/7.

371 BA, İrade Evkaf, nr. 7

4- Maraş Arasası civarında bir kervansaray,

5- Kervansaray ile Maraş Bezzazistanı arasında bir arsa,<sup>372</sup>

6- Karacalı Köyü,

7- Camustil Nahiyesi'ne bağlı Seyir Dağı'nda bulunan Mesbur ve Seyirliyân köyleri.<sup>373</sup>

Maraş bölgesinin Osmanlıların eline geçmesinden sonra yapılan tahrirler ve daha sonraki kayıtlarda da bütün vakıflarda olduğu gibi Seyyid Mazlum Zaviyesi'nin vakıfları aynen kaydedilmiştir. XVI. yüzyıl ve sonrasında yapılan kayıtlara göre, zaviye'nin vakıfları şunlardır.

1- Hopur Mezrası. 1525'de yıllık geliri 1000 akçe olan Hopur Mezrasının,

<sup>374</sup> 1563'de yıllık geliri 2000 akçe idi. Bu tarihte gelirin içine Bademlüce, Çağlayık ve Mezdeki mezralarının geliri de dahildi.<sup>375</sup>

2- Yıllık geliri 250 akçe olan Maraş Çarşısındaki Kervansaray,<sup>376</sup>

3-1271-1273/1854-1857'de, yani Zaviye'nin Evkâf Nezâreti'ne ilhak edildiği yıllarda ise; Karadere ile Bulanık köylerinin a'şar bedeli olan toplam 21350 akçelik gelirleri vardı.<sup>377</sup>

Yukarıda vakıf gelirleri verilen Zaviyenin harcamaları hakkında da bazı bilgiler vardır. Vakfiyelerine göre, zaviyede sabah ve ikindi vakti olmak üzere, günde iki defa yemek pişirilerek gelen gidene dağıtılması vâkîf tarafından şart koşulmuştu. Ancak bu yönde yapılan harcamaların miktarı hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Zaviyenin giderleri hakkında en net bilgiye 1105/1694 tarihli evkâf kaydında rastlamaktayız. Bu kayıta zaviyenin günlük 4, altı aylık 720 akçelik gideri olduğu kayıtlıdır.<sup>378</sup> 1271-1273/1854-1857 tarihli bir kayıta ise zaviyenin üç yıllık toplam giderlerinin 21350 akçe olduğu kayıtlıdır.<sup>379</sup>

1175/1761 tarihinde Şeyh Ahmed Efendi'nin<sup>380</sup> 1176/1762'de Abdullah

372 VA, VKD, nr. 590, s. 106; BA, VKF, nr. 9/7.

373 BA, VKF, nr. 9/7.

374 BA, TTD, nr. 998, s. 466.

375 Yinanç-Elibüyük, *a.g.e.*, c. I, s. 104.

376 Gös. yer.

377 BA, EV, nr. 15721.

378 BA, MAD, nr. 4983, s. 3.

379 BA, EV, 15721.

380 BA, Cevdet Evkaf, nr. 21055.

Efendi'nin,<sup>381</sup> 1178/1764'de Mehmed Esad Efendi'nin,<sup>382</sup> 1231/1816'da Ahmed ve Osman kardeşlerin,<sup>383</sup> 1259/1843'de Seyyid Osman'ın,<sup>384</sup> burada zaviyedâr olarak görev yaptıkları anlaşılmaktadır.

### 6- İsa Baba Zaviyesi

Alauddevle Bey'in Maraş'ta yaptırdığı zaviyelerden biridir. Vakıfları sahih ve lazımdır. Muhtemelen zaviye, bu günkü Divanlı Mahallesi'nde bulunan İsa Divanlı Camii'nin yanında idi. 906/1500 tarihli vakfiyeye göre, zaviyenin gelirleri şunlardır:

- 1- Has Bahçe yanında bir ziraat arazisi,
- 2- Muhtelif meyve ağaçları,
- 3- Hassa Bağı yanında bir bahçe,
- 4- Muhtelif ağaçların bulunduğu diğer bir bağ.<sup>385</sup>

1105/1693 tarihli evkâf kayıt defterine göre, zaviyenin günlük 1, altı aylık 180 akçe gideri vardı.<sup>386</sup>

### 7 - Bum Dede Zaviyesi

Zaviyenin adı ve zaviyeye adını veren şahsın kimliği hakkında bir bilgiye rastlamadık. Alauddevle Bey'in yaptırmış olduğu bu zaviye, Maraş Bedesteni'nin doğusunda bulunan bir hayrî vakıftır.<sup>387</sup> Zaviyeden günümüze bir iz kalmamıştır. Alauddevle Bey ve Şehsuvar Bey tarafından zaviyeye vakıf gelirleri tahsis edildiği bilinmektedir. Vakfiyeleri ve tahrir defterlerine göre gelirleri şunlardan ibaretti:

1- Maraş Bedestanı'nın doğusunda Bum Dede Zaviyesi'ne bitişik on beş dükkân. 1563 tarihinde ki kayıtlara göre Şehsuvar Bey'in vakfettiği akarattın bu tarihteki geliri 600 akçe idi. Aynı tarihte dükkanların da on üç adet olduğu kayıtlıdır.

- 2- Bum Dede Zaviyesi yakınında bulunan bir tarla,
- 3- Seki Çınarı Mezrası,
- 4- İrtıl Nahiyesi'nde bir değirmen,<sup>388</sup>

381 BA, Cevdet Evkaf, nr. 12863.

382 BA, Cevdet Evkaf, nr. 24499.

383 BA, Cevdet Evkaf, nr. 16641.

384 BA, Cevdet Evkaf, nr. 18286.

385 VA, VKD, nr. 590, s. 107; Yinanç-Elibüyük, *a.g.e.*, c. I, s. 39.

386 BA, MAD, nr. 4983, s. 3.

387 Yinanç, *a.g.e.*, s. 131.

388 VA, VKD, nr. 590, s. 106; BA, VKF, nr. 9/7; Yinanç-Elibüyük, *a.g.e.*, c. I, s. 39.

5- Zaviye'ye bitişik bir ev.<sup>389</sup>

1105-1106/1694-1695 tarihine ait evkâf kayıt defterlerine göre zaviyenin günlük 3, aylık 120, altı aylık 720 akçe gideri vardı.<sup>390</sup>

### 8 - Çomak Baba Zaviyesi

Alauddevle Bey'in yaptırdığı zaviyenin, Maraş'ın Çomaklı Mahallesi'nde kurulmuş olması kuvvetle muhtemeldir. Kaynaklara göre vakıfları şunlardır:

1- Kara Maraş Köyünde Arslanlı değirmeni olarak bilinen bir değirmen.

1563'de bu değirmenin geliri 250 akçe idi,<sup>391</sup>

2- Zaviye'nin bitişigindeki bağ,

3- Zaviye'ye yakın bir yerde bulunan bir arazi.<sup>392</sup>

1105-1106/1694-1695 yıllarında zaviyenin günlük 4, aylık 120, altı aylık gideri ise 720 akçe idi.<sup>393</sup> Daha sonraki yıllarda Zaviyenin varlığı ve faaliyeti hakkında her hangi bir belgeye rastlamadık.

---

389 BA, VKF, nr. 9/7.

390 BA, MAD, nr. 4983, s. 2; BA, MAD, nr. 1878, s. 3.

391 VA, VKD, nr. 590, s. 107; Yinanç-Elibüyük, *a.g.e.*, c. I, s. 39.

392 VA, VKD, nr. 590, s. 107.

393 BA, MAD, nr. 4983, s. 3; BA, MAD, nr. 1878, s. 2.

## II – ELBİSTAN VAKIFLARI

### A-DİNİ VAKIFLAR (CAMİLER-MESCİTLER)

#### 1- Cami-i Atik (Çarşı Camii)

Elbistan Çarşısı içinde bulunan cami, günümüzde Çarşı Camii adı ile bilinmektedir. Doğusundan Dulkadir caddesi geçmektedir. Kimin tarafından yapıldığı bilinmemektedir. Şehrin en eski camii olması nedeni ile kaynaklarda *Cami-i Atik* adı ile kaydedilmiştir. Basit yapısı ile Danişmendliler zamanında yapıldığı intibamı vermektedir.<sup>394</sup>

Cami-i Atik ile Cami-i Kebir'in ve Cami-i Kebir'e ait vakıf dükkanların çarşı içinde bulunması, adı geçen camilerin yerleri ve adları ile ilgili bazı yanlış düşüncelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak elimizdeki belgelere göre, bu iki isim ayrı ayrı camileri göstermektedir. Alauddevle Bey Camii de Cami-i Kebir (Ulu Cami)'den başkası değildir.

Cami-i Atik adı, Alauddevle Bey'in 906/1500 tarihli vakfiyesinde geçmemektedir. Buna karşılık vakfiyede kayıtlı bulunan Cami-i Kebir'in, daha sonraki yıllarda zaman zaman Alauddevle Bey Camii adı ile geçen camiin vakıf gelirlerine sahip olduğu görülmektedir. Buna göre, Cami-i Atik'in Alauddevle Bey Camii olmadığı kesindir.

Elbistan'ın Osmanlılar tarafından fethinden sonra yapılan ilk üç tahrir kayıtları esnasında Cami-i Atik adına ve aynı camiye ait vakıf kayıtlarına rastlanmamaktadır. Cami-i Atik adı ve vakıflarında belirsizlik olduğu dikkati çekmektedir.1527 yılı tahrir kayıtlarında *vakf-ı cami*, *Cami-i Elbistan*, *vakf-ı cami der Nefs-i Elbistan* şeklinde geçen vakıflar ise, daha sonraki yıllarda kısaca *Cami* adı ile zikredilen Alauddevle Bey Camii, yani Cami-i Kebir'in vakıflarından başka bir şey değildir. Nitekim bu devredeki tahrir kayıtlarında Cami-i Kebir'in bulunduğu mahalle de sadece *Cami Mahallesi* adı ile kaydedilmiştir. Muhtemelen Cami-i Kebir adına sonradan yapılmış olan vakıflar da aynı kısaltılmış adıyla kaydedilmiştir.<sup>395</sup>

394 Refet Yananç, *Dulkadir Beyliği*, Ankara 1989, s. 122. Cami'in Danişmendliler ya da Dulkadir-liler tarafından yaptırıldığına dair kesin bir bilgiye sahip değiliz. Ancak diğer eserlerin yanında bu eserin de kaydını uygun bulduk. Zira, Dulkadirliiler tarafından yaptırılmış ya da tamir edilmiş olması ihtimali de vardır.

395 BA, TTD, nr. 419, s. 8.



I. ve XVIII. yüzyıllarda tutulan Evkâf Defterleri'nde Cami-i Kebir'e ait vakıf kayıtlarından ayrı olarak Cami-i Atik adına vakıf gelirleri kaydedildiği görülmektedir. Nitekim camiin 1100/1689 tarihindeki bir yıllık vezaif (maaş) ve sair ihtiyaçların karşılığı olmak üzere 1800,<sup>396</sup> 1105/1694'de günlük beş akçe üzerinden altı aylık 900 ve yıllık 1800,<sup>397</sup> 1106/1695'de ise, 5 akçe hesabıyla bir ayda 150 akçelik geliri olduğu zikredilmiştir.<sup>398</sup> 1118/1706 tarihli bir belgede ise, Hasan Halife'nin hitabet görevi karşılığında Cami-i Atik vakfından belli bir ücret aldığı belirtilmiş, Ancak Defter hane kayıtlarında Cami-i Atik adına bir kaydın olmadığı zikredilmiştir,<sup>399</sup> Daha sonraki tarihlerde tutulan evkâf defterlerinde, yine cami ile ilgili her hangi bir kayda rastlanmamaktadır. Haliyle bu gelirlerin başka alanlara kullanılmaya başlandığı anlaşılmaktadır.

Cami, IV. Mehmed zamanında tamir edilmiş 1886 yılında yeni bir tamir daha görmüştür.<sup>400</sup> Cumhuriyet döneminde de küçük çaplı bakımlar yapılmıştır.

## 2- Cami-i Kebir (Ulu Cami)

*El-Mescidu'l-Camii'l-Kebir, Cami-i Kebir*<sup>401</sup> *Cami-i Alauddevle Bey, Mescid-i Kebir, Cami*<sup>402</sup>, *Mescidu'l-Camii'l-Kebir ve Mescidu'l- Kebir*<sup>403</sup> adları, cami için kullanılan adlardır ve Cumhuriyet devrinde de Ulu Cami adı ile bilinen eser, Dulkadir Beyi Alauddevle Bey tarafından imar ve inşa edilmiştir.<sup>404</sup> Hangi yılda yapıldığı bilinmemektedir. Ancak 892/1492'den önce yaptırıldığı bilinmektedir. Çünkü Alauddevle Bey'in, 892/1492'de Gürün Köyü'nün malikane hissesinin yarısını Tatar bin el-Hac Ali'den satın alarak bu gelirin 1/3'ünü daha önce Elbistan'da inşa etmiş olduğu mescidi (Cami-i Kebir)'ne ve 2/3'ünü de medresesine vakfettiği bilinmektedir.<sup>405</sup> Cami, halen Elbistan'ın Güneşli Mahallesi'nin ortasında bulunmaktadır. Bir sokak aracılığı ile şehrin merkezini oluşturan ana caddeye bağlanmaktadır.

Cami-i Kebir'in yeri, yukarıdaki isimlerin bütününün aynı camiye

396 BA, EV. HMH, nr. 554, s. 8.

397 BA, MAD, nr. 4983, s. 3.

398 BA, MAD, nr. 1878, s. 2.

399 BA, Cevdet Evkaf, nr. 4277.

400 Yinanç, a.g.e, s. 122.

401 VA, VKD, nr. 590, s. 107.

402 BOA, TTD, nr. 402, s. 1037, 1041; BOA, TTD, nr. 419, s. 42; Refet Yinanç-Mesut Elibüyük, *Maraş*

*Tahrir Defteri (1563)*, Ankara 1988, cII, s. 474.

403 BOA, Cevdet Evkaf, nr. 4277.

404 VA, VKD, nr. 590, s. 107.

405 BOA, MAD, nr. 3332, s. 47.

ait olup olmadığı, eski adının Cami-i Atik olduğu ve Selçuklu emirlerinden Mübarizüddin Çavlı tarafından yaptırıldığı ile ilgili olarak birçok fikirler ortaya atılmıştır. Bu nedenle adı geçen konular üzerinde durmak gerekmektedir.

Alauddevle Bey'in, 906/1500 tarihli vakfiyesinde camiin adı, *Elbistan Çarşısı içinde Cami-i Kebir* olarak bilinen vakfın yakınında bulunan dükkanları adı geçen camiye vakf etti şeklinde tercüme edilebilecek bir ifade ile geçmektedir.<sup>406</sup> Bu ifadeden Cami-i Kebir adı ile tanınan eserin o devirde de çarşı içinde bulunduğu ve yakınında bulunan dükkanların kendisine vakfedildiği anlaşılmaktadır. Ancak şehrin Osmanlıların idaresine geçmesinden sonra yapılan ilk tahrir kayıtlarında, camiin içinde bulunduğu mahalle, camiin adı ile kaydedilmiş, mahallede bulunan dükkanların Ahmed Kethüda tarafından evladına vakfedildiği zikredilmiştir. Mahallede bulunan vakıf dükkanların dışında şehrin diğer mahallelerinde ve çarşısında vakıf dükkanlara rastlanmaması da camiin bu mahallede olduğunu göstermektedir. Ancak bu dükkânların Ahmed Kethüda'nın evladına ve onların inkırazından sonra, Medine-i Münevvere vakfı olarak kaydedilmesine karşılık, ilk tahrir kayıtlarında, camiin çarşı içindeki vakıflarına ait bir kaydın bulunmaması dikkat çekicidir. Bu durum, adı geçen vakıfların başkalarının adına yazılmış olabileceği ve benzeri düşünceleri hatıra getirmektedir. Nitekim camiin bulunduğu mahallede Ahmed Kethüda'nın kendi evladına vakfetmiş olduğu dükkanların Şehsuvar oğlu Ali Bey tarafından gasben alınarak vakfedilmek istenmesi, ancak öldürülmesi üzerine dükkanların tekrar eski hukuki konumuna getirilmesi de bu düşünceyi hatırlatmaktadır.<sup>407</sup>

Yine 1527 ve 1563 tarihli tahrir defterlerinde Alauddevle Bey Camii Mahallesi'nin kayıtlı olması ve 1563 yılına ait defterde Alauddevle Bey Camii'ne ait dükkanların vakıf geliri olarak kayıtlı olması da bu camiin, adı geçen mahallede çarşı içinde bulunan Cami-i Kebir olduğu fikrini doğrulamaktadır. Nitekim camiye ait vakıf dükkân, zemin ve benzeri gelirlerin yeniden tespit edilerek vakıf gelirlerinin camiin imar ve inşasını gerçekleştiren Alauddevle Bey'in adı ile birlikte, *vakf-ı Cami-i Alauddevle Bey* şeklinde geçtiği görülmektedir.<sup>408</sup> Sonraları camiin bulunduğu mahallenin adı değiştiği gibi, camiin adı da *Cami-i Kebir-i Alauddevle Bey* şeklinde kaydedilerek hem Alauddevle Bey'e ait olduğu, hem de Cami-i Kebir adı ile tanındığını göstermektedir. Mescidu'l-Camii'l-Kebir ve

406 VA, VKD, nr. 590, s. 107.

407 BOA, TTD, nr. 402, s. 1037; BOA, TTD, nr. 998, s. 480.

BOA, TTD, nr. 419, s. 8; Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 474, 478.

Mescidu'l- Kebir adları da yukarıda gösterildiği üzere, cami için kullanılan adlardır. XVIII. yüzyıla ait 1118/1706 tarihli bir kayıta, Alauddevle Bey Camii adına, eskiden beri Cami-i Kebir'e ait vakıfların kayıtlı olması ise, camiin yeri ve adı ile ilgili tereddütleri ortadan kaldırmaktadır.<sup>409</sup> Camiinin bulunduğu mahallenin adı zamanla değişerek Güneşli mahallesi adını almış, Cumhuriyet devrinde de Elbistan'ın en büyük camii olması ve eski adına binaen, camiye Ulu Cami adı verilmiştir.

Cami-i Kebir hakkında ileri sürülen düşüncelerden biri de kaynaklarda Cami-i Atik olarak kaydedilmiş bulunan eserin, camiin diğer adlarından biri olduğu, yani bu iki adlandırmanın aynı eseri gösterdiği fikridir. Ancak ilk tahrirlerde görülmediği halde, daha sonraki vakıf kayıtlarında adı geçen eserin Alauddevle Bey Cami-i Kebiri dışında ayrı bir vakıf olarak kaydedilmiş olması bu düşüncüyü ortadan kaldırmaktadır.<sup>410</sup>

Alauddevle Bey'e ait Cami-i Kebir'in ya da bu günkü adı ile Ulu Caminin, Elbistan'da valilik yapan Selçuklu emirlerinden Mübarizüddin Çavlı tarafından yaptırıldığına dair bilgiler ise, kısmen doğrudur. Çünkü Ulu Caminin son cemaat yerindeki asıl portalin üzerinde bulunan dört satırlık sülüs hatlı ve Muharrem 637/Ağustos 1239 tarihli Selçuklu devrine ait kitabeye göre, cami ilk defa Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Elbistan Emiri, Mübarizüddin Çavlı tarafından yaptırılmıştır.<sup>411</sup> Camiinin mevcut mimari özelliği de onun yerinde eskiden mevcut olan bir camiinin yerine yapılmış olduğu intibasını vermektedir.<sup>412</sup> Camiinin 906/1500 tarihli vakfiyesinde ise el-Mescidu'l-Camii'l-Kebir'in Alauddevle Bey ta-

409 BOA, Cevdet Evkaf, nr. 4277.

410 BOA, EV. HMH, nr. 554, s. 8; BOA, MAD, nr. 4983, s. 2, 3; BOA, Cevdet Evkaf, nr. 4277.

411 Kitabenin Arapça Metni:

في أيام دولة السلطان المعظمة غياث الدنيا والدين أبو الفتح كخسرو  
بن كيقباد قسيم امير امير المؤمنين أمر بإنشائه الأمير الاستفسار مبارز الدولة والدين  
أبو العز جاولي للزواق السلطاني في محرّم سنة سبع وثلاثين ستمائة

(Metnin Latin harfleri ile yazılmış hali için Bkz. Oktay Aslanapa, *Sanat Tarihi*, Ankara 1990, c. I-II, s. 357; Hamza Gündoğdu, *Dulkadirli Beyliği Mimarisi*, Ankara 1986, s. 24; Kitabenin Arapça Metni için Bkz. Ziya Güner, *Elbistan*, İA. 1936, s. 8; Arif Bilgin, "Tarih", *Elbistan*, İstanbul 1994, s. 48).

Kitabenin Tercümesi:

Müminlerin Emiri Kasım lakaplı, Keykubad'ın oğlu, büyük sultan, din ve dünyanın yardımcısı fetihler babası Keyhüsrev, bu binanın Muharrem 637/Ağustos 1239'da askeri komutanlarından Mübarizüddin Çavlı tarafından inşasını emretti.

412 Gündoğdu, *Dulkadirli*, s. 23, 24; Durukan, "Elbistan Ulu Camii.", s. 8.

rafından inşa edildiği belirtilmektedir.<sup>413</sup> Bu bilgiler bir bütün olarak değerlendirilecek olursa, aşağıdaki sonuç ortaya çıkmaktadır.

Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında uzun süre Elbistan emirliği yapan Mübarizüddin Çavlı, Muharrem 637/Ağustos 1239 tarihinde bu günkü Ulu Caminin yerinde bir cami yaptırmıştır. Alauddevle ise, zamanla harap olan bu camiyi imar ederek onun yıkıntıları üzerine yeni bir cami yaptırmıştır.

Cami-i Kebir'in Alauddevle tarafından yaptırılarak ona vakıf gelirleri tahsis edilmesi ve Osmanlılar zamanında da aynı adla varlığını devam ettirmiş olması, onun 1507'de Şah İsmail tarafından yıktırıldığı fikrini zayıflatmaktadır. Ancak camiiin Osmanlı mimari özelliğini yansıtması, ya Alauddevle Bey tarafından yeniden inşası esnasında Osmanlı mimari etkisinin yansıtılması ya da bir miktar tahrip edilmiş olan camiiin sonradan tamir edilmesi neticesinde ortaya çıktığı düşünülebilir.<sup>414</sup>

Camiin Osmanlılar zamanında da birçok tamirat geçirdiği muhakkaktır. Nitekim bazı kayıtlara göre, cami Kanuni zamanında, IV. Mehmed zamanında ve 1231/1816 tarihinde onarılmıştır. Camiiin son cemaat yeri cephe duvarının kuzey doğu köşesinde bulunan bir kitabe, ebced hesabıyla 1816'da yapılan tamirin tarihini göstermektedir. Kitabede, *Düşürdü Vehbi Habibi-Dedi tarih güzel oldu bu tamir mübarek Allah* ifadesi yer almaktadır. Tamir ücretinin ödenmesi hususunda çıkan bazı huzursuzluklar nedeni ile bu son yapılan tamir işinin uzadığı anlaşılmaktadır. Cami, Cumhuriyet devrinde de tamir edilmiştir. Bu tamirler, 1922'de halk tarafından, 1932'de ve 1992'de vakıflar idaresi tarafından yapılmıştır.<sup>415</sup> Minaresi de 1834 yılında halk tarafından müstakilen tamir edilmiştir.<sup>416</sup>

Şehrin Osmanlılar tarafından fethinden sonraki ilk tahrir esnasında camiiin bulunduğu mahalle kalabalık değil iken, daha sonra, camiiin etrafındaki yerleşimin arttığı ve nüfusun kalabalıklaştığı dikkati çekmektedir.<sup>417</sup>

Şehrin ilk tahriri esnasında, camiiin hatibi olan Hasan oğlu Mevlâna Ahmed'in Ümmet Baba Zaviyesi Mahallesi'nde; imamı Ali oğlu Lütfullah Kethüda ve müezzini Hacı Ali oğlu Mehmed'in de Oğranca Kapı'da

413 VA, VKD, Ne.590, s. 107; M.H. Yınanç, "Elbistan" md, *İA*, İstanbul. 1993, c. IV, s. 226; Aynur Durukan, "Elbistan Ulu Camii" *Kültür ve Sanat Dergisi, Kahramanmaraş Özel Sayısı*, (Haziran 1991) sy.10, s. 8.

414 Durukan, "Elbistan Ulu Camii.", s. 8.

415 M.H.Yınanç, *Elbistan*, s. 226; Bilgin, "Tarih", s. 49; Durukan, "Elbistan Ulu Camii," s. 8.

416 Gündoğdu, *Dulkadirli*, s. 24.

417 BOA, TTD, nr. 402, s. 1037; Yınanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 474.

oturduğu kayıtlıdır.<sup>418</sup> 1118/1706'da ise, cami hitabetinin Seyyid Cema-leddin'e, daha sonra da onun oğlu Şeyh Seyyid Hüseyin'e verildiği kaydedilmiştir.<sup>419</sup> 1233/1818 tarihli belgede, bu tarihten önce mütevellî olan Arslan Paşa-zâde Ahmed Bey'in ölümü üzerine, Mustafa Bey ve Halil Bey'in mütevellî oldukları kayıtlıdır.<sup>420</sup>

Camiin cüz-hânlığına meşrut olan Ahi Mezrası, 1122/1710'da Meh-med Şerif'e,<sup>421</sup> 1276/1860'da Osman Necib'e, 1278/1861'de onun oğlu Halil'e tahsis edilmiştir.<sup>422</sup> Görevlendirmeler ile ilgili zaman zaman anlaşmazlıklar çıktığı belgelerde dikkati çekmektedir.

925/1519 tarihli Darende Evkaf Kayıt Defteri'ne göre, Alauddevle Bey, 1492'de Gürün Köyü'nün malikane hissesinin yarısını almış ve bu hissenin 1/3'ünü Elbistan'daki mescidi (Cami-i Kebir)'ne tahsis etmişti. Bu 1/3 hissenin 1519'daki miktarı 1000 akçe idi.<sup>423</sup> Alauddevle Bey'in 906/1500 tarihli vakfiyesine göre, Alauddevle Bey, Camii inşa etmiş; buranın masraflarını, görevlilerin maaşlarını ve benzeri harcamaları karşılamak üzere; arazi, dükkân, zemin ve değirmen gelirlerinden oluşan vakıflar tahsis etmiştir. Buna göre, Alauddevle Bey, Camiin imamı, müezzini ve ferraşı için Ozan Öyüğü (Evezaniye, Doğan Köy) yakınındaki arazileri ve Elbistan Çarşısı'ndaki bezzazlardan elde edilen gelirin yarısını vakfetmiştir. Bu yarım hisseyi de üçe taksim ederek 1/3'ü hatibe, 1/3'ü imama ve 1/3'ü de müezzin ve ferraşa tahsis etmiştir. Ayrıca aynı yerden elde edilen gelirin öşrünü Bezzaziye'ye sarf edilmek üzere, bezzazların nâzırının emrine vermiştir. Bunların dışında Elbistan Çarşısı içinde, Cami-i Kebir'in yakınında bulunan dükkânları, çarşı içinde 55 dükkânı, Cuma günleri kurulan Pazar için tahsis edilmiş olan Basta Yeri adı ile bilinen arazi-yi, Aşık Ömer oğlu Mehmed adı ile bilinen Hatun Mezrası'ndaki arazi-yi, Aynularus Nahiyesi'ne bağlı Melik Köyü'ndeki değirmenleri, camiin ihtiyaçlarına harcanmak üzere ve Bekir Fakih arazisini de camide cüz okuyacak olana vakfetmiş ve bu vakıflara zarar verenlere ağır beddualar etmiştir.<sup>424</sup>

1527 yılında, daha önce Caminin vakfiyesinde adı geçen vakıf gelirlerinden bir kısmı kaydedilmemiştir. Alauddevle Bey Camii ve Medresesi'ne ait vakıf dükkânlar ile birlikte bezzazistanın adı da kaydedilmiştir.

418 BOA, *TTD*, nr. 402, s. 1037, 1041.

419 BOA, *Cevdet Evkaf*, nr. 4277.

420 BOA, *Cevdet Evkaf*, nr. 19858.

421 BOA, *İ. Ev*, nr. 4392.

422 BOA, *EV*, nr. 17024.

423 BOA, *MAD*, nr. 3332, s. 47.

424 VA, *VKD*, nr. 590, s. 107.

Bu dükkanlardan 28 adedi mamur, 26'sı haraptı. Ancak bu yıllarda camiye yeni vakıflar yapılmıştı. Bunlar cami imamının tasarrufuna tahsis edilen bir zemin ile imam, müezzin ve hâtibin tasarrufuna verilen Söğüt-lü köyü yakınındaki Hacı Şaban Zemini adı verilen yerlerdi. Ayrıca Ozan Öyüğü Köyü sınırında bulunan ve cami hatibinin tasarrufunda bulunan iki kıta zemin ile Basta Yeri zemini de bu tarihte camiin vakıfları arasında idi.<sup>425</sup> Buna karşılık 1563'de, camiin 1500 tarihli vakfiyesinde adı geçen Melik Köyü'ndeki değirmenin 30 akçe geliri vardı. Bunun dışında, Meydan adı ile bilinen arazi ve Ahi Mezrası gibi vakıfları da bu tahrir esnasında kaydedilmiştir. Bunlardan sonuncusu Cami-i Kebir'de cüz okumakla görevli olana tahsis edilmiştir. Bu tarihte gelirinin 980 akçe olduğu kayıtlıdır. Bu kayıtlarda camide okunan cüzün Alauddevle'nin ruhu için okunduğu, Hatun Mezrası'nda Aşık Ömer oğlu Mehmed arazisinin 50 akçe geliri olduğu, çarşı içindeki dükkanların harap olduğu, cami yakınındaki dükkanların gelirinin 800 akçe olduğu, Ozan Öyüğü yakınındaki vakıf arazinin 300 akçe olduğu ve buna benzer detaylı bilgilerin de bu tahrir esnasında yer aldığı dikkati çekmektedir.<sup>426</sup>

XVII. yüzyıldaki vakıf kayıtlarından bir çoğunda camiin gelir-gideri ayrıntılı olarak gösterilmemiş, sadece camiin yıllık muhasebesi kaydedilmiştir. Mesela, camiin 1100-1106/1689-1695 yılları arasında yıllık vezaifinin 3600 akçe olduğu kaydedilmiş başka bir bilgi verilmemiştir.<sup>427</sup>

XVIII. yüzyıl başına ait 1118/1706 tarihli belgede camiin 906/1500 tarihli vakfiyesinde adı geçen vakıf gelirlerinden Melik köyündeki değirmenlerin haricinde kalan vakıfların tamamının yine Cami-i Kebir adına kaydedildikleri görülmektedir.<sup>428</sup>

XIX. yüzyılda tutulan evkaf tahrir defterlerinde Alauddevle Bey Camii evkafına rastlanmamaktadır. Sadece camide cüz okuyacak olana tahsis edilmiş olan Ahi Mezrası'nın kayıtlı olduğu görülmektedir.<sup>429</sup> Maraş kazasının vakıflarını gösteren 1331/1913 tarihli bir irade kaydında ise onun adına vakıf kayıtlarına rastlanmamaktadır. Ancak Evkaf Nezareti'nin 1327/1909 tarihli bütçe kaydında camiin senelik bedelinin 3700 kuruş olduğu kayıtlıdır.<sup>430</sup>

425 BOA, *TTD*, nr. 419, s. 23-25, 42.

426 Yınanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 478, 487, 494, 544, 580.

427 BOA, *EV.HMH*, nr. 554, s. 8; BOA, *MAD*, nr. 4983, s. 2; BOA, *MAD*, nr. 1878, s. 2.

428 BOA, *Cevdet Evkaf*, nr. 4277.

429 BOA, *EV*, nr. 17024.

430 BOA, *İrade Evkaf*, nr. 7; Vamık Şükrü, *Evkaf-ı Ümem Tarihi*, c. III, s. 751.

### 3- Ümmet (Himmet) Baba Camii

Ceyhan mahallesinde bulunmaktadır. Alauddevle Bey tarafından 1500 yılından önceki yıllarda yaptırılmıştır. Ümmet Baba Zaviyesi'nin yine Alauddevle Bey tarafından 1496'da yaptırıldığı düşünülürse, caminin de bu tarihte yapıldığı kabul edilebilir.<sup>431</sup> Camiinin bulunduğu Ceyhan mahallesi, şehrin fethinden sonraki ilk tahrir esnasında, Ümmet Baba Zaviyesi,<sup>432</sup> İkinci tahrir kayıtlarında Ümmet Baba Camii,<sup>433</sup> 1563'de yapılan üçüncü tahrirde ise, Ümmet Baba Zaviyesi ve hatip Mahallesi adları ile kaydedilmiştir.<sup>434</sup> Bu adlardan da anlaşılacağı üzere mahalle, cami ve zaviyenin adını almıştır.

Ümmet Baba, Alauddevle Bey'in zamanında yaşamış bir din alimi idi. Kendisi hatipti. Kendisi adına yapılan cami ve zaviyede görev yapmaktaydı. Yaşadığı devrede Elbistan ve çevre illerde oldukça sevilen ve tanınan bir kimse olduğu, onun adına birçok yerde zaviye, cami ve benzeri vakıfların kurulmasından anlaşılmaktadır. Kendisi, halen kendi adını taşıyan camiin güneyine bitişik olan türbesinde medfundur. Alauddevle Bey onun adına bir cami ve zaviye kurarak vakıf gelirleri tahsis etmiştir.<sup>435</sup> Elbistan, Maraş, Anteb ve Adıyaman çevresinde onun adına mescid ve zaviyeler kurulmuş ve bunlara vakıf gelirleri tahsis edilmiştir.<sup>436</sup> Camiinin daha önce yıkılmış olan ahşap minaresi, 1955 yılında Necla Hanım'ın adına babası Hacı Mehmed Köksal tarafından yaptırılmıştır.<sup>437</sup>

Şehrin 1525'deki ilk tahriri esnasında aynı mahallede oturan Ahmed oğlu Hasan, camiin imamı idi.<sup>438</sup> 1124/1712'de Ümmet Baba Mescidi olarak geçen camiin imametini Zeynelabidin ve Şeyh Mehmed yapmaktaydı.<sup>439</sup> 10 C. 1290/ 5 Ağustos 1873 tarihli bir belgeye göre, Evkaf-ı Hümayun Nezareti'ne mülhak camiin imametine, 1/3 hisse ile Seyyid Mehmed Şerif ve Seyyid el- Hac Cemaleddin tayin edilmişlerdir.<sup>440</sup>

Alauddevle Bey'in 906/1500 tarihli vakfiyesine göre, Ümmet Baba Zaviyesi için Hatun Köyü ve aynı köydeki bir değirmen ile Kitz (Esen-

431 VA, VKD, nr. 590, s. 107.

432 BOA, TTD, nr. 402, s. 1037.

433 BOA, TTD, nr. 419, s. 8.

434 Yınanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 474.

435 VA, VKD, nr. 590, s. 107.

BOA, TTD, nr. 402, s. 1047; BOA, TTD, nr. 419, s. 45, 46, 69, 70; Yınanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 474, 479; BOA, MAD, nr. 4983, s. 4; Maraş Şer. Sic, nr. 234, s. 151, 152.

437 437 Yınanç, *Dulkadir*, s. 122, 123.

438 BOA, TTD, nr. 402, s. 1037.

439 BOA, İe. Ev, nr. 7619.

440 VA, ŞD, nr. 167, sıra nr. 1050.

ce) Köyü'nün yarısı vakfedilmiştir. Ancak bu vakıflardan camiye bir hisse ayrılıp ayrılmadığı belirtilmemiştir.<sup>441</sup>

Elbistan'ın fethinden sonra XVI. yüzyılda adı geçen vakıflara yenileri eklenmiştir. 1563 tarihinde yapılan tahrirde yukarıdaki vakıflar kaydedilmiş bu devrede Hatun Köyü'nün 2750 akçe, Kitez Köyü'nün 6787, 5 akçelik geliri olduğu kaydedilmiştir.<sup>442</sup> 1124/1712 yılında Hatun Köyü'nün camiin vakfından olduğu kaydedilmiş, bunun dışında camiye ait vakıflara yer verilmemiştir.<sup>443</sup> Ancak bu esnada camiin faaliyeti devam ettiğine göre, zaviye adına kayıtlı olan gelirlerden belli bir tahsisat aldığı muhakkaktır.

1100/1689 tarihli bir evkaf kayıt defterine göre, camiin vakıflarından olan Kitez Köyü'nün vakıf muhasebesi 1440 akçe idi.<sup>444</sup> Daha sonra 1105-1106/1694-1695'de bu miktarın 2880 akçeye ulaştığı görülmektedir.<sup>445</sup>

1276/1859'da Kitez Köyü'nün hasılatından 2800 kuruşu vakıf gelirlerini tasarruf edenler harcanmıştır.<sup>446</sup> Camii vakıfları, XX. yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir. Nitekim Evkaf Nezareti'nin 1327/1909 tarihli bütçesinde Himmət Baba Camii ve Zaviyesinin senelik bedelinin 2343 kuruş olduğu kaydedilmiştir.<sup>447</sup>

#### 4- Ali Bey Camii

Cami, Osmanlılar tarafından Dulkadirli Beyliği başına getirilen Ali Bey tarafından yaptırılmıştır. Camiinin yapılış tarihi bilinmemektedir. 906/1500 tarihli vakfiyesinde Alauddevle Bey'in, Elbistan'da bulunan Ali Bey Camii ve Buk'asına vakıflar tahsis ettiğine dair kayıtlar göz önünde tutulacak olursa, cami ve buk'anın zikredilen tarihten önce yapılmış olduğunu kabul etmek gerekiyor. Bu tarih ise, Ali Bey'in beylik yaptığı tarihten çok öncedir. Yapılan istinsahlar veya başka bir yolla Ali Bey'in yaptığı vakıfların Alauddevle Bey'in vakfiyesine kaydedilmiş olabileceği düşünülür ise, cami ve buk'anın Ali Bey'in beyliği zamanında yaptırılmış olduğu kabul edilebilir. Ancak bunu doğrulayacak herhangi bir bilgiye sahip değiliz.<sup>448</sup> Buna göre Ali Bey'in Alauddevle Bey zamanında ve onun yanında bulunduğu 1500'den önceki yıllarda bu eserini

441 VA, VKD, nr. 590, s. 107.

442 BOA, TTD, nr. 419, s. 45, 46, 69, 70; Yınanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 486.

443 BOA, İe. Ev, nr. 7619.

444 BOA, EV. HMMH, nr. 554, s. 8.

445 BOA, MAD, nr. 4983, s. 4; BOA, MAD, nr. 1878, s. 2.

446 BOA, EV, nr. 17024.

447 V. Şükrü, *Evkaf*, c. III, s. 751.

448 VA, VKD, Nr. 590, s. 107.



ve diğer eserlerini yaptırmış olduğu ortaya çıkmaktadır. Alauddevle Bey ise, Ali Bey'in yaptırmış olduğu bu eserleri tamir ettirmiş ve bunlara vakıf gelirleri tahsis etmiştir.<sup>449</sup>

Ali Bey Camii ve Buk'ası'nın yeri konusunda da bazı tartışmalar vardır. 1527 yılı tahriri esnasında Ali Bey Zaviyesi'nin Pınarbaşı (Yenice Mezra) Köyü'nde olduğu kaydedilmiş; buna karşılık yukarıda zikredilen vakfiyede, ilk üç tahrir kayıtlarında ve daha sonraki belgelerde Ali Bey Camii ve Buk'ası'nın Elbistan'da bulunduğu,<sup>450</sup> Ali Bey Zaviye'si'nin bulunduğu Pınarbaşı Köyü'nün ise, cami ve buk'anın vakıf gelirlerinden olduğu kaydedilmiştir.<sup>452</sup>

Ali Bey Camii'nin bugün yerinin dahi bilinmemesi dikkati çekmektedir. Camiin neden dolayı ortadan kalkmış olduğunu bilmek zordur. Ancak 1527 tarihli tahrir defterinde, camiin bir tarafının yanmış olduğu, kimsenin tasarrufunda bulunmadığı ve gelirin o esnada Pınarbaşı Zaviyesi'ne şeyh olanların tasarrufunda bulunduğu zikredilmesi, camiin inşasından bir süre sonra, ciddi bir şekilde tahrip olduğunu göstermektedir. Ancak sonraları onun vakıf gelirlerinden bahsedilmesi camiin yeniden tamir edildiğini akla getirmektedir.<sup>453</sup>

Camiin Elbistan'da kurulmuş olmasına karşılık bulunduğu mahalle ile ilgili herhangi bir kayda rastlamadık. Ancak o devirdeki mahallelerin ve camiin durumu düşünülürse, camiin o devirde Kablanlı adı ile bilinen mahallede kurulmuş olması muhtemeldir. Çünkü ilk tahrir esnasında küçük bir mahalle olan burasının, 1563 yılına kadar oldukça büyüdüğü ve Cami-i Cedid adını aldığı düşünüldüğünde, buraya yapılan iskanlar sonucu kalabalıklaşan mahallenin, daha önce yanmış olan Ali Bey Camii'nin tamir edilmesi sonucunda Cami-i Cedid adı ile tanınmaya başladığı söylenebilir.<sup>454</sup>

Camide görev yapanlarla ilgili olarak XVII. yüzyıla ait bir belgede 1119/1707'de Ali Efendi,<sup>455</sup> 1215/1800'de Seyyid Mehmed, 1216/1801'de onun oğlu Seyyid Mustafa<sup>456</sup> ve 1276/1860'da Ahmed'in Ali Bey Camii'n-

449 V. Şükrü, *Evkaf*, c. III, s. 748.

450 Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 477, 486, 488; BOA, İe. Ev, nr. 6900; BOA, C. Ev, nr. 23573, 11111, 10948, 11335, 13582.

451 BOA, *TTD*, nr. 419, s. 60.

452 BOA, İe. Ev, nr. 5047, 7364, 5552; BOA, Cevdet Evkaf, nr. 23573; BOA, C. Mf, nr. 7755.

453 BOA, *TTD*, nr. 419, s. 60.

454 BOA, *TTD*, nr. 402, s. 1040; BOA, *TTD*, nr. 419, s. 13; Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 475.

455 BOA, İe. Ev, nr. 6900.

456 BOA, Cevdet Evkaf, nr. 10948.

de imamlık yaptığı kaydedilmiştir. Bu sonuncu kaydın tutulduğu deftere göre, muhasebesi yapılan vakıflardan bazılarının yeri, vakfı, mutasarrıfı ve benzeri konularda belirsizlikler görülmesi üzerine, konu mahallinden sorularak vakıfların durumu yeniden tesit edilmiştir. Bu tespitin sonucuna göre, cami adına bir kayıt bulunmamakta, buna karşılık, Ali Bey ve Hoca Bağı Buk'ası adına kayıtlar bulunmaktadır.<sup>457</sup>

Ali Bey Camii'nin gelir kaynaklarına bakınca bunlardan en önemlilerinin Pınarbaşı (Yenice Mezra) Köyü olduğu anlaşılmaktadır. 1527 yılı tahrir kayıtlarında, *köy Ali Bey tarafından Pınarbaşı Zaviyesi'ne vakfedilmiştir* denilerek, tasarruf edildiği, buna karşılık asıl vakıf defterinde köyün Ali Bey Buk'ası ve Camii'ne vakıf olarak kayıtlı olduğu zikredilmiştir. Bunun nedeni ilk zamanlarda buk'a ve camiin tasarrufunun adı geçen zaviyeye şeyh olanlara verilmesi olsa gerektir. Çünkü yukarıda izah edildiği üzere, bu esnada cami ve buk'a faaliyette olmadığından, kimsenin de tasarrufunda bulunmadığından köyün gelirleri, köyde bulunan Ali Bey Zaviyesi'ne verilmeye başlanmıştır.<sup>458</sup>

Nitekim daha sonra cami ve buk'a tekrar faaliyete geçince vakıf defterindeki kayıt esas alınarak köyün geliri tekrar buk'a ve camiye verilmeye başlanmıştır. Köyün 1525'de geliri 960 akçe, 1527'de 770 akçe, 1563'de ise 950 akçe idi. Bu gelir adı geçen köyün cizye gelirinin yarısı idi.<sup>459</sup> Bir süre sonra vakfın cizye geliri 850 akçeye inmiş, bunların ödenmesinde zorluklar çıkarılmış, birkaç senede bir topluca ödenmeye başlanmıştır. Nitekim bazen cizye gelirlerinin ödenmesi geciktirilerek birkaç yılın toplamının bir defada ödendiği dikkati çekmektedir.<sup>460</sup> Ayrıca vakfın gelirlerinden maaş alanlara ödenen bu gelirin miri adına kaydedildiği olmuş,<sup>461</sup> bazen de hileli beratlar tertip edilerek görevlilerin elinden vazifeleri alınmaya çalışılmıştır. Bu durum ise birçok huzursuzlukların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.<sup>462</sup>

Pınarbaşı Köyü'nün cizye geliri dışında da Ali Bey Camii ve Buk'ası'nın zengin gelirleri vardı. Bunlar, Bab-ı Derb (Köprübaşı)'de iki, İldölek Köyünde bir olmak üzere toplam geliri 180 akçeyi bulan üç değirmen, Hoca İshak Yeri olarak bilinen ve otuz akçelik geliri olan arazi, Hoca Mihmad yeri olarak bilinen ve otuz akçelik geliri olan Abdurrahman Kethüda arazisidir. Bu sonuncusu, *Vakf-ı mescid-i Bey Ali* adı ile ka-

457 BOA, EV, nr. 17024.

458 BOA, TTD, nr. 419, s. 60.

459 BOA, TTD, nr. 419, s. 60; Yınanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 488.

460 BOA, İe.Ev, nr. 5047, 5552, 7354.

461 BOA, C. Mf, nr. 7755; BOA, Cevdet Evkaf, nr. 23573.

462 BOA, İe. Ev, nr. 6900; BOA, Cevdet Evkaf, nr. 11111.

yıtlı iken, diğer vakıflar, *vakf-ı Buk'a-ı Ali Bey maa Cami der nefsi-i Elbistan* şeklinde kaydedilmişlerdir.<sup>463</sup>

XVII. yüzyıl sonlarında tutulan evkaf kayıtlarından başlayarak bu XVI. yüzyıl tahrir kayıtlarından sonra tutulan evkaf defterlerinde caminin adı pek geçmemekte, daha çok Ali Bey ve Hoca bağı Buk'ası'nın adı zikredilmektedir.<sup>464</sup> 1276/1860 tarihli bir vakıf defterinde, Ali Bey Camii ve Hoca Bağı Vakfı'nın hasılatından 4500 kuruşluk kısmının buk'adar, müteveli ve sair mutasarrıflara harcandığı zikredilmiştir. Bu belgenin dışında bu yıllara ait belgelerde cami ile ilgili kayıtların yerine, Ali Bey ve Hoca Bağı Buk'asının adı zikredilmektedir. Ancak cami gelirin de bu gelirler içinde olduğu açıktır.<sup>465</sup> Bu devirde caminin ortadan kalkmış olması da mümkündür. Evkaf Nezaretî'nin 1327/1909 tarihli bütçesinde, caminin gelir getiren müsakkafatının dışında senelik bedelinin 1502 kuruş olduğu kayıtlıdır. Bu tarihte cami mevcut değildi, ama vakıf gelirleri halen devam etmekte idi.<sup>466</sup>

### 5- Bab-1 Derb (Köprübaşı) Mahallesi Camii

XVI. yüzyıl tahrir defterlerinde, Bab-1 Derb, Derb Kapı (Kale Kapısı) adı ile bilinen mahallede yapılmıştır. Bugün şehirde aynı adı taşıyan bir mahalle ve mescid yoktur. Cami muhtemelen şehrin kale kapısına yakın bir bölgede, bugün Köprübaşı Mahallesi adı ile tanınan mahallede idi.<sup>467</sup> 1527 yılındaki kayıtlara göre, şehir sınırında bulunan ve 80 akçelik geliri olan bir arazi parçası, caminin imamına ve müezzine vakfedilmiştir.<sup>468</sup> 1100/1689'da caminin yıllık geliri 360 akçe, <sup>469</sup> 1105/1694'de ise; günlük bir akçe, altı aylık 180 akçe idi.<sup>470</sup> Bu tarihten bir yıl sonra tutulan evkâf kayıt defterinde ise, caminin adı mevcut değildir.<sup>471</sup>

### 6- Ekmekçi (Boyacı) Mescidi

Hamza Habbâz ya da Boyacı Hamza adı ile bilinen bir zat tarafından kurulmuştur. Mescit, kurucusunun sıfatına binaen Ekmekçi veya Boyacı Mescidi adı ile tanınmıştır. Mescidin bulunduğu mahalle de aynı adla,

463 BOA, *TTD*, nr. 402, s. 1044; BOA, *TTD*, nr. 419, s. 28; Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 477, 479, 486.

464 BOA, *MAD*, nr. 4983, s. 3; BOA, *MAD*, nr. 1878, s. 2; BOA, *Cevdet Evkaf*, nr. 11111, 10948, 11335, 13582; BOA, *EV*, nr. 9580, s. 4-a.

465 BOA, *EV*, nr. 17024; BOA, *İe. Ev*, nr. 6900.

466 V.Şükrü, *Evkaf-ı Ümem Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi Eski Harfli Türkçe Yazmalar Bölümü, c. III, s. 751.

467 BA, *TTD*, nr. 998, s. 468; BA, *TTD*, nr. 402, s. 1039; Yinanç-Elibüyük, *a.g.e.*, c. II, s. 475; BA, *MAD*, nr. 4983, s. 3.

468 BA, *TTD*, nr. 419, s. 26.

469 BA, *EV. HMMH*, nr. 554, s. 8.

470 BA, *MAD*, nr. 4983.

471 Bkz. BA, *MAD*, nr. 1878.

yani Boyacı, Boyahane ya da Hamza Habbaz adları ile tanınmıştır.<sup>472</sup> Bu gün aynı adı taşıyan bir mescid ve mahalle mevcut değildir.<sup>473</sup>

Kayıtlara göre, Elbistan'da bulunan ve yıllık geliri 25 akçe olan Abdurrahman Kethüda arazisi, 1527 yılı tahrir kayıtlarında adı geçen arazi parçalarından; Piri, Piri'nin Kethudaları ve Ahmed Piri'nin tasarrufunda olan 4 zemin ve imam ve müezzinin tasarrufunda olan bir zemin parçası mescide vakfedilmiştir.<sup>474</sup>

### 7- Hacı İbrahim Mescidi

Elbistan'ın Osmanlılar tarafından fethinden sonra, şehrin 1525 yılında yapılan ilk tahriri esnasında tutulan defterde, bir mescide adını veren Hacı İbrahim ve evladı ile ilgili kayıtlar dikkati çekmektedir.<sup>475</sup> 1527 yılı tahririnde, Elbistan'da bulunan Hacı İbrahim Mescidi'nin vakıfları kaydedilmiştir.<sup>476</sup> O tarihte mescidin içinde bulunduğu mahalle, mescidin adını almış olacak ki, *Mahalle-i Hacı İbrahim nam-ı diğer Hacı Hasan* adı ile kaydedilmiştir.<sup>477</sup> 1563 yılında yapılan tahrir ve daha sonraki evkâf kayıtlarında ise, mescide ait her hangi bir bilgi yoktur.

Kayıtlara göre, her biri 50 akçe yıllık gelirli Avcı Yeri, Burç Ardı, Karagöz ve Hoca Sarım yeri adlı arazi parçaları mescide vakfedilmiş ve bunlardan son üçü mescidin imamının tasarrufuna verilmişti.<sup>478</sup> Mescidin vakıf gelirleri hakkında daha fazla bilgi yoktur. Sadece 1105/1694 tarihli bir kayıtta İbrahim *Zaviyesi* adı ile bir vakıf kaydı mevcuttur. Ancak bunun Hacı İbrahim ve onun mescidi ile ilgisinin olup olmadığı belli değildir.<sup>479</sup>

### 8- Hacı Mehmed Mescidi

1527 yılına ait tahrir kayıtları dışında camiinin adına rastlanmamaktadır. Bu kayıtlara göre, Elbistan'ın içinde inşa edilmiş olan camiinin, nehir kenarında 60 kile yıllık tahıl geliri olan bir arazisi vardı. Bu arazi parçası mescidin imamına ve müezzinine tahsis edilmişti.<sup>480</sup>

### 9- Kablanlı Mahallesi Mescidi

Aynı adla tanınan mahallede bulunmaktaydı 1527 yılına ait tahrir defterine göre, şehir sınırında 60 kilelik hasılatı olan bir arazi parçası bu mescidin vakfı idi. Bu arazi mescidin imamına ve müezzinine tahsis

472 BA, TTD, nr. 998, s. 468; BA, TTD, nr. 402, s. 1068; Yınanç-Elibüyük, *a.g.e.*, c. II, s. 479.

473 Yınanç, *a.g.e.*, s. 123.

474 BA, TTD, nr. 402, s. 1044; BA, TTD, nr. 419, s. 25, 28; Yınanç-Elibüyük, *a.g.e.*, c. II, s. 475.

475 BA, TTD, nr. 998, s. 537, 555.

476 BA, TTD, nr. 419, s. 26.

477 BA, TTD, nr. 419, s. 19.

478 BA, TTD, nr. 419, s. 26.

479 BA, MAD, nr. 4983, s. 5.

480 BA, TTD, nr. 419, s. 25.

edilmişti.<sup>481</sup> 1563 tahririnde camiin adı ve vakıfları ile ilgili herhangi bir kayıt tutulmamıştır. Ancak bu devirde mescidin bulunduğu mahallenin *Cami-i Cedid* adı ile tanınmaya başlandığı ve mahallenin oldukça kalabalıklaştığı dikkati çekmektedir.<sup>482</sup> Bu durumun muhtemelen mahallede yeni bir mescidin yapılması nedeni ile ortaya çıkmış olabilir. Muhtemelen bu cami, Ali Bey Camii'nin yeniden yapılması sonucunda ortaya çıkan cami olmalıdır.<sup>483</sup>

### 10- Kızılca (Oba) Mahallesi Mescidi

Sadece 1527 yılı tahrir kayıtları arasında bu mescidin adı geçmektedir. Kayıtlara göre, şehir sınırındaki bir arazi parçası mescidin imamının tasarrufuna verilmişti.<sup>484</sup>

### 11- Marabacı Mescidi

Elbistan'ın içinde kurulmuştur. Şehir sınırında bulunan bir arazi parçası mescide vakfedilmiştir. Bu vakfın 20 akçelik bağ öşrü ve 120 kilelik tahıl geliri olduğu kayıtlıdır.<sup>485</sup>

### 12- Tabbağhane Mescidi

Mescidin adı, sadece 1257 yılı tahrir kayıtları arasında bulunmaktadır. Bu tarihte mescidin yıllık yüz akçelik geliri olduğu kaydedilmiştir. Bu gelir şehir sınırında bulunan üç arazi parçasından elde edilmekte idi ve mescid imamının tasarrufuna verilmişti.<sup>486</sup>

## B - EĞİTİME YÖNELİK VAKIFLAR (MEDRESELER- BUK'ALAR)

### 1- Alauddevle Bey Medresesi

1492 tarihinden önceki yıllarda, Alauddevle Bey tarafından Elbistan'ın merkezinde inşa ettirilmiştir.<sup>487</sup> Medrese, çok erken bir tarihte tahrip olmuştur. Bu durumu, 1527 yılı tahririnde, *eser-i binadan hiçbir nesne kalmamıştır* şeklindeki bir ifade ile zikredilmiştir.<sup>488</sup> Ancak medresenin bir süre sonra tamir edilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim Şevval 1084/Ocak 1674 tarihli bir belgede zamanla harap ve muat-tal olan medresenin tamir ve termim edilmesi şartı ile Mevlâna Ahmed'e

481 BA, TTD, nr. 402, s. 1040; BA, TTD, nr. 419, s. 26.

482 Yinanç-Elibüyük, a.g.e, c. II, s. 475.

483 BA, TTD, nr. 402, s. 1040; Yinanç-Elibüyük, a.g.e, c. II, s. 475. Bkz. Ali Bey Camii ile ilgili kısım.

484 BA, TTD, nr. 419, s. 26.

485 BA, TTD, nr. 419, s. 25.

486 BA, TTD, nr. 419, s. 26.

487 BOA, MAD, nr. 3332, s. 47.

488 BOA, TTD, nr. 419, s. 24, 42.

verilmesi için 1087/1676'da emir çıkarılmıştır.<sup>489</sup> Bu tarihten sonra 1131/1719'da daha önce medresede müderrislik yapmakta olan Ahmed'in vefatı üzerine, Maraş eski müftüsü Elbistanî el-Hac Ali Efendi'nin oğlu Ali Efendi'nin onun yerine tayin edildiği görülmektedir.<sup>490</sup>

Alauddevle Bey, Elbistan'da yaptırmış olduğu bu medresesine vakıf gelirleri de tahsis etmiştir. 1492'de Gürün Köyü'nün malikane hissesinin yarısını Tatar bin el-Hac Ali'den satın almış, bu hissenin 2/3'nü medreseye vakfetmiştir. 1519 tarihli bir kayda göre, verilen tarihte bu hisseden medreseye düşen gelir miktarı 2000 akçe idi.<sup>491</sup>

906/1500 tarihli vakfiyeye göre, Alauddevle Bey, Ozan Öyüğü mezrasının yarısını, Derb (Köprü Başı)'de bir değirmeni ve Gürün Köyü malikane hissesinden medreseye tahsis edilen kısmını buranın müderrisine; Çoğluhan Köyündeki 4 değirmeni de müderris yardımcısına vakfetmiştir.<sup>492</sup>

Cenderiye Medresesi'ne ait olduğu kayıtlı olan Çoğluhan Köyü'ndeki değirmenlerden bir i de ilk üç tahrir esnasında Alauddevle Bey Medresesi adına kaydedilmiştir. 1563 yılı tahrir kayıtlarında bu medreseye ait Çoğluhan Köyü'ndeki değirmenlerin iki adet olduğu ve gelirlerinin 60 akçe olduğu kaydedilmiştir. Vakfiyede adı geçen Ozan Öyüğü Mezrası'nın yarısı ve Bab-ı Derb'deki değirmen, ilk üç tahrir esnasında aynı şekilde Alauddevle Bey Medresesi adına kaydedilmişlerdir. 1563 yılında, adı geçen değirmenin gelirinin 160 akçe olduğu kayıtlıdır. Aynı vakfiyede Sa'diye Medresesi (Cenderiye, Sa'diye Buk'ası)'ne kaydedilmiş olan Şeyhcuğaz Mezrası'nın yarı hissesi de ilk tahrirler esnasında Alauddevle Bey Medresesi adına kaydedilmiştir.<sup>493</sup> Daha sonraki yıllarda medreseye ve vakıflarına rastlanmaz. Ancak XVII. yüzyılda Alauddevle Bey Vakfı adı ile kaydedilmiş olan vakfın gelirleri içine bu medresenin gelirleri de dahil edilmiş olabilir.<sup>494</sup>

## 2- Hatuniye (Cenderiye, Alauddevle Bey) Medresesi

Medrese Alauddevle Bey tarafından, Candar Gazinin türbesine binaen, vasfı ve sınırları ile daha önceden Cenderiye adı ile şöhret bulmuş olan bir medrese tamir edilerek, buraya vakıflar tahsis edilmiş ve bir de müderris tayin edilmiştir. Bu medrese, Kızılca Oba Mahallesi'n-

489 BOA, *TTD*, nr. 419, s. 24, 42.

490 BOA, *İe. Ev*, nr. 7690

491 BOA, *MAD*, nr. 3332, s. 47.

492 VA, *VKD*, nr. 590, s. 107.

493 VA, *VKD*, nr. 590, s. 107; BOA, *TTD*, nr. 998, s. 481; BOA, *TTD*, nr. 419, s. 24, 42; Yinanç-

Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 477, 492, 511, 544.

494 BOA, *EV. HMMH*, nr. 554, s. 8; BOA, *MAD*, nr. 4983, s. 2; BOA, *MAD*, nr. 1878, s. 2.

de bulunmaktaydı. 906/1500 tarihli vakfiyeye göre medrese, Babaiye (Ümmet Baba) Zaviyesi'nin yakınında kurulmuş, Cenderiye ve Hatuniye adları ile tanınmıştır.<sup>495</sup> Medresenin yanında bulunan Selçuklu emiri Seyfeddin Ebubekir Candar'ın türbesi, Cumhuriyet devrinde tahrip edilmiştir. Medrese, Alauddevle Bey tarafından hanımı Şems Hatun adına yaptırılmış olması nedeni ile Hatuniye adı ile de tanınmıştır.

Cenderiye Medresesi, Alauddevle Bey Medresesi ve Sa'diye Medresesi'nin tek bir medreseye işaret ettiğine dair değerlendirmeler vardır. Ancak 906/1500 tarihli vakfiye ve ilk üç tahrir esnasında tutulmuş olan kayıtlar dikkate alınırca, bunlardan her birinin adına ayrı ayrı vakıflar yapıldığı ve aynı anda tutulan kayıtlar esnasında bu medreselerin ayrı ayrı isimlerle ele alındıkları görülmektedir. Bu durum da adı geçen müesseselerin birbirinden farklı vakıflar olduğunu göstermektedir.<sup>496</sup>

906/1500 tarihli vakfiyesine göre, Alauddevle Bey, Zillihan Köyü'nün mezarları, Hatuniye Medresesi yakınındaki arazinin bütünü, Maraba (Çatova) Köyü hububat gelirinden 8 ölçek, Elbistan Bezzazlarından elde edilen gelirden 25 eşrefi lira, Ekizce Köyü'nün cizyesi, Çoğluhan cizyesinden cüz okuyanlara ayrılan 1000 dirhemden geri kalan gelir ve aynı köydeki bir arazi parçasını bu medreseye vakfetmiş; medresede okuyanlar için de aynı köyde bulunan değirmenler ve Çoğluhan Nehri kenarında yapılan ekimden elde edilen gelirleri tahsis etmiştir.<sup>497</sup> 1563 yılında, medresenin vakfı olan Çoğluhan Köyü'nden 300 akçe, Ekizce Köyü'nden 200 akçe, Zillihan Mezrası'ndan, 990 akçe gelir elde edildiği kaydedilmiştir.<sup>498</sup> Daha sonraki devirlerde medresenin adı ve vakıfları ile ilgili yeterli bir bilgi yoktur. Ancak Evkaf Nezaretî'nin 1327/1909 tarihli bütçe kayıtlarında Hatuniye Medresesi'nin 188 kuruşluk yıllık bedele sahip olduğu kaydedilmiştir. Bu kayıtlardan anlaşıldığına göre, medrese mevcut olmadığı halde, vakıfları o tarihe kadar devam etmiştir.<sup>499</sup>

### 3- Cenderiye (Hatuniye, Sa'diye) Buk'ası

Buk'a, kendi adı ile tanınan medresenin yanında kurulmuştur. 1500

495 VA, VKD, nr. 590, s. 107; M.H. Yinanç, "Elbistan", s. 226, 227; Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 511, 538. Bu asrın başında Candar Gazi türbesinin kalıntılanna şahit olan görgü şahitlerine göre türbe, bu günkü belediye sarayı bahçesinin güney batı köşesi ile jandarma karakolunun arasında, muhtemelen yolun altındaydı. Türbenin Candar Gazi'nin oğlu Seyfeddin Kuş tarafından yaptırılmış olduğu iddia edilmektedir (Bkz. Bilgin, Elbistan, s. 29).

496 VA, VKD, nr. 590, s. 107; BOA, TTD, nr. 998, s. 481; BOA, TTD, nr. 419, s. 24, 25, 42; Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 477-479, 492, 511, 538, 544, 545.

497 VA, VKD, nr. 590, s. 107.

498 Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 511, 538.

499 V. Şükrü, *Evkaf*, c. III, s. 751.

yılından önceki yıllarda Alauddevle Bey tarafından buraya vakıflar tahsis edilmiştir. Cenderiye Medresesi, Alauddevle Bey Medresesi ve Sa'diye Buk'ası bir külliye oluşturmuş ayrı ayrı eserlerdir. Bu eserlerden üçünün de aynı külliyenin içerisinde yer almaları bir medresenin farklı isimlerle tanındığı görüşünün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak gerçeğin böyle olmadığı yine medreselerin değerlendirildiği bölümde zikredilmiştir.

Araştırmacıyı aldatabilecek bir durum da 1500 tarihli vakfiyede Sa'diye Medresesi (Buk'ası) adına kaydedilmiş olan vakıfların sonradan Cenderiye Buk'ası adına kaydedilmiş olmasıdır.<sup>500</sup> Ancak buk'aların aşağı yukarı bu günkü yüksek okul öncesi eğitim öğretim kurumları olduğu ve bazen bunlar için de medrese deyiminin kullanıldığı göz önünde tutulacak olursa, bir yanlışlığın olmadığı anlaşılacaktır.<sup>501</sup>

906/1500 tarihli Alauddevle Bey vakfiyesine göre, Kızılca Oba Arzisi ile mezarları buk'anın müderrisine tahsis edilmişti. Bunun dışında Şeyhcuğaz Mezrası ve Derb Kapı Mahallesi'nin en sonunda bulunan değirmenler de buk'aya vakfedilmiştir.<sup>502</sup> 1527 yılı tahriri esnasında şehrin mahallelerinden biri olarak gösterilen Kızılca Oba mevkiinin yanında bulunan bir arazi parçası, yine medresenin vakfı olarak kaydedilmiştir. Kayda göre, Haleb Yolu, adı geçen arazinin ortasından geçmekte ve şehrin mezarlarından bazıları arazinin içinde bulunmaktaydı. O zaman ki halkın ifadesine bakılırsa, anlaşmazlık konusu olan bu arazinin, Haleb Yolunun alt tarafında kalan kısmı vakıf, yolun üstünde kalan kısmı ise, otlak idi.<sup>503</sup> 1563 yılında bu arazi parçasının 571 akçelik geliri olduğu kaydedilmiştir.<sup>504</sup>

1527 tahriri esnasında, Şeyhcuğaz Mezrası'nın, toplam 60 kilelik hububat, 100 akçelik bağ ve bahçe gelirinin yarısının vakfa ait olduğu kaydedilmiştir.<sup>505</sup> Bu vakıflar dışında 1563 yılı tahrir defterinde, Çoğluhan Köyünde 200 akçe gelimli Sa'diye ve Elbistan Bezzazlarından elde edilen kıst vergisi de vakfa tahsis edilmişti.<sup>506</sup> Bu tarihten sonra, buk'anın adına rastlanmamaktadır. Bu durum vakıf gelirlerinin Alauddevle Bey Vakfı içine dahil edilmesi sonucunda ortaya çıkmış olabilir. Nitekim 1203/1789 tarihli bir belgeye göre, Alauddevle Bey Evkafı'nda buk'a

500 VA, VKD, nr. 590, s. 107.

501 Mehmed İbşirli, "Buk'a" md, *DİA*, İstanbul. 1992, c. VI, s. 386, 387.

502 VA, VKD, nr. 590, s. 107.

503 BOA, *TTD*, nr. 419, s. 24.

504 Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 479.

505 BOA, *TTD*, nr. 419, s. 24.

506 Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 478, 537, 538.



müderrişliği yapan Musa Efendi-zâde Seyyid Mehmed''in ölümü üzerine, oğlu Abdullah'ın aynı göreve tayin edildiği anlaşılmaktadır.<sup>507</sup> Evkaf Nezareti'nin 1327/1909 tarihli bütçesinde ise, vakfiyesindeki şekli ile, yani Sa'diye Medresesi ile kaydedilmiş olan bu buk'anın senelik bedelinin 188 kuruş olduğu belirtilmiştir. Bu kaydın yapıldığı esnada tabii ki, buk'a ya da medrese mevcut değildi, ancak vakıf meşrutasının halen devam ettiği anlaşılmaktadır.<sup>508</sup>

#### 4- Ali Bey (Hoca Bağı) Buk'ası

Buk'a, Dulkadirli Beyi Ali Bey tarafından yaptırılmıştır. Elbistan'ın merkezinde kurulmuş olan eserden bugüne kadar herhangi bir iz kalmamıştır. Yeri ile ilgili olarak Ali Bey Camii'nin ele alındığı kısımda değerlendirmeler yapılmıştı. Buk'a, yanında kurulmuş olan cami ile birlikte bir külliye haline getirilmiştir. Külliyenin ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Ali Bey Camii'nin ele alındığı kısımda izah edildiği üzere, buk'a ve camiye Alauddevle Bey'in vakıflar yapmış olması, külliyenin 1500 yılından önceki yıllarda yaptırılmış olduğunu göstermektedir.

906/1500 tarihli Alauddevle Bey Vakfiyesine göre, Elbistan'ın merkezinde bulunan Ali Bey Buk'ası ve Camii için Pınarbaşı (Yenice Mezra)

Köyü'nün cizye ve vergi geliri ile Özik ve Til (Akbayır) köylerinde bir değerirmen ve Elbistan'a bağlı İşhak Nehr adı ile bilinen mezra vakfedilmiştir.<sup>509</sup>

Ali Bey Buk'ası, yapılışından bir süre sonra, bakımsızlık ve ilgisizlik içinde kalmıştır. 1527 yılı tahriri esnasında, içinin otlarla doldurulmuş olduğu ve bu nedenle vakıflarının Pınarbaşı Köyü'nde faaliyette olan Ali Bey Zaviyesi'ne tahsis edilmiş olduğu kaydedilmiştir.<sup>510</sup> Buk'a, XVII. yüzyılın sonlarından itibaren, *Ali Bey ve Hoca Bağı Buk'ası* şeklinde kaydedilmeye başlanmıştır.<sup>511</sup>

Buk'anın görevlileri hakkında da bazı kayıtlara rastlanmaktadır. 1237/1821 tarihinde burada buk'adarlık yapmakta olan Tokuç-zâde Mehmed oğlu Mehmed Sabit'in ölümü üzerine, onun yerine oğlu Mustafa,<sup>512</sup> 1238/1823'de Abdurrahman oğlu Ramazan'ın ölümü üzerine, oğlu Seyyid Mehmed ve torunları,<sup>513</sup> 1250/1834'de müderriş Seyyid Ahmed

507 BOA, Cevdet Evkaf, nr. 28762.

508 V. Şükrü, *Evkaf*, c. III, s. 751.

509 VA, VKD, nr. 590, s. 107.

510 BOA, TTD, nr. 419, s. 60.

511 BOA, EV. HMMH, nr. 554, s. 8; BOA, MAD, nr. 4983, s. 3.

512 BOA, Cevdet Evkaf, nr. 11335.

513 BOA, Cevdet Evkaf, nr. 13582.

oğlu Seyyid Ömer'in ölümü üzerine, yerine oğulları ve torunlarının tayin edildiği kayıtlıdır.<sup>514</sup>

Buk'anın vakıf gelirleri, Ali Bey Camii'nin ele alındığı bölümde incelenmiş olduğu için burada tekrar edilmeyecektir. Ancak orada zikredilen vakıf gelirlerine ek olarak kaydedilmiş olan vakıflara işaret edilmesi yerinde olacaktır. Bu vakıflardan biri, daha önceleri cami adına kaydedilmiş iken, 1563 yılı tahriri esnasında Ali Bey Buk'ası'na kaydedilmiş olan 30 akçe gelirlili Hoca İshak arazisidir.<sup>515</sup> Daha sonraki yıllarda Ali Bey ve Hoca Bağ'ı adı ile tanınan buk'anın, 1100/1689'da yıllık 7200 akçe, 1105/1694'de de günlük 20 akçe hesabı ile, yıllık 720 akçelik geliri olduğu kaydedilmiştir.<sup>516</sup> Bu yıllarda buk'anın vakıflarından Pınarbaşı Köyü cizyesinin geliri ise, yıllık 850 akçe idi. Bu cizyenin ödenmesi ve vakfiyeti konusunda asırlar boyunca birçok anlaşmazlıklar çıktığı dikkati çekmektedir.<sup>517</sup> Buk'anın 1266-1271/1850-1855 yıllarına ait 5 yıllık toplam gelir gideri 20672 kuruştur. Giderleri, görevlilere maaş olarak ve muhasebe harcı olarak dağıtılmıştır.<sup>518</sup>

## C -SOSYAL VAKIFLAR (ZAVİYELER)

### 1- Ahmed Bey (Ebecik) Zaviyesi

9067/1500 tarihli Alauddevle Bey vakfiyesinde köy olarak kaydedilmiş olan Ebecik,<sup>519</sup> 1527 ve 1563'de Hatun Köyü'nün mezrası idi. Burada bulunan zaviye, esas itibarı ile Ahmed Bey Zaviyesi adını taşımakta idi. Ancak daha sonra, bulunduğu mezranın adı ile tanınmaya başlamıştır.<sup>520</sup> Zaviyenin kimin tarafından kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Alauddevle Bey, buraya vakıflar tahsis etmiştir. Ancak zaviye Ahmed Bey tarafından kurulmuş olabilir. Ahmed Bey'in, Elbistan'da kendisi adına tapulu arazileri vardı. Aynı zamanda kendisi Elbistan'ın Şehir Kethüdası idi ve Elbistan'da bir zürri vakfı da bulunmaktaydı.<sup>521</sup>

1500 tarihli Alauddevle Bey vakfiyesine göre, Hatun Köyünde bir değirmen ve bir ziraat arazisi, Elbistan Çarşısı'nda 10 dükkân ve Ebecik

514 BOA, Cevdet Evkaf, nr. 11111.

515 BOA, TTD, nr. 402, s. 1044; BOA, TTD, nr. 419, s. 28; Yinanç-Elbüyük, *Tahrir*, c. II, s. 477.

516 BOA, EV. HMM, nr. 554, s. 8; BOA, MAD, nr. 4983, s. 3.

517 BOA, İe. Ev, nr. 5552, 7364; BOA, C. Mf, nr. 7755; BOA, Cevdet Evkaf, nr. 23573.

518 BOA, EV, nr. 9580, s. 4-a.

519 VA, VKD, nr. 590, s. 108.

520 BOA, TTD, nr. 419, s. 45, 47.

521 BOA, TTD, nr. 402, s. 1037, 1044-1046.

Mezrası, Alaüddevle Bey tarafından zaviyeye vakfedilmiştir.<sup>522</sup>

1525 yılında, Hatun Köyüne bağlı Ebecik Mezrası ile birlikte, burada bulunan bir çiftlik, bir arazi parçası ve bir değirmen, zaviyenin vakfı olarak kaydedilmiştir. Ebecik'in Hatun Köyü'ne bağlı olması nedeni ile vakfiyesinde Ebecik'e ait gelirler direkt olarak Hatun Köyü'ne kaydedilmiştir. Ancak tahrirler esnasında bu gelirler ayrı ayrı gösterilmiştir. 1527 yılı tahriri esnasında, Ahmed Bey'in evladından olanlar, Ebecik Mezrası'nın dedeleri tarafından kendilerine vakfedilmiş, *vakf-ı evlad* olduğunu iddia ettiklerinden, davaları saltanat merkezine bildirilmiş ve çözümü istenmiştir.<sup>523</sup> 1563 yılı tahriri esnasında, yukarıda adı geçen vakıflar aynen zikredilmiştir. Bu vakıflardan çarşı içinde bulunan 12 adet dükkânın yıllık 720 akçe, Ebecik Mezrası'nın 400 akçe, Hatun Köyü'ndeki değirmenin 500 akçelik geliri vardı.<sup>524</sup> Daha sonraki yıllarda, zaviyenin vakıflarına işaret edilmeden sadece yıllık geliri zikredilmiştir. 1100-1106/1689-1695 yılları arasında tutulan evkaf defterlerinde, zaviyenin 1440 akçelik yıllık gelir giderinin olduğu kaydedilmiştir.<sup>525</sup> 1271-1273/1855-1857 yılları arasında toplam gelir gideri 862 kuruş idi. Bu tarihler arasında zaviyedarlara 646 kuruş 20 para, maaş olarak 172 kuruş 16 para, muhasebe harcı olarak 43 kuruş 04 para ödenmiştir.<sup>526</sup> 1276/1860'da ise, vakıf gelirlerinden görevlilere toplam 1075 kuruş ödeme yapılmıştır. Bu tarihlerde, 12 Ekim 1848 yılından beri Ahmed Hayati'nin zaviyede görev yapmakta olduğu kaydedilmiştir.<sup>527</sup> Evkaf Nezareti'nin 1327/1909 tarihli bütçesine göre, bu tarihte, vakfın senelik bedeli 188 kuruş idi.<sup>528</sup> 27 L. 1331/29 Eylül 1913 tarihli bir irade ile Ebecik Zaviyesi ile birlikte Maraş Sancağı'nda bulunan 15 zaviyenin, zamanın geçmesiyle harap olması, vakfiyelerindeki şartlara uyulamaması, yeniden

522 VA, VKD, nr. 590, s. 108.

523 VA, VKD, nr. 590, s. 108; BOA, TTD, nr. 419, s. 45-47; Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 487; BOA, İe. Ev, nr. 5679.

524 Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 478, 487.

525 BOA, EV. *HMH*, nr. 554, s. 9; BOA, *MAD*, nr. 4983.

526 BOA, EV, nr. 15721, s. 54-b.

527 BOA, EV, nr. 17024. Ahmed Hayati Efendi, Elbistan ulemasındandır. 1165/11752'de doğmuştur. Babası Elbistan müftüsü Ahmed Efendi'nin ölümü üzerine Elbistan'a müftü olmuştur. Bir müddet müftülük yaptıktan sonra, İstanbul'a giderek Ayasofya medresesi'nde müderrislik yapmaya başlamıştır. Bu esnada eski sadrazamlardan Yusuf Ziya Paşa'ya hocalık da yapmıştır. 1224/1809 tarihinde Saraybosna mevleviyetine ve iki sene sonra da Irak mevleviyetine tayin edilmiştir. Bağdat'ta iki sene kaldıktan sonra İstanbul'a dönerek uzlete çekilmiştir. 1299/1882'de vefat etmiştir. Bir çok eseri vardır. Oğlu Hayati-zâde Halil Şerif Efendi de kendisi gibi tanınmış ulemadandır (Bkz. Besim Atalay, *Maraş Tarihi Ve Coğrafyası*, İstanbul 1339, s. 155-157; *Maraş İl Yıllığı* 1973, s. 214, 215).

528 V. Şükrü, *Evkaf*, c. III, s. 747.

imar ve ihyalarının mümkün olmaması, aşar gelirinden ibaret olan cüzi gelirlerinin tahsisat kabilinden ve evkaf-ı gayr-i sahihadan olmaları nedeni ile gelirlerinin Maraş'daki bazı camilere tahsis edilmesi istenmiştir. Bu belgeye göre, zaviyenin daha önceden faaliyeti durmuş olduğundan kendisi adına kayıtlı olan geliri, Maraş'daki camilere tahsis edilmiştir.<sup>529</sup>

## 2- Cenderiye Zaviyesi

Elbistan'ın Kızılca Oba Mahallesi'nde kurulmuştur. Muhtemelen aynı adla tanınmış olan medresenin yanında bulunmaktaydı. Aynı adla tanınan medrese ve buk'ada olduğu gibi, zaviyede adını yakınında bulunan Candar Gazi türbesinden almıştır. Kimin tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir.

906/1500 tarihli Alauddevle Bey Vakfıyesi'nde ve ilk üç tahrir esnasında Cenderiye (Hatuniye) Medresesi ve Buk'ası adına Alauddevle Bey tarafından yapılmış olan vakıflar kaydedilmiştir. Ancak, XVII. yüzyılın ikinci yarısına gelinceye kadar evkaf defterlerinde ve daha önceki kayıtlarda Cenderiye Zaviyesi'ne ait herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Buna karşılık vakıf gelirlerinin ve yerinde daha önceden aynı ad ile hizmet vermiş eserlerin geçmişi nedeni ile zaviye, bu kısımda değerlendirilmiştir.

Elbistan'da bulunan Cenderiye Zaviyesi'nde zaviyedarlık yapmak üzere, 11 Muharrem 1089/5 Mart 1678 tarihinden itibaren Ali Efendi, 20 Zilkade 1090/23 Aralık 1679'dan itibaren kardeşi Hasan Efendi,<sup>530</sup> 14. B. 1157/23 Ağustos 1744'de tayin edilen Abdurrahman'ın 1176/1763'de ölümü üzerine, yerine oğlu Muhammed Efendi,<sup>531</sup> 1203/1788'de tayin edilen Musa Efendi- zâde Seyyid Mehmed Efendi'nin 1203/1789'da ölümü üzerine, yerine Seyyid Muhammed Efendi,<sup>532</sup> ve 1265-1279/1849-1862 tarihleri arasında ve bir süre sonrasına kadar *bâ şart-ı tedris* Seyyid Ahmed Hayati Efendi tayin edilmişlerdir.<sup>533</sup> Bu son kayıttan anlaşıldığı kadarı ile eskiden burada olan Cenderiye Buk'ası veya Medresesi'nin görevini, halen faaliyetine devam etmekte olan Cenderiye Zaviyesi yerine getirmekte idi.

Yukarıda izah edildiği üzere, XVII. yüzyılın ikinci yarısına kadar zaviye hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Bu yıllarda, Alauddevle Bey'e ait medreselerin faaliyetinin ortadan kalkması üzerine, aynı adlı zaviyenin faaliyette olması nedeni ile vakıf gelirleri buraya tahsis

529 BOA, İrade Evkaf, nr. 7.

530 BOA, İe. Ev. nr. 598.

531 BOA, Cevdet Evkaf, nr. 10246.

532 BOA, Cevdet Evkaf, nr. 28762.

533 BOA, EV, nr. 15721, s. 53-b; BOA, EV, nr. 17024.

edilmiş olması muhtemeldir. Çünkü ilk üç tahrirden sonraki kayıtlarda, Cenderiye adı ile bilinen medrese ve buk'anın adına pek rastlanmamakta, buna karşılık aynı adlı zaviyenin adı zikredilmektedir.

Cenderiye Zaviyesi'nin, 1100/1689 yıllarındaki yıllık gelir gideri 3240 akçe,<sup>534</sup> 1105-1106/1694-1695'de 2880 akçe,<sup>535</sup> 12661273/1850-1857 yılları arasında ise toplam muhasebesi 17853 kuruş idi. Bu tarihler arasında zaviyenin görevlilerine 13460 kuruş 30 para, maaş olarak 3513 kuruş 32 para, muhasebe harcı olarak da 878 kuruş 18 paralık harcama yapılmıştı.<sup>536</sup> 1276/1860 yılı hasılatından zaviyenin görevlilerine yapılan harcama ise 5600 kuruştur.<sup>537</sup> 1331/1913 tarihli bir irade ile, zaviye ile birlikte Maraş Sancağı'ndaki 15 zaviyenin aşardan ibaret olan cüzi gelirleri, zaviyelerin zamanla harap olması, yeniden imar ve ihyalarının mümkün olmaması ve benzeri sebeplerle gelirlerinin Maraş'daki bazı camilere tahsis edilmesi istenmiştir. Bu nedenle, zaviye adına toplanan 2482 kuruş, tahsis edilen camilere ödenmeye başlanmıştır.<sup>538</sup>

### 3- Ümmet (Himmet, Babaiye) Baba Zaviyesi

Elbistan'ın merkezinde aynı adı taşıyan camiin yakınında inşa edilmiş olan zaviyeden günümüze sadece temel duvarları kalmıştır. Zaviye, camiye göre, Dulkadiroğlu caddesinin doğu tarafındaki binaların arkasında bulunmaktaydı. Tahminen okunan kitabesine göre, Alauddevle Bey tarafından, 901/1494 tarihinde Ümmet Baba için yaptırılmıştır.<sup>539</sup> Bununla beraber, 906/1500 tarihli vakfiyesinde Ümmet Baba Zaviyesi ve Camiinin Alauddevle Bey tarafından inşa edildiği ve mezkûr tarihten önce tanzim edilen diğer bir vakfiyesinde de vakıflarının zikredilmiş

534 BOA, EV, *HMH*, nr. 554, s. 9.

535 BOA, *MAD*, nr. 4983, s. 5; BOA, *MAD*, nr. 1878, s. 3.

536 BOA, EV, nr. 15721, s. 53-b.

537 BOA, EV, nr. 17024.

538 BOA, İrade Evkaf, nr. 7.

539 *Kitabenin Arapça metni*: (Bkz. Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 133).

عمر هذه الزاوية الميمونة (ل) أمت بابا  
(أ سطنه) الله تعالى بغفرانه في أيام الملك العادل  
بنيته عمارته فيه عصر الملك العادل علاء الدولة  
(بن) سليمان شاه في سنة (٩٠١)

#### Tercümesi:

Bu uğurlu zaviye, Süleyman Şah oğlu Adil Melik Alauddevle'nin zamanında onun tarafından Ümmet Baba -Allah Ona rahmet etsin- için imar edilmiştir.

olduğu ifade edilmektedir. Bu ifade, zaviyenin tahminen okunmuş olan kitabesine ait tarihi, yani 901/1496 yılını doğrulamaktadır.<sup>540</sup>

Vakfiyesinde Babaiye Zaviyesi, bugün ise, Tekke adı ile anılan zaviyenin, halen Ceyhan Mahallesi'nde yıkıntıları bulunmaktadır. XVI. yüzyılda bu mahalle, Ümmet Baba Zaviyesi, Ümmet Baba Camii ve Hatib Mahallesi gibi adlarla tanınmaktaydı.<sup>541</sup> Belgelerde, Zaviye'de görev yapan şahıslarla ilgili bilgilere de rastlanmaktadır. 1173/1760 tarihli bir buyruğuya göre, zaviye Hacı Bektaş-ı Veli tarikatına meşruttu. Burada onun evladından olanlar görev yapmaktaydı. Zikredilen tarihte, Hacı Bektaş-ı Veli evladından Şeyh el-Hac Feyzullah Efendi burada seccade-nişinlik yapmaktaydı. Zaviyedar olarak da Zeynelabidin Efendi'nin ölümü üzerine, 1163/1750 yılında oğlu Seyyid Ahmed Efendi, nısf hisse ile tayin edilmiş; diğer hisseye sahip olan Hüseyin Efendi'nin vefat etmesi üzerine, görevi 1117/1760'da Seyyid Cemaleddin'e ve ulemadan İsmail Efendi'ye verilmişti.<sup>542</sup>

906/1500 tarihli vakfiyeye göre, zaviyenin şeyi için, Hatun Köyü, aynı köyde bulunan bir değirmen, Kitez Köyü'nün yarısı, Derb Kapı'daki değirmenlerin bir kısmının geliri ve aynı yerde bulunan boyacılardan elde edilen gelir, vakfa mütevellî olanların bilgisi dahilinde, şeyh tarafından, buraya gelen giden yolculara, misafirlere, alimlere, fakihlere ve Elbistan'da bulunan medreselerde öğrenim gören öğrencilere harcanmak üzere tahsis edilmişti.<sup>543</sup>

1527 tahririnde Hatun Köyü'nün tamamı, yine zaviye adına,<sup>544</sup> 1563 yılında ise, mescid ve zaviye adına kaydedilmiştir. Bu kaydın daha önce tutulmuş olan vakıf defterine binaen böyle kaydedildiği zikredilmiştir. Ayrıca bu tarihte, sadece köyün cizye gelirinin yarısının vakfa ayrıldığı, bu meblağın da 2750 akçe olduğu kayıtlıdır.<sup>545</sup> Gelir, 1525'de 9330 akçe; 1527'de, 7304 akçe idi. Bu durumdan dolayı, vakfa ayrılan gelirin sonradan oldukça azaltıldığı anlaşılmaktadır. Hatun Köyü, 1527 yılı tahriri esnasında, Yukarı Mezra adı ile ikinci defa ve bazı farklılıklarla kaydedilmiş, hasılatının 10198 akçe olduğu zikredilmiştir.<sup>546</sup>

Ümmet Baba Zaviyesi'nin önemli gelir kaynaklarından birisi olan

540 VA, VKD, nr. 590, s. 107; Yinanç, *Dulkadir*, s. 122, 133.

541 VA, VKD, nr. 590, s. 107; BOA, TTD, nr. 402, s. 1037, 1038; BOA, TTD, nr. 419, s. 8; Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 474.

542 BOA, Cevdet Evkaf, nr. 32170.

543 VA, VKD, nr. 590, s. 107.

544 BOA, TTD, nr. 419, s. 45.

545 Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 485-487.

546 BOA, TTD, nr. 419, s. 45, 46.

Kitiz Köyü, 1525 yılı tahririnde iki yerde kaydedilmiş, bunlardan, aslında tımara kaydedilene vakıf; vakıf olanı tımar olarak gösterilmiş, 1527 yılında bu durum düzeltilmiştir.<sup>547</sup> 1563 yılında köyün yıllık vakıf geliri 6787 akçe,<sup>548</sup> 1100- 1105/1689-1694 'de yıllık 1440 akçe,<sup>549</sup> 1106/1695' de ise, günlük 8 akçe üzerinden yıllık geliri 2880 akçe idi.<sup>550</sup> 1276/1860 yılında vakfın mutasarrıfı olan Mehmed Cemaleddin'e yıllık 2800 kuruş ödeme yapıldığı kaydedilmiş ise de, aynı defter kaydına göre, vakıflarda görülen tutarsızlıklar nedeni ile yeniden tespit edilen vakıf kayıtları arasında, Kitiz Köyü'nün adı zikredilmeden zaviye vakfının adı kaydedilmiştir.<sup>551</sup>

1500 tarihli Alauddevle Bey vakfiyesinde zaviyenin masraflarına tahsis edildiği bildirilen Derb Kapı'daki değirmenler, 1563'de beş adet idi. Yıllık toplam gelirleri ise, 225 akçe idi. Tahrirler esnasında, vakfiyede adı geçen Hatuniye Köyü'ndeki bir değirmen ile boyacıardan elde edilen vakıf gelirinden bahsedilmemiştir. Buna karşılık 100 akçelik geliri olan ve zaviyenin yanında bulunan bir arazi parçası vakıf olarak kaydedilmiştir.<sup>552</sup> Bu arazinin ise, 1100/1689 yılında 360 akçelik yıllık geliri vardı.<sup>553</sup>

Daha sonraki yıllarda vakıf gelirleri ayrı ayrı zikredilmemiştir. Ancak Kitiz Köyü'nün geliri, bir süre için vakıf gelirlerinden ayrı olarak kaydedilmiştir. Kitiz Köyü'nün dışında, zaviyenin 1100-1106/1689-1695 yılları arasındaki yıllık geliri 3600 akçe idi.<sup>554</sup> 1266-1273/1850-1857 tarihleri arasında ise, vakfın toplam gelir ve gideri 18285 kuruş idi. Giderlerin, 13784 kuruş 20 parası zaviyedarlara, 3600 kuruş 16 parası maaş olarak, 900 kuruş 0, 4 parası muhasebe harcı olarak harcanmıştı.<sup>555</sup> 1276/1860 yılında ise, vakfın gelirlerinden görevlilere 660 kuruşluk harcama yapılmıştı. Ancak bu kayıtların tutulduğu vakıf defterlerinde bazı tutarsızlıklar görülmesi üzerine, yeniden bazı tespitlerin yapıldığı dikkati çekmektedir.<sup>556</sup> Evkaf Nezareti'nin 1327/1909 tarihli bütçesine göre, o tarihte Ümmet Baba Camii ve Zaviyesi adına 2343 kuruşluk gelir kaydı vardı. Ancak aynı tarihte zaviyenin mevcut olmadığı bilinmektedir.<sup>557</sup>

547 BOA, *TTD*, nr. 419, s. 69, 70.

548 Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 524.

549 BOA, *EV. HMM*, nr. 554, s. 8; BOA, *MAD*, nr. 4983, s. 4.

550 BOA, *MAD*, nr. 1878, s. 2.

551 BOA, *EV*, nr. 17024.

552 Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 479.

553 BOA, *EV. HMM*, nr. 554, s. 9.

554 BOA, *EV. HMM*, nr. 554, s. 8; BOA, *MAD*, nr. 4983, s. 4; BOA, *MAD*, nr. 1878, s. 2.

555 BOA, *EV*, nr. 15721, s. 54-a.

556 BOA, *EV*, nr. 17024; BOA, *EV*, nr. 16762.

557 V.Şükrü, *Evkaf*, c. III, s. 747.

## **D -DİĞER HAYRİ VAKIFLAR**

### **1- Ahiler Dede (Ahi Evran) Vakfı**

Osmanlılar tarafından fethinden bir süre sonrasına kadar tarihte önemli bir rol oynamış olan Elbistan'da, esnaf teşkilatının, sanayi, maddi ve manevi gelişmenin öncüsü ve destekçisi olan Ahilik teşkilatının mevcut olduğunu gösteren vakıflar kurulmuştur. Bu vakıflar, *ehl-i sanayi ahi babalık vakfı*, *Ahi Evran Vakfı* ve *Ahiler Dede vakfı* gibi adlarla geçmektedir.<sup>558</sup> Ancak bu vakıflar hakkında ne yazık ki yeterli bilgi yoktur.

1527 yılı tahriri esnasında, biri Elbistan'ın dağ tarafında, üçü ova tarafındaki yolun kenarında olmak üzere, Ahi Evran adına dört arazi parçası kaydedilmiştir. Ancak bu arazilerin geliri ve adı geçen vakıfla bir ilgisinin olup olmadığına dair bir bilgi verilmemiştir.<sup>559</sup> 1100-1105/1689-1694 yılları arasında vakfın yıllık geliri 360 akçe,<sup>560</sup> 1106/1695'de ise, 1440 akçe idi.<sup>561</sup> Vakfa ait başka bir kayda rastlanmamıştır.

### **2- Alauddevle Bey Vakfı**

Alauddevle Bey tarafından babası Süleyman Bey'in ruhuna cüz okuyanların masraflarını karşılamak üzere kurulmuştur. Hurman (Yazıbelen) Nahiyesi'nde yıllık geliri 200 akçe olan Havuzlu Alan Mezrası, Süleyman Bey'in ruhuna cüz okuması şartıyla Mevlâna Ahmed bin Beydir adındaki şahsa, ondan sonra da onun neslinden gelecek olan salih evladına vakfedilmiştir. 1563'de Seyfeddinli Cemaati'nin yaylayıp ziraat ettikleri Mağaracık ve Mescid Üstü mezralarının hububat gelirinin 1/4'ü de yine Alauddevle Bey tarafından, Süleyman Bey'in ruhuna cüz okuyanlara vakfedilmiştir. Yukarıda verilen tarihte bu gelirin miktarı 311 akçe idi.<sup>562</sup>

### **3- Bektutiye (Kadı, Alauddevle Bey) Medresesi Vakfı**

Elbistan Kazası dahilinde bulunan birkaç köy ve mezra, Alauddevle Bey tarafından Maraş'da kurulan Bektutiye Medresesi'ne vakfedilmiştir. Bektutlu Cemaati buraya hizmet etmekle görevli olduklarından medreseye bu ad verilmiştir. İlk defa Süleyman Bey tarafından yaptırılmıştır. Alauddevle Bey de onararak vakıflar tahsis etmiştir. Medrese, Maraş'da bulunmasına karşılık, Elbistan'da vakıf akarı bulunduğundan burada kaydetmeyi uygun bulduk.

558 VA, YŞKED, nr. 426/249; 493/288/61; BA, EV. HMMH, nr. 554, s. 8.

559 BA, TTD, nr. 419, s. 25.

560 BA, EV. HMMH, nr. 554, s. 8; BA, MAD, nr. 4983, s. 4.

561 BA, MAD, nr. 1878, s. 2.

562 Yinanç-Elibüyük, a.g.e, c. II, s. 658, 659.



Alauddevle Bey, Bektutiye Medresesi'ne Elbistan'daki Güvercinlik Köyü ile Aynularus, Kilisecik ve Gülenli Dağı'ndaki Karapınar mezrasını vakfetmiştir. Daha önce, dedesi Nasırüddin bin Dulkadir tarafından kurulmuş olan, ancak daha sonra harap olan bu köyü ve mezraları ihya ederek çiftçiler yerleştirmiş, bunlara çift aletleri vermiş, vergilerini ve köylerin sınırlarını belirleyerek adı geçen medreseye vakfetmiştir. Medrese'nin başka vakıfları da vardır. Ancak Elbistan kazası dahilinde olmayan bu vakıflar inceleme konumuzun dışındadır.<sup>563</sup> 1525 yılında Güvercinlik köyünün 10014 akçe, 1563 yılında 12299 akçe geliri vardı. Aynı yılda Kilisecik Mezrası'nın geliri 500 akçe, Bektutlu Cemaati'nin geliri ise, 3000 akçe idi.<sup>564</sup>

#### 4- Resulullah (s. a.v)'ın Ruhü İçin Cüz Okunan Mescid Vakfı

Yukarıdaki başlığı, cüz okunan mescidin hüviyetinin zikredilmemesi nedeni ile, vakfın esas özelliğini göstermesi için koyduk. Vakıf, Alauddevle Bey tarafından kurulmuş ve cüz okumaları kaydı ile Mevlâna Hüsam'ın evlatlarına intikal etmesi şart koşulmuştur.<sup>565</sup> 1563 tarihli tahririne göre, toplam 360 akçe geliri olan Hurman (Yazıbelen) nahiyesine bağlı Sarız'ın İsmail Pınarı, Avan Deresi, Yassı Yurt, Alma Çukuru, Gön Çukuru ve Darı Deresi mezraları, Resulullah'ın ruhuna cüz okunan mescide ve cüz okuyana vakfedilmiştir. Cüz okuma görevi, Mevlana Hüsam'ın oğlu Mevlana Kasım'ın tasarrufunda idi.<sup>566</sup> 1712'de, adı geçen vakıflar aynen kaydedilmiştir.<sup>567</sup>

### III - ESHAB-I KEHF VAKIFLARI

#### A - ESHAB-I KEHF<sup>568</sup>

Her milletin tarihinde maddi ve manevi kahramanları vardır. İnsanlar bazen geçmişleri ile iftihar etmek için efsanevi kahramanlar uydurdukları gibi, bazen de var olan kahramanlarını mübalağalar ile büyüttükleri görülmüştür. Bunların yanında gerçek çehreleri gün yüzüne çıkmamış, eksik ya da yanlışlarla karışık olarak tanıtılmış kahramanlar da vardır. Eshab-ı Kehf de bu gruptan olsa gerektir.

Kelime anlamı itibariyle Türkçe'de mağara arkadaşları anlamına ge-

563 VA, VKD, nr. 590, s. 106; BA, VKF, nr. 9/7.

564 BA, TTD, nr. 998, s. 481; Yınanç-Elibüyük, a.g.e, c. II, s. 564, 584, 639.

565 VA, VKD, nr. 590, s. 107; VA, YŞKED, nr. 426/345.

566 Yınanç-Elibüyük, a.g.e, c. II, s. 664.

567 BA, İe. Ev, nr. 5679.

568 Bu kısmın kısa bir özeti daha önce tarafımızdan yayınlanmıştır. Bkz Yaşar Baş, "Afşin'de Eshab-ı Kehf Vakıfları", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, c. 7, Ankara 2002, s. 286-300.

len Eshab-ı Kehf, iki kelimedenden oluşan Arapça bir tamlamadır. Eshab kelimesi, sahip kelimesinin çoğuludur. Arkadaşlar anlamına gelmektedir. Kehf kelimesi ise, dağda bulunan geniş mağara anlamına gelmektedir. Bu kelimenin Türkçe karşılığı da in'dir. Şu hâlde Eshab-ı Kehf tamlaması, mağara arkadaşları, mağara yaranı ve mağara dostları anlamına gelmektedir. Terim olarak da zamanın idarecisinin zulmünden kaçarak bir mağaraya sığınan ve Kur'an'a göre, mağarada 309 yıl uyuyup, Allah'ın izni ile uyandıktan sonra, tekrar vefat eden inançlı gençleri ve köpeklerini ifade etmektedir. Bu terimin yüklendiği anlamlar, tarih boyunca Hıristiyan ve İslam dünyasında Eshab-ı Kehf konusunu canlı tutmuştur. Önemine binaen Kur'an'ın bir suresine de Kehf adı verilmiş ve sürenin on sekiz ayeti (9-26 arası)'nda Eshab-ı Kehf olayına yer verilmiştir.<sup>569</sup> Bu nedenle konuyu Hıristiyanlık ve İslamiyet açısından incelemek faydalı olacaktır.

Eshab-ı Kehf'in hayat hikayeleri, çeşitli kaynaklarda değişik şekillerde anlatılmaktadır. Ancak bu farklılık, esasta değil teferuattadır. Mesela bir kaynakta gençlerin devrin kralının akrabası oldukları kaydedilmekte iken, bir diğerinde kralın danışmanları oldukları görüşüne yer verilmektedir. Yine bir başka hikâyede ise, gençlerin şehrin ileri gelenlerinden oldukları ifade edilmektedir.<sup>570</sup> Bu nedenle mümkün olduğu kadar çok sayıda tarihçi ve müfessir tarafından nakledilen ve genel olarak Hıristiyanlarca da kabul edilen, Eshab-ı Kehf hikayesini burada esas alarak yeri geldikçe ayrı bölümlerde bazı farklılıklara da işaret edilecektir.

Eshab-ı Kehf hakkında anlatılan ve en çok kabul gören hikâyeye göre, Hz. İsa'dan sonra, Hıristiyanlar arasında hatalar çoğalmıştı. Özellikle krallar putlara tapar ve onlara kurban keser hale gelmişlerdi. Tabii olarak yöneticiler halkın da kendileri gibi yaşamalarını istiyorlardı. Bu kralardan biri olan Dakyanus, ülkesini dolaşarak halkı putlara tapmaya ve onlara kurban kesmeye zorluyordu. Halkın bir kısmı onun dediklerini yapıyor, bir kısmı da izzetle ölümü tercih ediyordu. Buna karşılık Dakyanus da öldürülenlerin cesetlerini kale kapılarına veya duvarlarına as-tırarak halka gözdağı veriyordu.<sup>571</sup>

Yukarıda zikredilen durumu gören Rum eşrafından birkaç genç ya

569 Mehmed Ayıntabî, *Tefsir-i Tıbyan*, Dersaadet 1321, c. III, s. 42; Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 100, İstanbul 1982, cV, s. 3224; Kamil Miras, *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi*, Ankara 1984, c. IX, s. 200; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerimin Türkçe Meal-i Alisi ve Tefsiri*, İstanbul Tarihsiz, c. IV, s. 1936; Hüseyin Aşık, *Ashab-ı Kehf*, İstanbul 1981, s. 11.

570 Geniş bilgi için bkz. İbni Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, Beyrut 1985, c. II, s. 103-107; Ayıntabî, *Tıbyan*, c. III, s. 42-52; Sümer, *Eshabü'l-Kehf*, s. 14 -22, 70-72.

571 İbni Kesir, *Bidaye*, c. II, s. 104, 105; Ayıntabî, *Tıbyan*, c. III, s. 43.

da başka bir rivayete göre, temiz kalpli birkaç kişi, bu yıllarda şiddetli bir korku ve hüznün içinde Allah'a ibadet ediyor ve şöyle dua ediyorlardı. Ey Rabbimiz! Bize tarafından rahmet ver ve bize şu durumumuzdan bir kurtuluş yolu hazırla.<sup>572</sup> Nihayet sıra bu temiz kalpli dindar insanlara geldi. Dakyanus'un adamları gençleri kralın huzuruna götürdüler. Kral bunlara hitaben, sizi, bu putlara kurban kesmekten ve onlara tapmaktan alıkoyan nedir? bu şehrin halkını kendinize neden örnek almıyorsunuz. Siz ya bu insanlar gibi ilahlarımıza kurban kesip onlara taparsınız ya da ölümü tercih edersiniz dedi. Gençlerden biri bu esnada kralın önünde ayağa kalkarak, Bizim Rabbimiz göklerin ve yerin rabbidir. Biz ondan başkasına ilah demeyiz. Yoksa hakikatten uzaklaşmış oluruz. Şu bizim kavmimiz Allah'tan başka tanrılar edindiler bari bu tanrılar konusunda açık bir delil getirselersiz ya, öyle ise, Allah hakkında yalan uydurandan daha zalim var mı? dedi.<sup>573</sup>

Bu sözlerden sonra kral, gençlerin biraz daha düşünmelerini isteyerek şehirden ayrıldı. Sonra birisi madem ki siz onlardan ve onların ilahlarından uzaklaştınız. O halde bir mağaraya sığınınız ki, Rabbiniz size rahmetini yaysın ve işinizde sizin için fayda ve kolaylık sağlasın dedi.<sup>574</sup> Gençler bu olay üzerine evlerine giderek bir miktar yiyecek oldular ve Bencilus Dağı'ndaki mağaraya sığındılar. Yolda giderken bir çoban ve köpeği de kendilerine katılarak o da mağaraya sığındı.

Gençler mağaraya yerleştikten sonra, sadece namaz, oruç, tespih ve tahmid ile meşgul olmaya başladılar. Nafakalarını ise, içlerinden Yemliha adlı genç temin ediyordu. Yemliha tebdil-i kıyafet ederek şehre gidiyor ve yiyeceklerle birlikte birtakım haberler de alarak mağaraya dönüyordu.<sup>575</sup>

Yemliha, şehre indiği bir gün, Dakyanus'un şehre döndüğünü ve halkı putlara kurban kesmeye zorladığını duydu. Bu durumu arkadaşlarına haber verdi. Gençler, Allah'a dua etmeye başladılar. Yemliha, arkadaşlarına hitaben, Ey kardeşler! Başlarınızı kaldırmayınız. Rabbinize itaat ve tevekkül ediniz dedi.

Arkadaşları da Rabbimiz! Bize tarafından rahmet ver ve bize şu durumdan bir kurtuluş yolu hazırla<sup>576</sup> diyerek dua etmeye başladılar. Daha sonra güneş batmak üzere idi ki, Allah onlara bir uyku verdi ve uyudular. Orada güneş doğduğu zaman mağaranın sağına meylederdi. Batar-

572 Kur'an XVIII/10.

573 Kur'an XVIII/14-15.

574 Kur'an XVIII/16.

575 Ayıntabî, *Tıbyan*, c. III, s. 43; Aşık, *Ashab*, s. 74 vd.

576 Kur'an, XVIII/10.

ken de yine bunlara dokunmadan batardı. Ayrıca uzun süre bir taraflarına yatmalarından dolayı, o tarafları ağrımazın diye, zaman zaman diğer taraflarına döndürülüyorlardı.<sup>577</sup> Bu arada gençlerin mağarada olduklarını haber alan Dakyanus, adamları ile birlikte mağaranın ağzına geldi. Ancak içlerine düşen bir korku ile mağaranın içine giremediler. Sadece içeride bulunanların ölmelerini sağlamak için, mağaranın ağzını taşlar ile ördürerek kapattırdılar. Bu esnada da yine şehrin ileri gelenlerinden olan, ancak Allah'a inandıklarını gizleyen iki kişi, gelecek nesillerin anlamları için, Eshab-ı Kehf'in durumunu bakır bir levhaya yazarak duvar tamamlanmadan önce mağaranın içine attılar.<sup>578</sup>

Dakyanus'dan sonra gelen krallar ve halk Allah inancını kabul etmişti. Ancak bu defa da öldükten sonra insanların ruh ve cesetleri ile birlikte dirilip dirilmeyecekleri konusunda anlaşmazlıklara düşmüşlerdi. İşte tam bu esnada, 309 yıldan beri uyumakta olan Eshab-ı Kehf de Allah tarafından uyandırılmışlardı. Uyanan gençler, hiçbir şeyden habersiz olarak normal uykularından uyanmış gibi, kalkıp namaza durdular. Daha sonra ne kadar uyduklarını birbirlerine sormaya başladılar. Ancak aralarında anlaşamayınca bu konuyu Allah'a havale ettiler.<sup>579</sup>

Yukarıdaki olaydan sonra, Eshab-ı Kehf, arkadaşları olan Yemliha'yı tekrar şehre gönderdiler Yemliha, halkın ve kralın tevhid dinini kabul ettiğini anlayınca kadar başından geçen birçok olaydan sonra, mağaraya geri döndü. Bu arada halk ve kral, bu durum insanların öldükten sonra dirileceğine en büyük delildir, diyerek mağaranın ağzına kadar geldiler. Halkın kendilerine doğru geldiklerini gören gençler, korkularından hemen ibadet etmeye başladılar. Ancak daha önce uyudukları yerlere yönelince vefat ettiler.<sup>580</sup>

Daha sonra mağaradan içeri girenler bakırdan bir sanduka bularak halkın huzurunda açtılar. Bu sandukadan, daha önce adı geçen bakır levha (rakim) çıkmıştı. Bunun üzerine şehrin hükümdarı, mağaranın ağzını tekrar ördürdü ve üzerine de bir ibadethane yaptırdı.<sup>581</sup>

Eshab-ı Kehf'in ne zaman yaşadığı konu ile ilgili eserlerde bir-

577 Kur'an, XVIII/11, 17, 18.

578 İbni Kesir, *Bidaye*, c. II, s. 106; Ayıntabî, *Tıbyan*, c. III, s. 44.

579 İbrahim Hazin Bağdadi, *Lübabü't-Tevil Fî Meaniyi't-Tenzil*, Mısır 1328, c. III, s. 188; Muhammed Emin, *Eshab-ı Kehf Ve Rakim*, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Tasnifi, nr. 4629; Ayıntabî, *Tıbyan*, c. III, s. 44.

580 Kur'an XVIII/17-19; Bağdadi, *Lübab*, c. III, s. 186 vd; İbni Kesir, *Bidaye*, c. II, s. 107; Ayıntabî, *Tıbyan*, c. III, s. 45, 46; Muhammed Emin, *Kehf*, s. 37.

581 Bağdadi, *Lübab*, c. III, s. 186 vd; Muhammed Emin, *Kehf*, s. 12 vd; Ayıntabî, *Tıbyan*, c. III, s. 45, 46.

çok tartışmaya sebep olmuştur. Bazı müellifler, Eshab-ı Kehf'in Hz. İsa (AS)'dan önce yaşadığını ve Hz. İsa'nın kavmine bunların hikayelerini anlattığını iddia etmektedirler. Ancak bu görüş fazla itibar görmemiştir.<sup>582</sup> Hâkim olan görüşe göre, bu gençler Hz. İsa'dan sonra yaşamışlardır. Hz. İsa'nın dinine mensup olan bir topluluk zamanla zalim bir hükümdar tarafından zorla dinin esaslarından uzaklaştırılmıştır. Bu hükümdarın ise, Dakyanus veya Dekyanus olduğu kesin gibidir. Ancak onun hüküm sürdüğü devrin kesin tarihi verilememektedir.<sup>583</sup>

Konu ile ilgili hikâye anlatılırken Eshab-ı Kehf'in yaşadığı zamanla ilgili olarak iki tarih üzerinde durulmuştur. Bir rivayete göre, M.S. 298 yılında uyuyan Eshab-ı Kehf, 150 yıl sonra, M.S. 448 senesinde uyanmışlardır. Diğer bir rivayete göre de 251'den 448'e kadar tam olarak 197 sene uyumuşlardır.<sup>584</sup> Görüldüğü üzere, burada iki tarih üzerinde durulmaktadır. Ancak Eshab-ı Kehf'in Hıristiyanlar tarafından ileri sürülen uyuma müddetleri ile ilgili fikirlerden ikisi de Kur'an'da zikredilen ve İslam alimleri tarafından nakledilen bilgilere uymamaktadır.

Kur'an'da Eshab-ı Kehf'in mağarada ne kadar kaldıkları üzerinde durulurken onlar mağaralarında 300 yıl kaldılar ve buna 9 yıl daha ilave etmişlerdir denmektedir.<sup>585</sup> Müfessirler bu ayeti tefsir ederken, güneş yılına göre, 300 yıl; kameri takvimine göre, 309 yıl uyuduklarının ifade edilmek istendiğine işaret etmişlerdir. Burada belirtilen sürenin beyan-ı ilahi olup olmadığı hususunda da müfessirler değişik fikirler ileri sürmüşlerdir. Bir fikre göre Kur'an, bunların mağarada 309 yıl kaldıklarını açıkça belirtmektedir.<sup>586</sup> Diğer bir fikre göre ise, Kur'an, burada bir süre belirtmemiş, bu hususta söylenen sözleri nakletmiştir. Hatta Allah'ın bu hususta son sözü kendine bıraktığına, bu nedenle de aynı ayette Allah ne kadar kaldıklarını daha iyi bilir dendiğine dikkat çekmişlerdir. Bu fikri savunanlar burada belirtilen sürenin mescid yapalım diyenlerin sözü olabileceği ihtimali üzerinde de durmuşlardır. Merhum Elmalılı Hamdi Yazır da yukarıdaki görüşleri naklettikten sonra; Nasara'nın müşrik Romalılara galebe ile meydana çıkmaları miladın 4. asrının başında vaki olduğuna göre, o zamana kadar 300 küsur sene durmuşlar demektir. Bu suretle, 309 bu müddeti açıklığa kavuşturmak için ifade edilmiştir... demektedir.<sup>587</sup> Buradan anlaşıldığına göre, Eshab-ı Kehf'in başından geçen

582 Taberi, *Tarihu'l-Ümem Ve'l-Müluk*, Kahire 1326, c. II, s. 7; Ayıntabî, *Tıbyan*, c. III, s. 42.

583 Yazır, *Kur'an Dili*, c. V, s. 3233; Bilmen, *Hukuk -i İslamiyye*, c. V, s. 1949.

584 Yazır, *Kur'an Dili*, c. V, s. 3233.

585 Kur'an XVIII/25.

586 Ayıntabî, *Tıbyan*, c. III, s. 52; Bilmen, *Hukuk -i İslamiyye*, c. IV, s. 1948, 1950.

587 Yazır, *Kur'an Dili*, c. v, s. 3243 vd.

olay, M.S. 2. yüzyılın başlarında meydana gelmiştir. Ancak bu hususta kesin tarih vermek mümkün değildir. Devrin hükümdarı Dakyanus'un krallık dönemi hususunda ise, değişik tarihler verilmektedir. Bu olayın tarihi olarak genelde 249-251 yılları gösterilmektedir. Bu tarih Hıristiyan kaynaklarına en azından mağaraya çekiliş tarihleri olarak uymaktadır. Ancak başlangıç tarihinin 250 kabul edilmesi ve 309 yıl orada kaldıkları kabul edildiği takdirde, uyanışları 559 yılına tevafuk etmektedir. Bu da diğer tarihi bilgilerle çelişmektedir. Çünkü, Eshab-ı Kehf'in uyandııkları zamanın hükümdarı Teyezosis'in 401-450'lili yıllarda krallık yaptığı bilinmektedir. Bu takdirde Hamdi Yazır'ın yaptığı tahmin doğrudur. Yani Eshab-ı Kehf'in 2. yüzyılın başlarında mağaraya çekilmiş olmaları ihtimali kuvvetlidir.<sup>588</sup>

Eshab-ı Kehf'in adları ve sayıları hakkında da çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Bir rivayete göre, bunların sayısı sekizdir, dokuzuncusu ise, köpekleri Kitmirdir. Bu rivayete göre, Eshab-ı Kehf'in isimleri; Mekselmina, Mahşelmina, Temliha (Yemliha), Mertunas, Keştunas, Bironos, Dimos, Kalos ve Kitmir (Köpekleri)dir.<sup>589</sup> İbn-i İshak'a göre de Eshab-ı Kehf'in sayıları sekizdir, dokuzuncusu köpekleridir. Bu müellif onların isimlerini: Mekselmina, Mahselmina, Yemliha, Martus, Kesutunis, Bironis, Resmunis, Batunis, Kalus şeklinde sıralamaktadır.<sup>590</sup>

Hız. Ali tarafından gelen bir rivayete göre, Eshab-ı Kehf'in sayıları yedi idi. Köpekleri ile sekiz adet oldukları bildirilmektedir. Bu rivayete Eshab-ı Kehf'in isimleri ve görevleri şöyle sıralanmaktadır. Yemliha, Mekselmina, Misliha, Mernuş, Debernuş, Şazenuş'dan ilk üçü hükümdarın sağ kol danışmanları; son üçü de sol kol danışmanları idiler. Bunların yanlarına aldıkları çobanın adı Kefeştatayyuş ve köpeğinin adı da Kitmir idi.<sup>591</sup> Abdullah bin Abbas tarafından gelen bir rivayete göre, Hız. Abdullah (r.a.), ayetteki, onlar hakkında bilgisi olan çok azdır kısmını okuduktan sonra, işte ben o az kişilerdenim demiş ve isim vermeden Eshab-ı Kehf'in yedi kişi olduklarını, sekizincisinin ise, köpekleri olduğunu belirtmiştir.<sup>592</sup>

Kanaatimizce ikinci rivayet daha isabetli görülmektedir. Zira meal ve tefsirlerde Kehf suresinin 22. ayetinde yedidir, sekizincisi köpekleridir ifadesinin Müslümanlar tarafından söylendiği belirtilmekte, hatta bizzat Hız. Muhammed (s. a.v.)'in, Hız. Cebrail'den bu sayıyı haber verdi-

588 Yazır, *Kur'an Dili*, c. V, s. 3243 vd.

589 Bağdadî, *Lübab*, c. III, s. 190; Aşık, *Ashab*, s. 16.

590 Taberi, *Tarih*, c. II, s. 5, 6.

591 Ayıntabî, *Tıbyan*, c. III, s. 51.

592 Taberi, *Tarih*, c. II, s. 5; İbni Kesir, *Bidaye*, c. II, s. 104.

ği belirtilmektedir.<sup>593</sup>

Eshab-ı Kehf'in yaşadığı şehir ve sığındıkları mağara ile ilgili olarak, olayın meydana gelmesinden bir süre sonrasında başlayan ihtilaflar günümüze kadar sürmüştür. Bunlardan sadece birinin doğru olduğu düşünülse, bu fikirlerde bir ayıklama yapmak gerektiği açıktır.

Eshab-ı Kehf mağarasının yeri ile ilgili fikirlerin uzayıp gitmesinin çeşitli sebepleri vardır. Kısaca özetlemek gerekirse, geçmişten günümüze kadar Eshab-ı Kehf mağarasının farklı yerlerde gösterilmesi, dini ve tarihi özelliği olan mağaraya halkın yakın olmak ve sahiplenmek isteği tarif edilen mağaraların biri birine benzemesi ve bazı hissi yaklaşımlar bu olaya neden olmaktadır. Esasen bu konu, tarihi ve dini özelliği itibarıyla yüzde yüz çözülecek olsa bile, sonuç olarak pek bir şey değişecek gibi değildir. İnsanların inancı, bu mağaraların kültürel birer miras oluşu, bir kısmının üzerinde tarihi eserlerin bulunması, bazı dini ve kültürel duygu ve ihtiyaçların buralarda giderilmesi, tarihi birer hatıra olmaları ve benzeri nedenlerle Eshab-ı Kehf mağarası olarak gösterilmekte olan yerler, buldukları devrin şartlarına göre, konumlarını devam ettirecekleri gibi, yerleri ile ilgili olarak ileri sürülen fikirlerin de devam edip gideceği muhakkaktır. Esasen Eshab-ı Kehf'in yerinin nerede olduğunu bilmek insanlar üzerine farz olsaydı. Allah onu kitabında mutlaka zikrederdi ifadesini kullanan İbn-i Kesir'in düşüncesi dikkate alınacak olur ise,<sup>594</sup> önemli olan şeyin Eshab-ı Kehf olayının tarihi ve dini yönünü değerlendirmek olduğu anlaşılacaktır.

Yukarıda belirtildiği üzere, dünyanın birçok ülkesinde Eshab-ı Kehf mağarasının bulunduğu iddia edilmektedir. Nitekim İspanya, Cezayir, Mısır, Ürdün, Şam, Afganistan ve Doğu Türkistan'ın da dahil bulunduğu 33 yerde Eshab-ı Kehf mağarasının bulunduğu bildirilmektedir. Yine buralarda bulunduğu bildirilen mağaralarda bulunan cesetlerin sayıları, mağaraların konumu ve üzerlerinde yapılan binalar ile ilgili olarak, bazı farklılıklarla beraber birbirinin benzeri olan iddialar ileri sürülmektedir.<sup>595</sup> Ancak Eshab-ı Kehf'in Tarsus'da ya da Afşin'de olduğunu bildiren tarihi kayıtlar ve buradaki mağaraların konumu yanında diğer fikirler çok zayıf kalmaktadır. Yani bu konuda asıl fikirler Afşin ve Tarsus üzerinde yoğunluk kazanmaktadır. Bu gerçeğe karşılık, Hıristiyanlar ye-

593 Miras, *Tecrid-i Sarih*, c. IX, s. 203; Fahri Gökcan, "Kur'an- Kerime Göre Eshab-ı Kehf Kısası", *Tayyib Oku Armağanı*, Ankara 1978, s. 131-146.

594 İbni Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, İstanbul 1985, c. V, s. 138; İbni Kesir, *Bidaye*, c. II, s. 105.

595 Ahmed Mustafa, *Tefsiru'l-Meraği*, Beyrut 1974, c. XV. s. 127; Yazır, *Kur'an Dili*, c. V, s. 3237; Luis Massignon, "Les Sept Dormants d'Ephese (Ahl al Kahf) en İslam et en Chretienne" *Revue des Etudes Islamiques*, Paris 1953, s. 70, 71.

di uyuyanlar dedikleri Eshab-ı Kehf'in Efes'te bulunduğu fikri üzerinde ısrar ederler. Hıristiyanlara göre, Efes'te bulunan Eshab-ı Kehf'in kalıntıları, buldukları yerden alınarak Marsilya'ya nakledilmiştir. Nakil esnasında kullanılan büyük taş sandık ise, Marsilya'daki Sent Viktor Kilisesindedir. 528'de Suriye piskoposu Jean de Serağ'ın bir hikâye şekline soktuğu bu destan, sonradan Greguar Dülos tarafından Süryanice'den Latince'ye tercüme ve teksir edilmiştir.<sup>596</sup>

Afşin ve Tarsus'daki mağaralar ile ilgili tartışmalar ise Müslümanlar tarafından kabul görmektedir. Bu tartışmalar; mağaraların konumu, Kur'an ayetlerine uygunluğu, buldukları dağın adı, üzerlerinde vakıf eserler kurulmuş olup olmamaları, buldukları şehirlerin eski adı ve tarihi geçmişi, bu merkezlerin hangisinin Eshab-ı Kehf'in köyü olduğu, kaynaklarda gösterilen yerin hangisi olup olmadığına dair başlıklar altında toplanmaktadır. Bu konu, ne yazık ki zaman zaman ilmi değeri olmayan hissi yaklaşımlarla da açıklanabilmektedir. Tabii bu başlıklar altında toplanabilecek olan tartışmalar, Eshab-ı Kehf'in bulunduğu yeri ortaya çıkarmak için yapılmaktadır. Ancak burada sadece esas konumuz olan Afşin'deki Eshab-ı Kehf mağarası ve üzerindeki vakıflar ile birkaç noktaya kısaca işaret edilerek geçilecektir.

Afşin'in bilinen en eski adı Arabissos ya da Arabsus şeklinde geçmektedir. Bu ad daha çok Bizanslılar ve Selçuklular döneminde kullanılmıştır. Ancak kesin olarak belirlenemeyen bir dönemden sonra Afşin, Efsus adı ile tanınmaya başlamıştır.<sup>597</sup> Bu dönemin Selçukluların son zamanlarına rastlaması muhtemeldir. Ad değişikliğinin nasıl bir etki ile gerçekleştiği bilinmemektedir. Kaynaklarda Eshab-ı Kehf'in köyünün Efsus adı ile tanıtılması ve Afşin'de bulunan mağaranın Eshab-ı Kehf'in mağarası olduğunun düşünülmesi nedeni ile bu ad verilmiş olabilir. Nitekim Selçuklular ve Dulkadirli zamanında buraya yapılan binalar ve vakıflar ile, onların bu bölgeye önem vermeleri bu durumu akla getirmektedir. Yalnız aynı dönemde Tarsus'daki mağara üzerine de vakıfların yapılmış olduğu dikkati çekmektedir.<sup>598</sup>

Üzerinde vakıflarla ilgili araştırmalar yaptığımız Tapu Tahrir Defterleri'nde Afşin'in adı Efsus ve Yarpuz adları ile kaydedilmiştir. Aynı defterlerde burada Eshab-ı Kehf'in makamı olduğu da kayıtlıdır.<sup>599</sup> Benzeri bilgiler, Osmanlı yıllıkları olan vilayet salnamelerinde de bulunmakta-

596 Yazır, *Kur'an Dili*, c. V, s. 3237; Faruk Sümer, *Eshabül-Kehf*, İstanbul, Tarihsiz, s. 23-24

597 Sümer, *Eshabül Kehf*, s. 3, 4.

598 Vamık Şükrü, *Tarih-i Evkaf-ı Ümem*, c. I, s. 857.

599 BOA, *TTD*, nr. 402, s. 1187, 1188; BOA, *TTD*, nr. 998, s. 480; Refet Yinanç-Mesut Elibüyük,

*Maraş Tahrir Defteri (1563)*, Ankara 1988, c. II, s. 638, 639.



dır.<sup>600</sup> Mesela Elbistan'ın ve Tarsus'un ayrı ayrı birer kaza merkezi olarak Haleb Vilayeti'ne bağlı olduğu yıllarda hazırlanan 1285/1868 tarihli vilayet salnamesinde, Efsus Nahiyesinde Eshab-1 Kehf'in... makam-1 alileri ve Tarsus civarında Eshab-1 Kehf'in... merakid-i şerifeleri vardır denilmektedir.<sup>601</sup> Konu ile ilgili benzer fikirler tarih ve tefsir kaynaklarında bir çok yönleri ile ele alınmıştır.<sup>602</sup> Ancak konumuzun sadece vakıflar ile ilgili olması ve bu kısma ayrılacak satırların azlığı nedeniyle araştırmamızın sınırlarını aşmamak için bu kadarını yeterli görerek Eshab-1 Kehf'in vakıfları ile ilgili kısma geçiyoruz.

## **B - ESHAB-I KEHF VAKIFLARI VE TARİHİ GELİŞİMİ**

### **1- Eshab-Kehf Vakıflarının Kuruluşu**

Etrafındaki temel kalıntıları ve diğer bazı işaretlere binaen, Eshab-1 Kehf mağarası üzerinde ve çevresinde ilk defa Bizanslılar tarafından dini mahiyette bazı eserlerin yapıldığı bilinmektedir.

Eshab-1 Kehf'in bulunduğu bölge, Selçukluların fethinden sonra da önemini korumuştur. Bizans devrinde olduğu gibi, bu dönemde de Eshab-1 Kehf mağarası çevresinde dini, sosyal ve eğitime yönelik vakıflar kurulmuş ve vakıf eserler inşa edilmiştir. Ancak bu gelişmelerden en önemlisi Selçukluların Maraş Emiri (Valisi) Nüsretüddin Hasan<sup>603</sup> tara-

600 *Haleb Vilayeti Salnamesi, 1285, s. 203, 231; 1302, s. 182; Adana Vilayeti Salnamesi, 1293, s. 140; 1308, s. 98;*

1318, s. 90.

601 *Haleb Vilayeti Salnamesi, 1285, s. 203, 231.*

602 Konu hakkında bilgi veren bir kaç kaynak için bkz. Taberi, *Tarih*, c. II, s. 4-10; Zemahşeri, *el-Keşşaf Fi Tefsiri'l-Kur'an*, c. I, Kahire 1318, s. 205; Fahreddin Razi, *Tefsiru'l-Kebir*, Tahran Tarihsiz, c. XXI, s. 103; Kadı Beyzavi, *Envaru't-Tenzil Ve Esraru't-Tevil*, İstanbul 1314, c. I, s. 7; Nesefi, *Medariku't-Tenzil Ve Hakaiku't-Tevil (Hazin Tefsirinin Kenarında)*, Kahire 1328, c. III, s. 193; İbrahim Hazin Bağdadi, *Lübab*, c. III, s. 190; Yakutu'l-Hamevi, *Mucemu'l-Buldan*, Kahire 1324, c. VI, s. 84-86, 305; Ferruh İsmail Efendi, *Tefsir-i Mevakib*, İstanbul 1321, c. III, s. 42-52; A.Mustafa Meraği, *Tefsir*, c. V, s. 118 vd.; Evliya Çelebi, *Seyahatname*, İstanbul 1935, cIX, s. 332; Yazır, *Kur'an Dili*, c. V, s. 3224 vd.

603 Nüsretüddin Hasan Bey, Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan'ın emirlerinden Hüsameddin Hasan Bey'in torunudur. Kılıçarslan Maraş ve Elbistan çevresini önemine binaen güvendiği emirlerinden olan Hüsameddin Hasan Bey'i buraya emir olarak tayin etmişti. Hüsameddin Hasan Bey'den sonra yerine oğlu İbrahim geçti. Daha sonra da onun oğlu Nüsretüddin Hasan Bey Elbistan ve Maraş bölgesinin emiri oldu. (M.H. Yınanç, "Maraş Emirleri", *TTEM*, XIV, (1330), c. VI, sy.83, s. 347). Nüsretüddin Hasan Bey, Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında mevki ve itibar sahibi oldu. Bir süre önce elden çıkmış olan bu bölgenin sultan tarafından yeniden fethi üzerine valiliğe tayin olunmuştu (Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993, s. 286). Maraş ve Elbistan bölgesi, Nüsretüddin Hasan Bey zamanında çok iyi idare ve imar olundu. 1211 yılında Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümü üzerine, Nüsretüddin Hasan Bey'in tavsiyesi ile İzzeddin Keykavus tahta oturdu. Nüsretüddin Hasan Bey, bu devrede nüfuzunu

fından gerçekleştirilmiştir. Nüsretüddin Hasan Bey, vakıf eserlerin ele alındığı bölümde görüleceği üzere, burada bir cami, bir kervansaray ve bir ribattan oluşan muazzam bir külliye inşa ettirmiş; kendisi ve zamanındaki Selçuklu Sultanı I. Alaaddin Keykubad tarafından, buraya vakıf gelirleri tahsis edilmiştir.<sup>604</sup>

Dulkadir Beyliği zamanında Eshab-ı Kehf vakıflarına dokunulmamıştır. Dulkadir Beylerinden Süleyman Bey, burada bir buk'a (zaviye, orta dereceli okul) yaptırmıştır. Alauddevle Bey ise, babasının yıkılmış olan buk'ası ile birlikte bazı ilave ve değişikliklerle buradaki kervansaray (medrese, misafirhane) ve mescidi tamir ettirerek yeniden faaliyete geçirmiş ve vakıf gelirleri tahsis etmiştir.<sup>605</sup> Mescidin önünde bulunan Çardak (küçük mescid) da vakıf eserlerin incelendiği kısımda izah edildiği üzere, Osmanlılar zamanında yaptırılmıştır.

## 2- Eshab-ı Kehf'de Kurulan Hayri Vakıflar

### a- Eshab-ı Kehf Camii

Yukarıda izah edildiği üzere cami, Selçuklular zamanında uzun süre Maraş Valiliği yapmış olan Nüsretüddin Hasan Bey tarafından, daha önce Eshab-ı Kehf mağarası üzerine kurulmuş olan bir Bizans kilisesinin kalıntıları üzerine inşa edilmiştir.<sup>606</sup> Camiin kapısı üzerinde Selçuklu Sultanı I. Alaaddin Keykubad ile Maraş emiri Nüsretüddin Hasan adına 630/1233 tarihli üç satırlık bir kitabe mevcuttur. Kitabe, mescidin 1320/1902 yılındaki tamiri esnasında duvarın içinde bulunmuş ve yeniden inşa edilen kapısının üzerine konulmuştur. Fakat Faruk Sümer'in

---

devam ettirdiği gibi Eshab-ı Kehf mağarası etrafında bulunan cami, kervansaray (medrese) ve ribat (zaviye)'i inşa ettirmiştir. Burayı ziyaret eden İbnü'l-Adim, Nüsretüddin Hasan Bey'in Eshab-ı Kehf'de önemli eserler yaptırdığını ve bu eserlerin harap olmaması, buraya gelen ziyaretçilerin ihtiyaçlarının karşılanması ve görevlilerin maaşlarının ödenmesi için, aynı şahıs tarafından atlas yazısı adı ile bilinen Afşin (Efsus) ovasındaki birçok köyü vakfettiğini bildirmektedir. Nüsretüddin Hasan Bey Sultan I. İzzeddin Keykavus'un halefi I. Alaaddin Keykubad zamanında da uzun müddet valilik yapmış, ancak Sultan Alaaddin Keykubad'ın siyasi nüfuzu olan emirleri öldürtme siyasetine binaen toplam 30 yıl kadar valilik yaptıktan sonra 631/1234 yılında öldürülmüştür. Cömertliği, asaleti ve ikramı ile kendisine karşı saygı duyulan bu zatın özellikle Eshab-ı Kehf çevresinde yaptırmış olduğu külliye geçirdiği birçok tamiratlarla birlikte varlığını bugüne kadar sürdürmüştür. (M.H. Yınanç, "Maraş Emirleri", *TTEM*, XV, (1341), c. VIII, sy.85, s. 91-93).

604 VA, VKD, nr. 590, s. 107; BOA, TTD, nr. 402, s. 1180.

605 VA, VKD, nr. 590, s. 107; BOA, VKF, nr. 9/7.

606 M.H. Yınanç, "Elbistan" md, *İA*, İstanbul 1993, c. IV, s. 226, 227; M.H. Yınanç, "Maraş Emirleri" *TTEM*, XV, c. VIII, sy.85, s. 91, 92; Refet Yınanç, "Eshab-ı Kehf Vakıfları" *VD*, Ankara 1988, sy.XX, s. 312.

de dikkati çektiği üzere, kitabede cami adı geçmemekte, inşa edilen şeyin bir ribat olduğu ifade edilmektedir. Ribatın tekke, zaviye, buk'a, sınırlı boylarında mücahitlerin kaldıkları uç karakolu ya da kervansaray anlamına geldiği ve burada bu vasıflara uyan başka bir yapı olmadığı göz önünde tutulursa, kitabenin Eshab-ı Kehf külliyesini oluşturan kervansaray (ribat, medrese), yani bu gün misafirhane olarak adlandırılan tesise ait olduğunu kabul etmek gerekiyor.<sup>607</sup> Konu medresenin incelendiği bölümde daha geniş olarak değerlendirilecektir. Ancak bu bilgiler ışığında ulaşılan sonuca göre, ilk yapılış tarihi bilinmeyen caminin Nüsretüddin Hasan tarafından ribat (zaviye, buk'a) ve kervansarayın yaptırıldığı yıllarda inşa edilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Alauddevle Bey de bu camii, 1500 yılından önceki yıllarda yeniden yaptırmıştır. Çünkü vakfiyesi 906/1500 tarihini taşımaktadır. Camiinin Alauddevle Bey'in hanımı olan Rüstem Bey'in kızı Şems Hatun tarafından ya da onun adına Alauddevle Bey tarafından yeniden yaptırılmış olması ihtimali daha kuvvetlidir. Camiinin yanında bulunan ve bu gün Çardak adı ile bilinen kısımda, onun adına yazılmış 905/Mart 1499 tarihli bir mescid kitabesi mevcuttur. Bu kitabe muhtemelen camiye aittir. Şems Hatun adına yaptırılan camiye Alauddevle Bey'de vakıflar tahsis etmiştir. Nitekim 906/1500 tarihli vakfiyede de ihya edilen eserin bir kubbe, başka bir yerde de mescid olduğu ifade edilmektedir. Bu ifadeler de camii göstermektedir.<sup>608</sup>

607 Sümer, *Eshabül Kehf*, s. 44. Bir heyetle birlikte 1947 yılında Eshab-ı Kehf külliyesinde yaptığı araştırmaları yayınlayan Tahsin Özgüç ve "Eshab-ı Kehf Vakıfları" adlı makalenin yazarı Refet Yınanç, camiinin kapısı üzerindeki kitabenin camiye ait olduğu ve üzerindeki 630/1233 tarihinin, camiinin yapılış tarihini gösterdiğini ileri sürmüşlerdir (Bkz. Tahsin Özgüç, "Elbistan Ovasındaki Tetkik Gezileri Ve Karahöyük Kazısı" *Belleten*, Ankara 1948, c. XII, sy.45, s. 229; R. Yınanç, "Eshab-ı Kehf Vakıfları", s. 312). Buna karşılık kitabenin cami duvarınının 1320/1902 yılındaki tamiri esnasında duvarın içinde bulunduğunu zikreden ve kitabeyi yayınlayan M.H. Yınanç onun camiye ait olduğuna dair herhangi bir bilgi vermemiştir. Ayrıca kitabenin üzerindeki kayıtlar onun açıkça bir kervansaray (ribat)'a ait olduğunu göstermektedir. Kervansarayın ise, cami ile ortak bir özelliği yoktur (bkz. M.H.Yınanç, "Maraş Emirleri" *TTEM*, XV, (1341) c. VIII, sy.85, s. 91-93). Bu durum ise, kitabenin kervansaraya ait olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

608 Kitabenin Arapça metni:

عَمَرَتْ هَذِهِ الْقَبَّةَ الشَّرِيفَةَ سَيِّدَةُ الْخَوَاتِينِ شَمْسُ خَاتُونِ بِنْتِ رَسْتَمٍ فِي أَيَّامِ  
دَوْلَةِ الْمَلِكِ الْعَادِلِ عِلَاءِ الدَّوْلَةِ بْنِ سَلِيمَانَ  
ذُو الْقَادِرِ عَدَّ نَصْرَهُ ... رَمَضَانَ سَنَةِ خَمْسَةَ وَتِسْعِمِائَةَ

Kitabenin tercümesi:

1- Bu kubbe (Mescid)'yi Süleyman oğlu, Adil Melik Alauddevle'nin idaresi zamanında hatunlar hatunu Rüstem kızı Şems Hatun yaptırdı.

2- Allah onun başarılarını artırsın ... Ramazan 905/ Mart 1499 (Kitabenin metni için bkz. R. Yınanç, "Eshab-ı Kehf Vakıfları", s. 312).

Yukarıdaki açıklamalardan sonra, Eshab-ı Kehf Camii'nin planı ve yapısı hakkında da bilgi vermek yerinde olacaktır. Eshab-ı Kehf Camii, aynı adla bilinen mağaranın hemen önüne yapılmıştır. Kaynaklarda ve araştırma eserlerin bir kısmında mescid olarak tanıtılan cami; daha sonraki tamirler nedeni ile harici şeklini değiştirmiş olmasına rağmen, içi ilk yapıldığı devre has yapı özelliğini hala korumakta ve Selçukluların ulu camileri tipini andıran bir plana sahip olduğunu göstermektedir. Mihrabın önündeki kubbe, şeklini değiştirmiş olmakla beraber, sütunlara dayanan kemerleri ilk hallerini korumaktadırlar. Ayrıca camiin mağaranın şekline uydurulmasındaki maharete ve onunla münasebetinde en küçük bir değişiklik dahi sezilmemektedir.<sup>609</sup> Eshab-ı Kehf külliyesini oluşturan diğer iki asli eserin kuzeyinde bulunan cami; esas cami bölümü ve kutsal mağara bölümünden oluşmaktadır. Camii bölümüne doğudaki bir kapıdan girilerek son cemaat mahalline gelinir. Burası üç mermer direk üzerine kurulmuştur. Direklerin ölçüleri birbirinden farklıdır ve daha eski bir yapıya aittirler. Yine bu bölümün ikisi kuzeyde, biri doğuda olmak üzere, üç geniş ve uzun penceresi vardır. Bölümün kemerleri ve tonoz kısmı tuğla ile örtülmüştür.

Camiin esas bölümünü oluşturan ikinci kısmı, yarım daire şeklindeki bir kubbe ile örtülüdür. Mihrabı, minberi ve duvarlarının kayda değer bir hususiyetleri yoktur. bu kısmın doğuya açılan üç penceresi vardır.

Camii ile ilgili bilgi verirken, onun bitişik olduğu mağara kısmını da cami ile birlikte değerlendirmek gerekir. Çünkü yukarıda ifade edildiği üzere, bu iki birimin birbirinin şekline uygunluğu ve birbiri ile olan münasebetleri nedeni ile bunları ayrı düşünmek imkânsız gibidir.

Eshab-ı Kehf'in makamını oluşturan mağara kısmı kutsal mağara ve önündeki ibadet yeri olmak üzere, iki kısma ayrılmıştır. Mağaranın batı yönündeki uç kısmında bir kaynak suyu vardır. Kaynağın dışında kalan mağara tarafı dörtgen şekindedir. Bu kısmın önünde ikinci bir bölüm vardır. Burası da dörtgen şekindedir. Burada da yine mağara kısmında bulunan bir ibadet yerine ulaşılır. İbadet yerinin kemer ve tonozları tuğla ile, duvarları ise, moloz taş ile inşa edilmiştir. Mağara tarafındaki duvarın üzerinde, halkın vaftiz taşı adını verdiği mermer bir mihrap bulunmaktadır. Burası Bizans devrinde kilise olarak kullanılır.

609 Özgüç, "Tetkik Gezileri", s. 229.

mıştır. Kuzeye açılan bir pencere ile aydınlatılması ve havalandırılması sağlanmıştır.<sup>610</sup> Tahrirler esnasında mağarada Kur'an okumakla görevli cüz han-ı türbe-i şerif olan kimselerden de bahsedilmektedir. 1527'de bu görevi Habib oğlu Abdullah'ın yaptığı kayıtlıdır.<sup>611</sup>

Tahrirler esnasında ve sonraki yıllarda camiin görevlileri hakkında da birkaç belgeye rastlamaktayız. 1525 yılında camiin hatibi Yusuf oğlu Mevlâna Taceddin; Müezzini Abdülaziz oğlu Mevlâna Ali idi.<sup>612</sup> 1527 yılında hatipliği Tahir Hacı oğlu Bum Hayır, müezzinliği Ahmed oğlu Ömer,<sup>613</sup> 1563'de ise, camiin hatipliğini Aydoğmuş oğlu Mevlana Ümet, imamlığını da kardeşi Ali Fakih yapmakta idiler.<sup>614</sup>

Vakfiyelerde ve tahrirler esnasında Eshab-ı Kehf Külliyesi'ni oluşturan tesislerin vakıfları hakkında da bilgi verilmektedir. Ancak bu bilgiler genellikle Eshab-ı Kehf vakfı adına kaydedilmiş, hangi tesisin hangi vakıf gelirine sahip olduğu ve hangi tesiste hangi görevlilerin hizmet ettiği tam bir açıklıkla kaydedilmemiş, her tesisin durumunun ayrı ayrı değerlendirilmesine yarayacak bilgi verilmemiştir. Mesela, 1525 yılına ait tahrir kaydında Çoban Pınarı denilen yerin mahsulünden cami müezzinine senede 75 akçe verildiği,<sup>615</sup> 1563 yılı tahririnde Efsus'un vakıf gelirinin yarısı ve Ağcasu (Aksu) Mezrası vakıf gelirinin Eshab-ı Kehf Camii ve Zaviyesi'ne ait olduğu zikredilmiştir.<sup>616</sup> Ancak bu kadarlık bilgi ile tüm gelirlerin hangi tesise ait olduğunu tespit etmek imkansızdır. Bu nedenle tesislerin gelirleri ayrı ayrı ele alınmadan Eshab-ı Kehf'in vakıf gelirleri bölümünde değerlendirilmiştir.

Eshab-ı Kehf Camii'nin 1100-1106/1689-1695 yılları arasındaki senelik bedeli, yani gelir gider durumu 12960 akçe idi.<sup>617</sup> XIX. yüzyıla ait kayıtlarda külliyei oluşturan tesislerin gelirleri ve sair durumu da yine topluca kaydedilmiş açıklayıcı bilgi verilmemiştir.

### *b- Eshab-ı Kehf Medresesi*

610 Sümer, *Eshabül Kehf*, s. 46; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, Ankara 1990, c. I-II, s. 176; Ahmet Firikçi, *Afşinin Kuruluşu Ve Gelişmesi*, Ankara, 1994, s. 28, 29.

611 BOA, *TTD*, nr. 419, s. 327; *Maras İl Yıllığı 1973*, s. 161, 162.

612 BOA, *TTD*, nr. 402, s. 1189.

613 BOA, *TTD*, nr. 419, s. 317, 327.

614 Yınanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 632.

615 BOA, *TTD*, nr. 402, s. 1180; BOA, *TTD*, nr. 998, s. 479.

616 Yınanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 630-632.

617 BOA, *EV. HMM*, nr. 554, s. 8; BOA, *MAD*, nr. 4983, s. 3; BOA, *MAD*, nr. 1878, s. 2.

Önceki kısımda izah edildiği üzere, Selçukluların Maraş Valisi Nusretüddin Hasan, Eshab-ı Khef makamının bulunduğu yerde, bir ribat, bir cami ve bir kervansaray (han medrese) yaptırmıştır.<sup>618</sup> Selçuklulardan sonra bölgede bir beylik kuran Dulkadir oğulları, Nusretüddin Hasan Bey'in vakıflarını yenileyerek tamir ettirmişler ve yeni tesisler ilave etmişlerdir.<sup>619</sup> Ancak Alauddevle Bey'in eskiden burada bulunan bir cami ve medrese ile daha önce babası Süleyman Bey'in aynı yerde yaptırmış olduğu Buk'a'yı yeniden tamir ederek faaliyete geçirmesi, külliye-nin günümüze kadar ayakta kalmasını sağlamıştır.<sup>620</sup> Nitekim bu gün de külliyyeden günümüze bir cami, bir ribat (zaviye, buk'a) ve kervansaray (ribat, medrese, misafirhane) kalmıştır. Aşağıda ve ilgili bölümlerde de izah edileceği üzere, bu eserler Alauddevle Bey'in 906/1500 tarihli vakfiyesinde ihya ettiğini bildirdiği buk'a, medrese ve mescide karşılık gelmektedir.<sup>621</sup>

Alauddevle Bey'in tamir ettiği medresenin yeri ve tarihi bilinmediğine<sup>622</sup> şu anda mevcut olan kervansarayın değişik yapı özelliği ile handan ziyade medreseyi andırıldığına ve medrese olarak kullanılmış olabileceğine dair fikirler ileri sürülmüştür.<sup>623</sup>

906/1500 ve 916/1510 tarihli vakfiyelerine göre, Alauddevle Bey, burada bir buk'a bir mescid ve bir medreseyi yeniden ihya ederek bu tesislere vakıf gelirleri tahsis etmiştir.<sup>624</sup> Medrese de külliye-nin diğer tesisleri ile birlikte vakfa dahildir. Külliye-nin diğer tesisleri ayakta durduğuna göre, çok özel bir gelişmenin haricinde, medresenin de yıkılmamış olması gerekiyor. Çünkü vakfa dahil olan medresenin diğer tesislerle birlikte korunacağı ve ihtiyaca cevap verir halde tutulacağı muhakkaktır. Tarihi bilgiler ve mevcut durum da bunu doğrular niteliktedir. Mesela, elimizdeki birkaç belgeye göre medrese, 1077-1258/1666-1842 yılları arasında ve bu tarihlerden bir süre sonrasına kadar faaliyette olduğu bilinmektedir.<sup>625</sup>

Medresenin uzun süre faaliyette olduğu tespit edildikten sonra, bu

618 M.H.Yinanç, "Elbistan" md, *İA*, c. IV, s. 226, 227.

619 R.Yinanç, "Eshab-ı Khef Vakıfları" s. 314.

620 VA, VKD, nr. 590, s. 107.

621 VA, VKD, nr. 590, s. 107.

622 Bkz. R.Yinanç, "Eshab-ı Khef Vakıfları" s. 313.

623 Mahmud Akok-Tahsin Özgüç, "Afşin Yakınındaki Eshab-ı Khef Heyeti" *Yıllık Araştırmalar Dergisi*, (1957), c. II, s. 76-79.

624 VA, VKD, nr. 590, s. 107; BOA, VKF, nr. 9/7.

625 BOA, İe. Ev, nr. 226, 1489, 7776; Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 631-633; VA, ŞD, nr. 167, sıra nr. 1842; R.Yinanç, "Eshab-ı Khef Vakıfları", s. 314-318.

defa onun nerede olduğu düşünülebilir. Yukarıdaki bilgiler göz önünde tutulacak olursa, medresenin burada şu anda mevcut olan tesislerden birisi olması gerekiyor. Eshab-ı Kehf Camii'nin ele alındığı kısımda izah edildiği üzere, bu tesislerden medrese olmaya en elverişli olanı ise, bazı kaynaklarda kervansaray (ribat, han) olarak gösterilen ve şu anda misafirhane olarak bilinen kısım olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durumda, medresenin yerinin belli olmadığına dair fikirlere de cevap verilmiş olmaktadır.

Medresenin misafirhane olarak bilinen kervansarayda faaliyet gösterdiğine dair birçok işaretler vardır. Camiin ele alındığı bölümde, kapısı üzerinde bulunan kitabenin esas olarak bir ribat (kervansaray)'a ait olduğu izah edilmişti. Bu durumda kitabenin, şu andaki misafirhane-ye ait olduğunun kabul edilmesi gerekmektedir. Külliye'nin tarihi seyri ve mevcut durumu da böyle bir sonucu ortaya çıkarmaktadır. Bu sonuca göre, medrese, kitabede de ifade edildiği üzere, ilk defa 630/1233 tarihinde yaptırılmıştır.<sup>626</sup> Alauddevle Bey ise, 1500'lü yıllardan önce burayı bazı ilavelerle tamir ederek faaliyete geçirmiştir. Çünkü vakfiyesi 906/1500 yılına aittir.<sup>627</sup>

Tarihi bilgiler ve şu anda misafirhane olarak bilinen tesisin özelliği göz önünde tutulacak olursa, bu eserin ilk defa 630/1233 yılında Maraş valisi Nüsretüddin Hasan tarafından, gelen geçen yolcuları ağırlamak üzere, bir kervansaray olarak inşa edildiği,<sup>628</sup> Alauddevle Bey'in de vakfiyesindeki ifadesi ile, burayı yeniden ihya ettiği, yani bazı ilave ve değişikliklerle tamir ederek faaliyete geçirdiği anlaşılmaktadır. An-

626 Kitabenin Arapça metni:

أمر بعمارة هذه الرباط في أيام السلطان علاء الدنيا والدين  
أبو الفتح كيقباد بن كيخسرو ناصر أمير المؤمنين على أمر ملك الأمراء  
نصرة الدين حسن بن إبراهيم أعز الله أنصاره في سنة ثلاثين ستمائة

Tercümesi:

- 1- Bu ribatın inşası dinin ve dünyanı yücesi büyük sultan,
- 2- Müminlerin emirinin yardımcısı Keyhüsrev oğlu Keykubad'ın Beylerbeyi
- 3- İbrahim oğlu Nüsretüddin Hasan -Allah onun başarılarını artırsın- 'ın emri üzerine 630/1233 yılında yapıldı (Kitabenin metni için bkz. M.H. Yınanç, "Maraş Emirleri" *TTEM*, XV, (1341), c. VIII, sy.85, s. 93; Sümer, *Eshabül Kehf*, s. 44).

627 M.H. Yınanç, "Maraş Emirleri" *TTEM*, XV, (1341), c. VIII, sy.85, s. 93; Turan, *Selçuklular*, s. 286; Aslanapa, *Türk Sanatı*, c. I-II, s. 282

628 VA, *VKD*, nr. 590, s. 107; M. Fatih Müderrisoğlu, "Afşin Eshab-ı Kehf Külliyesi Hanı", (Haziran 1991) sy.X, s. 15.

cak bu ilave sonucunda eser tam olarak eski özelliğini kaybetmemiştir. Ama hem bir kervansaray hem de bir medresenin organlarını barındıran bir yapı görünümünü almıştır. Nitekim Tahsin Özgüç ve Mahmut Akok da kervansarayın bir handan ziyade bir medreseyi andırdığını, eserin anayola sapa bir yere, dini maksatla yani mukaddes mahalli aileleri ile ziyaret edip orada bir müddet kalan insanların ikametine tahsis edilmiş bir anıt olduğunu, planı ile Selçuklu kervansaraylarından ayrıldığını, kendine has yeni bir tipi temsil ettiğini ileri sürmüşlerdir.<sup>629</sup> Refet Yinanç da bu duruma binaen kervansarayın medrese olarak kullanılmış olabileceğini ileri sürmekle doğru bir tespitte bulunmuştur.<sup>630</sup> Osman Turan ise, kervansarayı ribat olarak adlandırmakla 630/1233 tarihli kitabeye uygun bir tespitte bulunmuştur.<sup>631</sup> Bu duruma göre, Alauddevle Bey, ribatı tamir ederek medrese halinde kullanılacak bir hale getirmiştir. Ancak eserin eskiden kervansaray olarak kullanıldığını gösteren bazı izler silinmemiştir. Burasının medrese olarak kullanıldığını gösteren 1079/1668 tarihli bir buyrulda, medresenin müderrisi Hüseyin'in görevini terk etmesi üzerine, öğrencilerin de medreseyi terk ettiği ve medresenin sahipsiz kalması nedeni ile gündün güne tahrib edildiği, yıkılmaya yüz tuttuğu ve misafirlerin de burayı mesken olarak kullanmaya başladıkları ifade edilmektedir.

Medrese (Kervansaray), yapısı ve planı ile yolculara ve idarecilerine mahsus revaksız odaları, tonozları, kemerler, küçük kapıları, yapı tekniği, açık bir avlu etrafındaki dikdörtgen planı ve hanın sağ tarafı boyunca uzanan ahır ile Selçuklu kervansaraylarından ayrılan bir yapı özelliğini göstermektedir. Medrese'de hayvanlar için bir ahırın bulunması da eskiden ahırları olan kervansarayın, Alauddevle Bey tarafından bir medrese haline getirilmesi neticesinde eski yapıdan bir kısmının aynen bırakılmış olduğundan kaynaklanmaktadır.<sup>632</sup>

1947 öncesi pek harap bir durumda olduğu söylenen medrese (han, misafirhane), bu tarihte tamir edilirken taç kapısı yeniden yapılmıştır. Taç kapının çerçevesinde süslemelerin bulunmaması bu husus ile ilgilidir. Kapı girişinin sağında bir oda vardır. Bu adadan L şeklinde kapalı ve geniş ayrı bir bölmeye girilir. Bazı araştırmacılar burasının bir ahır olduğunu iddia etmişlerdir. Sağda bulunan bir kapıdan da başka bir odaya girilir. Giriş avluya açılır burada karşılıklı eyvan ve odalar görülür. Girişin tam karşısında da bir eyvan vardır. Bu eyvandan bir kapı ile sağ ve solda-

629 Akok-Özgüç, "Eshab-ı Kehf Heyeti", s. 76-79.

630 R. Yinanç, "Eshab-ı Kehf Vakıfları", s. 313.

631 Turan, *Selçuklular*, s. 286.

632 Özgüç, "Tetkik Gezileri", s. 223; Akok-Özgüç, "Eshab-ı Kehf Heyeti", s. 79; Sümer, *Eshabül Kehf*, s. 48.



ki odalara girilir. Araştırmacıların ahır dedikleri kısma gelince, burası uzun bir tonozla örtülüdür ve kemerler ile altı kısma ayrılmıştır. Doğu tarafına düşen duvarlarda üç büyük çıkıntı vardır. Yapının bütünü kesme taşlarla yapılmıştır.<sup>633</sup>

Belgelerde medresede görev yapanlar hakkında da bazı bilgiler verilmiştir. 1525’de Hasan oğlu Mevlâna Alaaddin,<sup>634</sup> 1527’de Hacı Sadık oğlu Mevlâna Şemseddin,<sup>635</sup> 1563’de ise, Abdülaziz oğlu Mevlâna Ali Fakih, Muhyiddin oğlu Yakub Halife ve kardeşi Yusuf’un Eshab-ı Kefh Medresesi’nde müderrislik yapmakta idiler. Bu tarihte buk’a da faaliyette idi. Ancak bu müderrislerin hangisi buk’a da görev yaptığı kaydedilmemiştir.<sup>636</sup> 1079/1668 yılı öncesinde ise, Hüseyin adlı birisi burada müderrislik yapmaktaydı. Ancak görevi bırakarak bulunduğu yeri terk etmesi nedeni ile yerine ulemadan Ali Efendi tayin edilmiştir.<sup>637</sup> 1145-1166/1732-1753 yılları esnasında medresenin müderrisleri Mehmed Zeki ve Ahmed idi.<sup>638</sup> Bu göreve 19 Rebiulevvel 1238/4 Aralık 1822’de Mehmed Vehbi, 17 R 1258/28 Mayıs 1842’de Seyyid Mehmed ve Seyyid Ali efendiler tayin edilmişlerdir.<sup>639</sup>

Medresenin görevlilerine ve gelirlerine zaman zaman müdahaleler yapıldığı dikkati çekmektedir. 1080/1669’da müderrislik yapan Ali Efendi’ye medresenin eski müderrisi Hüseyin’in müdahalesi<sup>640</sup> ve 1137/1724’de medresenin vakfından olan Parsama köyünün malikane hissesinin gelirini tasarruf eden vakfın mütevellisi Osman’a yapılan müdahale bunlardan ikisidir.<sup>641</sup>

Asırlar boyunca hayatiyetini sürdüren medresenin zaman zaman tamir edildiği bilinmektedir. Ancak bu konu kaynaklarda yeterli bir şekilde ele alınmadığından külliyenin tarihi gelişiminin genel olarak değerlendirildiği bölümde incelenmiştir.

Vakfın gelir gider durumu cami ve zaviyede olduğu gibi, Eshab-ı Kefh

633 Sümer, *Eshabül Kefh*, s. 48, Aslanapa, *Türk Sanatı*, c. I-II, s. 281; Müderrisoğlu, “Eshab-ı Kefh”, s. 13-15.

634 BOA, *TTD*, nr. 402, s. 1189.

635 BOA, *TTD*, nr. 419, s. 316.

636 Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 630.

637 Belgelerden anlaşıldığına göre, Ali Efendi ilim ve fazilet sahibi biri idi. Kendi ifadesine göre, hariç medreselerinden birine tayin edilmesini beklerken 7 Za. 1079/8 Nisan 1669 tarihli Rusus-ı Humayun emri ile Eshab-ı Kefh Medresesi müderrisliğine tayin olunmuştur. Ancak daha sonra müderrislik derecesi *musula-i sahn’a* çıkarılarak Maraş Müftülüğünü de birlikte yapmak üzere, Maraş’da bulunan Taş Medrese ve Şaziye Medreseleri’nin müderrisliğine tayin olunmuştur (bkz. BOA, İe. Tvc, nr. 357; BOA, İe. Ev, nr. 226, 1083).

638 Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 631, 632; R.Yinanç, “Eshab-ı Kefh Vakıfları”, s. 315-318.

639 VA, *ŞD*, nr. 167, sıra nr. 1842.

640 BOA, İe. Ev, nr. 1489.

641 BOA, İe. Ev, nr. 7776.

Vakfı içinde topluca gösterilmiştir. Ancak medreseye ait olan vakıflardan bazıları adı ile belirtilerek diğerlerinden ayrılmıştır. 906/1500 tarihli vakfiyeye göre, Alauddevle Bey, Eshab-ı Kehf medresesi müderrisi için üç bin dirhem gümüş para, yılda sekiz ölçek buğday, müderris yardımcısına, üç bin dirhem gümüş para, müderrisin harap evini tamir etmek için dört bin dirhem gümüş, Harabiye Emirliği'nden her sene sekiz ölçek tahıl ve müderris yardımcısı için bin dirhem para vakfetmiştir.<sup>642</sup> 4 Zilka-de 1082/3 Mart 1672 tarihli bir buyruğuya göre, Eshab-ı Kehf Zaviyesi ve Buk'ası'nın yarım hisselik gelirini medresenin müderrisi Ali Efendi, diğer yarısını da hizmetkarlar kullanmaktaydılar.<sup>643</sup> Medresenin vakıflarından biri de Kayseri'nin Koramaz nahiyesine bağlı Parsama köyünün malikane hissesidir. Bu hisseyi tasarruf eden müderrislerden Mehmed Zeki ve Ahmed'in; vakfın diğer hisselerini de ellerine geçirmek istemeleri sebebi ile anlaşmazlıklar çıkmıştır.<sup>644</sup> Şahruh Bey'in vakfiyesine göre, Parsama Köyü malikane hissesinin yarısı, medresenin müderrisleri, talebeleri ve sair ihtiyaçları için vakfedilmiştir.<sup>645</sup>

#### c - Eshab-ı Kehf Zaviyesi

Eshab-ı Kehf Camii ile bu günkü misafirhane arasında bulunmaktadır. Kapısının girişi üzerindeki kitabede eserin, ilk defa Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykavus zamanında Maraş Valisi Nüsretüddin Hasan Bey tarafından, 612/1215 tarihinde bir ribatu (zaviye, buk'a, kervansaray)'l- mübarek olarak yaptırıldığı kayıtlıdır.<sup>646</sup> Bazı araştırmacılar kitabe-

642 VA, VKD, nr. 590, s. 107; Ayrıca bkz. R. Yınanç, "Eshab-ı Kehf Vakıfları", s. 314.

643 BOA, İe. Ev, nr. 226.

644 Yınanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 631, 632; BOA, İe. Ev, nr. 7776.

645 V. Şükrü, *Evkaf*, c. III, s. 753.

646 Kitabenin Arapça Metni:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مِنْ أَمْنٍ بِاللَّهِ  
وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاتِ أَمْرَ بَعْمَارَةِ هَذِهِ الرِّبَاطِ الْمُبَارِكِ  
فِي أَيَّامِ السُّلْطَانِ الْغَالِبِ شَاهِنشَاهِ الْأَعْظَمِ مَالِكِ الرِّقَابِ الْأُمِّ  
سَيِّدِ السُّلْطَانِينَ الْعَرَبِ وَالْعَجْمِ عَدُوِّ الدُّنْيَا وَالِدِينَ أَبُو الْفَتْحِ كِيَاوَسَ  
بْنَ كِيَخْسَرُو بَرَهَانَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ الْأَمِيرِ الْأَسْبَهْسَلَارِ الْأَجَلِّ الْكَبِيرِ  
الْعَالِمِ الْعَادِلِ نَصْرَهُ اللَّهُ الْمَحْتَاجِ إِلَى رَحْمَةِ اللَّهِ أَبُو عَلِيٍّ الْحَسَنِ  
بْنَ إِبْرَاهِيمِ السُّلْطَانِي فِي التَّارِيخِ شَهْرِ رَمَضَانَ سَنَةِ اثْنَيْ عَشَرَ وَسِتْمِائَةَ

(Bkz. M.H. Yınanç, "Maraş Emirleri" s. 92, 93; Sümer, *Eshabül Kehf*, s. 42, 43). Tercümesi:

1- Rahman ve rahim olan Allah'ın adı ile. Allah'ın mesicidlerini, sadece Allah'a, Ahiret gününe inanan ve namaz kılanlar yaparlar.

ye uygun olarak eseri; çile hane, ribat<sup>647</sup> ve Ribatu'l-mübarek<sup>648</sup> şeklinde tanımlamışlardır. Bu ifade ise, eserin ilk yapıldığı Selçuklular döneminde uç gazilerinin, mücahitlerin ve dervişlerin sınır boylarında ikamet ve ibadet ettikleri uç karakolu, müstahkem mevki ve zaviye anlamına gelmektedir.<sup>649</sup> Ancak özellikle Dulkadir Beyliği'nin son döneminden itibaren ribatların askeri önemi azalarak içlerinde dervişlerin ve tarikat erbabının barındığı dini ve sosyal görünümü ağırlık kazanan yapılar haline gelmişlerdir. Ayrıca benzeri eserler için, ribat terimi yerine buk'a ve daha sonra da zaviye teriminin kullanılması tercih edilmiştir. Bu ifadeler ise, birbirine yakın anlamları taşımaktadırlar.<sup>650</sup>

Yukarıdaki bilgiler göz önünde tutulacak olursa, bugün zaviye olarak bilinen eser kendisinin yerinde inşa edilmiş olan eski binanın kalıntıları üzerine kurulan buk'anın devamı olmalıdır. Çünkü 906/1500 tarihli vakfiyesine göre, Alauddevle Bey, babası Süleyman Bey'in Eshab-ı Kehf'deki buk'ası ile birlikte, aynı yerdeki bir medrese ve bir mescidi tamir ederek faaliyete geçirmiştir.<sup>651</sup> Bu üç eserden medrese ve mescidin yeri ve kimliği bilindiğine göre, buk'ada bu gün zaviye olarak adlandırılan bina olmalıdır. Belirtilen tarihlerde buk'a kelimesinin zaviye ya da orta dereceli okul anlamına kullanılmış olması da bu fikri desteklemektedir. Hatta Eshab-ı Kehf Zaviyesi ile ilgili Osmanlı belgelerinde de buk'a ve zaviye kelimesinin birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Mesela, 1563 tarihli tahrir kayıtlarından birinde Eshab-ı Kehf Buk'ası ve Camii Vakfı'ndan bahsedilmektedir. Halbuki her ikisi de aynı vakfı göstermektedir. Ancak buk'anın özellikle Osmanlı'nın ilk zamanlarında hem zaviye hem de düşük dereceli medrese ya da bu günkü karşılığı ile ilk okul ve üniversite arasında kalan eğitim müessesesi yerine kullanıldığı da bilinmektedir.<sup>652</sup> Nitekim 1563 yılı tahriri esnasında cami, medrese ve zaviyenin faaliyette olduğu bir esnada buk'anın da ayrıca kaydedildi-

---

2- Bu Ribat (Zaviye) 'ın yapılmasını, Galib Sultan Büyük Şehinşah, milletlerin sahibi, Arab ve Acem sultanlarının efendisi, dünyanın ve dinin kudreti,

3- Emiru'l-müminin bürhanı, büyük, bilgili, adil kumandanı -Allah'ın yardımına ve rahmetine muhtaç- Sultana tabi İbrahim Ebu Ali el-Hasan emretti,

4-612 Ramazan/Aralık 1215'de tamamlandı.

647 647 M.H.Yınanç, "Maraş Emirleri" s. 92; M.H.Yınanç, "Elbistan", *İA*, c. IV, s. 226, 227.

648 Turan, *Selçuklular*, s. 286, 311.

649 Georges Marçais, "Ribat", *İA*, İstanbul 1993, c. IX, s. 734-738.

650 Mehmed İbşirli, "Buk'a" *DİA*, İstanbul 1992, c. VI, s. 386, 387.

651 VA, VKD, nr. 590, s. 107.

652 Yınanç-Elbüyük, *Tahrir*, c. II, s. 629-632; İbşirli, "Buk'a", s. 386, 387.

ği ve Eshab-ı Khef merkezinde görevli olan müderrislerin sayısının üç çıktığı görülmektedir.<sup>653</sup> Bu gelişme, Eshab-ı Khef’de ikamet edenlerin sayısının artmasına binaen, zaviye kısmında veya medresenin bir bölümünde yukarıdaki çerçeve içinde kalan derslerin verilmeye başlandığını akla getirmektedir. Zaviyenin kuruluşundan beri alt katındaki büyük bölmeler de zaman zaman eğitim için kullanılmış olabilir.<sup>654</sup>

Zaviye, planı itibarı ile kapısı, mihrabiyesi ve çile odaları arasındaki mihrabı, Selçuklu tezyinat sanatının en güzel örneklerindedir. Tonozlarla örtülen uzun salonları çok önemli birer plan arz eden çile odaları ve diğer bölümleri ile Anadolu’da görülmeyen ve bugüne kadar korunamayan yeni bir tipi temsil etmektedir.<sup>655</sup> Zaviyenin duvarları ikinci kata kadar kesme taşlarla yapılmıştır. İkinci katı tuğla ile örülmüştür ve hemen hemen tamamı ile yeniden inşa edilmiştir. Yapının zemininin içi kısmı da kesme taşlar ile inşa edilmiştir. Kemerler ve tonozların tümü yontma taştandır.<sup>656</sup>

Zaviyenin taç kapısı yapının güneyinde bulunmaktadır. Sivri kemerin içindeki istalaktitleri, çerçevesinde düzenli oymalar şeklindeki motifleri, sivri kemer ve üstündeki mermer kitabe arasında bezenmiş gülcükler ile diğer Selçuklu taç kapılarından farksız bir güzelliğe ve çecikliğe sahiptir. Zaviyenin iç kısmına gelince, taç kapıdan girildiğinde sağda her biri on sekiz metre uzunluğunda iki geniş bölme bulunmaktadır. Bu bölmeler tonozlu olup birbirine sivri kemerlerle bağlıdır. Her iki bölmenin kuzeyde birer küçük kapıları vardır. Doğu duvarına bitişik olan ikinci bölmenin sivri kemerli üç penceresi olup ortadaki diğerlerine nazaran daha büyüktür. Bu bölmenin altında, giriş kısmının pek yakınında merdivenle inilen ve kapıdan girilen üçüncü bir bölme daha vardır. Bu bölmenin uzunluğu 17 metre, eni 2, 5 metre ve yüksekliği de 2, 65

653 Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 630. Yukarıda esas aldığımız bilgi ile beraber aynı tarihlerde *Evkaf-ı Buk’a maa cami ve zaviye-i Eshabul-Khef* şeklinde kayıtlara da rastlanmaktadır. Kayıtlardan hareketle bugün misafirhane olarak bilinen medresenin daha sonraki devirlerde buk’a adı ile de tanındığı anlaşılmaktadır. (bkz. R.Yinanç, “*Elbistan*”, s. 317).

654 Faru Sümer, ikisi birinci katta, biri de onların altında bulunan üç bölmenin, zaviyenin oturma yerlerini teşkil ettiğini kaydetmiştir. (bkz.Sümer, *Eshabül Khef*, s. 47).

655 Özgüç, “Tetkik Gezileri”, s. 229. 1967 tarihli Maraş Yıllığındaki bir kayda göre zaviye, plan şeması ve çevre duvarları itibarıyla tipik bir Bizans kışlasıdır. Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından örtü sistemi yenilenmiş ve önüne bir taç kapı eklenmiştir (bkz, *Maraş İl Yıllığı*, s. 212). Ancak zaviyenin incelendiği bölümde görüldüğü üzere, tesisin o devirde yeniden inşa edildiği fikri daha yaygındır.

656 Sümer, *Eshabül Khef*, s. 48.

metredir. Tonozlu olan alt bölmenin dört penceresi vardır.<sup>657</sup>

Yine taç kapıdan girildiğinde sol tarafta ise, çile hane ve mescid kısımları yer almaktadırlar. Çile hane, geniş bir aralık ile ona açılan dört hücreden müteşekkildir. Hücrelerin genişlikleri birbirinden farklıdır.<sup>658</sup> Ananeye göre, Hacı Bektaş-ı Veli gibi bazı tanınmış zatlar bu çile hane de kalmışlardı ve burada muhtelif tarikatların zaviyeleri bulunmaktaydı.<sup>659</sup> mescid kısmı ise, geniş bir kemerle birinci bölmeden ayrılmaktadır, mihrabı oldukça süslemelidir. Mihrabın solundaki eyvandan küçük bir odaya girilir. Zaviyenin ikinci katı geniş bir sofa ile buraya açılan altı odadan müteşekkildir. Odalar muhtelif büyüklükte olup tavanları yüksek, ferah ve manzaralıdır. Bu katın mütevellilere ve ailelerine ayrılmış olması muhtemeldir.<sup>660</sup>

Zaviyede görev yapan şahıslar hakkında fazla bir bilgimiz yoktur. Selçuklular zamanında zaviyenin idaresi burada şubesi bulunan Kadiri tarikatı zaviyesin şeyhi tarafından yapılmaktaydı.<sup>661</sup> Dulkadir Beyliği dönemi hakkında ise, bu konuda bir bilgiye sahip değiliz. Bölgenin Osmanlıların eline geçmesinden sonra 1527’de zaviyenin eski şeyhi Habib oğlu Habib idi. O tarihte ise, Yusuf fakih oğlu Taceddin Halifeydi<sup>662</sup>. Zaviyenin tevliyeti 29 C. 1086/20 Ekim 1675’ken önce Süleyman’a bu tarihten sonra Mustafa’ya,<sup>663</sup> evası Za. 1087/14-24 Ocak 1677’den itibaren Seyyid Mustafa’ya verilmiştir.<sup>664</sup> Bu zatlar, Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubad’ın’ın kendisine yurtluk olarak Çoban Pınarı adlı araziye verdiği ve vakıflarının tevliyetine tayin ettiği Seyyid Şeyh Hüseyin el-Hüseyin et-Tirmizi’nin nesebinden gelen kimselerdir. Bu durumları belgelerle de sabittir. Nitekim 3 S. 1166/10 Aralık 1752 tarihinde zaviyenin tevliyetini yapmakta olan Seyyid Yahya, Seyyid Osman, Seyyid Ömer ve Seyyid Ahmed’in, Efsus (Afşin) sakinlerinden Seyyid Şeyh Hüseyin el-Hüseyini el-Tirmizi’nin torunlarından olmaları nedeni ile zaviyenin tevliyetinin vakfedenin şartlarına uygun olarak üç yüz seneden beri bunların elinde olduğu belirtilmiştir.<sup>665</sup>

657 Sümer, *Eshabül Kehf*, s. 48; Aslanapa, *Türk Sanatı*, s. 295, 296.

658 Sümer, *Eshabül Kehf*, s. 48; Aslanapa, *Türk Sanatı*, s. 295, 296.

659 M.H. Yınanç, “Elbistan”, s. 226, 227

660 Sümer, *Eshabül Kehf*, s. 47, 48.

661 M.H.Yınanç, “Elbistan” s. 227.

662 BOA, *TTD*, nr. 419, s. 327.

663 BOA, İe. Ev, nr. 775.

664 BOA, İe. Ev, nr. 1885.

665 Ayrıca bkz. R.Yınanç, “Elbistan”, s. 316- 318.

Zaman zaman bu zaviyeye müdahaleler de yapıldığı dikkati çekmektedir. Bu müdahaleler vakfın idaresini elinde bulunduran sülaleye ve vakıf gelirlerine yönelik olarak gelişmiştir. Bunlardan en dikkati çekenini de Eshab-ı Kehf medresesi müderrislerinden Mehmed Zeki ile Ahmed'in müdahaleleri olmuştur. Yıllar boyunca süren anlaşmazlık nihayet 1143/1730'da yapılan muhakeme sonunda, müderrisler için men-i müdahale kararı verilmiş, ancak bu zatlar, uydurma bir vakfiye düzenleyerek aynı faaliyetlerine devam etmişlerdir. Mesele, 1166/1753 yılında çözüme kavuşturulmuştur.<sup>666</sup>

Zaviyenin gelirleri de topluca Eshab-ı Kehf vakfı içinde gösterilmiştir. Bununla birlikte Nişanid (Başüstü) köyünün çift vergisi karşılığında halkın zaviyeye odun getirmeleri<sup>667</sup> Efsus'dan elde edilen vergi gelirinin yarısı (Cami ve Zaviye'ye) ve Ağcasu (Aksu) mezrasının gelirinin zaviyeye ait oldukları bilinmektedir.<sup>668</sup> 1105/1694 tarihinde ise, 1440 akçelik gelir gideri vardı.<sup>669</sup> 24 N. 1088/20 Ekim 1677 tarihli bir buyruğa göre, zaviyenin hububat gelirinin yarısı, daha sonra medreseye tahsis edilmişti.<sup>670</sup>

#### *d - Çardak (Mescid)*

Ali Paşa Çardağı ya da Çardak adı ile bilinen tesis, Eshab-ı Kehf Camii'nin doğusunda ve cami avlusunun bitişiğinde bulunan bir ek yapıdan ibarettir.<sup>671</sup> Bu kısma ait iki kitabe bulunmaktadır. Bunlardan birincisinde Alauddevle Bey'in hanımı Şems Hatun'un adı geçmektedir. Ancak cami (mescid)'in incelendiği bölümde izah edildiği üzere, bu kitabenin camiye ait olması ihtimali kuvvetlidir. İkinci kitabe, bugünkü yapının güney duvarında bulunmaktadır. Dört satırlık kitabede<sup>672</sup> hiçbir farklı yoruma imkân bırakmayan kesin ifadeler ile yapının Kanuni Sultan Süleyman devrinde, yeni bir mescid olarak altındaki üç odası ile birlikte, Dulkadir Beyi Ali Bey'in, Kaba Naib olarak bilinen en önemli vezirlerinden merhum Minnet Çelebi'nin ruhu için yeni bina ve imar edil-

666 Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 632, 633.

667 BOA, *TTD*, nr. 419, s. 313.

668 Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 631, 632.

669 BOA, *MAD*, nr. 4983, s. 3.

670 BOA. İe. *Ev*, nr. 226.

671 M.H. Yinanç, "Elbistan" s. 227; Sümer, *Eshabül Kehf*, s. 49; R. Yinanç "Elbistan", s. 312. Çardak kısmı her ne kadar Osmanlılar tarafından yaptırılmış ise de Külliye'nin değerlendirilmesi esnasında bütünlüğün bozulmaması için burada ele alınmıştır.

672 Sümer, *Eshabül Kehf*, s. 67; R. Yinanç, "Elbistan", s. 312.

diği ve evahir-i Z. 937/14 Haziran 1531'de tamamlanmış olduğu bildirilmektedir.<sup>673</sup> Kitabeden anlaşıldığına göre, yapının üstü mescit olarak yapılmış ve arkasındaki camiin ek bir bölümü haline getirilmiştir. Yapının kimler tarafından yaptırıldığı kaydedilmemiştir. Ancak Minnet Çelebi'nin yakın akrabalarından biri tarafından yaptırılmış olabilir. Kitabedeki ifadeler, burasının Minnet Çelebi ya da Şems Hatun tarafından yaptırılması ihtimalini de ortadan kaldırmaktadır. Çünkü kitabede verilen bilgiler, yapıyı tarif etmekte, yeni bir mescid olduğunu, yeni bina ve imar edildiğini, kimin zamanında ve hangi tarihte yapıldığını açıkça izah etmektedir. Buna karşılık, daha önce burada bulunduğu bildirilen Şems Hatun'a ait kitabedeki bilgiler, esasen üzerinde kendi kitabesi bulunmayan cami (mescid)'e daha çok uymaktadır. Çünkü kitabede yeni bina edilmekten bahsedilmemekte, var olan bir kubbenin tamir edildiği belirtilmektedir. Kubbe deyimi ve diğer ifadeler, Şems Hatun'un zamanı, Alauddevle'nin buradaki eserleri tamir ettiği ve vakıflar tahsis ettiği düşünülür ise, daha çok camiye uymaktadır.

Çardak kısmı, arazinin meyilli olması nedeni ile vadiye uçmuştur. Ancak 1969-1970 yıllarında aslına uygun olarak yenilenmiştir.<sup>674</sup> Kanuni Sultan Süleyman zamanında yapılmış olan bu kısım, muhtemelen ziyaretçilerin çoğalmasından dolayı, üstünün mescid, altının misafirhane, geçici dinlenme ve ibadet etme yeri ve benzeri şekilde çok yönlü kullanılmak üzere inşa edilmiştir.<sup>675</sup>

673 Kitabenin Arapça Metni:

بني وعمر هذا المسجد الجديد حجراته الثلاث  
التي تحته لروح المغفور المرحوم منت جلي المشتهر بابن قبا نائب  
الذي هو أعظم وزراء علي بك بن شمسوار بك ذي القادري  
وذلك البناء وقع وتم في أيام السلطان الأعظم سلطان سليمان  
بن سلطان سليم خان من آل عثمان  
في أواخر ذي القعدة المبارك من سنة سبع ثلاثين وتسعمائة

Tercümesi:

1-2-3 Bu yeni mescid altındaki üç odası ile birlikte, Şehsuvar Bey'in oğlu Ali Bey'in Kaba Naib olarak bilinen en önemli vezirlerinden merhum, mağfur Minnet Çelebi'nin ruhu için bina ve imar edilmiştir.

4-5-6 Bu bina, Osmanlı hanedanından Sultan Selim Han'ın oğlu Büyük Sultan, Sultan Süleyman zamanında yapılmaya başlanmış ve evahir-i Z. 937/14 Haziran 1531'de tamamlanmıştır.

674 Sümer, *Eshabül Kehf*, s. 67.

675 Sümer, *Eshabül Kehf*, s. 67.

Eshab-ı Khef külliyesindeki zaviyenin kuzeyinde camiin doğusunda yer alan ve arazi meybinden dolayı üstü camiin avlusunu teşkil eden bu ilave kısım, her katta üç oda olacak şekilde iki katlı olarak düzenlenmiş ve boyutları farklı olan kesme taşlardan yapılmıştır.<sup>676</sup>

Binanın alt katına yuvarlak kemerli basık bir kapıdan girilmektedir. Kapının kemer formuna uygun şekilde uzayan beşik tonoz ile örtülü bir koridor baştan başa uzamaktadır. Bu koridora yan yana sıralanmış alttaki üç hücrenin kapıları açılmaktadır.<sup>677</sup>

Üst kata, yandaki camiye çıkış merdivenleri ile ulaşılmaktadır Bir teras şeklindeki üst katın hücrelerinin arası bölünmemiştir. Doğuya bakan bu üst kısmın örtüsü bilinmediğinden restorasyon sonrasında da üzeri açık bırakılmıştır. Binaın içinde ve dışında bir bezeme unsuruna rastlanmamaktadır.<sup>678</sup>

Yapının Osmanlılar zamanında tamiri görevlileri ve gelirleri hakkında bir bilgiye rastlamadık. Vakıf gelirlerinden buraya da harcama yapılmış olması ve külliyenin tamiri esnasında zaman zaman burasının da tamir edilmiş olması gerekir.

### 3 - Eshab-ı Khef Külliyesi'nin Geçirdiği Tamirler

Eshab-ı Khef Külliyesi'ni oluşturan vakıf eserlerin zaman zaman tamir edildikleri muhakkaktır. Cami kısmının bilinen ilk tamiri, 739/1338 tarihinde yapılmıştır.<sup>679</sup> Bu yıllarda külliyenin diğer tesisleri de tamir edilmiş olabilir. Alauddevle Bey ise, bir tamirden ziyade 1500 yılından önceki yıllarda eski kalıntılar üzerine bazı ilaveler yaparak külliye-yi yeniden inşa etmiştir. Camiinin önüne sonradan eklenmiş olan Çardak kısmının duvarı da daha önceleri Alauddevle Bey'in Hanımı Şems Hatun'un adına 905/ 1500 tarihli bir kitabenin bulunması ve 906/1501 tarihli vakfiyede Alauddevle'nin mescid (cami)'i ihya ettiğinin ifade edilmesi, bu tarihlerin doğruluğunu ve mescidin Şems Hatun'un adına ihya edildiğini göstermektedir.<sup>680</sup>

Külliyenin Osmanlılar tarafından yapılan tamirâtı ile ilgili bir bilgiye ulaşamadık. Çardak kısmının 937/1530 yılında inşası esnasında di-

676 Sümer, *Eshabül Khef*, s. 67.

677 Sümer, *Eshabül Khef*, s. 67.

678 Sümer, *Eshabül Khef*, s. 67.

679 Yinanç, "Elbistan", s. 312; *Maraş İl Yıllığı*, 1973, s. 162.

680 VA, VKD, Nr. 590 s. 107.



ğer bölümler de tamir edilmiş olabilir.<sup>681</sup> Külliye'nin bilinen son tamirâtı, 1320/1902<sup>682</sup> ve 1328/1910 yıllarında yapılmıştır.<sup>683</sup> Cumhuriyet devrinde de 1947<sup>684</sup> ve 1959-1960 yıllarında yeniden tamir edilmiştir.<sup>685</sup> Vadiye uçmuş olan Çardak kısmı ise, 1969-1970 yıllarında restore edilerek yenilenmiştir.<sup>686</sup>

#### 4 -Eshab-1 Kefh Vakıflarında Görev Yapan Şahıslar (Osmanlılar Zamanı)

Dulkadir Beyliği ve Osmanlılar zamanında Eshab-1 Kefh Külliyesi'nin idarecilik, şeyhlik ve benzeri görevlerini, 724/1324 yılından beri Emir Hüsameddin b. Seyyid Hüseyin el Hüseyini et- Tirmizi'nin ahfadından olanlar yerine getirmekteydi<sup>687</sup> Dulkadir oğlu Alauddevle Bey'in Cerid ve Boynu Yoğunlu cemaatlerinden tayin ettiği hizmetkarlar ise, bu başlık altındaki inceleme konumuz dışındadır. Çünkü Alauddevle Bey, bu cemaatlerin ödemekle yükümlü oldukları vergilerini Eshab-1 Kefh'e vakfetmiş, Eshab-1 Kefh'in ikinci derecede kalan hizmetlerini yerine getirmeleri karşılığında bu vergileri kendilerinden almamayı taahhüd etmiştir. Bizim inceleyeceğimiz görevler ise, aşağıda görüleceği üzere, vakfın dağılmasına kadar, Seyyid Hüseyin el Hüseyini'nin soyundan olup vakfın mütevellilik ve zaviyedarlık görevini yerine getiren görevliler ile bu görevlilerin dışında benzeri işleri yerine getiren ve Osmanlılar zamanında Eshab-1 Kefh'in merkezinde külliye'nin ikamete mahsus bölümlerinde oturmakta olan kimselerdi. Ancak Efsus (Afşin)'un merkezinde ikamet edenler de vardı. Bunlar külliye'nin cami, medrese ve zaviyesinde görevlendirilen müderris, hatib, müezzin, mütevellî, zaviye şeyhi ve benzeri görevleri yerine getiren kimselerdi.

1525 yılında Eshab-1 Kefh Külliyesi'nde; müderris olarak Hasan oğlu

681 M.H.Yınanç "Elbistan", s. 227.

682 M.H.Yınanç, "Maraş Emirleri", s. 93

683 Maraş Sancağı Evkaf Memuriyeti tarafından Eshab-1 Kefh Külliyesi'nin tamirat mutemedi Sıdkı Efendi'ye gönderilen 10 Teşrinievvel 1328 tarihli tezkire. (Belge özel kütüphanemizde bulunmaktadır).

684 Özgüç, "Tetik Gezileri", s. 229.

685 Maraş İl Yıllığı, 1967, s. 212; Maraş İl Yıllığı, 1973, s. 162.

686 Sümer, *Eshabül Kefh*, s. 67.

687 BOA, *TTD*, nr. 402, s. 1180; R. Yınanç, "Elbistan", s. 316-318. Seyyid Hüseyin Tirmizi, Mevlana Celaleddin Rumi'nin hocası Seyyid Burhaneddin Tirmizi'nin neslinden olması muhtemeldir. Burhaneddin Tirmizi, Mevlana'ya dokuz yıl ders verdikten sonra Kayseri'ye gitmiş ve tahminen 1241 yılında vefat etmiştir (bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlâna Celaleddin*, İstanbul 1959, s. 45, 46). Buna göre, Burhaneddin Tirmizi'nin ölümünden sonra, evladından bir kısmının, zaviyedarlık ve mütevellilik görevlerini yürütmek üzere Eshab-1 Kefh'e yerleşmiş olmaları kuvvetle muhtemeldir. (bkz. R. Yınanç, "Elbistan", s. 314)

Alaaddin, Hatib olarak Yusuf oğlu Taceddin, müezzin olarak Abdülaziz oğlu Ali, nazır-ı evkaf olarak Seyyid Mehmed oğlu Seyyid Ahmed burada görev yapmaktaydılar ve aynı yerde ikamet etmekteydiler. Nazır-ı evkaf, vakfın mütevellisi tarafından kendisine ödenen dört akçelik yevmiye ile burada görev yapmakta idi.<sup>688</sup> Ancak vakıfta bu şekilde görevli olan kim-seleri bunlardan ibaret saymamak gerekir.

1527 yılı tahrir kayıtlarına göre, vakıf görevlilerinin sayısında artış olmuştu. Bu mahalde müderris olarak Hoca Sadık Şemseddin, İmam Abdüşşems oğlu Ümmet, çerağdar, ferraş, cüz han, şeyh-i atik Habib oğlu Habib, zaviye şeyhi Yusuf fakih oğlu Taceddin Halife, Yusuf Fakih oğullarından Mahmud, Ahmed, Lütfullah ve Mustafa adlarını taşıyan muhassıllar ve müezzin Ahmed oğlu Ömer görev yapmaktaydı. Ayrıca bunların ve burada ikamet eden vergi nüfusunun dışında, daha önce külliyyede görev yapmış olan Çerağdar Abdülaziz oğlu Ali, Ferraş Abdülaziz oğlu Hamza, eski hatiplerden Abuşşems oğlu Himmet de burada ikamet etmekteydi. Eskiden hatiplik yapmış olan Abuşşems oğlu Ümmet ise, 1527 yılında burada imamlık yapmaktaydı. Adı geçen görevlerde bulunan son üç şahsa daha önce haksız bir şekilde müdahale yapılarak görevleri ellerinden alınmıştı. Yine bu tarihte camiin bir hatibi ve medresenin müderrisi Efsus'da ikamet etmekteydi<sup>689</sup>

1527 yılında tutulan tahrir kayıtlarında, Eshab-ı Khef vakıflarından elde edilen gelirin sarf edildiği yerler ve daha çok cami kısmında bulunan görevliler ve aldıkları yevmiyelerle ilgili geniş bilgiler bulunmaktadır. Bu kayıtlara göre, vakfın tevliyeti için günde 4 akçe, mescidin harcamalarına karşılık olmak üzere, günde 2 akçe ve ayrıca Haleb Kilesi ile 30 kile buğday; kitabet ve siyanet için bulunulan mahallin halkından olması şartı ile günde iki akçe; hitabet ve imamet görevi için ikisine birlikte 3 akçe; çerağdar, müezzin ve ferraştan her birine bir akçe; cüz okuyana iki akçe yevmiye verilmekteydi.

Ayrıca vakfın sade yağ ihtiyacı için bir akçe ayrılmıştır.<sup>690</sup>

1563 yılında Eshab-ı Khef'in bulunduğu mahalde Abdülaziz oğlu Ali Fakih, Muhyiddin oğlu Yakub Halife ve Muhyiddin oğlu Yusuf adlarını taşıyan üç müderris ile hatib, Aydoğmuş oğlu Ümmet; imam, Aydoğmuş oğlu Ali Fakih ve Aydoğmuş oğlu Mehmed, İbrahim oğlu Memi, Memi oğlu Hayreddin adlarını taşıyan muhassıllar ikamet etmekte idiler. Bunlarla beraber 11'i mücerred, toplam 33 vergi nüfusu ikamet etmekteydi. Kars-ı

688 BOA, *TTD*, nr. 402, s. 1189; BOA, *TTD*, nr. 998, s. 480.

689 BOA, *TTD*, nr. 419, s. 316, 327.

690 BOA, *TTD*, nr. 419, s. 316, 327.

Maraş (Kadirli) Kadısı da burada ikamet etmekteydi.<sup>691</sup>

Bölgede yapılan ilk üç tahrirden sonra, vakıf ve vakıf görevlileri hakkında çok az bilgi vardır. 1233/1818 tarihli bir buyruğuya göre, bu tarihte vakıf gelirlerinin tevliyetini Hüseyin Seyyid Ahmed oğlu Seyyid Mustafa, Seyyid Mustafa oğlu Seyyid İbrahim ve Seyyid Ömer oğlu Seyyid Osman adlı şahıslar yapmaktaydı.<sup>692</sup>

XIX. yüzyılda Eshab-ı Kef Vakıflarının idaresi, Haremeyn vakıflarına bağlı olarak idare edilmekteydi. 1266-1273/1850-1857 yıllarına ait vakıf tahrir defterinde, Eshab-ı Kef vakıflarında görevli olan müderris Seyyid Ali ve mütevellî vekili Seyyid Mehmed'in adı kaydedilmiştir.<sup>693</sup> 1276/1860'da vakıf gelirlerinin tevliyeti, Hasan adlı bir zatın tasarrufundaydı.<sup>694</sup> 1278/1861'de mütevellî sayısı üçe çıkmıştır. Defter kaydında, Seyyid Mehmed, Seyyid Hüseyin ve Seyyid Halil'in burada mütevellî oldukları kaydedilmiştir. 1279/1862 yılına ait vakıf kaydında ise, vakfın adı geçmemektedir.<sup>695</sup>

## 5- Eshab-ı Kef Vakıfları'nın Gelirleri

### a - Selçuklular Zamanında Vakıf Gelirleri

Önceki kısımlarda Selçukluların Maraş Valisi Nüsretüddin Hasan Bey'in Eshab-ı Kef makamının bulunduğu mevkide tesisler inşa ettiği ifade edilmişti. Birçok araştırmacılar tarafından, bu tesislerin harap olmaması, görevlilerin iâşesi ve ziyaretçilere yapılan harcamaların karşılanması amacıyla Nüsretüddin Hasan Bey'in Atlas Yazısı (Efsus) adı ile bilinen köy ve ekinliklerin bir çoğunu vakfettiği ifade edilmektedir.<sup>696</sup> Bölgenin Osmanlılar tarafından fethinden sonra, 1525 yılında yapılan ilk tahriri esnasında tutulan bir kayda göre, Eshab-ı Kef'e tahsis edilen vakıf gelirlerini Selçuklu Sultanı I. Alaaddin Keykubad vakfedip serbestlik şekli üzere kullanılmasını şart koşmuştur. Dulkadir Beyleri zamanında bunların vakfiyeti devam etmiştir. Alauddevle ve Ali Beyler de gelirlerin devamını sağlayan takarrür nameler vermişlerdir. Bu durum, 1525 yılında mevcut olan bilir kişiler ile memleketin ileri gelen resmi ve mahalli görevlileri tarafından tasdik edilerek tahrir defterine kayd olunmuştur.<sup>697</sup> Bu kayıtlardan Nüsretüddin Hasan Bey'in kurmuş oldu-

691 Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 630.

692 BOA, Cevdet Evkaf, nr. 18198.

693 BOA, EV, nr. 15721, s. 55-a.

694 BOA, EV, nr. 17024.

695 BOA, EV, nr. 16762.

696 M.H.Yinanç, "Maraş Emirleri", *TTEM*, (1341), XV, c. VIII, sy.85, s. 91-93.

697 BOA, *TTD*, nr. 402, s. 1180; BOA, *TTD*, nr. 998, s. 479.

ğu söylenen vakıfların, Selçuklu sultanlarının izni ile ve onların adına kurulmuş oldukları anlaşılmaktadır. Nitekim adı geçen belgede, Atlas Yazısı adı ile bilinen bölgenin, I. Alaaddin Keykubad tarafından Eshab-ı Kehf'e vakfedildiğinin zikredilmesi de bunu göstermektedir.

#### *b -Dulkadir Beyliği Zamanında Vakıf Gelirleri*

Önceki kısımda Dulkadir oğulları tarafından Eshab-ı Kehf vakıflarının korunduğu belirtilmişti. Ancak Alauddevle Bey zamanına gelinceye kadar bu vakıflar hakkında geniş bilgiye sahip değiliz. Alauddevle Bey, I. Alaaddin Keykubad'ın vakıflarını bazı ilave ve değişikliklerle aynen devam ettirmiştir. Onun zamanında oğlu Şahruh Bey tarafından da Eshab-ı Kehf'e vakıflar yapılmıştır.<sup>698</sup>

Alauddevle Bey'in 906/1500 ve 916/1510 tarihli vakfiyelerine göre, Pınarbaşı (Kaya Pınar), Nişanid (Başüstü), Efsus'un yarısı, Sevin-i Sağır (Küçük Sevin), Sevin-i Kebir (Büyük Sevin) ve Resul Hacılı köyleri ile Çanakçı Avşar Mezrası; Cerid, Boynu Yoğunlu, Ebu Leyli cemaatlerinin vergi geliri ve Eshab-ı Kehf'in bazar vergisi (Bac-ı Bazarı), Alauddevle Bey tarafından Eshab-ı Kehf'e vakıf geliri olarak tahsis edilmiştir.<sup>699</sup> Alauddevle Bey'in oğlu Şahruh Bey de 1492'de Kayseri'nin Parsama köyünü Eshab-ı Kehf Medresesi'nin müderrislerine, talebe ve sair ihtiyaçlarına vakfetmiştir.<sup>700</sup> Ali Bey ve Osmanlılar zamanında da vakıflara dokunulmamış ve vakıf araziler üzerinde yeni köyler, mezralar kurularak ya da benzeri faaliyetler yapılarak vakıf gelirleri korunmaya ve artırılmaya çalışılmıştır.

#### *c -Osmanlılar Zamanında Vakıf Gelirleri*

#### **ca-XVI. Yüzyıl Tahrir Defterlerine Göre Vakıf Gelirleri**

Bölgenin Osmanlılar tarafından fethinden sonra, XVI. yüzyıl boyunca üç defa tahriri yapılmıştır. Eshab-ı Kehf vakıflarını oluşturan köy, mezra, yaylak, cemaat ve sairinin toplam gelirleri, 1525 yılında yapılan tahrir esnasında 38125 akçe; 1527 yılında yapılan tahrir esnasında 72589 akçe ve 500 kile buğday; 1563 yılında yapılan tahrir esnasında 44616 akçe idi. Aynı vakıfların idari durumu ve vakıf görevlileri ekler kısmında tablolar halinde gösterilmiştir.

#### *aa)-Köyler*

**Çağlığan Köyü:** Vakıf araziler üzerinde ve Dulkadir Beyi Ali Bey zamanında kurulmuş bir köydür. 1525 yılında köyde dördü mücerred, top-

698 VA, VKD, nr. 590, s. 107; BOA, VKF, nr. 9/7; V.Şükrü, *Evkaf*, s. 747-754.

699 VA, VKD, nr. 590, s. 107; BOA, VKF, nr. 9/7.

700 V.Şükrü, *Evkaf*, c. III, s. 753.

lam 12 vergi nüfusu vardıYıllık geliri 1465 akçe idi.<sup>701</sup>

1527 yılında yapılan tahrir kayıtlarından birinde, köyün daha önceki tahrirde Eshab-ı Kefh Vakfı içinde yazıldığı ve halkın ödemesi gereken çift vergisini elden getirerek Eshab-ı Kefh'e teslim ettikleri, diğer vergi ve öşürlerini de toprak sahibi (sahib-i arz)'ne verdikleri kaydedilmiştir. Ancak 1527 yılında yapılan tahrirde köy Hüdaverdi'nin tımarı olarak kaydedilmiştir.<sup>702</sup> Daha sonraki yıllarda da vakıf olarak gözükmemektedir.

**Çoban Pınarı (Emirli) Köyü:** Alauddevle Bey'in 1500 ve 1510 tarihli vakfiyelerinde adı geçmemektedir. Eshab-ı Kefh'in yakınında bulunmaktadır. Tahrir kayıtlarına göre, burası hiç kimsenin ikamet etmediği boş ve bakımsız bir arazi iken, Alauddevle Bey tarafından Seyyid Hüseyin el-Hüseyini'ye yurdruk olarak verilmiş ve mahsulünden Eshab-ı Kefh Camii'nin müezzini olan kimseye yıllık 75 Halebi akçe vermesi şart koşulmuştu. Seyyid Hüseyini de mülk arazisini ihya ve imar ederek çocukları ile birlikte bu bölgeye yerleşmiş ve köyün vergi gelirini Eshab-ı Kefh'e vakfetmişti.<sup>703</sup>

1525 yılında yapılan tahrir esnasında Sevin-i Kebir köyüne bağlı olan Çoban Pınarı, çoğunluğu Seyyid Hüseyin'in soyundan olan kimselerin ikamet ettiği bir mezra idi. Burada bir cabi, bir mütevellî dışında 9 vergi hanesi vardı. Seyyid Hüseyin'in soyundan olan kimselerden vergi alınmazdı. Aileden Halil oğlu Mehmed mezranın vakıf gelirini toplamakla görevli idi. Yani cibayet görevine tasarruf etmekteydi. Emir Hasan oğlu Seyyid Hüseyin de 10 akçelik yevmiye ile vakıf mezranın idaresi ile ilgili işleri, yani tevliyet görevini yürütmekteydi. Mezranın yıllık geliri 620 akçe idi. Bu gelir, köydeki bir değirmen ve tahıldan elde edilen vergi geliri idi.<sup>704</sup>

1527 yılı tahrir kayıtlarına göre, köy halini alan bölgenin, 5 sadat, 3 mücerred(bekar), 6 evli vergi nüfusu vardı. Sadattan ikisi muhassıl, biri mücerred: Kendilerinden vergi alınmazdı. Bunların dışında, Seyyid Hüseyin oğlu Seyyid Hasan, vakıf köyün tevliyetine seçilmişti, kardeşi Muhammed de vakfın kâtibi idi. 1527 yılı tahrir kayıtları esnasında, aslında Eshab-ı Kefh'in vakfı olan köyün Bektut-zâde adına yurt olarak verilmiş olduğunu gösteren bir hüccet getirildiği, ancak vakıf yerin yurdruk olarak verilmesinin İslam hukukuna uygun olup olmadığından alimlerden sorulması gerektiği belirtilmiştir. Bu tarihte vakfın yıllık 1190 akçelik ge-

701 BOA, *TTD*, nr. 998, s. 480; BOA, *TTD*, nr. 402, s. 1184, 1186.

702 BOA, *TTD*, nr. 419, s. 112.

703 BOA, *TTD*, nr. 402, s. 1180; BOA, *TTD*, nr. 998, s. 479.

704 BOA, *TTD*, nr. 402, s. 1188, 1186; BOA, *TTD*, nr. 998, s. 480.

liri olduğu zikredilmiştir.<sup>705</sup>

1563 yılında Çoban Pınarı köyünün 8 vergi nüfusu ve 433 akçe geliri vardı. Çoban Pınarı suyunun kenarındaki 13 değirmenin de 300 akçe geliri vardı. Alauddevle Bey'in hanımı Şems Hatun adına kurulmuş olan bir değirmen ie birlikte, köyde 15 değirmen vardı. Bu kayıtlara bakılırsa, köyün çevre köylere göre, merkezi bir konumda olduğu anlaşılmaktadır.<sup>706</sup>

**Efsus (Afşin) Köyü:** Vakfiyelerde ve tahrir defterlerinde, köyün yarısının Eshab-ı Kehf'in, diğer yarısının da Afşin'deki Deve Baba Zaviyesi'nin vakfı olduğu kaydedilmiştir. Burada ikamet edenler, her yıl Eshab-ı Kehf Külliyesi'ne 16 ('icli ?) odun getirmekle görevlilerdi. Serbestlik şekli üzere vakfa hizmet ederler, buna karşılık avarız ve nüzul vergisi ödemezlerdi.

1525 yılında köyde, bir imam, bir yaşlı ve bir muhassıl vardı. Bunlar, resmi görevli oldukları için vergi vermezlerdi. Köyün 29'u mücerred olmak üzere, toplam 112 vergi nüfusu vardı. Yıllık geliri 19585 akçeydi. Bu gelire, köydeki 6 değirmenin 240 akçelik geliri de dahildi. Bu tarihte, Sevin-i Sağır, Aşık Kilisesi ve Çanakçı mezraları da köye bağlı idiler. Ancak bu mezralar köyden ayrılmışlardır.<sup>707</sup>

1527 yılında köyde bir hatib, bir imam, bir müderris, üç muhassıl ve bir ahi tabbahan (derici) vardı Ayrıca 47'si mücerred olmak üzere köyün toplam 236 vergi nüfusu vardı. Köydeki değirmenler ile birlikte toplam geliri 23892 akçe idi. Köyün vergi nüfusundan da anlaşılacağı üzere, bu tarihte köyün nüfusu çok artmıştı, bu nedenle köy iki mahalleye taksim edilmiş ve Deve Baba Zaviyesi'nin bulunduğu kısım, Deve Baba Zaviyesi Mahallesi adı ile ayrıca tahriri yapılmıştır. Adı geçen zaviyenin şeyhi dışında mahallenin 31 vergi nüfusu vardı. Bunlardan 13'ü mücerred. Geliri ise, 1218 akçe idi. Eshab-ı Kehf'in hizmetkarları olan cemaatlerde buraya kaydolunmuştu.<sup>708</sup>

1563 yılında köyde bir müderris, bir zaviyedar bir şeyh-zâde ve bir muhassıl vardı. Bunlar Deve Baba Zaviyesi'nde görevli idiler. Köyün vergi nüfusu 294 kişiydi. Yıllık geliri 18552 akçe idi. Bu tarihte daha önceki tahrirlerde köyün üzerine kaydedilmiş olan 6 değirmen 9'a yükselmişti. Toplam gelirleri 360 akçe idi. Bunlardan biri Eshab-ı Kehf'in vakfiydı. Bunların dışında, köydeki boyahanenin 3855 akçe geliri vardı. Değirmenlerin ve boyahanenin geliri, köyün toplam vakıf gelirleri içine

705 BOA, *TTD*, nr. 419, s. 325.

706 Yinaç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 635, 636.

707 BOA, *TTD*, nr. 402, s. 1182, 1183; BOA, *TTD*, nr. 998, s. 480.

708 BOA, *TTD*, nr. 419, s. 1182-1184.

dahildi.<sup>709</sup>

**Eshab-1 Kehf Merkezi:** Tahrir kayıtlarında Eshab-1 Kehf Külliyesi'nin bulunduğu merkez, nefis-i Eshab-1 Kehf şeklinde tanımlanmış ve tahrirleri bağımsız olarak yapılmıştır. Bu nedenle Eshab-1 Kehf merkezini de ayrı olarak ve burada incelemeyi uygun gördük.

1525 yılında burada bir müderris, bir hatib, bir müezzin ve bir nâzır-ı vakıf bulunmaktaydı. Ayrıca 13 vergi hanesi ikamet etmekte idi. Ancak bunlardan bu tarihte vergi alınıp alınmadığı kaydedilmemiştir. Sadece 350 akçe, bac-ı bazar vergisi adı ile geliri vardı.<sup>710</sup>

1527 yılında burada bulunan görevlilerin sayılarının arttığı görülmektedir. Bu tarihte, külliye görevli olan bir şeyh, bir cüz han, bir imam, bir ferraş, bir çerağdar, bir müezzin ve bir muhassıl burada ikamet etmekteydi. Ayrıca üçü bekar dokuz vergi nüfusu vardı. Geliri 235 akçe idi. Bu tarihte burasının adına kaydedilmiş olan gelirlere artma olmuştur.<sup>711</sup> Eshab-1 Kehf bazar vergisi (bac-ı bazar) ile birlikte kasaplar ve sebzeçilerden 1600 akçe, boyahaneden 800 akçe, Elbistan'a tabi Hatun Mezrası'nda bulunan bir değirmenden 360 akçe, Elbistan'da bulunan Ali Bey Hamamı'ndan 120 akçe, ekme, döğme ve tarhana yapımı için 500 kilelik tahıl, çırak(?) mahsulü olarak 1500 akçe, resm-i kil adı ile 1000 akçelik vergi geliri, Eshab-1 Kehf adına kaydedilmiştir. Bu gelirlerden yukarıda adı geçen görevlilerin maaşı ödenmekte ve külliyenin diğer ihtiyaçları karşılanmaktaydı. Ancak bunlar, ayrı bir kısımda incelendiğinden burada kaydedilmemiştir.<sup>712</sup>

1563 yılında, burada üç müderris, bir hatib, üç muhassıl bir imam ikamet etmekteydi. Müderrislerin ve muhassılların artmasından vakfın büyüyerek işlerinin arttığı anlaşılmaktadır. Yukarıdaki görevliler ve onların çocukları dışında burada üçü mücerred 14 vergi nüfusu ve toplam 33 nefer vardı. Geliri 215 akçe idi.<sup>713</sup>

**Kaya Pınar (Pınarbaşı) Köyü:** Vakfiyelerde Pınarbaşı Köyü adı ile kaydedilmiştir.<sup>714</sup> 1525 yılında altı hane vergi nüfusu ve 3200 akçe vakıf geliri vardı. Bu tarihte kendisine bağlı olan Naib Hasan, Arab Yurdu ve Ovacık Ardıç ekinlikleri daha sonra başka köylere bağlanmışlardır.<sup>715</sup> Bu köyü Ali Bey Zaviyesi'nin içinde bulunduğu, Elbistan'a bağlı aynı ad-

709 Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 631-633.

710 BOA, *TTD*, nr. 402, s. 1189; BOA, *TTD*, nr. 998, s. 480.

711 BOA, *TTD*, nr. 419, s. 327.

712 BOA, *TTD*, nr. 419, s. 327.

713 Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 630, 631.

714 VA, *VKD*, nr. 590, s. 107; BOA, *VKF*, nr. 9/7.

715 BOA, *TTD*, nr. 402, s. 1189.

lı köyle karıştırmamak gerekir. Gerger köyünün yanında bulunan Pınarbaşı köyünün, 1527 yılında üçü mücerred, 15 vergi hanesi ve 4660 akçe geliri vardı. Armud Alanı mezarası da buraya bağlıydı.<sup>716</sup> 1563 yılında ikisi mücerred 18 vergi hanesi vardı. Ancak tahrir esnasında Eshab-ı Kehf vakfı olduğu kaydedilmemiştir. Bu tarihte geliri 3172 akçe idi.<sup>717</sup>

**Kışlacık Köyü:** Vakfiyelerde adı geçmemektedir. Sonradan kurulmuş bir köydür. 1525 yılında Sevin-i Kebir köyüne bağlı bir mezra idi. Dört vergi nüfusu vardı. Burada oturan Veli oğlu Resul köyün vakıf gelirlerini toplamakla görevli idi. Yukarıda kaydedilen vergi nüfusu avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiyeden muaf tutulmuşlardı. Alauddevle ve Ali Bey'den aldıkları takarrür name (berat)'ler gereğince bu şekilde devam etmekte idiler. Köyün yıllık geliri ise, 740 akçe idi.<sup>718</sup> 1527 yılında ikisi mücerred olmak üzere, toplam 8 vergi nüfusu ve 1629 akçe geliri vardı.<sup>719</sup> 1563 yılında ise, yedi vergi nüfusu ve 550 akçe geliri vardı.<sup>720</sup>

**Nişanid (Başüstü) Köyü:** Vakfiyelerde ve tahrir defterlerinde Eshab-ı Kehf'in vakfı olarak kaydedilmiştir. Burada ikamet edenler, ödemeleri gereken çift vergisi karşılığında Eshab-ı Kehf Külliyesi'nin odun ihtiyacını karşılarlardı. Bununla birlikte külliyenin diğer hizmetlerini de yerine getirirlerdi. Kendilerinden yemiş öşrü adı ile bir vergi alınmaktaydı. Eshab-ı Kehf'e yaptıkları hizmetlere karşılık avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiye vergisi ödemezlerdi. 1527 tarihli tahrir kaydına göre, çift vergisi karşılığında, getirdikleri odunları Eshab-ı Kehf Zaviyesi'ne verirdi.<sup>721</sup> Köyün gelirinin tamamı vakıftı.

1525 yılında köyde bir imam, bir muhassıl bulunmaktaydı. Ayrıca 14'ü mücerred olmak üzere, 48 vergi nüfusu vardı. Yıllık geliri 5238 akçe idi.<sup>722</sup> 1527 yılında 83 vergi nüfusu ve 12238 akçe geliri vardı. Bu gelir, kendisine bağlı olan Sarıkaya, Arab Yurdu ve Aşık Kilisesi mezralarının geliri ile birlikte toplam 13878 akçeye ulaşmaktaydı. Ancak daha sonra mezralar bu köyden ayrılmıştır.<sup>723</sup> 1563 yılında 110 vergi nüfusu ve 5645 akçe geliri vardı. Bu devrede, nüfusu artmasına karşılık, geliri 1525 yılındaki seviyesine düşmüştür.<sup>724</sup>

716 BOA, *TTD*, nr. 419, s. 326.

717 Yınanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 634.

718 BOA, *TTD*, nr. 402, s. 1186; BOA, *TTD*, nr. 998, s. 480.

719 BOA, *TTD*, nr. 419, s. 322.

720 Yınanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 636.

721 BOA, *TTD*, nr. 419, s. 311.

722 BOA, *TTD*, nr. 402, s. 1181; BOA, *TTD*, nr. 998, s. 480.

723 BOA, *TTD*, nr. 419, s. 312.

724 Yınanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 631.



**Sevin-i Kebir (Büyük Sevin) Köyü:** Vakfiyelerde ve tahrir kayıtlarında aynı adla geçmektedir. 1525 yılında 13'ü mücerred, toplam 35 vergi nüfusu, üç bekar muhassılı ve 2970 akçe geliri vardı.<sup>725</sup> 1527 yılında burada bir imam ve 14'ü mücerred, toplam 56 vergi nüfusu ve 6172 akçe geliri vardı. Bu gelirin malikane hissesi ve diğer vergileri vakıftı. Divani hissesi ise, Hamza'nın tımarı idi. Bu tarihte, Naib Hasan, Çanakçı ve Ovacık Ardıç mezraları da bu köye bağlıydı.<sup>726</sup> 1563 yılında köyün 86 vergi nüfusu 3111 akçe geliri vardı. Ancak bu gelirin Eshab-ı Kehf'in vakfı olduğu kaydedilmemiştir.<sup>727</sup>

*bb)-Mezralar (Ekinlikler)*

**Ağcasu (Aksu) Mezrası:** Vakfiyelerde ve ilk iki tahrirde kayıtlı değildir. 1563 yılı tahrir defterinde, Eshab-ı Kehf Buk'ası ve camiinin vakfı olarak kaydedilmiştir. Vakıf arazi üzerinde sonradan kurulmuş bir mezra olsa gerektir. Adı geçen tarihte Norşun Köyüne bağlıydı ve 1440 akçe geliri vardı.<sup>728</sup>

**Arab Yurdu Mezrası:** Vakfiyelerde adı geçmemektedir. 1525 yılında Kaya Pınar köyüne bağlı bir mezraydı. 160 akçe geliri vardı. Sevinli cemaatinin ekinliği idi.<sup>729</sup> 1527 yılında Nişanid köyünün ekinliği idi. 360 akçe geliri vardı.<sup>730</sup> 1563 yılında Kışlacık köyüne bağlıydı. Sevinli cemaatinin ekinliği idi. Bu devrede, 160 akçe geliri vardı.<sup>731</sup>

**Aşık Kilisesi Mezrası:** Eshab-ı Kehf mezralarının hemen bütününde olduğu gibi, vakıf arazi üzerine sonradan kurulmuştu. 1525 yılında Efsus köyüne bağlıydı. 1985 akçe geliri vardı.<sup>732</sup> 1527 yılında Nişanid köyüne bağlıydı. 1280 akçe geliri vardı. Bedir Kendi yanında bulunan mezra, hariçten gelen yörükler tarafından ekinlik olarak kullanılmaktaydı.<sup>733</sup> 1563 yılında köy olarak kaydedilmişti. Üçü mücerred olmak üzere, 16 vergi nüfusu vardı. 1426 akçe de geliri vardı.<sup>734</sup>

**Armud Alanı Mezrası:** 1525 yılında yapılan tahrir esnasında deftere kaydedilmemiş (haric-i ez defter)tir. 1527 yılında Kaya Pınar köyüne bağlıydı. Eshab-ı Kehf'in yakınında bulunmaktaydı. Hariçten gelen Ali

725 BOA, *TTD*, nr. 402, s. 1185; BOA, *TTD*, nr. 998, s. 480.

726 BOA, *TTD*, nr. 419, s. 322, 324.

727 Yınanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 634.

728 Yınanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 630.

729 BOA, *TTD*, nr. 402, s. 1189.

730 BOA, *TTD*, nr. 419, s. 313.

731 Yınanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 637.

732 BOA, *TTD*, nr. 402, s. 1185.

733 BOA, *TTD*, nr. 419, s. 313.

734 Yınanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 635.

Kaya ve Emir Danyal tarafından ekilip biçilmekteydi. 272 akçe geliri vardı. Taht-ı Karlan yaylağı da buraya bağlıydı.<sup>735</sup> 1563 yılında Kerevin (Dokuztay) köyüne bağlı ve tımar olarak kaydedilmiş olan aynı adlı bir mezraya rastlanmaktadır. Ancak 1527 yılında köy olarak kaydedilen Armud Alanı'na tekabül ettiğine dair bir işaret yoktur.<sup>736</sup>

**Belviran Mezrası:** Efsus'a bağlıydı ve aynı köyün ekinliğiydi. Sadece 1527 yılı tahrir kayıtlarında Eshab-ı Kehf'in vakfı olarak kaydedilmişti. O tarihte 280 akçe geliri vardı.<sup>737</sup>

**Çanakçı Avşarı Mezrası:** Alauddevle Bey vakfiyelerinde Çanakçı Avşarı Mezrası şeklinde kaydedilmiştir.<sup>738</sup> Tahrirlerde ise, Çanakçı adı ile kaydedilmiştir. 1525 yılında Efsus'a bağlıydı. 400 akçe geliri vardı.<sup>739</sup> 1527 yılında Sevin-i Kebir'e bağlıydı. Çağlayan halkının ekinliğiydi. 560 akçe geliri vardı.<sup>740</sup> 1563 yılında Kışlacık köyüne bağlıydı. 518 akçe geliri vardı. Bu devrede Resul Hacılı yaylakları da mezranın adına kaydedilmişti.<sup>741</sup>

**Kara Kaya Mezrası:** Seyyid Hüseyin el-Hüseyini'nin ahfadının ekinliğidir. Onların izni dışında burasının ziraatına kimse karışamazdı. Yani onların tasarrufundaydı. 1525 yılında Sevin-i Kebir köyüne bağlıydı. Eshab-ı Kehf'in hizmetkarları da bu mezrada bulunmaktaydılar. Yıllık geliri ise, 120 akçe idi.<sup>742</sup> Çoban Pınarı köyünün yanında bulunan mezra, 1527 yılında bu köye bağlıydı. Hariçten gelen kimseler tarafından ekilip biçilirdi. 280 akçe yıllık geliri vardı. Araziyi ekip biçenler, vakıf sahibine öşür verirdi. Aynı yıla ait tahrir kaydında mezranın vakıf durumunun İslam hukukuna uygun olup olmadığının ulemadan sorulması istenmiştir. 1563 yılında Kışlacık köyüne bağlı olup 332 akçe geliri vardı.<sup>743</sup>

**Naib Hasan Mezrası:** 1525 yılında Kaya Pınar köyüne bağlıydı. Sevinli cemaatinin ekinliğiydi. 390 akçe geliri vardı.<sup>744</sup> 1527 yılında Büyük Sevin köyüne bağlıydı. Bu tahrir esnasında, eski tahrir kaydında gelirinin 1/3'nün Eshab-ı Kehf vakfı olarak kaydedilmiş olduğu belirtilmiştir. 1527 yılında, mezranın tamamen Eshab-ı Kehf vakfı olmasının uygun olacağı kaydedilmiştir. Bu devrede geliri 1280 akçeydi ve bu gelirin vakıf

735 BOA, *TTD*, nr. 419, s. 326.

736 Yınanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 652.

737 BOA, *TTD*, nr. 419, s. 317.

738 VA, *VKD*, nr. 590, s. 107; BOA, *VKF*, nr. 9/7.

739 BOA, *TTD*, nr. 402, s. 1184; BOA, *TTD*, nr. 998, s. 480.

740 BOA, *TTD*, nr. 419, s. 324.

741 Yınanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 637.

742 BOA, *TTD*, nr. 402, s. 1187; BOA, *TTD*, nr. 998, s. 480.

743 Yınanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 636.

744 BOA, *TTD*, nr. 402, s. 1189.

hissesi 420 akçe idi.<sup>745</sup> 1563 yılında Peder köyüne kaydedilmişti. 1527'deki statüsü devam etmekteydi. Bu nedenle mezranın gelirinin 1/3'ü olan 242 akçenin Eshab-ı Kehf vakfı olarak kaydedildiği görülmektedir.<sup>746</sup>

**Ovacık Ardıç Mezrası:** 1525 yılında Kaya Pınar köyüne bağlıydı. Çağılğanlı cemaatinin ekinliği idi. Yıllık 240 akçe geliri vardı.<sup>747</sup> 1527 yılında Sevin-i Kebir köyüne bağlıydı. Aynı köyün ekinliği olarak kullanılmaktaydı. Yıllık geliri 950 akçeydi.<sup>748</sup> 1563 yılında Kışlacık köyüne bağlı olan mezra yine Çağılğanlı cemaatinin ekinliği idi. Yıllık geliri 240 akçeydi. Bu devirde Eshab-ı Kehf hizmetkarları olan cemaatler de mezraya bağlıydılar.<sup>749</sup>

**Sarı Kaya Mezrası:** 1527 yılında Nişanid köyüne bağlı olup, aynı köyün ekinliği olarak kullanılmaktaydı. Diğer vakıf kayıtlarında adı geçmektedir.<sup>750</sup>

**Sevin-i Sağır (Küçük Sevin) Mezrası:** Alauddevle Bey'in vakfiyelerinde köy olarak kaydedilmiştir. 1525 yılında Efsus köyüne bağlıydı. Sevinli halkının ekinliği idi. Yıllık geliri 462 akçeydi.<sup>751</sup> 1527 yılında köy olarak kaydedilmişti. Bu tarihte dördü bekar olmak üzere, toplam 12 vergi nüfusu vardı. Yıllık geliri 1648 akçeydi. Gelirin 350 akçelik malikane hissesi vakıf, divani hissesi ve diğer vergileri tımar olarak kaydedilmişti.<sup>752</sup> 1563 yılında Sevin-i Kebir köyüne bağlıydı. Daha önce olduğu gibi, tahıl gelirinin yarısı vakıf, diğer yarısı ile vergilerden elde edilen gelir de tımar olarak kaydedilmişti. Bu devirde yıllık gelirin 178 akçesi, Eshab-ı Kehf'in vakıf hissesine tekabül etmekteydi. Geri kalan 218 akçesi ve diğer vergileri tımar olarak kaydedilmişti.<sup>753</sup>

### cc)-Yaylaklar

**Resul Hacı Yaylakları:** Alauddevle Bey'in vakfiyelerinde, Eshab-ı Kehf Külliyesi'nin vakıf geliri olarak Resul Hacı adlı bir köyün adı geçmektedir.<sup>754</sup> Ancak tahrirler esnasında, böyle bir köyün adına rastlan-

745 BOA, TTD, nr. 419, s. 324.

746 Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 613.

747 BOA, TTD, nr. 402, s. 1189.

748 BOA, TTD, nr. 419, s. 324.

749 Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 637.

750 BOA, TTD, nr. 419, s. 312.

751 BOA, TTD, nr. 402, s. 1184. Bu mezra, genellikle Büyük Sevin köyünün yanında ikinci derecede kalmış ve köyün ekinliği olarak kullanılmıştır. *Tahrirler* esnasında bir defa köy, iki defa mezra olarak kaydedilmiştir. Bu nedenle mezzalar bölümünde değerlendirmeyi tercih ettik.

752 BOA, TTD, nr. 419, s. 322.

753 Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 634.

754 VA, VKD, nr. 590, s. 107; BOA, VKF, nr. 9/7.

mamakta, Resul Hacılı yaylaklarından bahsedilmektedir. Bu yaylaklar, vakfiyelerde köy olarak kaydedilmiş olan yaylaklardır. Ancak zamanla tenhalaşmış, köy olmaktan çıkmışlardır. 1525 yılında yaylaklardan vakıf geliri alınmadığı, ancak buraları ekenlerin Çukur Pınar sipahisine 40 akçe vergi verdikleri kaydedilmiştir.<sup>755</sup> Bu ifadeler göz önünde tutulacak olursa yeni teşkil edilen yaylakların bu devrede belli bir gelir seviyesine ulaştıkları anlaşılmaktadır.

Resul Hacılı yaylakları, 1525 yılında Sevin-i Kebir köyünün, Kışlacık mezrasına bağlıydılar.<sup>756</sup> 1527 yılında tutulan kayıtlarda kendileri ile ilgili bir kayda rastlayamadık. Ancak bu yaylaklardan Sarıca Eyne Beyi Çiftliği'nin, Çoban Pınarı köyüne kaydedildiği görülmektedir.<sup>757</sup> 1563 yılında ise, yaylakların bütünü Kışlacık köyünün Çanakçı mezrasına kaydedilmişlerdir.<sup>758</sup>

1525 yılında yaylakların adına bir gelir kaydedilmemiş, sadece Sarıca Eyne Beyi Çiftliği'nin 200 akçe geliri olduğu zikredilmiştir.<sup>759</sup> Aşık Kिलisesi mezrasının yanında bulunan çiftliğin 1527 yılında 460 akçe geliri vardı. Hariçten gelenler tarafından ekilip biçilmekteydi.<sup>760</sup>

1563 yılında yaylaklar, Kışlacık köyünün Çanakçı mezrasına bağlıydı. Bu tarihte Çukur Pınar yaylağı kaydedilmemiştir. Onun haricinde, 1525 yılında mevcut olan Ağca Pınar, İnal Ağaç ve Urğacık yaylaklarından her birinin 50 akçe, Sarıca Eyne Beyi Çiftliği'nin 200 akçe geliri vardı.<sup>761</sup>

**Taht-ı Karlan Yaylağı:** 1527 yılında tutulan tahrir kaydında adı geçmektedir. Bu tarihte Kaya Pınar köyünün Armud Alanı mezrasına bağlıydı. Sarıca Eyne Beyi Çiftliği'nin yanında bulunan yaylağın, sade yağ imalinden elde edilen yıllık 100 akçe vergi geliri vardı.<sup>762</sup>

#### *dd)-Eshab-ı Kehf Hizmetkarları (Cemaatler)*

Eshab-ı Kehf Külliyesi'nin hizmetkarları olan cemaatler, adı geçen mahalde bedenlen hizmet etmek veya külliyenin sair ihtiyaçlarını karşılamakla görevliydi. Görevlerini ihmal ederlerse değiştirilirdi. Yaptıkları hizmetin karşılığında kendilerinden avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiye vergisi alınmazdı. Bu şekilde devam ettikleri müddetçe görevleri

755 BOA, TTD, nr. 402, s. 1186; BOA, TTD, nr. 998, s. 480.

756 BOA, TTD, nr. 402, s. 1186.

757 BOA, TTD, nr. 419, s. 325.

758 Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 637.

759 BOA, TTD, nr. 402, s. 1186.

760 BOA, TTD, nr. 419, s. 325.

761 Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 637.

762 BOA, TTD, nr. 419, s. 326.

ile ilgili olarak kendilerine kimse karışamazdı. Eshab-ı Kefh'e hizmet etmekle yükümlü olan bu cemaatlerden Boynu Yoğunlu cemaatı dışında kalan Ağca Koyunlu, Cerid ve Sarı Baş cemaatleri yaptıkları hizmetler ve ödedikleri vergilerin dışında, her sene, sütlerinden faydalanılması için, 40 keçiye Eshab-ı Kefh Külliyesi'ne teslim ederler, süt mevsimi geçince geri alırlardı. Esasen bu üç cemaatten ikisi Cerid cemaatinin oymaklarındanı.<sup>763</sup> 1525 yılına ait icmal defterinde bu üç cemaat, bir kabul edilerek Cerid adı ile kaydedilmiş, ancak bu cemaatin geliri belirtilmemiştir. Ancak daha sonra gelişerek ayrılmışlar ve ayrı bir cemaat olarak kaydedilmişlerdir. 1525 yılında Cerid cemaatine bağlı olan bu taifelerden 11 taife, toplam 42 kişilik hizmetkarlarıyla Eshab-ı Kefh'in bulunduğu mahalde hizmet etmekteydiler. Buna karşılık, kendilerinden salgun, bac, adet-i çeri, ağnam ve benzeri vergiler alınmazdı. Belirtilen cemaatlerin tamamı, Sevin-i Kebir köyünün Kara Kaya mezarına bağlıydılar.<sup>764</sup> Daha sonra, 1527 yılında Efsus'un Belviran mezarına, 1563 yılında ise, Kışlacık köyünün Ovacık Ardiç mezarına bağlanmışlardır.<sup>765</sup>

Alauddevle Bey'in vakfiyelerinde, Eshab-ı Kefh'e hizmet etmekle görevli oldukları zikredilen cemaatler arasında, Ebu Leyli adını taşıyan bir cemaatin de kayıtlı olduğu görülmektedir.<sup>766</sup> Ancak tahrir kayıtları arasında, bu cemaatin adı geçmemektedir. Aşağıda Eshab-ı Kefh görevlileri olarak tarihi kayıtlarda adı geçen cemaatler hakkında bilgi verilmiştir.

**Ağca Koyunlu Cemaati:** 1525 yılında cemaatin dört farklı ailesi ya da oymağına mensup olan toplam 15 kişi, Eshab-ı Kefh Külliyesi'nde çeşitli hizmetleri yerine getirmekle görevliydi. Bu tarihte bu cemaat Cerid cemaatine kaydedilmiş ve kendisine ayrıca bir vergi kaydedilmemiştir.<sup>767</sup>

1527 yılında cemaatin adı Ağca Koyunlu taifesinden Aymalar cemaati şeklinde kaydedilerek, 1525 yılında Ağca Koyunlu adı ile kaydedilmiş olan cemaatten hangi ailenin ya da oymağın Eshab-ı Kefh'e hizmet etmekle görevli olduğuna açıklık getirilmiştir. Bu tarihte, cemaate mensup, üçü mücerred, toplam 15 hane ve bir pir-i fani vardı. Cemaatin yıllık geliri 781 akçeydi.<sup>768</sup> Bu gelir, 1563 yılında 269 akçeydi. Cemaate mensup yedisi mücerred, toplam 13 vergi hanesi mevcuttu.<sup>769</sup>

763 BOA, *TTD*, nr. 402, s. 1187, 1188; BOA, *TTD*, nr. 419, s. 320-322.

764 BOA, *TTD*, nr. 998, s. 480; BOA, *TTD*, nr. 402, s. 1187, 1188.

765 BOA, *TTD*, nr. 419, s. 321, 322; Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 638.

766 VA, *VKD*, nr. 590, s. 107; BOA, *VKF*, nr. 9/7.

767 BOA, *TTD*, nr. 402, s. 1188; BOA, *TTD*, nr. 998, s. 480.

768 BOA, *TTD*, nr. 419, s. 321.

769 Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, cII, s. 638.

**Boynu Yoğunlu Cemaati:** Alauddevle Bey'in vakfiyelerinde Eshab-1 Kefh vakfı olarak kaydedilmiş olan iki cemaatten biridir. 1525 yılı tahriri esnasında tutulan kayda göre, cemaat Eshab-1 Kefh'e hizmet etmeleri karşılığında, örfi vergi ve avarız vergisi ödemezlerdi. Kendilerinden alınan diğer vergiler de bedel-i ayende (gelen giden misafirlere harcanmak üzere alınan) vergisi adıyla Eshab-1 Kefh vakfı olarak kaydedilmişti. Cemaate mensup olan Durali oğlu Hamid Bey'in elinde, bu durumun devamını sağlayacak şekilde Alauddevle Bey, Ali Bey ve Osmanlı sultanları tarafından verilmiş olan mukarrer namereler vardı. Tahrir esnasında da aynı şekil üzere kaydedilmişti. 1525 yılında cemaate mensup olan altı vergi hanesi Eshab-1 Kefh'e hizmet etmekle görevli idiler. Bu devirde cemaatten herhangi bir vergi alınmamaktaydı.<sup>770</sup> 1527 yılında geliri 222 akçeydi. Cemaatin ikisi mücerred, toplam dokuz vergi hanesi vardı.<sup>771</sup> 1563 yılında ise, biri mücerred muhassıl ve dördü mücerred olmak üzere, toplam 21 vergi nüfusu ve 461 akçe geliri vardı.<sup>772</sup>

**Cerid Cemaati:** Yukarıda ifade edildiği üzere, aslında Ağca Koyunlu ve Sarıbaş cemaatleri de bu cemaate bağlıydı. Ancak daha sonra, bu cemaatler Cerid cemaatinden ayrılmışlardır. Bu halleriyle bazen hepsi bir cemaat gibi kabul edilmişler, bazen de hangi aileye ya da taifeye ait olduklarını göstermek üzere, ayrı ayrı kaydedilmişlerdir.

1525 tarihinde, Ağca Koyunlu ve Sarıbaş cemaatleri haricinde, Cerid cemaatine bağlı altı taifeden 22 vergi nüfusu Eshab-1 Kefh'e hizmet etmekle görevliydi. Bu tarihe ait icmal defterinde Ağca Koyunlu ve Sarıbaş cemaatleri, ayrıca kaydedilmeden, Cerid cemaatine bağlı olan 42 kişinin Eshab-1 Kefh'e hizmet ettikleri kaydedilmişlerdir. Buna göre, bu iki cemaate mensup olan 20 kişinin o tarihte Eshab-1 Kefh'e hizmet ettikleri anlaşılmaktadır.<sup>773</sup>

1527 yılındaki kayıtlara göre, Cerid taifesinin Kabaklar cemaati Eshab-1 Kefh'e hizmet etmekle görevliydi. Bu tarihte cemaate mensup 17'si mücerred 65 vergi nüfusu bulunuyordu, yıllık geliri. 8925 akçeydi. 1563 yılında iki yerde cemaatin adı kaydedilmiştir. Bu ikisinin toplam vergi nüfusu, 25'i mücerred olmak üzere, 72 adetti. Gelirlerinin toplamı 1675 akçeydi.<sup>774</sup>

**Sarıbaş Cemaati:** Tahrir kayıtlarında Döngelenli taifesine bağlı olduğu bildirilmektedir. 1525 yılında cemaatin beş vergi nüfusu vardı.<sup>775</sup>

770 BOA, *TTD*, nr. 402, s. 1187; BOA, *TTD*, nr. 998, s. 480.

771 BOA, *TTD*, nr. 419, s. 322.

772 Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 639.

773 BOA, *TTD*, nr. 402, s. 1187, 1188; BOA, *TTD*, nr. 998, s. 480.

774 Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 637, 638.

775 BOA, *TTD*, nr. 402, s. 1188.

Biri imam, biri mücerred olmak üzere, toplam dokuz vergi nüfusu vardı. Yıllık geliri 735 akçeydi. Bu tahrir kaydında üç kişinin lakabının Sarıbaş şeklinde kaydedilmiş olması, cemaatin yeni bir cemaat olarak Cerid cemaatinden ayrıldığıнын bir işareti olabilir.<sup>776</sup> Cemaatin 1563 yılında ikisi mücerred, 12 vergi nüfusu vardı. Yıllık geliri 292 akçeydi.<sup>777</sup>

### cb-XIX. Yüzyıl Vakıf Defterlerine Göre Vakıf Gelirleri

Önceki kısımda ifade edildiği üzere, XVI. yüzyıl boyunca üç tahrir esnasında Eshab-ı Kefh'in vakıf gelirleri hakkında geniş bilgi verilmiştir. Ancak bu devreden sonra, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda aynı yeterlilikte bilgiler kaydedilmemiş, genellikle Eshab-ı Kefh'in makamı çevresinde bulunan vakıf eserlerin, yani medrese zaviye ve camiin gelirleri, gelirlerle yapılan müdahaleler ve vakıf görevlileri hakkında çok kısıtlı bilgiler yer verilmiştir. Bu kayıtlarda vakıf gelirlerinin nerelerden elde edildiği belirtilmemiştir.

XIX. yüzyılda da yukarıda izah edilen durumda fazla bir değişme olmamıştır. Bu arada her devirde olduğu gibi, bu devirde de vakıf gelirlerine haksız müdahaleler yapılmıştır. 1222/1807 tarihli bir buyrulduya göre o tarihte Elbistan Voyvodası, Eshab-ı Kefh vakfına müdahale etmekte olduğundan bu durumun önlenmesi istenmişti.<sup>778</sup> Buna benzer müdahaleler sonucunda da vakıf gelirleri zamanla bozularak ortadan kalkmıştır.

1266-1273/1850-1857 yılları arasında, Elbistan ve Eshab-ı Kefh vakıflarının gelir gider durumlarını gösteren vakıf defterine göre, 1270-1273/1854-1857 yılları arasında, Eshab-ı Kefh vakıfları, Haremeyn vakıfları idaresine bağlıydı. Vakfın dört yıllık toplam gelir ve gider miktarı 16299 kuruş 20 paraydı. Bu tarihler arasında vakfın gelirlerinden, 14277 kuruş müteveli, müderris, zaviyedar gibi görevlilere; 1618 kuruşu ayrıca maaş olarak; 404 kuruş 20 parası ise, muhasebe harcı olarak harcanmıştı.<sup>779</sup> Vakfın adet-i ağnam gelirinden 1850-1860 yılları arasında toplam 2750 kuruşunun vakıf görevlilerine ödendiğini bildiren bir kayıt vesilesi ile Eshab-ı Kefh vakfının adı da kaydedilmiştir. Ancak daha sonra bu bilgilerde tutarsızlık olduğu belirtilerek Elbistan ve Eshab-ı Kefh vakıflarının durumu yeniden tespit edilmiştir.<sup>780</sup> 1279/1863 yılında vakıfların tespiti yenilenmiştir. Ancak bu tespitite vakfın adı mevcut değildir.<sup>781</sup> Ev-

776 BOA, TTD, nr. 419, s. 321.

777 Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 638.

778 BOA, Cevdet Evkaf, nr. 18198.

779 BOA, EV, nr. 15721, s. 55-a.

780 BOA, EV, nr. 16762.

781 BOA, EV, nr. 17024.

kaf Nezareti'nin 1327/1909 tarihli bütçesinin kayıtları arasında adı geçen vakfın, o tarihteki yıllık bedeli 4951 kuruştur.<sup>782</sup> Bundan dört yıl sonra, 1331/1913 tarihli bir iradenin ekinde kayıtlı olan Maraş Sancağı'na ait vakıfların bulunduğu listede vakfın adı mevcut değildir.<sup>783</sup>

#### ***IV- MARAŞ'IN DİĞER MESKÛN MAHALLERİNDEKİ DULKADİRLİ VAKIFLARI***

##### ***A – DİNÎ VAKIFLAR (MESÇİDLER)***

###### **1- Kara Süleyman Köyü Mescidi**

Kara Süleyman Köyü XVI. yüzyılda Afşin (Efsus) Nahiyesi'ne bağlı idi. Köyde bulunan iki arazi parçası köyün mescidinin adına vakfedilmişti. Bu arazilerin, 1525 ve 1563 yıllarında toplam gelirleri 100 akçe idi.<sup>784</sup>

###### **2- Göynük Murad Bey Camii**

Caminin adından da anlaşılacağı üzere Camii Murad Bey inşa etmiş olabilir. Ancak camiiin yeri ve kimin inşa ettiğine dair herhangi bir bilgiye ulaşamadık.<sup>785</sup>

1563 tarihli Maraş tahrir defterinde, Göynük köyünde 512 akçelik hasılatı olan bir arazi parçası ile aynı köyde bulunan 100 akçelik gelire sahip harab bir bağın<sup>786</sup> Camiin vakıf gelirleri olarak kaydedildiği görülmektedir. Daha sonraki tarihlerde camiye ait bir kayda rastlamadık.

###### **3- Güvercinlik Ergeni (Ergeni tam) Köyü Camii**

Cami, Alauddevle Bey tarafından yaptırılmış ve vakıf gelirleri tahsis edilmiştir. 1563 yılı tahririne göre Alauddevle Bey tarafından Güvercinlik kazası Çınarcık köyüne bağlı Pınar Nehri mezarası, Camiye vakfedilmiştir. Mezranın 100 akçelik geliri vardı. Ayrıca Yassıca Pınar köyünün yıllık hububat geliri olan 1051 akçe camiye vakıf geliri olarak ayrılmıştır.<sup>787</sup>

782 V.Şükrü, *Evkaf*, c. III, s. 751.

783 BOA, *İrade Evkaf*, nr. 7.

784 BA, *TTD*, nr. 998, s. 481; Yinanç-Elibüyük, *a.g.e.*, c. II, s. 646.

785 Rüstem Bey'in oğlu Murad Bey Dulkadirli Beyi Süleyman'ın torunudur. Murad Bey'in Göynükte bina etmiş olduğu camiiin vakıf gelirlerinin Alauddevle tarafından vakfedildiğini gösteren bir kayda rastlamadık. Ancak Göynük'te kurulmuş olan Murad Bey Zaviyesinin gelirleri Refet Yinanç tarafından Camiin gelirleri gibi gösterilmiştir. (bkz.R.Yinanç Dulkadir Beyliği, s. 121). Halbuki cami ve zaviyenin gelirleri ayrı ayrı kaydedilmiştir. (Yinanç-Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri*, c. I, s. 243).

786 Yinanç-Elibüyük *Tahrir*, C, I, s. 243. Said Öztürk, "Siyasi ve sosyo-ekonomik gelişimi içerisinde kadim bir Anadolu şehri Hades (Göynük)", s. 217 vd.

787 Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. I, s. 324-349.



#### 4. Haruniye (Bahçe) (Alauddevle Bey) Camii

Alauddevle Bey tarafından yaptırılmıştır. Günümüze kadar hayatiyetini sürdürmemiştir. Alauddevle Bey'in 1500 tarihli Arapça vakfiyesinde camii vakıf gelirleri kayıtlı olması camii ve zaviyesinin 1500 yılından önce yaptırılmış olduğunu göstermektedir.<sup>788</sup>

Alauddevle Bey, camiye ve yanında yaptırdığı zaviyesine, Haruniye (Bahçe) 'ye tabi Bostan Bükü ve Örtlek mezarları ile Karacaviran mezarının dörtle birini vakfetmiştir.<sup>789</sup> Ancak 1525 yılı tahririnde Karacaviran mezarının divanı hissesi tımar, malikane hissesi mülk olarak, kaydedilmiştir.<sup>790</sup>

1105/1694 tarihli vakıf kayıtlarına göre, Alauddevle Bey Camii olarak bilinen vakıf eserin günlük 4 akçeden altı alık geliri 720 akçe idi. 1695 yılı evkaf kayıtlarında camii aylık olarak 120 akçe geliri olduğu kayıtlıdır. Aynı tarihlerde camii vakıflarından Karaca Viran mezarı, 120 akçelik alık geliri ile Alauddevle Bey'in vakfı olarak kaydedilmiş ancak gelirinin nereye harcandığı belirtilmemiştir.<sup>791</sup> Bu durum tabii olarak o devirde camii artık yıkılmış olduğunu akla getirmektedir. Nitekim 1061-1680 tarihli bir belge bu tezimizi kanıtlar niteliktedir. 25.Ramazan 1091/19 Ekim 1680 tarihli bir vazife tevcih beratından öğrendiğimize göre, Haruniye (Bahçe) Hazinesi köyünde bulunan camii o tarihten 15 yıldan, daha önce yani 1665'ten önce yıkılmış olması nedeniyle hatibi olan Hasan Efendi de görevini bırakmış, onun yerine camii tamir etmesi şartıyla 1680'de Mehmed Halife tayin edilmiştir.<sup>792</sup>

XIX. yüzyıl evkaf kayıtlarında Karacaviran mezarı dışında, cami veya zaviyenin vakıf gelirlerinden bahsedilmemektedir. Karacaviran mezarının da Alauddevle'nin vakfı olduğu bildirilmekte, ancak cami veya zaviyesi ile ilgili bir bilgi verilmemektedir. Bu kayıtlara göre, cami ve zaviyesi XIX. yüzyıldan önce ortadan kalkmıştı. Ancak Karacaviran mezarı vakfı devam etmekteydi.

24 Safer 1244 tarihli berat kaydına göre, Karacaviran mezarları olarak vakfedenin evladından (nesebinden) olan Ömer ve Kıbtî Halife İbn-i Mehmed adlı kişiler bu mezarın idaresini yürütmekteydiler.<sup>793</sup>

Maraş sancağının 1273/1857 tarihli vakıf kayıt defterine göre; 1271-

788 VA, VKD, nr. 590, s. 106.

789 VA, VKD, nr. 590, s. 106.

790 BOA, TTD, nr. 998, s. 537.

791 BOA, MAD, nr. 4983, s. 2; BOA, MAD, nr. 1878, s. 2

792 BOA, İe, Ev, nr. 2686

793 BOA, EV, nr. 16762, s. 2; BOA, EV, nr. 17024

1272/1855-1856'da Karacaviran mezarının yıllık 225 kuruşluk geliri vardı. 1273/1857 de topluca alınan iki yıllık toplam 450 kuruşluk gelirin 56 kuruş 10 parası hazine için muhasebe harcı ve mezranın idaresini elinde bulunduran Devebaşılı-zade Ahmed Kâmil Efendi'nin şahsına maaş olarak verilmiştir. Kalen 393 kuruş 30 para da onun geçindirmekle yükümlü olduğu ehl-i mürtezika denilen kimselere ödenmiştir.<sup>794</sup>

1273/1857 tarihli başka bir vakıf defterine göre, Karacaviran (Alauddevle Bey) mezarını geliri; 1855 ve 1856'da yıllık 225 kuruş, 1857'de 240 kuruş, üç yıllık toplam geliri 690 kuruş idi. Bu gelir o tarihler arasında mezradar olarak görev yapmış olan, Ömer Kâmil ve Mustafa efendilere ödenmiştir.<sup>795</sup> 1276/1857 yılında halen mezradar olan Ömer Kâmil Efendiye mezranın hasılatından 40 kuruş ödenmiştir.<sup>796</sup>

### 5- Maraş Muradız Köyü Camii

Alauddevle Bey, 1500 tarihli vakfiyesi ile Maraş merkez kazası, Cem (?) nahiyesine bağlı Muradız Köyü camiine, Çiftlik ve Ögüd mezarlarının gelirini vakfetmiştir.<sup>797</sup>

### 6- Pazarcık Mihriban Köyü Camii

Alauddevle Bey'in 906/1510 tarihli nakfiyesinde, Maraş kazası Pazarcık nahiyesine bağlı Mihriban Mezarası'nın gelirinin aynı mezrada bulunan cami ve zaviyeye tahsis edildiği kayıtlıdır.<sup>798</sup> 1563 tarihli tahriri esnasında Mihriban Mezarası, Kürdi Kuyusu köyüne bağlı, 11 Neferin meskûn olduğu Bulanıklı Cemaati'nin kışlağı ve ekip-biçtiği yerd. Aynı cemaatin mensupları Mihriban Camii ve Zaviyesinde görev yapmaktaydılar. Kayıtlarda Hacı Cuma ve Ebubekir adında Buk'a müderrisi iki kardeşin adının geçmesi, Zaviye teşkilatı dahilinde buk'a seviyesinde bir medresenin de faaliyette olduğunu göstermektedir. Tahrir kayıtlarına göre, Ali Fakih ve oğlu Hacı Haydar, camiin imamlığı ve şeyhliğini, İlyas oğlu Ahmed ise hatipliğini yapmaktaydı.<sup>799</sup> Bu tarihten sonraki vakıf kayıtlarında camiden bahsedilmemekte, sadece Mihriban Zaviyesi'nin adı geçmektedir.

## B - SOSYAL VAKIFLAR (ZAVİYELER)

### 1- Andırın

794 BOA, EV, nr. 15511, s. 2

795 BOA, EV, nr. 15721, s. 48.

796 BOA, EV, nr. 17024.

797 VOA, VKD, nr. 590, s. 107.

798 VOA, VKD, nr. 590, s. 107.

799 Yınanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. I, s. 199.

### *a -Alauddevle Bey Zaviyesi*

Alauddevle Bey'in 1500 ve 1510 tarihli vakfiyelerinde zaviyenin adı geçmemektedir. Zaviyenin bulunduğu Andırın köyün de 1525'de Mahmud Şeyhli Cemaatinden 31 hanelik vergi nüfusu ikamet etmekteydi. Şeyh İbrahim evladından 4 kişi de burada meskûn bulunmaktaydı. Köyde bir de değirmen vardı. Köyün vergi gelirinden zaviyeye ayrılan malikane hissesinin miktarı 3280 akçe idi. Bu tarihte Andırın, Kars (Kadirli) kazasının Köstere nahiyesine bağlı bir köy idi.<sup>800</sup>

1101/1689'da Mahmud Şeyhli köyünde olduğu bildirilen zaviyenin yıllık geliri 1440 akçe (aylık 120 akçe)<sup>801</sup>, aynı şekilde 1105/1694 ve 1106/1695 de aylık geliri yine 120 akçe idi.<sup>802</sup> 1271/1855 ve 1272/1856'da yıllık 600 kuruş 1273/1857'de 1425 kuruş; üç yıllık toplam 2625 kuruş vakıf gelirinin Çomakkale ve Tomlan zaviyesine harcanmış olması Alauddevle Bey zaviyesinin o tarihte yıkılmış olduğunu veya faaliyetini durdurduğunu göstermektedir.<sup>803</sup>

### *b -Firakdin Köyü Zaviyesi*

Firakdin köyünün vergi gelirinin yarısı Alauddevle Bey tarafından köyde bulunan zaviyeye vakfedilmiştir.<sup>804</sup> 1525 tarihli Maraş tahrir kayıtlarında Firakdin, Maraş'ın Kars-1 Zülkadriye (Kadirli) kazası Köstere nahiyesi Andırın köyüne bağlı bir mezra idi. Mezranın vergi gelirinin malikane hissesi olan 448 akçesi vakıf geliri olarak zaviyeye ayrılmıştı.<sup>805</sup> Daha sonraki tarihlerde kayıtlarına rastlamadık.

### *c -Melenk Köyü Şehsuvar Bey Zaviyesi*

Zaviye, Dulkadirli Şehsuvar Bey tarafından yaptırılmıştır.<sup>806</sup> Alauddevle Bey, Köstere ye bağlı Melenk köyü vergi gelirinin yarısını vakıf geliri olarak zaviyeye tahsis etmiştir.<sup>807</sup>

Alauddevle Bey'in 1500 tarihli vakfiyesinde, Melenk köyü Köstere'ye bağlı olarak gösterilmiş ise de 1525 yılı Maraş tahrir kayıtlarında Melenk köyü, Andırın köyüne bağlı bir mezra olarak kaydedilmiştir. Bu sebeple köyün zaviyesi inceleme konusu içine alınmıştır. Belirtilen tarihte Şehsuvar Bey Zaviyesi, Dulkadir Beyi Ali Bey'in vermiş olduğu be-

800 BOA, TTD, nr. 998, s. 537.

801 BOA, EV, HMM, nr. 554, s. 10.

802 BOA, MAD, nr. 4983, s. 2; BOA, MAD, nr. 1878, s. 2.

803 BOA, EV, nr. 15721, s. 47.

804 VA, VKD, nr. 590, s. 106.

805 BOA, TTD, nr. 998, s. 537.

806 BOA, TTD, N7r. 998, s. 537.

807 VA, VKD, nr. 590, s. 106.

rat mucibince, Ece Şeyhçin tasarrufunda idi. Vergi gelirinin yarısı olan 1728 akçe zaviyeye kaydedilmişti. Dulkadir Beyliğinin son döneminde bölgede önemli derecede dini ve ahlaki tesiri olduğu anlaşılan Hacı İbrahim'in neslinden gelen dört kişi de bu mezrada ikamet etmekteydi. Biri-si vergiden muaf olan bu şahıslar kayıtlara göre hiçbir zaman bir sahib-i arza raiyet kaydedilmemişlerdi.

Melenk Köyü Şehsuvar Bey Zaviyesi daha sonraki yüzyıllara ait vakıf defterlerinde kaydedilmemiştir. Ancak köyde bulunan Hacı İbrahim ile onun evladı ve vakıfları hakkında muhtelif kayıtlara yer verilmiştir. Bölgenin 1525 yılı tahriri esnasında Hacı İbrahim evladından dört kişinin Andırın'a bağlı Melenk mezrasında ikamet ettikleri<sup>808</sup> ve Pınarbağı nahiyesi Yarıkkıhan köyü Fakih Dıgil mezrası vergi gelirinin yarısının Alauddevle Bey tarafından Hacı İbrahim evladından Derviş Ahmed'e vakfedildiği kaydedilmiştir.<sup>809</sup> Aynı kayıtlarda, Şeyh İbrahim evladından dört kişinin Andırın'da ikamet ettiği, Pınarbaşı'na bağlı Asrı Viranı mezrası vergi gelirinden yarısının Alauddevle Bey tarafından Koyun Abdal evladından Şeyh İbrahim Çelebi adlı din büyüğüne ve onun evladına vakfedilmiş olduğu ifade edilmiştir.<sup>810</sup>

Coğrafi bölge olarak inceleme alanı içinde bulunan bölgede XVII. yy. sonlarına kadar Hacı İbrahim ya da Şeyh İbrahim adına her hangi bir vakfa rastlanmamıştır. Ancak 1689, 1694, 1695 tarihli üç evkaf defterinde Maraş'ın Güvercinlik kazası-Andırın ve Maraş sınırları dahilinde İbrahim Baba Zaviyesi Vakfı ve Şeyh İbrahim Edhem Vakfı adı ile iki vakıf kaydedilmiştir.<sup>811</sup> Evliya Çelebi ise, bugünkü Kahramanmaraş-Osmaniye karayolunun batı tarafındaki tepede bulunan Sahabi Ükkaşe (r.a.)'nin kabrini tarif ederek onun batı tarafındaki Kafir dağı dibinde bir yerde bulunan Alauddevle Camiinde İbrahim Dede Saadeddin-i Taftazani ve Manav Ali bin Bali Efendinin medfun olduklarını yazmıştır<sup>812</sup>

Yukarıdaki kayıtlar bir bütün olarak değerlendirilecek olur ise, Evliya Çelebi'nin adını verdiği, Alauddevle Bey Camii, yukarıda incelediğimiz Güvercinlik Ergeni Köyü Camii olabilir. Burada medfun olduğu bildirilen İbrahim Dede ise, 1525 yılı tahrir kayıtlarında, onun soyundan gelen dört kişinin Melenk mezrasında ikamet ettikleri bildirilen Hacı İbrahim ya da, Andırın köyünde evladından dört kişinin oturduğu bildiri-

808 BOA, *TTD*, nr. 998, s. 537.

809 BOA, *TTD*, 998, s. 565.

810 BOA, *TTD*, 998, s. 537, 552.

811 BOA, *HMH*, nr. 554, s. 12; BOA, *MAD*, nr. 4983, s. 4; BOA, *MAD*, nr. 18778, s. 2.

812 *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, c. IX, İstanbul Devlet Matbaası, 1935, s. 350.

len Şeyh İbrahim olabilir. Ancak Melenk Köyü Şehsuvar Bey Zaviyesi'nden daha sonraki yüzyıllarda bahsedilmemesine karşılık Hacı İbrahim evladından dört kişinin zaviyede hizmetkarlık yapmakla vazifeli olmaları nedeniyle daha sonraki yüzyıllarda Melenk Zaviyesinin İbrahim Baba Zaviyesi adı ile tanınmış olduğu düşünülebilir. Nitekim 1525'de Melenk Köyü Şehsuvar Bey Zaviyesinin aynı mezrada bulunan Hacı İbrahim evladından Ece Şeyh'in tasarrufunda bulunduğu kaydedilmiştir<sup>813</sup>. XVII. yüzyıl vakıf kayıtlarında ise Güvercinlik kazasında İbrahim Baba Zaviyesi ve Şeyh İbrahim Edhem Vakfı'na yer verilmiştir.<sup>814</sup>

#### *d -Obruk Köyü Zaviyesi*

Zaviyenin yeri ve inşası hakkında bir bilgiye ulaşamadık. Alauddevle Bey, Andırına tabi Pirce Hobu, Komadinek ve Alıncek mezralarını zaviyeye vakfetmiştir.<sup>815</sup> 1525'te Andırın'a bağlı bir mezra olarak kaydedilmiş olan Alıncek'in vakıf geliri 3212 akçe idi. Zaviyeye ait diğer vakıf geliri ise mülk olarak tahsis edilmişti.<sup>816</sup>

#### *e -Ayvacak Zaviyesi*

Zaviye hakkında XIX. yüzyıldan önceki kayıtlarda bir bilgiye ulaşamadık. Zaviyenin Alauddevle Bey'e ait olduğu kaydedilmiştir. Bu sonuca göre daha önce Andırın'da olduğu bilinen zaviyelerden birisi (Fırakdin veya Obruk Zaviyesi) isim değişikliğine uğrayarak Ayvacık adı ile kaydedilmiş olabilir.

Ayvacak Zaviyesi'nin 1271-1272/1855-1856'da yıllık geliri 250 kuruş idi. Bu gelirin 437.20 kuruş zaviyeleri olan Mehmed Haşim Efendi'ye verilmiş;

62 kuruş 20 parası, Evkaf Hazinesi'ne ayrılmıştır.<sup>817</sup> 1276/1860'da işe Mehmed Haşim Efendi'ye 370 kuruş ödeme yapılmıştır.<sup>818</sup> Zaviyenin faaliyeti ortadan kalkmış olmasına karşılık 22 miktarda vakıf gelirinin devam etmesi nedeniyle 27. Şevval 1331/29 Eylül 19/3 tarihli bir irade ile vakıf geliri olan 403 kuruş 12 para, Maraş'daki camilere tahsis edilmiştir.<sup>819</sup>

## **2 -Efsus (Afşin)'da Dede (Deve) Baba Zaviyesi**

Afşin'in doğu tarafında ve şehrin merkezine yakın bir konumda bulunan bu günkü Dede Baba Mahallesi'nde bulunmaktaydı. Mahalleye ve

813 BOA, *TTD*, nr. 998, s. 537.

814 BOA, *EV. HMMH.* nr. 554, s. 12; BOA, *MAD*, nr. 4983, s. 4; BOA, *MAD*, nr. 1878, s. 2.

815 VA, *VKD*, nr. 590, s. 106.

816 BOA, *TTD*, nr. 998, s. 537.

817 BOA, *EV*, nr. 15511, s. 3.

818 BOA, *EV*, nr. 17024, s. 1.

819 BOA, *İrade Evkaf*, nr. 7.

zaviye ye adını veren şahıs, belgelerde *Deve Baba* adı ile kaydedilmiştir. 1527 yılına ait tahrir esnasında da zaviyenin bulunduğu mahalle bu ad ile kaydedilmiştir.<sup>820</sup> Deve Baba'nın kimliği hakkında hikayelerle karışık bilgilere rastlanmaktadır. Ancak bu bilgiler onun hayatını aydınlatıcı olmaktan uzaktır.

Alauddevle Bey'in 906/1500 ve 916/1510 tarihli vakfiyelerinde, zaviyenin vakıfları kaydedilmiş ve 1510 tarihli vakfiyede zaviyenin mutfağı, deposu ve ona tabi olan bütün binaları ile birlikte Alauddevle Bey tarafından yenilediği zikredilmiştir. 1500 tarihli vakfiyede, zaviyenin adı geçtiğine göre, daha önceki tarihlerde yaptırılmış olması gerekmektedir. Çünkü, Alauddevle Bey, burayı yukarıda ifade edildiği üzere, tamir etmiş ve buraya vakıflar tahsis etmiştir. Ancak zaviyeyi yaptıranın kim olduğu bilinmemektedir.<sup>821</sup>

Deve Baba Zaviyesi'nin tarihi seyri hakkında fazla bir bilgiye ulaşılamadı. Mevcut belgelerden anlaşıldığına göre, zaviyenin faaliyette olduğu yıllarda sosyal hayat üzerinde önemli bir etkiye sahipti. Buraya gelen gidenlerin karşılıksız olarak ikamet ve yemek ihtiyacı karşılanmakta bu yönü ile bir imaret gibi kullanılmaktaydı. Ayrıca burada tedris faaliyeti de yürütülmekte idi. Ancak bu faaliyetin konusu ve derecesi hakkında açıklayıcı bilgilere ulaşamadık.<sup>822</sup>

Belgelere göre, Deve Baba Zaviyesi'nde kalabalık bir görevli grubu bulunmaktaydı. Zaviye Bektaşîye tarikatına bağlıydı. Yani Hacı Bektaş-1 Veli'nin soyundan gelenler tarafından idare edilmekteydi. 1217/1802 tarihinde zaviyenin seccade-nişinliğini Hacı Bektaş-1 Veli'nin soyundan olan Seyyid Abdullatif yapmaktaydı.<sup>823</sup>

1527 yılı tahrir defterine göre, aynı mahallede ikamet etmekte olan Bayram oğlu Mehdi, zaviyede duacı idi. Yusuf Abdal ise, zaviyedarlık yapmakta idi.<sup>824</sup> Bu şahıs, yıllarca bu görevde bulunmuş, daha sonra görevini ihmal etmesi nedeni ile Elbistan Kadısı Mevlana İsa Efendi'nin isteği üzerine, 955/1548 yılında görevinden alınarak, yerine Mevlana Hayreddin tayin edilmiştir.<sup>825</sup> 971/1563 yılı tahrir kayıtlarından anlaşıldığına göre, Yusuf Abdal daha sonra görevine dönmüştür.<sup>826</sup> 1106/1695 tarihli

820 BOA, *TTD*, nr. 419, s. 317.

821 VA, *VKD*, nr. 590, s. 107; BOA, *VKF*, nr. 9/7.

822 BOA, *Cevdet Evkaf*, nr. 4913.

823 BOA, *Cevdet Evkaf*, nr. 4913, 21588.

824 BOA, *TTD*, nr. 419, s. 317.

825 BOA, *İe. Ev*, nr. 16.

826 Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 632.

bir buyrulduya göre, bu tarihten önce, adı geçen görevi yapmakta olan Davud Efendi'ye yapılan haksız müdahaleler üzerine, evlad-ı vâkıfdan Şeyh İbrahim, Molla Ali ve Molla Süleyman efendiler, belli hisseler karşılığında vakfın zaviyedarlığına tayin edilmişlerdir.<sup>827</sup> Bundan sonra da vakfın zaviyedarlığı hakkında bir takım anlaşmazlıklar devam etmiştir.

1147/1734 tarihli bir buyruldu kaydına göre, daha önceki tarihlerde vakfın tevliyet ve zaviyedarlık hisselerinin yarısı Seyyid Mustafa el-Maraşî'nin tasarrufunda idi. Ancak yapılan müdahaleler sonucunda, vakfın yönetiminde anlaşmazlıklar çıkmış olduğundan adı geçen görevlere, muhtelif hisselere sahip olmak üzere, Ali, Musa, Ali oğlu Mustafa ve kardeşleri Ahmed ve Halil efendiler tayin edilmişlerdir.<sup>828</sup> 1207/1793 yılında, 5 paralık hisse ile zaviyedarlık ve tevliyete mutasarrıf olan Seyyid Ahmed, kendi rızası ile bu göreve oğulları Musa, Dede Ahmed, Derviş Mehmed ve Mehmed Tahir'i tayin ettirmiştir.<sup>829</sup> Aynı göreve, 1214/1799'da, İshak Efendi yerine Müderris Mustafa Efendi,<sup>830</sup> 1217/1802'de Ahmed Hayati'nin yerine, Mehmed ve Hüseyin efendiler tayin edilmişlerdir. Ahmed Hayati bu tarihten önce uzun süre burada görev yapmıştır.<sup>831</sup>

Deve Baba Zaviyesi, önemli bir sosyal tesis olduğundan, yukarıda zikredilen görevliler dışında, bazı vergileri ödememeleri karşılığında, zaviyenin ikinci üçüncü derecede kalan hizmetlerini yürüten görevliler de vardı. Bunlar, *hizmetkar* ya da çoğul hali ile *hizmetkaran* adı ile tanınıyorlardı. 1527 yılında, zaviyenin bulunduğu mahallede ikamet eden Baki oğlu Abdal Mehmed, Ahmed oğlu Hamza ve Ali oğlu Halil adlı şahıslar, zaviyede hizmetkarlık yapmakta idiler.<sup>832</sup> Alauddevle Bey Kabaklar Cemaatı'nın bir bölümünü zaviyeye hizmetkarlıkla görevlendirmişti. Cemaatin bir kolu da yapılan tahrirler esnasında, Eshab-ı Kehf'in hizmetkarları olarak kaydedilmişlerdir.<sup>833</sup> 1563'de de Alauddevle Bey vakfiyesine uygun olarak cemaatin Deve Baba Zaviyesi'nin hizmetkarları oldukları kaydedilmiştir. Hizmetkarların cemaatı; Kınık, Güvercinlik, Üzeyir ve Yüregir de kışlayıp; Binboğa ve muhtelif yaylakları yaylak olarak kullanmaktaydılar. Bu cemaattan olan hizmetkarların 107 adedi Karamanlı-yı Maraş'a, 9 adedi Cerid taifesine bağlı idi. Yani 1563 tarihinde, bu cemaatten toplam 116 kişi zaviyeye hizmet etmekle görevli idi. Buna

827 BOA, İe. Ev, nr. 4197.

828 BOA, Cevdet Evkaf, nr. 22877.

829 BOA, Cevdet Evkaf, nr. 6547.

830 BOA, Cevdet Evkaf, nr. 21588.

831 BOA, Cevdet Evkaf, nr. 4913; BOA, EV, nr. 17024.

832 BOA, TTD, nr. 419, s. 317.

833 BOA, TTD, nr. 998, s. 467; BOA, TTD, nr. 402, s. 1187; BOA, TTD, nr. 419, s. 320.

karşılık, avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiye vergisi ödemezlerdi.<sup>834</sup>

Sosyal ve dini hizmeti ile önemli bir yeri olan zaviyenin vakıf gelirlerinin de önemli bir meblağı oluşturduğu görülmektedir. Alauddevle Bey, Efsus'un yarısı ile Kabaklar cemaatinin vergilerini buraya vakfetmiştir. 1525 yılında Kabaklar cemaatinin geliri 1345 akçe, 1563'de 2696 akçe 20 para idi. Vergi gelirlerinin bütünü zaviyeye verilmekte idi.<sup>835</sup>

Deve Baba Zaviyesi'nin en önemli geliri, Efsus (Afşin)'un yarısından temin edilmekteydi. 1525'de Afşin'in toplam geliri, 19585 akçe idi. Bu gelirin 9754 akçesi zaviyeye aitti.<sup>836</sup> Köyün 1527 yılındaki toplan geliri ise, 23892 akçe idi. Burada bulunan ve 2800 akçelik geliri olan bir boyahane ile 240 akçelik geliri olan altı değirmenin gelirleri de köyün toplam vakıf gelirleri içindeydi. Aynı tarihli tahrir kaydında, ayrıca kaydedilmiş olan Deve Baba Mahallesi'nin geliri ise, 1218 akçe idi.<sup>837</sup> 1563 yılında da köyün toplam geliri 18552 akçeydi. 3855 akçelik boyahane geliri ve köydeki dokuz değirmenin 380 akçelik geliri ve diğer bütün vergiler buna dahildi.<sup>838</sup>

XVI. yüzyılda yapılan tahrirlerden sonra, zaviyenin durumu hakkında geniş bilgi elde etmek güçleşmiştir. XVII. yüzyıl kayıtlarında ise, zaviyenin yıllık bütçeleri sayılabilecek miktarlar verilmiş, bu miktarların dışında zaviye hakkında hiçbir bilgi verilmemiştir. Buna göre, 1100/1689 yılında zaviyenin geliri 5760 akçe,<sup>839</sup> 1105-1106/1694-1695 tarihleri arasında günlük altı akçe hesabıyla, zaviyenin yıllık gelir gideri 2160 akçe idi.<sup>840</sup> 1266-1273/1850-1857 yılları arasında vakfın toplam 8033 kuruşluk muhasebesi vardı. Bu muhasebeden 6084 kuruş 10 para görevlilere, 1559 kuruş maaş olarak, 389 kuruş 30 para da muhasebe harcı olarak harcanmıştır.<sup>841</sup> 1276/1860 yılında zaviyenin hasılatından görevliler için 3530 akçelik ödeme yapılmıştı.<sup>842</sup> Elimizde mevcut evkaf kayıtlarına göre, yukarıdaki tarihten sonra, vakfın adı kayıtlarda geçmemektedir. Vakfın ve zaviyenin ne zaman ortadan kalktığını bilemiyoruz.

### 3 -Göksun Kanlı Kavak Köyü Şehsuvar oğlu Ali Bey (Dede Ğar-

834 Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 639, 640.

835 VA, VKD, nr. 590, s. 108; BOA, VKF, nr. 9/7; BOA, TTD, nr. 402, s. 1187; BOA, TTD, nr. 998, s. 467; Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 632.

836 BOA, TTD, nr. 402, s. 1184; BOA, TTD, nr. 998, s. 480.

837 BOA, TTD, nr. 419, s. 314-317.

838 Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. II, s. 632.

839 BOA, EV, HMM, nr. 554, s. 9.

840 BOA, MAD, nr. 4983, s. 5; BOA, MAD, nr. 1878, s. 3.

841 BOA, EV, nr. 15721, s. 53-b.

842 BOA, EV, nr. 17024.



## kın) Zaviyesi

Ali Bey yaptırmış ve vakıflar tahsis etmiştir. Göksun tarafında faaliyet göstermiş olan en önemli zaviyedir. Kaynaklardan anlaşıldığına göre, faaliyetleri itibariyle önemli bir konaklama merkezi, bir sosyal ve dini tesis ve bir dinlenme ve imaret merkezi olarak bir çok sosyal ihtiyacı karşılamıştır.

Tahrir kaynakları ve vakıf defterlerinde zaviyenin adı Kanlı Kavak Zaviyesi, Kanlı Kavak Köyü Zaviyesi, Ali Bey bin Şehsuvar Bey (Şehsuvar oğlu Ali Bey) Zaviyesi adı ile farklı adlarla kaydedilmiştir. Bu adlara ilave olarak XVII.- XVIII. yüzyıl vakıf kayıtlarında Şehsuvar oğlu Ali Bey Zaviyesi ve mezrası, Dede Ğarkın<sup>843</sup> Zaviyesi ile birlikte kaydedilmiştir. Dede Ğarkın tarafından yeniden faaliyete geçirilmesi veya gelirlerinin zamanla Dede Ğarkın Zaviyesi'ne ayrılmış olması gibi nedenlerle Dede Ğarkın adı ile de tanınmaya başlamış olabileceği düşünülebilir. Zaviyenin ve Dede Ğarkın'ın kimliğine ilişkin daha fazla bir bilgiye ulaşılamaması konunun açıklığa kavuşmasını engellemektedir.

Şehsuvar oğlu Ali Bey Zaviyesi'nin bulunduğu Kanlı Kavak köyünde, 1525 yılında 65 hane 12 mücerred (bekar) vergi nüfusu vardı. Köyün vergi geliri 4132 akçe idi. Ancak bu gelir vakfa ait değildi. Vergi nüfusu dışında bir kethüda, bir zaviyedar (Selman Halife) ve buna bağlı olarak zaviyede görev yapan 14 kişi de köyde ikamet etmekteydi. Şehsuvar oğlu Ali Bey, Zaviyenin idaresini, Çelebi Halifenin makbul halifesi (vekili) Selman Halifenin, onun ölümünden sonra da evladının elinde olmasını şart koşmuştu.<sup>844</sup> Selman Halife ve beraberindekiler, Zaviye'ye gelen gidenlere hizmet etmeleri ve zaviyenin diğer işlerini yapmaları nedeni ile avarız vergisinden<sup>845</sup> muaf tutulmuşlardır. Şehsuvar oğlu Ali Bey,<sup>846</sup> köyde bulunan bir değirmenin gelirini zaviyeye tahsis etmişti. 1525'te değir-

843 Kaynaklara göre Dede Ğarkın, XIII yüzyılda Horasandan gelerek Elbistan taraflarına yerleşen ve zamanla çevrede büyük bir şöret kazanan ve Hacı Bektaş-ı Veli ile de ilişkisi olan önemli bir Türkmen babasıdır. Onun bir Yesevî şeyhi olabileceği de düşünülmektedir. Devrin sultanı bu zatın meziyetlerini görerek onunla dostluk kurmuş ve bunun sonucu kendisine on yedi köyü vakıf olarak vermiştir (bkz. Ahmet Yaşar Ocak, *Babâiler İsyanı*, İstanbul 1980, s. 90-91, 99). Göksun tarflarında onun adına bir zaviyenin mevcudiyeti de yukarıdaki bilgileri destekler niteliktedir. Muhtemelen onun adına vakıflar yapan bu Sultan ise, I. Alaaddin Keykubaddır ve onun vakfettiği köyler de ayrı bu eserde bir bölüm halinde incelediğimiz Eshab-ı Kehf bölgesindeki köylerdir.

844 BOA, TTD, nr. 998, s. 527-539.

845 Avarız vergisi, Şer'i vergi ve Hıristiyan halktan alınmamış olan haraç dışında savaş durumu ve mali sıkıntı hallerinde halktan alınmış olan örfi bir vergi türüdür.

846 Sofu Osman Oğlu Ahmet Çiftliğinin gelirinin yarısı olan 100 akçe Ali Bey tarafından babası Şehsuvar Bey'in hayrına vakfedilmiştir (BOA, TTD, nr. 998, s. 539).

menin geliri 200 akçe idi. Bölgeyi ele geçiren Yavuz Sultan Selim vakfın mevcut durumuna dokunmayarak devamlılığını sağlamıştır.<sup>847</sup> Zaviyenin vakfı olan değirmen, 1563 yılında iki adet olarak kaydedilmiş ancak gelir miktarı belirtilmemiştir.<sup>848</sup>

1689 tarihli bir vakfın defterinde, Şehsuvar oğlu Ali Bey mezrası ve Dede Şarkın Zaviyesi vakfına yıllık 1440; altı aylık 720 akçelik gelir kaydedilmiştir.<sup>849</sup> 1694 ve 1695’de ise ait aylık gelir 2880 akçe idi.<sup>850</sup> 1855 ve 1856 yılında Kanlı Kavak köyü vakıf olarak kaydedilmiş, iki yıllık toplam geliri olan Sümbül-zade Reşid ve Turan Efendilere maaş olarak ödenmiştir.<sup>851</sup> 1857’de Vakfın geliri 380 kuruşa çıkmıştır ve Kanlı Kavak mezra olarak kaydedilmiştir.<sup>852</sup> Bu kayıttan köyün ve zaviyenin önemini yitirdiğini veya boşalmış olabileceğini söylemek mümkündür. Kanlı Kavak Zaviyesi, 1276/1860’da Ahmed Efendi’nin tasarrufundaydı ve 700 kuruş geliri vardı.<sup>853</sup> 1863 yılına ait bir kayıta zaviyenin yarı tevliyet hissesinin karşılığı olarak Kanlı Kavak mezrası vakıf gelirinin yarı hissesine Ahmed Reşid Efendi’nin sahip olduğu belirtilmiştir.<sup>854</sup>

27 Şevval 1331 / 2 Eylül 1913 tarihli bir irade ile Alauddevle Bey’in vakfı olarak gösterilen Kanlı Kavak mezrasının aşar geliri olan 735 kuruş 27 para, Maraş’daki camilere tahsis edilmiştir.<sup>855</sup> Burada vakfın Alauddevle’ye ait olarak gösterilmesi, Kanlı Kavak köyünün, Alauddevle Bey tarafından zaviyeye vakfedilmiş olmasından kaynaklanabilir. Ancak köyün bu şekilde vakfedilmiş olduğunu gösteren bir belgeye ulaşılamamıştır.

#### 4 -Göynük Ali Bey Zaviyesi

Zaviyenin adından anlaşılacağı üzere, Ali Bey tarafından yaptırılmıştır.<sup>856</sup> Alauddevle Bey buraya Göynük de bir bağ, bir değirmen ve bir arazi tahsis etmiştir.<sup>857</sup>

1563’de Göynük köyünde Şeyh Çoban oğullarından 9 kişi ve Kozan

847 BOA, *TTD*, nr. 998, s. 527-539.

848 Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. I, S. 512.

849 BOA, *EV. HMM*, nr. 554, s. 10.

850 BOA, *MAD*, nr. 4983, s. 3; BOA, *MAD*, nr. 1878, s. 2.

851 BOA, *EV*, nr. 15511, s. 2.

852 BOA, *EV*, nr. 15721, s. 47.

853 BOA, *EV*, nr. 17024.

854 BOA, *EV*, nr. 18286, s. 1.

855 BOA, *İrade Evkaf*, nr. 7.

856 VA, *VKD*, nr. 590, s. 107. Refet Yinanç, Zaviyeyi Ali Bey’in yaptırdığını ve vakıflar tahsis ettiğini kaydediyor (bkz. R. Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 133). Ancak vakıflar Alauddevle Bey’in hayratıdır (bkz. VA, *VKD*, nr. 590, s. 107).

857 VA, *VKD*, nr. 590, s. 107.

oğulları denilen sipahi ve sipahi oğullarından 15 kişi ile birlikte toplam 24 vergi nüfusu, muaf ve sipahi grubu bulunmaktaydı. Zaviyenin vakfı olan arazinin 640 akçe, bağın 300 akçe, değirmenin 30 akçelik geliri vardı.<sup>858</sup> 1694'te altı aylık geliri 180 akçe idi.<sup>859</sup>

### 5 -Güvercinlik Tut Alanı Köyü Zaviyesi

Zaviyenin ne zaman ve kimin tarafından yapıldığı bilinmemektedir. Alauddevle Bey, zaviyenin bulunduğu Tut Alanı köyü ile Kara Tanıl köyünün yarısını, Ali Pınarı köyünü, Soba mezrası ile Bel Ferhad mezralarını zaviyeye vakfetmiştir.<sup>860</sup>

1563 yılına ait tahrir kayıtlarına göre, o tarihlerde zaviyenin bulunduğu Tut Alanı Köyü oldukça kalabalıklaşmıştı. Köyde Divane İsalı cemaatinden 10, Adillu cemaatinden 9, Ağca Koyunlu cemaatinden 4, Eymürlü cemaatinden 3 olmak üzere, 26 vergi nüfusu ile bunların dışında 10 bennak, 9 mücerred 7 nim çift sahibi nüfus bulunmaktaydı. Köyde Şeyh İbrahim Baba dervişlerinden bir grup da bulunmaktaydı. Bunlardan 41'i vergi nüfusu, 28'i bennak ve 13'ü mücerred (bekar) idi. Adı geçen kimselerin fakir olmaları nedeniyle kendilerinden avarız ve örfi vergiler alınmıyordu. Belirtilen tarihte köy hububatının geliri olan vakıf hissesinin miktarı 484 akçe idi.<sup>861</sup>

Tut Alanı köyünün yarısı dışında, Alauddevle Bey'in zaviyeye vakfetmiş olduğu köylerin üç mezralarının yerine 1563 tahriri esnasında, Sam Begli cemaatinin ziraat ettiği Til Komnat<sup>862</sup> mezrası hububat gelirinin dörtte biri olan 417 akçe ve Selman Deresi mezrası hububat gelirinin yarısı olan 160 akçe Zaviyeye kaydedilmiştir.<sup>863</sup>

### 6-Haruniye (Bahçe)

#### *a -Harebe-i Zevniye Köyü Zaviyesi*

Adından da anlaşılacağı üzere, Haruniye (Bahçe) harabeleri üzerine kurulan köyde, Alauddevle Bey tarafından kurulan bir camı ile birlikte yaptırılmıştır. Vakıflarının durumu ve tarihi seyri camiinin incelendiği bölümde ele alınmıştır.

858 Yınanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. I, s. 243. Said Öztürk, "Siyasi ve sosyo-ekonomik gelişimi içerisinde kadim bir Anadolu şehri Hades (Göynük), s. 217 vd.

859 BOA, *MAD*, nr. 4983, s. 2.

860 VA, *VKD*, nr. 590, s. 107.

861 Yınanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. I, s. 311-312.

862 Alauddevle Bey'in vakfiyesinde Bel Ferhad adı ile geçen mezranın 1563 tarihli *Tahrir* defterinin latin harfleri ile neşri esnasında komnat şeklinde okunmuş olması muhtemeldir Bkz. R.

Yınanç-M. Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri* (1563), c. I, s. 345.

863 Yınanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. I, s. 345-349.

### *b -Özencik Köyü (Örtlek) Zaviyesi*

Alauddevle Bey, Örtlek, Özencik, Gecelik Viranı ve Gedikli köylerini zaviyeye vakfetmiştir.<sup>864</sup> Zaviye hakkında fazla bir bilgiye sahip değiliz. Zaviyenin geliri, 1105-1106/1694-1695'de aylık 120 akçe idi.<sup>865</sup> 3. Sefer 1261/11 Şubat 1845'den sonra, yaklaşık on beş yıl boyunca, imam, hatip ve zaviyedarlık görevlerini es-Seyyid Ahmed Reşid ve Mehmed Turan adlı şahıslar yapmışlardır. Ancak bu tarihe ait kayıtlarda zaviyenin geliri belirtilmemiştir.<sup>866</sup> Aynı görevlilere, 1271-1272/1855-1856'da aşardan ibaret olan vakıf gelirinden yıllık 355 kuruş; 1273/1857 de<sup>867</sup> ve 1276/1860'da yıllık 2000 kuruş ödenmiştir. Bu tarihlerde, zaviyede Mehmed Turan'ın evladından Seyyid Mehmed Salih ile Ahmed Reşid'in oğlu Seyyid Mehmet görevliyidiler.<sup>868</sup>

### **7 -Kara Hait**

#### *a -Çamlıbel Köyü Ümmet Dede (Baba) Zaviyesi*

Alauddevle Bey'in 906/1500 tarihli vakfiyesinde Çamlıbel Köyü Maraş'a bağlı olarak gösterilmiştir. Vakfiyeye göre, Kara Hait nahiyesine bağlı Ayn. Bellut ve Bülbül Sazı köyleri Alauddevle tarafından zaviyeye vakfedilmiştir.<sup>869</sup>

1563 yılı tahriri esnasında Çamlıbel köyü Kara Hait nahiyesine çekilmiştir. Eski vakıfları yerine, Til Beşar köyü hububat vergisinin üçte biri olan 966 akçe zaviyeye vakfedilmiştir.<sup>870</sup> Zaviye'nin 1105/1694'de altı aylık geliri 720 kuruş idi.<sup>871</sup> 1271-1272/1855-1856 yıllarına ait vakıf geliri her yıl için 80 kuruş olmak üzere toplam 160 kuruş idi. Aşar hasılatından ibaret olan bu gelir, vakfın idaresini elinde bulunduran zaviyedir. Nakib Sabit Efendiye ödenmiştir.<sup>872</sup> 1273/1857'de vakıf geliri 125 kuruşa yükselmiştir.<sup>873</sup> Bu miktar 1276/1859'da daha da yükselerek 1000 kuruşa çıkmış ve zaviyedar Mehmet Sabit Efendi'ye ödenmiştir.<sup>874</sup>

#### *b -İncirli Köyü Kara Dede (Ali Bey) Zaviyesi*

864 VA, VKD, nr. 590, s. 106.

865 BOA, MAD, nr. 4983, s. 5; BOA, MAD, nr. 1878, s. 3.

866 BOA, EV, nr. 16762, s. 2.

867 BOA, EV, nr. 15721, s. 46.

868 BOA, EV, nr. 17024, s. 1-2; BOA, EV, nr. 18286, s. 1-2.

869 VA, VKD, nr. 559, s. 105.

870 Yınanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. I, s. 169-170.

871 BOA, MAD, nr. 4983, s. 4.

872 BOA, EV, nr. 15511, s. 3.

873 BOA, EV, nr. 15721, s. 48.

874 BOA, EV, nr. 17024.

Alauddevle Bey, İlhat Hisarı (?) mezrasını ve bir araziyi zaviyeye vakfetmiştir. Zaviye, Ali Bey Zaviyesi olarak da tanınmıştır.<sup>875</sup>

1563 tahririnde İncirli köyünde bulunan Kara Dede'nin mezarının yakınındaki arazinin geliri olan 117 akçe ile araziden çıkan suyu harca-yanlardan "su hakkı" olarak alınan 618 akçe zaviyeye vakıf kaydedilmişti. Bu tarihte İncirli köyü Bozyarlu cemaatinin ekinliği idi.<sup>876</sup> Zaviyenin altı yıllık geliri, 1105/1694'de 720 akçeye<sup>877</sup>, 1106/1685'de 1080 akçeye yükselmiştir.<sup>878</sup>

*c -Kalandaz<sup>879</sup> Köyü Irlığan Hacı Dede Zaviyesi*

Zaviye Dulkadirli Süleyman Bey tarafından yaptırılmıştır.<sup>880</sup> Alauddevle Bey, Ağca su (Aksu) yakınındaki Hacı Bükü köyünü ve aynı köyde Aksu kenarında bulunan bir değirmeni<sup>881</sup> ve bir süre geçtikten sonra aynı köyün mezrası Eymürlüce'yi Zaviye'ye vakfetmiştir. 1563 tarihli tahrir defterine göre, Hacı Bükü köyünün zaviyeye ait olan vakıf hububat geliri yıllık 1006 akçe, köyde bulunan değirmenin geliri 60 akçe, Eymürlüce mezrasının geliri ise 1176 akçe idi.<sup>882</sup> 1105/1694 tarihli bir vakıf defterinde ve daha sonrada kayıtlarda Irlığan zaviyesi vakıfları Çamçıraz Zaviyesinin vakıfları ile birlikte kaydedilmiştir. 1694'de zaviyenin altı aylık gelirinin 720 akçe olduğu kaydedilmiş, ancak aynı vakıf defterinde Pazarcık nahiyesi ne bağlı Irlığan Dede Zaviyesi vakfı adı ile bir vakıf daha kaydedilmiştir. Bu vakıf, daha önce Kara Hait nahiyesine kaydedilmiş olan Kalandaz köyündeki Irlığan Hacı Dede Zaviyesi'nin vakfı

875 VA, VKD, nr. 590, s. 7. Alauddevle Bey'in 906/1500 tarihli vakfiyesinde zaviyenin vakıflarının kaydedildiği yer silik olduğundan tam olarak okunamamıştır.

876 Yınanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. I, s. 195.

877 BOA, MAD, nr. 4983, s. 2.

878 BOA, MAD, nr. 1878, s. 1.

879 Alanddevle Bey'in 906/1500 tarihli vakfiyesinde zaviyenin bulunduğu köyün Kalandaz adı ile kaydedildiği görülmektedir (bkz. VA, VKD, nr. 590, s. 107). 1563 tarihli Maraş *Tahrir* defterinde Kalandaz adı ile kaydedilmiş bir köy bulunmaktadır, ancak bu köyde zaviyenin varlığı ile ilgili bir kayıt yoktur (bkz. Yınanç-Elibüyük, *Tahrir* Defteri, c. I, s. 164). Köyün adını Kalendir şeklinde kabul edenler de vardır (bkz. R. Yınanç-*Dulkadir Beyliği*, s. 133). Ancak yanlıştır.

880 Yınanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. I, s. 166.

881 VA, VKD, nr. 590, s. 107.

882 Yınanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. I, s. 166. Adı geçen *Tahrir* defterinde Hacı Bükü köyüne bağlı Eymürlüce mezrası, defteri günümüz harflerine çevirerek yayınlayan R. Yınanç ve M. Elibüyük tarafından yanlışlıkla İncirölce şeklinde okunmuştur (bkz. Yınanç-Elibüyük, *Tahrir* Defteri, c. I, s. 166). Ayrıca zaviye vakıflarının Süleyman Bey tarafından vakfedildiğine dair yanlış değerlendirmeler vardır (bkz. Refet Yınanç-*Dulkadir Beyliği*, s. 133). Halbuki Alauddevle Bey'in vakfiyesi (bkz. VA, VKD, nr. 590, s. 107) ve 1563 tarihli *Tahrir* kayıtlarında (Yınanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. I, s. 166), Vakıf gelirlerinin Alauddevle tarafından tahsis edildiği açıkça kayıtlıdır.

veya sonradan bu adla kurulmuş olan başka bir vakıf ya da Irlığan Hacı Dede vakfından ayrılan bir gelir kaynağı olabilir. Vakıf defterindeki kayda göre, 1694'de, adı geçen zaviyenin altı aylık vakıf geliri 360 akçe idi. Bu tarihte Eymirlüce köyü (mezrası)nın altı aylık geliri ise 720 akçe idi.<sup>883</sup> Yukarıdaki tespitlerden de anlaşılacağı üzere, zaviyeye ait vakıfların farklı kayıtlar altında tutulması, vakıfların düzenli ve merkezi bir idarenin kontrolünden çıktığını farklı kimselerin elinde kaldığını göstermektedir. Nitekim 1106/1695 tarihli kayıtlarda Irlığan Dede Zaviyesi'nin Pazarcık'taki aylık vakıf gelirinin 60 akçe; Maraş'da Çamçiraz<sup>884</sup> zaviyesi ile birlikte kaydedilen aylık gelirinin 120 akçe olduğu kaydedilmiştir.<sup>885</sup> 1263/1847 tarihli kayıtlarda, Çamçiraz ve Irlığan Zaviyesi vakfı şeklinde kaydedilen vakıf hisselerinin, zaviyedar olarak Kıbtı oğlu Ömer ve İsa; Mesud, Hasan ve Muhammed'in ellerinde olduğunun kaydedilmesi, iddianın haklılığını ortaya koymaktadır.<sup>886</sup>

Zaviyenin yıkılması ve vakıflarının farklı kişilerin elinde kalması nedeniyle zamanla kendisinden çok vakıfları ve zaviyeye ad olan Irlığan adı öne çıkmıştır. Nitekim 1271-1272/1855-1856 tarihli kayıtlarda, daha önce zaviyedar olarak adı geçen Veli Efendi'nin neslinden Mahmut Efendi'ye; Çamçiraz ve Irlığan köylerinin aşar hasılatından 1271-1272/1855-1856 yıllarına ait olan 250 kuruşluk bir kısmı iki yıllık toplam 500 kuruş, aynı şekilde Hacı Mesud Efendizade Mahmut, Mehmet ve Said efendilere yıllık 95 kuruş 5 para olmak üzere iki yıllık toplam 190 kuruş 10 para verildiği kaydedilmiştir.<sup>887</sup> Bu tarihlerde Çamçiraz ve Irlığan köylerinin toplam yıllık hasılatı yaklaşık 787 kuruş olmuştur. 1273/1857'de ise 950 kuruşa yükselmiştir. Üç yıllık toplam gelirleri 2525 kuruş olmuştur. Bu gelirden 2220. Kuruş 25 para zaviyedarlarına, 243 kuruş 20 para maaş olara, 60 kuruş 30 para muhasebe harcı olarak ödenmiştir. Aynı kayıtlarda zaviyedar olarak Hasan ve Mehmed'in adı geçmektedir.<sup>888</sup> 1276/ 1859 da zaviyenin gelirlerini tasarrufunda bulunduran Mahmut Efendi'ye 4500 kuruş verilmiştir.<sup>889</sup> 27 Şevval 1331/ 29 Eylül 1913 tarih-

883 BOA, MAD, nr. 4983, s. 3-4-5.

884 Evliya Çelebi, Maraş yolu üzerinde Hz. Ukkâşe'nin bulunduğu Sofu Dağı civarında Çamçiraz Babanın medfun olduğunu söyler (Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c. IX, s. 350). Bu kayıtlardan anlaşıldığı kadarı ile Çamçiraz Baba Pazarcık-Maraş civarında manevi etkisi olan bir kişi idi. Zamanla adına tesisler ve vakaflar yapılmış, kendi adı da bir köye ad olmuştur.

885 BOA, MAD, nr. 1878, s. 3.

886 BOA, EV, nr. 16762.

887 BOA, EV, nr. 15511, s. 3, 4.

888 BOA, EV, nr. 16721, s. 53.

889 BOA, EV, nr. 17024.

li bir irade ile Irlıgan ve Çamçiraz Zaviyesi'nin aşardan ibaret kalan 6.04 kuruş 26 paralık çok az miktardaki geliri, maraş merkezindeki camilere tahsis edilmiştir.<sup>890</sup>

## 8 -Pazarcık

### *a -Dibek Öyüğü Köyü Osman Dede Zaviyesi*

Osman Dede'nin kimliği ve zaviyesi ile ilgili olarak zaviyenin vakıfları dışında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak kayıtlardan anlaşıldığına bakılır ise Osman Dede, Alauddevle zamanında ya da daha önce yaşamış önemli bir din alimi olmalıdır. İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Maraş'ın nevahisinden Pazarcık Ovasında medfun Şeyh Osman Semerkandî* adlı bir zattan bahsetmektedir.<sup>891</sup> Eğer bahsettiği şahıs Osman Dede ise, onun Selçuklular onun zamanı ya da sonrasında bu bölgeye gelmiş olduğu söylenebilir. Alauddevle Bey Osman Dedeli cemaatinin kışlığı ve ekinliği olan Dibek Öyüğü köyü ile aynı köyden geçen Dibek Öyüğü suyunu zaviyeye vakfetmiştir.<sup>892</sup> Kayıtlara göre, Osman Dede'nin mezarı Dibek Öyüğü,<sup>893</sup> denilen ancak daha sonra Osman Dede köyü olarak bilinen köyün camiinin<sup>894</sup> sol tarafında bulunan bir kubbede muhtemelen zaviyenin içinde idi.<sup>895</sup> Bu mezarın üçü bekar üçü evli altı kişilik hizmetçileri vardı. Bu görevliler mezarın, türbesinin bakımı muhafazası ve oraya gelen gidenlere hizmet etmekte ve diğer görevleri, yerine getirmekteydiler. Osman Dedenin mezarının hizmetçileri dışında, onun hizmetkarları olarak kaydedilmiş olan oğulları Ali Seydi ile Hikmet'in ve aynı köyde bulunan 36 vergi nüfuslu Osman Dedeli cemaatından, Osman Dede'nin oğlu Şemseddin'in 1525 yılında hayatta olmaları,

890 BOA, İrade Evkaf, nr. 7.

891 İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Antepli Şair Seyyid Ahmed Efendi hakkında bilgi verirken hakkında "*Maraş nevahisinden Pazarcık Ovasında medfun Şeyh Osman Semerkandî sülalesinden ... Şeyh Ahmed Efendi neslinden Ayıntab'da şair Husuli Efendi zade Ayıntab Mahkemesi Başkatibi Şuara-yı ulemadan Mehmed Cenani Efendi'nin oğludur*"notunu düşer (Bkz. İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, c. I, İstanbul 1988, s. 66.

892 VA. VKD, nr. 590, s. 105; BOA, TTD, nr. 402, s. 887.

893 BOA, TTD, nr. 402, s. 887.

894 1525 tarihli ve 402 nolu Maraş *Tahrir* defterine göre Dibek Öyüğü köyünde Alauddevle Bey'in yaptırdığı ve onun adı ile bilinen bir Camii vardı. *Tahrir* esnasında Camiin yedi kişiden oluşan görevlileri bulunmaktaydı. Bunlardan Mehmed oğlu Ali Fakih, imam; Ali oğlu Ahmed, müezzin; Ramazan oğlu Mehmed Ferraş (süpergeci) olarak Camide görev yapmaktaydılar (bkz. BOA, TTD, nr. 402, s. 887). Yukarıda görüldüğü üzere Evliya Çelebi'de köyde bir cami varlığından bahsetmektedir (bkz. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, c. IX, s. 352). Ancak cami hakkında yeterli bilgiye ulaşılamaması nedeni ile camiler ile ilgili bölümde ayrıca değerlendirilmemiştir.

895 *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, c. IX, s. 352.

Osman Dede'nin 1500'li yılların başında yaşanmış olduğu ve bu devrede Alauddevle Bey'in dostluğunu kazanarak ona Dibek Öyüğü köyündeki zaviye ve camiye vakıflar tahsis ettirdiği söylenebilir.<sup>896</sup>

1563'te, Osman Dede Zaviyesi'nin bulunduğu Dibek Öyüğü köyünde bulunan Osman Dedeli cemaatinden 25 kişi kalmıştır, bu şahıslardan ve başkalarından Osman Dede'nin mezarı, zaviyesi ve camiine görevli kaydedilmemiştir. Ancak defterde görevliler hakkında bilgi verilmemiş olsa da adı geçen yerlerin görevlileri olduğu muhakkaktır.

Dibek Öyüğü köyünde Osman Dedeli cemaatinden başka vergi nüfusu olarak 96 nefer, (çift vergisi ödeyen), 63 bannak (evli çift vergisi ödemeyen) 22 mücerred (bekar) ve 12 nim çift (yarımçift), toplam 193 vergi nüfusu bulunmaktaydı ki bu nüfus, o tarihte köyün oldukça büyüdüğü ve gelirinin de arttığını göstermektedir. Kayıtlarda köyün vakfa ait hububat gelirinin 2928 akçe ve Dibek Öyük suyundan elde edilen gelirinin 300 akçe olması bu düşüncemizi kuvvetlendirmektedir.<sup>897</sup>

Vakfa ait 1040/1631 tarihli bir tevcih beratına göre; zaviyenin hububat geliri 2928 akçeye, su yolunun geliri 800 akçeye çıkmıştır. Bu tarihte zaviyedar Ahmed'in vefatı üzerine aynı adlı başka bir şahıs zaviyedar olarak tayin edilmiştir.<sup>898</sup>

Zaviyenin geliri, 1105-1106/1694 ve 1695'de altı aylık 720 akçe olmuştur.<sup>899</sup> 1276/1860'da zaviyeyi tasarrufunda bulunduran Hasan Baba'ya o yılın hasılatından 350 kuruş ödendiği görülmektedir.<sup>900</sup> Bölgedeki birçok zaviyede uygulandığı üzere, Osman Dede Zaviyesi'nin vakıfları, 27 L.1331/29 Eylül 1913 tarihli bir irade ile Maraş'daki camilere tahsis edilmiştir.<sup>901</sup>

#### *b - Kızıl Bük Köyü Zaviyesi*

Alauddevle Bey, 1500 yılında Kara hait nahiyesine bağlı olan Kızıl Bük köyü hububat gelirinin yarısını, gelen gidenlere harcanmak şartı ile zaviyeye vakfetmiştir.<sup>902</sup> Kara Hasanlu ve diğer bazı cemaatlerin kışlığı ve ziraat yaptığı köyün vakıf geliri 1563'de 194 akçe idi. Köyde oturan Şemseddin oğlu Osman adlı müderris muhtemelen zaviyede dersler vermek-

896 BOA, TTD, nr. 402, s. 887.

897 Yınanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. I, s. 218-219.

898 BOA, İe. Ev, nr. 1802.

899 BOA, MAD, nr. 4983, s. 5; BOA, MAD, nr. 1878, s. 3.

900 BOA, EV, nr. 17024.

901 BOA, İrade Evkaf, nr. 7.

902 VA, VKD, nr. 590, s. 107.



teydi.<sup>903</sup> Vakfın geliri, 1105/1694 ve 1106/1695'de aylık 120 akçe idi.<sup>904</sup>

*c - Mihriban Köyü Zaviyesi*

Mihriban Köyü Camii ile ilgili bölümde Alauddevle Bey'in, Pazarlık nahiyesi Mihriban mezrasının gelirini aynı mezradaki cami ve zaviyeye vakfettiği<sup>905</sup>, 1563'de de 1000 akçe geliri olan Mihriban mezrasının Kürdi kuyusu Köyü'ne bağlı olduğu kaydedilmiştir.<sup>906</sup> Daha sonraki tarihlere ait vakıf kayıtlarında Mihriban zaviyesi kaydedilmiş, Camiinden söz edilmemiş ve Mihriban köyü, Maraş'ın merkezine bağlı olarak gösterilmiştir. 1105/1694'de zaviyenin aylık geliri, 120 akçe;<sup>907</sup> 1106/1695'de 240 akçe idi.<sup>908</sup> 1279/1863 tarihli bir vakıf defterinde Mihrimah Zaviyesi olarak kaydedilmiş olan zaviyenin gelirlerinin yarı hissesi Mehmet Oğlu Ahmet Reşid'e tahsis edildiği kayıtlıdır.<sup>909</sup> O tarihlerde muhtemelen zaviyenin faaliyeti durmuş, belki de kendisi de ortadan kalkmıştır. Ancak vakıfları devam etmiş, nihayet 27 Şevval 1331/29 Eylül 1913 tarihli bir irade ile o tarihte 517 kuruş 12 para olan geliri Maraş merkezindeki camilere tahsis edilmiştir.<sup>910</sup>

903 Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. I, s. 218.

904 BOA, *MAD*, nr. 4983, s. 2; BOA, *MAD*; nr. 1878, s. 2.

905 VA, *VKD*, nr. 590, s. 107.

906 Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c. I, s. 199.

907 BOA, *MAD*, nr. 4983, s. 5.

908 BOA, *MAD*, nr. 1878, s. 2.

909 BOA, *EV*, Nr 18286, s 2.

910 BOA, *İr. Ev.*, Nr. 7.



ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

***MARAŞ ÇEVRESİNDE  
OSMANLI VAKIFLARI***



## ***I- MARAŞ (MERKEZ) VAKIFLARI***

### ***A- DİNİ VAKIFLAR (CAMİLER)***

#### **1-Nakib (Hacı) Camii**

Elimizdeki verilere göre, Maraş'ın Etmekçi Mahallesi'nde bulunan Nakib Camii, XVI. yüzyılın sonlarında yaptırılmıştır. Cami, geçirdiği tamiratlar nedeniyle asli yapısını tamamen kaybetmiştir. Cami 1949'da yeniden inşa edilerek bu günkü halini almıştır. Yarıyı yıkılmış bir vaziyette cami'in güney köşesinde bulunan eski minaresi, harabe bir vaziyettedir ve yapılış tarihi hakkında da herhangi bir kayıt yoktur. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Nakib Camii'nin üç kitabesi vardır. Bunlardan sadece birinde camiin yapılış tarihi kayıtlıdır. Kitabesindeki bilgilerle vakfiyesindeki bilgiler birbirine uymaktadır. İki satırdan ibaret olan kitabenin transkribi şöyledir:

Allah Azimu'ş-şân celle şanuhu hazretlerinin rıza-i şerifi için sure-i Fatiha okuyub bu Cami-i şerifin bânileri es-Seyyid Ahmed ve es-Seyyid Mehmed rahimehumullah teala ruhlarına hibe eder ise Allah Teala hazretleri kendilerini de akıbetin hayr eyleyüb settare-i mağfure eyleye amin sene\_1110/1698.

Nakibu 'l-Eşraf Kaymakamı es-Seyyid Mehmed Efendi'nin tüm vakıflarını ihtiva eden Cami vakfiyesinin tarihi, kitabenin tarihinden on dört yıl sonradır. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde, vakfiyenin 1160/1747 tarihli bir sureti bulunmaktadır.<sup>911</sup> Bu surete göre, es-Seyyid Mehmed Efendi'nin vakıf mütevellisi olarak tayin ettiği oğlu es-Seyyid Ömer Çelebi ile kâdı ve şahitler huzurunda vakfettiği *yarı ailevî vakıflarının*, menkul ve gayr-i menkul malları şunlardır:

---

911 Vakfiyenin girişinden ve şekil olarak yapısından anlaşıldığı kadarıyla, Mehmed Efendi'nin âlim ve ilmî kudretini gayet iyi bir şekilde kullandığı görülmektedir. Klasik bir vakfiye tipi olup, başta hamdele, salvele, vakıf yapmaya işaret eden bazı ayet ve hadislerden sonra, insanın fani olduğundan bahsedilmekte ve vakıf yapmanın önemi anlatıldıktan sonra yapılan hayrî vakıflar anlatılmaktadır. VA, VKD, nr. 738, s. 182.

1- Üç adet Kur'an-ı Kerim, <sup>912</sup>

2- Mehmed Efendi'nin tasarruf ettiği, İsa Değirmeni olarak bilinen Çukuroba Mahallesi'ndeki değirmenin, yarı hissesi, <sup>913</sup>

3- Seksenler Mahallesi'nde <sup>914</sup> Dukaz Pir Ali Değirmeni olarak bilinen değirmenin 1/3 hissesinin yarısı. <sup>915</sup>

Vakfiyeye göre, yukarıda sayılan değirmenlerin geri kalan hisseleri, Mehmed Efendi'nin kardeşi es-Seyyid Ahmed Efendi'nin tasarrufundaydı. Ahmed Efendi de vefa vefat etmesi halinde değirmen hisselerinin daha önce yaptırmış olduğu bir camiye bağışlanmasını kardeşi Mehmed Efendi'ye vasiyet etmişti. <sup>916</sup>

Nakibu'l-Eşraf Kaymakamı Mehmed Efendi, kendi hissesinin yarısını vakfettiği gibi, vasiyeti üzerine kardeşi Ahmed Efendi'nin hissesini de vakfetmiştir. Vakfın şartları ise şöyle sıralanmıştır:

1- Değirmenler günlük rayici üzerinden, mütevellinin bilgisi dahilinde kiraya verilecektir,

2- Öşr-i tevliyet (Mütevelli hissesi) çıkarıldıktan sonra, geri kalan meblağ yüz hisseye bölünerek;

- a- Dört hisse Nakib Camii ferraş ve çerağdarına,
- b- Altı hisse Nakib Camii müezzinine,
- c- Onaltı hisse Nakib Camii hâtibine,
- d- Yirmi hisse Nakib Camii imamına,
- e- Elli hisse Nakib Medresesi müderrisine, <sup>917</sup>

f- Dört hisse de camiin aydınlatılması için kullanılması şart koşulmuştur. <sup>918</sup>

3- İmamlar, müderrisler ve hâtibler, evladı olmaksızın vefat ettiklerinde veya kendi evlatlarından ehil birisi olmazsa, yerlerine atanacak şahıslar; halk arasında muttaki olarak bilinen, hadis ve tefsir derslerini okutmaya muktedir ve mu'tad günlerde medresede ders verebilecek

912 Söz konusu Kur'an vakıfları ayrı bir bölüm halinde işleneceğinden burada tafsilata girişmeyeceğiz.

913 VA, VKD, nr. 738, s. 182.

914 Yeni adıyla Kaya başı Mahallesi.

915 VA, VKD, nr. 738, s. 182.

916 VA, VKD, nr. 738, s. 182.

917 Nakib Medresesi ve müderrisleri hakkında Eğitime Yönelik Vakıflar kısmında bilgi verilecektir.

918 VA, VKD, nr. 738, s. 182.

kimseler arasından seçileceklerdir.<sup>919</sup>

4- Mütevelli haricinde herhangi birinin müdahalesi vâki olursa men edilecektir.

5- Es-Seyyid Mehmed Efendi hayatta olduğu sürece öşr-i tevliyyete kendisi tasarruf edecektir. Vefatından sonra evlâdından birinin mütevelli olması şarttır.<sup>920</sup>

Nakib Camii'nin vakfiyesi haricinde önemli bir belgeye ulaşamadık. 1248/1832 tarihli bir tevcihat kaydından anlaşıldığı kadarıyla vakıf, vakfiyesinde belirtilen şartlar doğrultusunda idare edilmekteydi. Aynı tarihlerde vakıf, es-Seyyid Ahmed, Süleyman ve Ömer Hulusi Efendilerin tasarrufundaydı.<sup>921</sup>

## 2- Adliye (Büyük Su) Camii

Ekmekçi mahallesinde bulunan Adliye Camii, sonraları Büyük Su Camii ismini almıştır. Ancak Maraş'ta genellikle Adliye Camii olarak bilinir. Cami, 1957'de yeniden inşa edilmiştir. Eski yapıya ait hiçbir iz kalmamıştır.

1151/1738 tarihli vakfiyesine göre cami, Şeyh Mahallesi<sup>922</sup> sakinlerinden Ali bin Veli Efendi tarafından 1151/1738 yılından önceki yıllarda yapılmıştır.<sup>923</sup> Cami'in mevkufâtı şunlardır:

1- Etmekciyân Mahallesi'nde bulunan Dobuoğlu Hamamının Hacı Osman adında bir şahsa düşen 1/6 hissesi,

2- Kefişker Pazarı'nda, <sup>924</sup> Hacı Mahmud ve Hacı Mustafa'ya ait sınırları vakfiyede belirtilmiş bir ayakkabıcı dükkânı,

3- İki kuruş nakit para.<sup>925</sup>

Vakfiyesine göre, yarı ailevî vakıf olduğu anlaşılan Cami'in gelir kaynakları ve bu kaynakların kullanılması hususunda vâkıfın şartları şunlardır:

1- Vakfedilen 1/6 hisseli hamam ve dükkân her sene mütevelli tarafından icara verilecektir,

2- Vakfedilen 200 kuruş para, şer'-i şerife uygun, kavi bir rehin ve

919 VA, VKD, nr. 738, s. 182.

920 VA, VKD, nr. 738, s. 182, 1831.

921 VA, ŞD, nr. 167, sıra nr. 1456.

922 Bu mahallenin ismi şimdi Turan Mahallesi'dir.

923 VA, VKD, nr. 607, s. 237.

924 Kefişkerçiler Pazarı: Ayakkabıcılar pazarı demektir.

925 VA, VKD, nr. 607, s. 237.

sağlam bir kefil alarak, kâr getirmek amacıyla (istirbâh) işlettirilecek. Bunların tamamından elde edilen meblağ ile camiin tamiri gerekiyorsa ona sarf edilecek. Tamirden arta kalan para olursa on iki hisseye bölünerek:

- a- İki hisse camiin hâtibine,
- b- Üç hisse imamına,
- c- İki hisse müezzine,
- d- İki hisse ferraşa ve çerağdâra,
- e- Bir hisse loğ-keşe,

f- İki hisse de rehn sarracına sarf olunacaktır. Cami'in tamiri gerekiyorsa mürtezıkaya bir şey verilmeyecektir.<sup>926</sup>

3- İmamet ve hitabet cihetleri es-Seyyid el-Hac Süleyman'a hayatı boyunca verilecek, vâkıfın kendisi kayd-ı hayat şartıyla vakfın mütevelisi olacak, vefatından sonra erkek evlâdından aslah ve erşedi mütevelili olacaktır.<sup>927</sup> Kadı ve şahitlerin şahadetiyle 14. Muharrem. 1151 / Nisan 1738'de vakfiye tescil edilmiştir. Vakfiyede adı geçen şahitler şunlardır: Cami- i Kebir imamı es-Seyyid el-Hac Osman Efendi, Mehmed Efendi, Vâiz-zâde Ali Efendi, merhum Saçaklı-zâdenin damadı, Saadeddin Çelebi, Mahkeme kâtibi ve sair şahıslardır.<sup>928</sup>

Kahramanmaraşlı emekli öğretmen Said Tekerek'in Adliye Camiinde imamlık yapan dedesi Abdullah Sıddık bin Ali'ye ait 1330/1912 tarihli imamlık berati, Sultan Mehmed Reşad tuğrasını taşımaktadır.<sup>929</sup>

### 3- Çiçekli Camii

Maraş'ın Seksenler<sup>930</sup> mahallesinde bulunan Çiçekli Camii'ni kimin ne zaman yaptırdığı hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Çiçekli Camii imamı Cerid-zâde Mehmet Efendi'nin 1333/1915 tarihli tevcih kaydına ve aynı tarihli vakfiyesine göre, Hacı Mehmet Halid Efendi tarafından 1887 tarihinde Cami'in bahçesinde bir dükkan inşa ettirilerek camiye vakfedilmiş, ayrıca Mehmet Halid Efendi'nin kendisi ve Emine Ha-

926 VA, VKD, nr. 607, s. 238.

927 Gös. yer.

928 VA, VKD, nr. 607, s. 238..

929 Sözkonusu Beratin aslı Said Tekerek'tedir.

930 Seksenler Mahallesi'nin bugünkü adı Kayabaşı Mahallesi'dir.



nım tarafından bir *cehre*<sup>931</sup> vakfedilmiştir.<sup>932</sup> Dükkan ve Cehre'nin yıllık icar geliri 200 kuruş olup, bunun 150 kuruşu imama, geri kalan 50 kuruşu ise Çiçekli Camii'nin aydınlatılmasına masraf edilmek üzere tahsis edilmiştir.<sup>933</sup> Vakfiyede bu bilgiler dışında vakfın şartları ve saire hakkında her hangi bir açıklama yoktur. Cami'in vakfı Evkâf-ı Hümayun Nezâreti'ne mülhak vakıflardandır.

17 Safer 1333/4 Ocak 1915 tarihinde Çiçekli Camii imamlığı ile beraber hitabat ciheti Hatt-ı Hümayun ile Cerid-zâde Mehmet Efendi'ye tevcih edilmiştir.<sup>934</sup>

#### 4- Üryanoglu Hacı Hasan (Deli Alili) Camii

Eski adıyla Deli Alili, şimdiki adıyla Üryanoglu Hacı Hasan Camii, Dumlupınar Mahallesi'nde bulunmaktadır ve aynı mahallenin o zamanki sakinlerinden Hacı Hasan Efendi'nin hayrî vakıflarındandır, ancak yapılış tarihi bilinmemektedir.

Cami'in masraflarını karşılamak üzere, 1331/1913 tarihinde, İmam Osman Efendi'nin dedesi, Kuyumcular Çarşısı'nda sınırları belirlenmiş bir kebabçı dükkanını vakfetmiştir. Vakıf dükkân 1160 kuruşa icara verilmiş; 200 kuruşu çerağ ve sair masraflara tahsis edilirken, geri kalan 960 kuruşunun Üryan oğlu Camii imamına verilmesi şart koşulmuştur.<sup>935</sup> 1331/1913 tarihli Üryan oğlu Hacı Hasan Camii vakfiyesi, Maraş'daki vakfiyelerin en kısıasdır denilebilir. Vakfiyede vâkıfın herhangi bir şartı açıklanmamıştır. Üryan oğlu Hacı Hasan Camii vakfı Evkâf-ı Hümayun Nezâreti'ne ilhak edilmiş vakıflardandır.

Üryan oğlu Hacı Hasan Camii hakkındaki ilk belge 1278/1861 tarihlidir.

Bu tarihte söz konusu vakfın mutasarrıfları Hasan ve İsa efendilerdi.<sup>936</sup>

#### 5- Mağaralı Camii

Mağaralı Mahallesi'nde yapıldığı için aynı isimle anılan cami, Ceneviz oğlu Hacı Mustafa Ağa tarafından Kanunuevvel 1329/1911 tarihinde yaptırılmıştır. Cami, son yıllarda yapılan tamiratlarla asli yapısını

931 Cehre: Lügatta, Pamuk, yün ve ipek gibi şeyleri eğirip iplik durumuna getirmeye yarayan alet olarak tarif edilmektedir. (Türkçe Sözlük, TDK. Yayınları, İstanbul 1992, c. I, s. 250). Buradaki ifadesiyle daha başka bir manası olduğunu tahmin ediyoruz. Ancak mahalli dilde bu gün itibarıyla kullanılmadığından manası tam olarak anlaşılmamaktadır.

932 VA, VKD, nr. 607, s. 250.

933 Gös. yer.

934 VA, ŞD, nr. 168, sıra nr. 15.

935 VA, VKD, nr. 605, s. 181.

936 VA, ŞD, nr. 167, sıra nr. 2762.

tamamen yitirmiştir. İlk yapılışına göre çok daha genişletilmiştir. Minaresi ise asli yapısını muhafaza etmektedir. Minare üzerinde kayıtlı olan 1331/1913 tarihi, camiden hemen sonra yapıldığını göstermektedir.

Cami'in giderlerinin karşılanması ve imam ile hatibe maaş verilmesi için, yine camiin bânisi Mustafa Ağa tarafından Tavşan Tepesinde bulunan 1250 kuruş değerindeki 14500 umum numaralı üzüm bağının yarısı vakfedilmiştir.<sup>937</sup> Vâkîf Mustafa Ağa, vefatına kadar kendisinin; vefatından sonra da, her kim Mağaralı Camii imamı olursa onun müteveli olmasını şart koşturmuştur.<sup>938</sup>

1914'den 1916'ya kadar Mehmed Ali Efendi'nin Mağaralı Camiinde imamlık yaptığı görülmektedir.<sup>939</sup>

#### 6- Ağa Veli Camii

Kara Maraş'da bulunan Cami, isminden de anlaşıldığı gibi, Ağa Veli adında biri tarafından yaptırılmıştır. 1229/1814 tarihli bir belgeye göre, camiin vakıf gelirleri şunlardır:<sup>940</sup>

1- 642 kile buğday karşılığı 6420 kuruş para, 2- 531 kile arpa karşılığı 3719 kuruş para,

3- Resm-i kevarenin yıllık tutarı 198 kuruş,

4- Rûsum-ı adet-i ağnamın yıllık tutarı olan 3000 kuruş.<sup>941</sup>

Yukarıda da görüldüğü gibi, söz konusu camiin mevkufâtı oldukça iyidir. Fakat ne camiin vakfiyesine ve ne de cami hakkında başka bir belgeye rastlamadık. Mevcut olan belgeye göre, 1229/1814 tarihinde cami vakfının mütevellisi olan es-Seyyid Mehmed Halife vefat ettiğinden, Maraş Kâdısı Mehmed Emin'in arzı ve Sadrazam'ın buyrulduzu ile müteveli olarak, müstakim biri olduğu bildirilen oğlu es-Seyyid Halil Halife tayin edilmiştir.<sup>942</sup>

#### 6- Pir Hüseyin Camii

Duraklı Mahallesi'nde bulunan ve halen hayatiyetini devam ettiren Pir Hüseyin Camii hakkında ilk bilgiyi 1230/1815 tarihli bir belgeden ediniyoruz. Cami Pir Hüseyin adında biri tarafından yaptırılmıştır. Fakat ne zaman yaptırıldığı ve vakıf gelirleri hakkında herhangi bir bilgiye ulaş-

937 VA, VKD, nr. 608/2, s. 121.

938 Gös. yer.

939 VA, ŞD, nr. 168, sıra nr. 365.

940 BA, Cevdet Evkaf, nr. 20935.

941 Gös. yer.

942 Gös. yer.

madık. Cami, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, Maraş'da bulunan diğer vakıflar gibi, Evkâf Nezâreti'ne ilhak edilmiştir. Sonraki yıllarda, Hacı İsa ve Veli Piroğlu taraflarından tamir edilmiştir.<sup>943</sup>

1269/1852 tarihli bir tevcih kaydına göre, Cami'in hâtibi es-Seyyid Yusuf Halife vefat ettiğinden, gerekli araştırmalar tamamlandıktan sonra, göreve en layık ve müstakim olduğu bilinen oğlu el-Hac Mehmed Efendi tayin edilmiştir.<sup>944</sup>

Mister Elipiker adında bir Alman vatandaşı, camiin vakıf arsasını bir süre zorla gasbetmiş, ancak 1322/1904 yılında Şer'îye Mahkemesi'nde görülen dava sonucunda, camiin arsası adı geçen şahıstan alınmıştır.<sup>945</sup>

### 7- Cığcığı (Arasa) Camii

Kıbrıs Meydanı'ndan Dumlupınar Mahallesi'ne giden yolun sol tarafındadır. Elimizdeki belgelere göre Cami, Timur Paşa adında bir zat tarafından yaptırılmıştır ve bu hayrî eserin giderlerini karşılamak için bir de vakıf kurmuştur.<sup>946</sup> Cami ile ilgili elimizde bulunan ilk belge 1209/1794 tarihine aittir. Fakat halen kuzey tarafında bulunan eski orijinal minaresindeki kitabede 1113/1701 tarihi görülmektedir. Buna göre Cami, 1701 tarihinde veya daha önce yaptırılmıştır. Cami'in minaresi de Maraş'da bulunan diğer minarelerden farklıdır. 1113/1701 tarihli kitabesine<sup>947</sup> göre Minare, el-Hac İsmail tarafından yaptırılmıştır.

Cami'ye ilk zamanlarda Timurcu Paşa Camii, daha sonra Cığcığı veya Cığcığılı Camii denilmiştir. Maraş Arasası'nın bu civarda olması sebebiyle cami, Arasa Camii adı ile de tanınmıştır. Kahramanmaraş halkı arasında Arasa Camii olarak bilinmektedir.

Cığcığı Camii, yapıldığı tarihten sonra iki önemli tamirat geçirmiştir. *Birincisi* 1316/1900 tarihinde II. Abdulhamid'in iradesiyle Maraş mutasarrıfı Muhammed Arifi Paşa tarafından yaptırılmıştır ve camiin minaresi hariç, her tarafı tamamen yenilenmiştir. II. Abdulhamid'in tuğrası ve camiin tamiri ile ilgili bir de kitabe mevcuttur. İkinci önemli tamirat ise, 1985 yılında yapılmıştır. Cami, bu tarihte yıkılıp yeniden yaptırılmıştır denilse her halde daha doğru olur. Bu tamiratta camiin sadece batı duvarı 1316/1900 yılında yapılan haliyle bırakılmış; diğer tarafları tamamen yenilenmiştir. Bu günkü haliyle cumhuriyet döneminde

943 BA, Cevdet Evkaf, nr. 4594.

944 Gös. yer.

945 Maraş Şer. Sic, nr. 430, s. 36.

946 BA, Cevdet Evkaf, nr. 3254.

947 Oldukça silik ve yıpranmış olan minarenin kitabesinde bazı kelimeler okunamamıştır. Kitabe şöyledir:

yapılmış gibidir. Tarihi cami olduğu sadece minare ve kuzey duvarından anlaşılmaktadır.

1213/1798 tarihinde İsmail, Ebubekir ve Ahmet Efendiler, sadrazam buyrultusu ile Cami vakfının müteveli ve imamlık cihetleriyle görevliydi. <sup>948</sup> yine sadrazam buyrultusu ile aynı görevi yapmakta olan Ahi Mustafa Efendi'nin, 1227/1812'de vefatı nedeniyle, yerine Hoca-zâde Hafız Mustafa'nın müteveli olduğu görülmektedir. <sup>949</sup> 1313/1895'de, Hasan Efendi adlı bir şahıs da imtihan edilerek dirayet ve kıraatinin uygun olduğu anlaşılmış ve imam olarak tayin edilmiştir. <sup>950</sup> Cami vakfının mütevellisi Hüseyin Efendi'nin 1314/1896'da vefatı üzerine, görevi kardeşi Hasan Efendi'ye verilmiştir. <sup>951</sup>

*bi-Hamdillah binâ etti İmam el-Hac İsmail Dahi el-Hac Abdullah idüib nidâ-i kâmil Sem' ider şehir halkı (seaar) ile..?....*

*Okur medh Ahmed'le Muhammed nesl-i İsmail*

*...?... minareye dediler (sâkirî) tarih*

.....  
*Sene: 1119*

## 8- Şeyh Camii

Şeyh Camii, eski adıyla Şeyh, şimdiki adıyla da Turan Mahallesi'ndedir. Aynı mahalle sakinlerinden Şeyh Hüseyin Dede tarafından yaptırılmıştır. Şeyh Camii hakkında elde edebildiğimiz ilk belge 1092/1681 tarihli olduğuna göre, <sup>952</sup> söz konusu cami bu tarihten önce yapılmış olsa gerektir. Fakat yapıldığı tarih kesin olarak bilinmemektedir. Cami'in gelir ve gideri hakkında da belgelerde herhangi bir tespit bulunamadık.

1092/1681'de, Şeyh Camii hâtibi Hamza'nın vefatı üzerine boşalan hitabet ciheti, bir akçe yevmiye ile Mustafa Halife'ye tevcih edilmiştir. <sup>953</sup> Camiin imam-hatipliğinin 1115/1703 tarihinden 1140/1727 tarihine kadar es-Seyyid Ali'nin uhdesinde olduğunu görüyoruz. <sup>954</sup> Belgelerden anla-

948 BA, Cevdet Evkaf, nr. 3254.

949 BA, Cevdet Evkaf, nr. 6452.

950 Maraş Şer. Sic, nr. 234, s. 137.

951 Maraş Şer. Sic, nr. 234, s. 306.

952 BA, İe. Ev, nr. 771.

953 Gös. yer. Mustafa Halife'nin, III. Murad'ın tuğrasını taşıyan Şeyh Camii hatiplik beratı elimizde mevcuttur.

954 BA, Cevdet Evkaf, nr. 25518, 3068. Adı geçen es-Seyyid Ali Efendi'nin imam ve hâtipliğe ataması ise hatt-ı hümayun ile olmuştur.

şıldığı kadarıyla es-Seyyid Ali'nin vefatı üzerine yerine kardeşi geçmiştir. Bu zatın da 1208/1794 tarihinde vefatı üzerine imamlık ve hâtiplik cihetleri, oğlu Mehmet Tahir Halife'ye tevcih edilmiştir.<sup>955</sup>

### 9. İsa Divanlı Camii

İsa Divanlı Camii aynı adla anılan mahallede bulunmaktadır. Camii, 1550'li yıllarda Osman Çelebi bin İsa Divan tarafından yaptırılmıştır. Osman Çelebi babasının yaptırdığı camiye yine onun adını vermiş mahalle de camii adını almıştır. 1563 tarihli Maraş Tahrir Defteri'nde adı geçen ve halen aynı adla anılan Divanlı Mahallesi, ismini bu camiden almıştır.<sup>956</sup> Evliya Çelebi,

XVII. yüzyılda Maraş'ın tarihi eserleri hakkında bilgi verirken, İsa Divanlı Camii'nden de bahsetmektedir.<sup>957</sup> Camii, Maraş'ın Osmanlı Devleti'nin hakimiyetine girmesinden sonra yapılan ilk camilerinden olduğu tahmin edilmektedir. Bânisi olan Osman Çelebi, onu yaptırmakla kalmayıp, ona gelir sağlayacak vakıflar yapmıştır. Vakfiyesini bulamadık. Ancak camiye gelir sağlayan vakıf akarlarla ilgili mahkemeye intikal eden davalar dolayısıyla bu vakıfları arşiv belgelerinden kısmen tespit edebilmekteyiz. Tespitlerimize göre, vakıflarından en önemli olanı, 1134/1722 tarihinde İsa Divanlı Camii'nin kible tarafında bulunan iki tarafı yol ve bir tarafı Şeyh Adil Mezarlığı ile çevrili olan sebzektir. Bu sebzelik 1134/1722 senesinden beri İsa Divanlı Camii'nin vakfı olduğu halde, vâkıfın şartlarına rağmen, sebzelik seferlere katılanlara ve valilere tahsis edilmişti. Bu durum Maraş Kadısı el-Mevla Mehmed tarafından sadarete arz edilmiş, söz konusu sebzeliğin İsa Divanlı Camii'ne ait olduğu Defter-i Hakanî kayıtlarından çıkartıldığı belirtilmiş. Böylece mevcut haksızlık giderilmiştir.<sup>958</sup>

Söz konusu sebzelik, daha sonraki yıllarda da dava konusu olmuştur. 1239/1823 tarihinde bu sebzeliğe camii eski imamı Dede Muhammed'in kızı Havva'nın sahiplendiği görülmektedir. Bu iddiaya son verilmesi için camii mütevellisi Mehmed Hamdi'nin Divan-ı Hümayun'a yazdığı arizada, adı geçen sebzeliğin icare-i vahide<sup>959</sup> ile icara verildiği ve gâllesinin camii tamirine, imamına, hâtibine ve sair mürtezikasına verildiği, bu durumun vakıf kayıtlarına da uygun olduğu belirtilmiş; aynı zat tarafından sebzeliğin camii vakfı olduğuna dair Maraş Kadısı Mev-

955 BA, Cevdet Evkaf, nr. 351.

956 Yinanç-Elibüyük, *a.g.e.*, c. I, s. 27; BA, İe. Ev, nr. 6296.

957 Evliya Çelebi, *Seyahatname*, c. IX, s. 347.

958 BA, İe. Ev, nr. 6296.

959 Bkz. Giriş kısmı.

lana el-Hac Aziz Hüseyin Efendi'nin vermiş olduğu 1235/1819 tarihli i'lamın da ellerinde olduğu ifade edilmiştir.<sup>960</sup> Camiin mütevellisi Mehmed Hamdi Efendi'nin arzı üzerine, vakfın Defter-i Hakani kaydı çıkarılarak, 10 Rebiyülevvel 1239/ Kasım 1823 tarihli sadaret buyrulduzu ile meselelerin mevcut kanunlara uygun bir şekilde çözümlenmesi istenmiştir.<sup>961</sup>

1078/1667 tarihli bir tevcihat buyrulduzuna göre, camiin vakfında günlük bir akçelik vazife ile meremmetçi (vakıf binaları tamir eden şahıs)'lik yapmakta olan Hızır adındaki şahsın vefatı üzerine, yerine işin ehli olan Hasan'ın bir akçelik yevmiye ile tayin edildiği anlaşılmaktadır.<sup>962</sup>

1101-1119/1689-1707 tarihleri arasında camiin imam-hâtipliğini yapan Halil Dede'nin vefatı üzerine, camiin bânisi Osman Çelebi'nin neslinden gelen Dede Muhammed Efendi, cemaatin isteği üzerine bu göreve tayin edilmiştir. Maraş kadısı Mehmed Sunullah'ın arzı üzerine çıkarılan ferman-ı hümayunla görevi tasdik edilmiştir.<sup>963</sup>

1213/1800 tarihinde camiin hem imam-hâtibi, hem de vakfının mütevellisi olan Şeyh Mehmed Efendi'nin vefatı üzerine, görevi Mehmed Sadık Efendi'ye tevcih edilmiştir. Ayrıca kendisine bu tevcihatın yapıldığına dair III. Selim tarafından aynı tarihli bir hatt-ı hümayun verilmiştir.<sup>964</sup>

Adı geçen camii bugün de aynı adla anılan mahallede faaliyetine devam etmektedir. Fakat vakıfları ve gelir getiren herhangi bir akarı mevcut değildir.

### 10- Hamuroğlu Hacı İmam Camii

Cami, arşiv belgelerinden anlaşıldığına göre, bu günkü Çavuşlu Mahallesi'nde bulunmaktaydı. Ancak bugün camiin yeri, meşrutası, yaptırmanın kimliği ve vakıfları ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır.

1158/1745 tarihinde cami vakfının mütevelliliğini Ali Efendi'nin yapmakta olduğu görülmektedir. 1208/1793 tarihinde camiin imamı olan Halil Efendi'nin vefatı üzerine, sadrazam buyrulduzu ile yerine alim bir zat olan oğlu Muhammed Efendi tayin edilmiştir.<sup>965</sup>

960 BA, Cevdet Evkaf, nr. 21087.

961 Gös. yer.

962 BA, İe. Ev, nr. 1767.

963 BA, Cevdet Evkaf, nr. 17584.

964 BA, Cevdet Evkaf, nr. 17693.

965 BA, Cevdet Evkaf, nr. 3878.

## 11- Ahmed Paşa Camii

Divanlı mahallesinde bulunan camiın ne zaman yaptırıldığı bilinmemektedir. Ancak elimizde bulunan 1136/1723 tarihli bir belgeye göre cami bu tarihte veya bu tarihten önce yapılmıştır. Cami yaptıran Ahmed Paşa, onun için bir de vakıf kurmuştur. Vakfiyesi bulunamadığından mevkufâtının neler olduğu tespit edilememiştir. Cami şu anda mevcut değildir.

Yukarıda tarihi verilen belgeye göre, uzun süreden beri camide imamlık yapmakta olan Seyyid Hasan'ın görevi, Maraş Kadısı Mehmed Efendi'nin arzı ve sadaret buyrulduzu ile uzatılmıştır.<sup>966</sup> 1139/1726 tarihinde Mustafa Halife, Seyyid Hasan'ın imamlığa ehil olmadığını iddia ederek daha önce babasının ve dedesinin camide imamlık yaptıklarına, bu nedenle kendisinin söz konusu imamlığa daha layık olduğuna dair bir ariza vermiş, vakıf kayıtlarından çıkarılan bilgilere uygun olarak tevcihatın ehil olan kimseye verilmesi için sadrazam buyrulduzu çıkarılmıştır.<sup>967</sup>

1198/1784 tarihinde camiın imamı ve hâtibî olan Yahya Halife, kendi rızasıyla görevinden çekilerek, yerine es-Seyyid Ahmed Halife ve es-Seyyid Abdurrahman tayin edilmiştir.<sup>968</sup> 1211/1796 tarihinde ise Şeyh Ahmed'in burada imamlık ve hâtiplik yaptığı anlaşılmaktadır.<sup>969</sup>

1262/1846 tarihli bir belgede, Ahmed Paşa Camii'nin, Şekerli Mahallesi'nde olduğu ifade edilmektedir. Bu ifade, ya Divanlı Mahallesi yerine yanlışlıkla Şekerli Mahallesi adıyla kaydedilmiştir veya Ahmed Paşanın Şekerli Mahallesi'nde başka bir cami daha yaptırdığı ihtimalini akla getirmektedir. Aynı tarihte camiın hâtipliğini yapan Ali Efendi'nin vefatı üzerine, yerine Mehmed Sabit bin Mustafa atanmıştır.<sup>970</sup>

## B-EGİTİME YÖNELİK VAKIFLAR (MEDRESELER- BUK'ALAR)

### 1- Nakib Medresesi

Besim Atalay'a göre Medrese, 1339/1920'de Maraş'da bulunan on medreseden biriydi.<sup>971</sup> Ekmekçi Mahallesi'nde aynı ad ile anılan camiın yanında olduğu tahmin edilen medreseden günümüzde herhangi bir

966 BA, İe. Ev, nr. 4966.

967 BA, İe. Ev, nr. 4527.

968 BA, Cevdet Evkaf, nr. 28672.

969 BA, Cevdet Evkaf, nr. 15409.

970 BA, Cevdet Evkaf, nr. 5454.

971 Atalay, a.g.e, s. 154.

iz kalmamıştır. 1124/1712 tarihli vakfiyesine göre, Seyyid Ahmed Efendi'nin ölümü üzerine, Nakibu'l-Eşrâf Kaymakamı Maraşlı Seyyid Mehmed Efendi, kardeşinden kalan tereke ile medreseyi ve yukarıda bahsedilen camiyi yaptırmıştır.<sup>972</sup>

Camiye ve medreseye gelir getiren mevkufâtı sadece iki değirmenden ibarettir. Mehmed ve Ahmed kardeşlerin ortak oldukları bu iki değirmenden biri, Çukuroba Mahallesi'nde bulunan İsa Değirmeni; diğeri de Seksenler Mahallesi'ndeki Dukaz Pir Ali Değirmeni'dir. Vakfiyede, değirmenlerin gelirleri yüz hisseye ayrılarak elli hissesinin aynı adla anılan camiin imam, müezzin, ferraş ve sair masrafları için kullanılması, geri kalan gelirlerin de sadece müderrise verilmesi; vâkıfın kendi neslinden olan müderrisin hadis ve tefsir ilimlerine muttali, halk arasında verâ sahibi olarak bilinmesi ve talebe-i uluma ders vermesi; evlâdından yukarıdaki şartları haiz birisi bulunmazsa başka birinin müderris olabileceği şartı koşulmuştur.<sup>973</sup>

Vakfiyesinden anlaşıldığı kadarıyla Nakib Medresesi, sadece hadis ve tefsir okutan küçük ileri seviyede olmayan bir medreseydi. Nakib Medresesi ve müderrisleri hakkında daha fazla bir bilgiye rastlamadık. Sadece şahsiyet defterlerinden 3 Muharrem 1248/Mayıs 1832 tarihli bir kayıтта müderrisin vakıf gelirlerinden (sülüs) 1/3'üne tasarruf edeceği belirtilmiştir.<sup>974</sup>

## 2- Şekerli Medresesi

Şekerli Mahallesi'nde bulunan bu medrese hakkında sadece 1324/1906 tarihli bir vakfiyesinden bilgi edinmek mümkün olmaktadır. Onun dışında bilgi veren başka bir kaynağa rastlamadık. Vakfiyesine göre, medrese 1324/1906'dan önce de vardı. Ancak bu yıl içinde medresenin vâridat ve aidatı olmadığından müderrislik ciheti kimseye tevcih edilmemişti.<sup>975</sup> 9 Muharrem 1324/5 Mart 1906'da Kâdı-zâde el-Hac Mustafa Efendi ile birader-zâdesi Hacı Fehmi Efendiler, daha önceden dershanesini tamir ettikleri ve faal hale getirdikleri medreseye Çıkrıkçı Çarşısı'nda sınırları belli bir adet kargir kunduracı dükkanı vakfetmişlerdir.<sup>976</sup> Maraş'ın meşhur alimlerinden Osman Efendi'nin 1320/1902

972 VA, VKD, nr. 738, s. 182, 183.

973 Gös. yer. Maraş Şer. Sic, nr. 234, s. 208.

974 VA, ŞD, nr. 167, sıra nr. 1456.

975 Maraş Şer. Sic, nr. 234, s. 241, 245.

976 Vakfedilen söz konusu dükkânın komşu dükkanları sayılırken, ...*Katolik Kilisesinin vakıf dükkam...* ibaresi dikkati çekmektedir. Öyle anlaşılıyor ki, Maraş'da gayr-i müslimlerin de kendi ibadethanelerine bir takım vakıflar yaptıkları görülmektedir. Yanyana olan iki dükkândan birinin müslüman bir medresenin vakfı olur iken, diğer dükkan da Katolik Kilisesinin vakfı olarak



tarihine kadar bu medresede arabi ve dinî ilimleri tedris ederek tahsilini tamamladığının kayıtlı olması, medresenin daha önceki yıllardan beri faaliyette olduğunu göstermektedir.<sup>977</sup>

Medresenin vakıf geliri olan dükkânın icarının günün rayicine göre belirlenerek geliri ile dükkânın tamiratı için gereken masraflar çıkarıldıktan sonra, geri kalan meblağın medresede müderris olanlara verilmesi; tevliyet cihetinin ölünceye kadar Vâkıfta kalması, vefatından sonra kendi neslinden erkek evlâdına geçmesi şart koşulmuştur.<sup>978</sup> Bu haliyle yapılan vakfın yarı ailevî vakıf olduğu anlaşılmaktadır. Vakfiyesinde, kurulan vakfın sahih ve lazım olduğu açıkça belirtilmiştir.

1325/1907 tarihli bir tevcihat kaydına göre, yirmi seneden beri Sivas ve çevresinde neşr-i ulum ve funun-ı ‘aliye ile meşgul olan Şeyh el-Hac Süleyman Efendi, Medrese’nin müderrisliğine talib olmuş ve Evkâf Müdürlüğü’nce yapılan tahkikat sonucunda göreve layık olduğu anlaşıldığından, vakıf geliri yani dükkânın icarı kendisine verilerek 17 Safer 1325/1 Nisan 1907’de müderris olarak tayin edilmiştir.<sup>979</sup>

### 3- Restebâiye Medresesi ve Camii

Restebâiye Medresesi ve Camii eski adı ile Restebâiye yeni adıyla Fevzi Çakmak Mahallesi’nde bulunmaktaydı. Medrese ve camiin kim tarafından ve ne zaman yapıldığını tespit edemedik. Ancak Medrese ve camiin bir vakfının olduğu belgelerden anlaşılmaktadır. Ayrıca medresenin işleyiş tarzı, okutulan dersler, hocaları ve talebeleri hakkında da belgelerde geniş bir bilgiye rastlamadık.

1257/1841 tarihli bir i’lamdan, Restebâiye Camii ve Medresesi vakfının Evkâf-ı Hümayun Nezâreti’ne ilhak edildiğini anlıyoruz. Aynı belgede Restebâiye Camii imamı Mehmed Esad ve yerine tayin edilen Osman Efendi’nin bir biri ardınca vefat etmelerinden sonra, yerlerine Seyyid Mehmed Sabit ve Seyyid Yusuf bu göreve layık görülerek sadrazam buyruldu ile tayin edilmişlerdir.<sup>980</sup> Cami’in harap bir halde olduğu kaydedilmiş olan 1323/1905 tarihli bir belgede ise, hâtibi Mehmed Efendi’nin vefatından sonra Camiin, sahipsiz kaldığı, ancak 1323/1905 tarihinde ismi kaydedilmeyen bir hayır sahibi tarafından tamir ettirilerek yeniden faaliyete geçirildiği ve buraya imtihan ile bir imam tayin edildiği kayıtlıdır.<sup>981</sup>

bulunmaktaydı. (Bkz. VA, VKD, nr. 596, s. 73; Maraş Şer. Sic, nr. 234, s. 241, 245).

977 Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, İstanbul, 1981, c. IV, s. 301.

978 VA, VKD, nr. 596, s. 73; Maraş Şer. Sic, nr. 234, s. 241.

979 VA, ŞD, nr. 167, sıra nr. 2793; Maraş Şer. Sic, nr. 234, s. 245.

980 BA, C. Mf, nr. 329.

981 Cami’in tamirine ilişkin Maraş Şeriyeh Sicillerinde bulunan bir kayıdı önemli gördüğümüzden

Restebâiye Medresesi, diğer bazı Osmanlı medreseleri gibi hayatiyetini XX. yüzyılın başlarına kadar devam ettirmiştir. 1320/1902 tarihli belgeye göre, Restebâiye Medresesi'nde iyi bir eğitimin olduğu anlaşılmaktadır. Hatta Maraşlı meşhur alim Osman Efendi de 1902 tarihine kadar ilk tahsilini Şekerli Medresesi'nde tamamladıktan sonra, Restebâiye Medresesine gelerek Müderris Nuh-zâde Ahmed Efendi'den ders almış ve Ahmed Efendi'nin 1327/1909 tarihinde vefatıyla aynı medreseye müderris olarak tayin edilmiştir.<sup>982</sup>

#### 4- Kadı Muslihiddin Buk'ası ve Camii

Yukarıda ifade edildiği üzere buk'alar, ileri seviyedeki medrese eğitimine hazırlık maksadıyla faaliyet gösteren bu günkü karşılığı ile üniversite öncesi eğitim müesseseleri olarak kabul etmek mümkündür. Maraş'ın Bektutiye Mahallesi'nde bulunan Kadı Muslihiddin Buk'ası ve Camii, Kadı Muslihiddin tarafından yaptırılmış, masraflarını karşılamak için gelir sağlayacak vakıflar yapmıştır. Bu bilgilerin dışında vakfın geliri gideri ve sair durumu hakkında geniş bilgiye sahip değiliz.

Kadı Muslihiddin vakfı ile ilgili ilk bilgilere XVII. yüzyıl sonuna ait vakıf defterlerinde rastlanmaktadır. 1105-1106/1694-1695 tarihli kayıtlarda vakfın günlük 4, aylık 120, altı aylık 720 akçe giderinin olduğu kaydedilmiştir.<sup>983</sup> Kadı Muslihiddin, Buk'ası ve Camii için yapmış olduğu vakfın tevliyetini evlâdından ekber ve erşed olana şart koşturmuştur. Bu şarta binaen 1132/1719 tarihinde vâkıfın oğlu Feyzullah Efendi'nin vefatı üzerine, yine vâkıfın oğullarından Ahmed'in mütevellî olarak tayin edildiği görülmektedir.<sup>984</sup> 1196/1781'de buk'adâr olarak Seyyid Mehmed Efendi'nin;<sup>985</sup> 1247/1831'de camiye Seyyid Musa, Hafız Ahmed ve Seyyid Mehmed'in tayin edildiği; 1332/1914'de Hafız Mustafa'nın hatt-ı hümayun ile tayin edildiği anlaşılmaktadır. Daha sonraki tarihlerde ise buk'a ve cami ile ilgili kayıtlara rastlanmamaktadır.<sup>986</sup>

#### 5- Ali Ağa Camii ve Buk'ası

Ali Ağa adında bir zat tarafından Maraş'ın Hazinedarlı Mahalle-

---

aynen buraya almak istiyoruz...Nüfus-ı kesireyi şâmil bulunan ahali-i mahalle eyyam-ı şitada eda-i Cuma ve i'deyn için mahalle-i ba'idedeki cevami-i şerifeye gitmekte ihtiyarân zahmet çekmekte oldukları... Maraş Şer. Sic, nr. 234, s. 216.

982 Albayrak, a.g.e, c. IV, s. 301.

983 BA, MAD, nr. 4983, s. 3; BA, MAD, nr. 1878, s. 2.

984 BA, İe. Ev, nr. 6122; BA, C. Mf, nr. 7272.

985 BA, C. Mf, nr. 7680.

986 VA, ŞD, nr. 167, sıra nr. 2905.

sinde yaptırılmıştır. Ali Ağa bu hayrî vakıflara gelir sağlamak amacıyla vakıflar tahsis etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu gelirlerin neler olduğunu tespit edemedik. 1106/1695 tarihinde Ali Ağa camii vakfının günlük 8, aylık 240 akçe gideri olduğu anlaşılmaktadır. Bu bilgilere göre, cami 1695'den önce yapılmıştı ve geliri de o günün şartları içerisinde iyi bir seviyeydi.<sup>987</sup>

Kuyud-ı Kadime kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla, camiye ve buk'aya muhtelif zamanlarda bazı tevcihatlar yapılmıştır. 1207/1792 ve 1214/1799 tarihli belgelerde Ali Ağa Camii'ne yapılan tevcihatlar ve 1218/1803 tarihinde ise Ahmed Efendi'nin buk'adâr olarak tayin olduğunu gösteren tevcihat kayıtları vardır.<sup>988</sup> Daha sonraki tarihlerde cami ve buk'a ile alakalı bir bilgiye ulaşamadık.

## **C - MARAŞ'DA BAZI ŞAHISLARCA YAPILAN HAYRÎ VAKIFLAR**

### **1- Bayezidli Ailesine Ait Vakıflar**

Maraş'da 1522'de Osmanlı hakimiyetinin tesisinden, Maraş ve havalisinin Zülkadriye Eyaleti olarak Osmanlı Devleti'ne bağlanmasından sonra, Cumhuriyet dönemine kadar Maraş'da iki önemli ailenin etkili olduğu görülmektedir. Bunlardan biri Dulkadirli; diğeri de Bayezidli aileleridir. Bu iki aile arasındaki rekabet tarih kitaplarına girecek kadar uzun ve bölge için önemli bir olaydır.

Konumuz Bayezidoğulları vakıfları olması dolayısıyla, Bayezidoğulları ve önemli bazı şahsiyetleri hakkında kısaca bilgi verdikten sonra, bu ailenin çeşitli zamanlarda kurmuş oldukları vakıfları ve yaptırdıkları vakıf eserleri incelemeye çalışacağız.

Kuvvetli olan görüşe göre, Yavuz Sultan Selim İran seferine çıktığı zaman Bayezid (Doğubayezid) Kasabası'ndan bazıları tüm aileleri ile beraber II. Selim'in ordusuna iltihak ederek muharebede göstermiş oldukları yararlılık sebebiyle Padişahın himmetine mazhar olmuşlardı. Daha sonra yine Dulkadirli memleketine asker sevkinde faydalı hizmetlerde bulduklarından, mükafat olarak Bayezid beylerinin ulusu (büyüğü) olan İskender Bey'e<sup>989</sup> Çavuşbaşı unvanıyla Maraş'ta iskân edile-

987 BA, MAD, nr. 1878, s. 2.

988 BA, Cevdet Evkaf, nr. 5214.

989 Ahmet Cevdet Paşa, Tezakir'in 27. Tezkire'sinde Maraş'ın sosyal yapısı hakkında bilgi verirken, Bayezidli ailesinin Bayezid Bey namında birine izafeten Bayezidli denildiğini ifade etmektedir. (A. Cevdet, *Tezakir*, 25-39 (yay. Cavit Baysun), Ankara 1991, Tezkire nr. 27, s. 122). Oysa yukarıda açıkladığımız gibi bu aile, Doğubayezid'den getirildiği için oraya izafeten *Baye-*

rek birçok arazi arpalık olarak kendisine verilmiştir. Bu cümleden olarak ihtimal ki, burada bulunan yerli ailelerden Dulkadirli ailesine karşı bir rekabet vücuda getirerek, Maraş'da onların nüfuzları kırılmak istenilmiş olabilir. Söz konusu rekabetler sebebiyle, şehrin fakir düştüğü söylenmektedir. Şehrin doğu tarafı Dulkadirli'lere, batı tarafı da Bayezidli ailesine ait idi. Bayezidli ailesinin iskân edildiği bu mahalleye de Çavuşlu Mahallesi denilmiştir. Bu mahalle halen aynı adla anılmaktadır.<sup>990</sup>

Şimdi bu aileden vakıf yapanların kısaca hayatlarından, vakfiyelerinden ve yaptırdıkları vakıf eserlerinden bahsedeceğiz.

#### *a- Hacı Abdullah Bey Vakıfları*

İskender Bey'in vefatı üzerine ailenin reisliği, çalışkan ve namuslu bir zat olmakla tanınmış olan oğlu Hacı Abdullah Bey'e intikal etmiştir. Halkın arasına girerek bizzat çalıştığı ve böylece halka örnek olduğu bildirilmekte olan Hacı Abdullah Bey, Maraş'ta ziraatın ilerlemesine çalışmış, kanallar açmış, yollar yaptırmıştır. Maraş'ta bir süre mütesellimlik de yapmıştır.<sup>991</sup>Bu arada hayri müesseseler yapmaktan da geri kalmamış; 1027/1618 senesinde Maraş'ta meşhur Bayezidli Camii'ni yaptırmak, burada birçok emlak ve arazi vakfetmiştir.<sup>992</sup>

Yukarıdaki bilgilere göre Hacı Abdullah Bey, 1027/1618 senesinden sonra vefat etmiştir, ancak vefat tarihi tam olarak bilinmemektedir. Maraşlılarca da bilindiği gibi, yaptırdığı Bayezidli Camii önünde medfundur. Hacı Abdullah Bey'in Numan, İskender, Veli ve Salih adlarında dört oğlu vardı. Bunlardan Salih Bey, Hoca Durdu Mahallesi'ndeki Salihîye Camii'ni; Veli Bey Küçükçavuşlu Mahallesi'ndeki camiyi; İskender Bey de Acemli Mahallesi'ndeki camiyi yaptırmıştır.<sup>993</sup>

Anadolu Muhasebe Kalemi tarafından tutulan ve Maraş Eyaleti'nde bulunan vakıfların günlük ve aylık giderlerini gösteren 1105/1694 tarihli deftere göre, Bayezidoğulları vakfının o tarihlerde günlük gideri 2, 5 akçe, altı aylık gideri ise 450 akçeydi. Bayezidli Medresesi'nin gideri ise günlük 4, altı aylık 720 akçe olarak tespit edilmiştir.<sup>994</sup>

Bayezidoğulları'nın Maraş'daki akar ve hayratlarını gösteren vakfiyeler, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunmaktadır. Söz konusu

---

*zidli* denilmiştir.

990 Atalay, *a.g.e.* s. 57; Besim Darkot, "Maraş" md, *İA*, İstanbul 1988, c. VII, s. 312; A.Cevdet, *a.g.e.* Tezkire nr. 27, s. 122.

991 Atalay, *a.g.e.* s. 57, 58.

992 *Gös. yer.*

993 *Gös. yer.*

994 BA, *MAD*, nr. 4983, s. 4.

vakfiyelerden birisi evası-ı zilhicce 1027/1618 tarihli İskender Bey'in oğlu Hacı Abdullah Bey'e aittir. Vakfiyenin dili Arapça'dır. 9 Cemaziyelahir 1174/1760 tarihinde istinsah edilmiş ve 30 Rebiyülevvel 1330/Nisan 1912 tarihli irade-i aliyye ile 600 nolu deftere ve 4 Cemaziyelahir 1309/Ocak 1892 tarihinde de 591 nolu deftere kaydedilmiştir.<sup>995</sup>

1309/1892 tarihinde 591 nolu deftere kayıt sırasında vakfiyenin baş tarafında; Maraş Kasabası'nın Çavuşlu Mahallesi'nde kâin Hacı Abdullah Bey'in bina eylediği cami-i şerifin vakfiyesi, fî 4 Cemaziyelahir 1309 tarihinde sadır olan irade-i aliyye mucibince kayd olunmuştur,<sup>996</sup> demekle yalnız bir camiye ait vakfiye imiş gibi sanılır. Oysa vakfiyedeki bilgiler, Abdullah Bey'in bir cami (Bayezidli Camii), bir mektep ve bir de medrese yaptırmak suretiyle bir büyük külliye inşa ettiğini göstermektedir.

### aa- Vakfın Gelir Kaynakları

Sûk-ı Sultani'de (bu günki Saraçhane Cami çevresi) 72 dükkân. Vakfiyede dükkanların sınırları tafsilatıyla belirtilmiştir. Dükkanların altı tanesinin her birinden yılda altı dirhem maktu' olarak Hatuniye Camii'ne; üç tanesinin her birinden beş dirhem maktu' olarak Boranlı Camii'ne; yedi tanesinden iki dükkân için beş, beş dükkan için de sekiz dirhem maktu' olarak Ulu Camiye verilmesi şart koşulmuştur.<sup>997</sup> Yukarıda sayılan dükkanlardan altısının yeri Hatuniye Camii'ne, Üçünün yeri Boranlı Camii'ne ve yedi tanesinin yeri de Ulu Cami'ye ait olduğu anlaşılmaktadır.<sup>998</sup> Geri kalan 56 dükkanın yeri de sahiplerinden satın alınmıştır. İnşa edilen dükkanların üzerine iki kahvehane yaptırılmıştır. Suk-ı Sultani'nin güneybatısında arasta yakınında bir boyahane dükkânı, Diwanlı Mahallesi'nde bir değirmen,<sup>999</sup> de vakıfla arasındadır

Pınarbaşı Köyü'nde bulunan bir değirmenin Hacı Abdullah'ın hissesine düşen 1/3'ünün geliri, iki cüz okumak şartıyla mahallesindeki imama tahsis edilmiştir. Bu cüzlerden birinin Hz. Peygamber'in (a.s. v.)'in ruhuna; diğerinin de babası, anası ve sair akrabalarının ruhlarına bağışlanmasını istemiştir.<sup>1000</sup>

Vâkif, her gün okunacak yirmi cüz okuyanlara günlük olarak iki buçuk dirhem tayin edilmesini şart koşmuş; Ahmet Çelebi bin Vâiz, Hazinedârî Camii imamı, mahkeme Kâtibi Murat Mustafa Çelebi ve Meh-

995 VA, VKD, nr. 600, s. 194; VA, VKD, nr. 591, s. 21, 22.

996 VA, VKD, nr. 591, s. 21.

997 VA, VKD, nr. 600, s. 194; VA, VKD, nr. 591, s. 21, 22.

998 Velikahyaoğlu, a.g.m, sy.8, s. 10.

999 VA, VKD, nr. 600, s. 194; VA, VKD, nr. 591, s. 21, 22.

1000 Gös.yer.

met Çelebi bin Abdullah'ın birer cüz birer cüz okumasını, diğerlerinin de Kur'an okumaya ehil, tecvidi iyi bilenlere okutulmasını istemektedir. Okunan cüzlerden birinin sevabının Hz. Peygamber (a.s. v.)'in ruhuna, ikincisinin annesine, üçüncüsünün vakfın binasında, arsasında, ağaçlarında ve hatta taşlarında hakkı bulunan kimselerin ruhlarına hediye edilmesini; geri kalan cüzlerin sevabının kendisine bağışlanmasını istemektedir. Cüzlerin Hazinedârî Camii'nde toplanarak okunması, okumayanın veya cüz okumak için camiye gelmeyenin müteveli tarafından paralarının verilmemesi talep edilmektedir.<sup>1001</sup>

Vakfın yukarıdaki hizmetlerinin yanında yetime, çifti 10 veya 12 dirheme 40 çift ayakkabı, her biri 6 zira'dan dikilmiş 40 gömlek alınması, mevlit kandilinde fukara ve miskinlere ziyafet verilmesi, Sultan Kalesi ve Saraçlar Çarşısı'na akan suların su yollarının tamir edilmesi, Seyyid Kalendar Kahvesi yanında bulunan su oluğunun tamir ve bakımının yapılması, bu su yolları ve çeşmenin tamire ihtiyacının bulunmaması halinde bu amaç için ayrılan paranın yedek akçe olarak bir sonraki yıla devredilmesi öngörülmektedir.<sup>1002</sup>

Divanlı mahallesindeki değirmenden sağlanan gelirden her sene on altı altın ayrılması, ayrılan bu altınlardan on ikisinin Medine'de Ravza-i Mutahhara'da görev yapan Şeyh efendiye, geri kalan dört altından üçünün zeytin yağı ve temizlik gibi Mescid-i Nebevinin ihtiyaç ve hizmetlerine, geri kalan birinin de bozdurularak Medine fukarasına dağıtılması istenilmektedir.<sup>1003</sup>

Vakıf malları, *Cenab-ı Hakkın rızasını talep ve azaptan kaçınmak* amacıyla vakfedilmiştir. Vâkıf, mallar üzerinde sağlığında dilediği gibi tasarruf etme salahiyetini, vakfiyet ahkâmının vefatından sonra cereyan edeceğini, vakıfta görev alacak olanların, kadı tevcihiyle değil, berat-ı sultani ile mutasarrıf olmalarını şart koştur.

Vakfın idaresinin (mütevelliliğin) Vâkıf'ın erkek ve aslah evlâdına, sonra nesilden nesile üreyen evlâdının evlâdına, bunların inkırazı halinde akrabalarının aynı vasıfları taşıyan erkek çocuklarına geçmesi öngörülmektedir. Müteveli olan kimse, gelirinin tamamının 1/10'unu mütevellilik görevi karşılığı olarak alacaktı. Ayrıca mütevellinin dışında ailenin erkek çocuklarına her gün 11 dirhem para ayrılacaktı. Hacı Vakfiyede geçen bu hükümlerden Abdullah Bey'in vakfının yarı ailevî bir va-

1001 VA, VKD, nr. 600, s. 194; VA, VKD, nr. 591, s. 21, 22; Velikahyaoğlu, a.g.m, s. 10, 11.

1002 Gös. yer.

1003 Gös. yer.

kıf olduğu anlaşılmaktadır.<sup>1004</sup>

Nazif Velikahyaoğlu, adı geçen vakfiye hakkında Sütçü İmam Der-gisi 8. sayısında, vakfın bu günkü durumu hakkında, halen vakfiyenin diğer hükümlerine uyulmasa bile, tevliyetle ilgili hükümlerine tam 387 senedir uyulduğunu kaydetmektedir. Vakfiyede adı geçen 72 dükkân-dan 50'nin bugün mevcut olmaması, sorgulanması gereken bir husus-tur. Bunun yanında, mülhak vakıf olma özelliğinin korunması sayesin-de, dün olduğu gibi bugün de 40 yoksulu giydirmesi, Ramazan ayında hatim ve mevlit okutulması, fakirlere yardım edilmesi şartları kısmen de olsa yerine getirilmektedir. 1993 yılında bu hayrî hizmetler için 130 mil-yon liranın üzerinde harcama yapılmıştır.<sup>1005</sup>

### **ab-Hacı Abdullah Bey'in Hayrî Vakıfları**

#### *aa) -Bayezidli Camii*

Bayezid oğullarından Hacı Abdullah Bey, 1027/1618 tarihinde meş-hur Bayezidli Camii'ni yaptırmıştır.<sup>1006</sup> Hacı Abdullah Bey vakfiyesin-de umumi olarak vakıflarından bahsetmekte olup, Cami için hususi bir tahsisat yaptığından bahsetmemiştir. Ancak Pınarbaşı Köyünde bulu-nan değirmenin kendi hissesine düşen 1/3' ini, iki cüz okumak şartıyla Bayezidli Camii imamına tahsis etmiştir. Bunların yanında bir medrese, bir cami ve bir de mektep yaptırdığı belirtilmektedir.<sup>1007</sup>

Bayezidli Camii, günümüze gelinceye kadar birçok defa tamirât ge-çirmiş, son olarak da 1960-1965 tarihlerinde tamamen yıktırılarak ye-niden yaptırılmıştır. Tamiratları gösteren iki kitabe halen camide mev-cuttur. Kitabeler, giriş kapısının üstünde biri sağ tarafta, diğeri de sol tarafta bulunmaktadır.

Giriş kapısının sağ üst tarafında bulunan kitabeden camiin 1247/1831

1004 Gös. yer.

1005 Velikahyaoğlu, *a.g.m.*, s. 12.

1006 Atalay, *a.g.e.*, s. 58; Maraş Şer. Sic, nr. 235, s. 10.

1007 VA, VKD, nr. 591, s. 21, 22; VA, VKD, nr. 600, s. 229. Vakfiyede belirtilen gelir kaynakları, şart-ları ve sair bilgiler yukarıda verildiğinden burada ayrıca o konuya girilmedi. Şeriyye Sicillerinde de Bayezidli Camii ile ilgili hükün ve i'lamlarda, camiye yaptıran ve cami vakfı hakkında bil-giler bulmak mümkündür. 1314/1897 ve 1323/1905 tarihli Şeriyye Sicillerinde Camiinin bânisinin el-Hac Abdullah Bey olduğu ifade edilmiştir. 1321/2904 tarihli diğeri bir Şeriyye Sicilinde, *Baye-zid-zâde el-Hac Abdullah Bey ve Kalender Paşanın bina ve ihya etmiş oldukları Bayezid camii...* demekle, Hacı Abdullah Bey'in Camiye yaptırması yanında, Kalender Paşanın da sonradan tamir ve saire yaptırdığı anlaşılmaktadır. Maraş Şer. Sic, nr. 234, s. 119; Maraş Şer. Sic, nr. 233, s. 498; Maraş Şer. Sic, nr. 230, s. 46.

senesinde Süleyman Paşa tarafından tamir edildiği anlaşılmaktadır. Kitabe şöyledir:

Muhammed...?.. iken cihanın serleri hem sultanı

Şefaatından mahrum eyleme bâni ve hayrat-ı Süleyman Sene: 1247

Giriş kapısının sol üst tarafında bulunan kitabe ise, sağdaki kitabeden on yıl sonra yazılmış ve burada Kenan Paşa<sup>1008</sup> tarafından camiin tamamen yenilendiği açıkça ifade edilmiştir. Kitabe şöyledir:

Tebşir îdüb bânisine tarih verdim dil-fîrib

Bu ma'bedin tecdid Kenan Paşaya neseb fî sene: 1257

Minaredeki kitabe ise 1220/1805 tarihli olup, Kalender Paşaya aittir.

*bb) - Bayezidli Buk'ası*

Buk'a sözcüğü İslam dünyasında türbe, zaviye ve özellikle eğitim yeri için kullanılan bir terimdir. Yine buk'a, tarihi seyri içinde bölgelere göre değişik anlamlarda kullanılmıştır. Osmanlı Devleti döneminde ise daha çok eğitim yerlerine ad olarak kullanılmıştır. Bu çeşit küçük dereceli medreselere, şehir kadısının arzı ile tayin yapıldığı görülmektedir. Ancak buk'alarda hangi derslerin okutulduğu, ders veren hocaların durumu hakkında ise kaynaklarda açıklayıcı bilgi yoktur.<sup>1009</sup>

Bayezidoğullarına ait vakfiyelerde buka'dan bahsedilmemektedir. Ancak İskender Bey'in oğlu Hacı Abdullah Bey'in 1027/1618 tarihli vakfiyesinde bir medrese, bir cami ve bir de mektepten bahsedilmektedir. Öyle tahmin ediyoruz ki, Hacı Abdullah Bey'in bahsettiği mektep ile diğer bazı belgelerde işaret edilen buk'a aynı olsa gerektir.<sup>1010</sup>

1131/1718 tarihli bir arşiv belgesinde Bayezidoğulları tarafından inşa edildiği anlaşılan buk'aya, buk'adar görevlendirilmesi ile ilgili bir belge elimizde mevcuttur. Bu belgeye göre, Buk'adâr, Divanlı Mahallesi'nde bulunan buk'adan yevmî bir akçe almaktaydı. Söz konusu tarihte buk'adâr olan es-Seyyid Abdurrahman kendi rızasıyla bukadarlıktan çekilince, yerine Ahmed Halife'nin buk'adar olduğu ifade edilmektedir.<sup>1011</sup>

1008 Kenan Paşa Bayezidli ailesinden Süleyman Paşa'nın oğludur. Kendisi on iki yaşındayken, babasının ve- fatı üzerine hanedanın devlete olan sadakatına binaen kendisine Maraş Eyaleti tevcih edilmiştir. Kenan Paşa daha sonra valilikten ayrılarak İstanbul'a gitmiş. Bir müddet sonra Sadaret Mektubi Kalemine memur olmuştur. Daha sonra Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi azalığına tayin edilmiştir. 1293/1876'da İstanbul'da vefat etmiştir. Atalay, *a.g.e.*, s. 149, 150.

1009 Mehmet İbşirli, "Buk'a" md, *DİA*, İstanbul c. VI, s. 386, 387.

1010 VA, VKD, nr. 591, s. 22.

1011 BA, İe. Ev, nr. 7710.



### b- İskender Bey (Acemli) Camii

Bayezidoğullarından Hacı Abdullah Bey'in dört oğlundan biri olan İskender Bey, babası ve diğer kardeşleri gibi, O da Maraş'da bir cami yaptırmıştır. Ancak Acemli Mahallesi'nde olan bu camii şu anda mevcut değildir. 1078/1668 tarihli bir belgeden ve Besim Atalay'ın kısaca verdiği bilgilerden az da olsa söz konusu cami hakkında bilgi sahibi oluyoruz. 1078/1668 tarihli bir belgede camiin, Maraş'ın Acemli mahallesinde bulunduğu ve el-Hac İskender Bey tarafından yaptırıldığı kaydedilmiştir.<sup>1012</sup>

İskender Bey'in yaptırdığı bu camiin yerine şimdiki Acemli Camii yaptırılmıştır. Şimdiki Acemli Camii'nin son dönemi Osmanlı mimarisinin izlerini taşıdığını tahmin etmek hiç de zor değildir. Nitekim kapı üzerindeki tarih de bunu doğrulamaktadır. 1330/1912 tarihi açıkça camiin yeniden yapılış tarihini göstermektedir. Maraş'dan bahseden Besim Atalay o zaman için bu camiin çok lüks olduğunu ifade etmektedir.<sup>1013</sup>

Acemli Mahallesi'nin yaşlı sâkinlerinin verdiği bilgilere göre, camiye bu günkü haliyle yaptıran Hacı İbrahim Evliya Efendi'dir. Yine bu zatların ifadesiyle, camiin yerinde eski ve yıkılmak üzere olan bir cami mevcut idi. Besim Atalay'ın bahsettiği cami çevresinde o zaman için Medrese olarak kullanılan hücreler<sup>1014</sup> halen mevcuttur ve bugün belirtilen hücreler Kur'an kursu olarak kullanılmaktadır. İskender Bey'in yaptırdığı camiden ise hiçbir iz kalmamıştır.

### c - Salahiye Camii

Bayezidoğullarından Hacı Abdullah Bey'in dört oğlundan biri olan Salih Bey, eski adıyla Hoca Durdu, şimdiki adıyla Dumlupınar Mahallesi adı ile bilinen mahallede, kendi adına bir cami yaptırmıştır.<sup>1015</sup> Söz konusu camiin giderleri, Abdullah Bey'in vakıflarından karşılanmıştır.<sup>1016</sup> Bazı arşiv belgelerinde, Salahiye Camii adı ile meşhur olan camiin asıl adının Abdullah Bey bin Bayezid Camii olduğu belirtilmektedir.<sup>1017</sup> Ancak, adı ne olursa olsun camiye Salih Bey'in yaptırdığı kesindir. Ancak Salih Bey'in Cami'yi babasına ithaf etmiş olması veya cami harcamalarının Abdullah Bey Vakfından yapılması hasebiyle böyle denilmiş olması da muhtemeldir.

1012 BA, İe. Ev, nr. 835.

1013 Atalay, a.g.e, s. 58.

1014 Atalay, a.g.e, s. 58, 154.

1015 Atalay, a.g.e, s. 58.

1016 BA, Cevdet Evkaf, nr. 27983.

1017 BA, Cevdet Evkaf, nr. 27983, 5126.

Salihîye Camii hitabet cihetine mutasarrıf olan Şeyh Hacı Mehmet ve Hacı Ali Efendilerin müşterek beratları, III. Osman'ın 1168/1754 tarihli cülusu nedeniyle, kanun gereği yenilenmiştir.<sup>1018</sup>

Belediye Pasajının alt tarafında bulunan Cami'in giriş kapısının üst tarafındaki kitabeden anlaşıldığı kadarıyla 1329/1911 tarihinde önemli bir tamirat geçirmiştir. Fakat geçtiğimiz yıllarda cami tamamen yenilenmiş, yalnızca eski camiyi hatırlatan bir kitabesi kalmıştır. 1329/1911 tarihine ait olan kitabe şöyledir:

Hamden lillah iddiler inşâ ibadethaneyi Bir müzeyyen dil-küşâ-dansa sezadır şanına Götürme bânileri ruz-ı cezada hiç azab

Rahmet olsun anlara cedden bi-ceddin evlâdına Sal bin üç yüz yirmi bâ dokuzunda işlenüb Eyledi Mevla muaffak Camiin itmamına

#### *d- Kalender Paşa Vakıfları*

Bayezidoğullarından Hacı Abdullah Bey'in oğludur.<sup>1017/1019</sup> Diğer Bayezidli ailesi mensupları gibi, birçok hayır müessesesi vücuda getiren Kalender Paşa; Maraş, Rakka, Diyarbekir, Trablusşam ve Antep eyaletlerinde valilik yapmıştır. Valiliği esnasında kendisine vezaret rütbesi verilmiştir. Son olarak Kuş Adası Muhafızlığı'na tayin edilen Kalender Paşa 1237/1821'de aynı adada vefat etmiştir.<sup>1020</sup>

Kalender Paşa vakfının gelirleri, mütevellisi ve sair şartlarını 1221/1806 tarihli Kalender Paşanın kendi vakfiyesinden öğreniyoruz. Vakıflar Genel müdürlüğü Arşivi'nde 618 numaralı defterin 115. sahifesinde transkrip edilmiş halde bulunan vakfiyede vâkının şartları mevcuttur.

Klasik bir vakfiye örneği olan Kalender Paşa Vakfiyesi şekil itibarıyla şöyledir: başta hamdele, salvele ve daha sonra; *Sahibu'l-hayrat ve râğibu'l-hasenat Rumeli payesi ile Maraş ve Trablusşam Beylerbeyisi Bayezid-zâde devletlü es-Seyyid Kalender Paşa* diye başlayıp Bakara suresinin 274. ayeti olan; *Mallarını gece ve gündüz, gizli ve aşikâr infak edenler yok mu, bu harcamaları sebebiyle bunların Rableri katında ecir ve mükafatları vardır. Ve onlara bir korku olmadığı gibi hiçbir zaman mahzun da olmazlar.*<sup>1021</sup> mealindeki ayet ile *insanoğlu öldükten sonra amel defteri kapanır, ancak üç sınıfın kapanmaz; birincisi; sadaka-i cariye'de bulunanın, ikincisi; faydalı ilmi bir eser bırakanın, üçüncüsü; kendisine dua edecek hayırlı bir evlat bıraka-*

1018 BA, Cevdet Evkaf, nr. 24235.

1019 Söz konusu Hacı Abdullah Bey, İskender Bey'in oğlu değildir. Ancak aynı aileden diğer bir Hacı Abdullah Bey'dir.

1020 Atalay, a.g.e, s. 58, 59.

1021 Kur'an, II/274.

nın... mealindeki meşhur Hadis zikredilmiştir.<sup>1022</sup>

Vakıf hayrî ve ailevî vakıf türündendir. Bayezidli ailesinden Abdullah Bey evlâdından kendisine hüsn-i zan edilen aslah ve erşed, dindar ve müstakim erkek evlattan olan biri tarafından idare edilmesi şart koşulmuştur. Ayrıca vakfiyenin sonunda ise vakfiyede belirtilen şartları değıştirene lanet edilmektedir.<sup>1023</sup>

Şimdi de Kalender Paşa vakfının gelirlerini inceleyelim. Bu gelirlerin bir kısmı Kalender Paşa Medresesi'ne sarf edilmesi şart koşularken, diğerk bir kısmı da Bayezidli Camii'ne harcanması istenmektedir.

#### **da- Vakfın Gelir Kaynakları**

- 1- Sûk-ı Sultanî'de Hatip-zâdeler ile yarı yarıya ortak olduğı kırk sekiz odalı handan, Kalender Paşanın hissesine düşen yarısı,
- 2- Havancı Sukunda Bakkal Artin'in çalıştırdığı bir adet dükkân,
- 3- Kuyumcu Pazarında leblebici dükkânının yarı hissesi,
- 4- Yine Kuyumcu Pazarında Kör Ahmed'in çalıştırdığı dükkânın hissesine düşen yarısı,
- 5- Köşker Çarşısı karşısında bulunan kasap dükkânı,
- 6- Dükkancı Abdurrahman'ın bulunduğu dükkânda kendi hissesine düşen yarısı,
- 7- Aynı dükkâna bitişik köşker dükkânının yarı hissesi,
- 8- Duhancı dükkânı altındaki tabak dükkânının yarı hissesi,
- 9- Salhane karşısında bulunan tabak dükkânı,
- 10- Bedestenin doğu tarafındaki kapısına yakın boyacı dükkânı,
- 11- Boyacı dükkânının üstündeki kahvehane,
- 12- Oduncu Çarşısındaki kahve dükkânının tamamını *sahih vakıf* olarak vakfettiğı vakfiyede açıkça belirtilmektedir.<sup>1024</sup>

#### **db- Kalender Paşa Medresesi:**

XIX. yüzyılda, Maraş'da yapılan önemli medreselerden biridir. Medrese'nin Çavuşlu mahallesinde Bayezidli Camii yanında olduğı Kalender Paşa vakfiyesinden ve Besim Atalay'ın verdiğı bilgilerden anlaşılmaktadır. Medresenin 420 arşın (315 metre kare) olduğı ve geniş bir avlusunun bulunduğı, ayrıca Medrese'nin otuz iki odasının olduğı da ifade edilmektedir.<sup>1025</sup>

1022 *Tecrid-i Sarih Tercümesi*, c. IV, s. 592; VA, VKD, nr. 618, s. 115.

1023 VA, VKD, nr. 618, s. 115.

1024 *Gös. yer.*

1025 Atalay, *a.g.e.*, s. 154; VA, nr: 618, s. 115. Şeriyye Sicillerindeki bir kayıтта; 1229/1814 tarihinde Kalender Paşanın, Çavuşlu mahallesinde inşa ettirdiğı medresenin kuzeyinde bulunan Zekerıyya Uşağı adlı şahsa ait bostanı, Medrese'ye vakfetmek için satın aldığı, ancak bostanı mütevellıye teslim

Medrese'nin Vakfiyesi, müderrisleri ve medrese 'de okutulan dersler hakkında bazı şartlar ihtiva etmektedir. Mehmed Efendi adında bir zatın vefatına kadar Kalender Paşa Medresesi'nin hem müderrisi hem de vakfın mütevellisi olması, Medrese 'de oturup *talim ve tedris-i fünun* etmesi, buna karşılık Kalender Paşa tarafından kendisine tahsis edilen tarladan aylık üçer kuruş verilmesi kararlaştırılmıştır.<sup>1026</sup>

Sıfatı ve mevkii hakkında herhangi bir açıklayıcı bilgi olmayan, ancak vakıf mürtezikasından olduğunu tahmin ettiğimiz Dayı-zâde Mehmed Efendi'nin de Kalender Paşa Medresesi'nde oturması ve aylık üçer kuruş tahsisat alması, vakfiyedeki şartlar arasındadır.<sup>1027</sup>

Vakıf gallesinden Cami (Bayezid Camii olsa gerek) imamına ve Medrese'nin loğ-keş hizmetinde bulunanlara da ücret tahsisi ile, mütevellinin bilgisi dahilinde sofalarda ve Camiin minaresinde kandil yakılması da şart koşulmuş, geri kalan meblağın medrese 'de talebelere eşit bir şekilde dağıtılması istenmektedir.<sup>1028</sup>

Medrese talebeleri ile ilgili olarak önemli ve farklı bir şart da şudur: Medresede öğrenim gören talebelerden biri taşraya gider ve altmış gün içinde geri gelmezse medreseden ilişiği kesileceği açıkça belirtilmiştir.<sup>1029</sup>

Eğer medrese binasının tamiratı gerekiyorsa, vakıf gallesinden öncelikle tamiratın yapılması istenmektedir.<sup>1030</sup>

21 Rebiyülevvel 1301/20 Ocak 1884 tarihinde Kalender Paşa Medresesi'nin 1200 kuruşluk müderrislik cihetinin İsmail Efendi adında bir zata tevcih yapıldığını görüyoruz.<sup>1031</sup>

Yukarıda tahlilini yaptığımız Kalender Paşa vakfiyesi ve yapmış olduğu hayrî vakıflar, Osmanlı'nın son dönem vakıflarının klasik bir çeşididir. Vakfın gelir kaynakları ve bu kaynakların nerelere harcanacağı, görevlilere ayrılacak tahsisat ve talebelerle ilgili şartlar özenle belirtilmiştir.<sup>1032</sup>

#### *e- Süleyman Paşa Vakıfları*

Kalender Paşanın oğludur. Babasının Kuş Adası muhafızı iken

---

etmeden ve kadı siciline geçirmeden önce, Zekeriyya Uşağı'nın bostanı satmaktan vaz geçitiği görülmektedir. Maraş Şer. Sic, Nr: 235, s. 73.

1026 VA, VKD, nr. 618, s. 115.

1027 Gös. Yer.

1028 Gös. yer.

1029 Gös. yer.

1030 Gös. yer.

1031 VA, ŞD, nr. 167, sıra nr. 744.

1032 Gös. yer.

1237/1822'de vefatı üzerine Maraş'a gelen Süleyman Paşa'ya, daha yaşı küçük olmasına rağmen, Maraş mütesellimliği verilmiştir.<sup>1033</sup> Asırlardır rakipleri olan Dulkadir oğullarından kız alarak büyük nüfuz kazanmıştır. Annesinin sayesinde kahraman bir asker gibi yetişmiştir. Hatta Mehmet Ali Paşa isyanı sırasında, bir gece onların askerleri üzerine ansızın baskın yaparak, Anteb'i geri almıştır. Bunun üzerine İstanbul'da Süleyman Paşa'nın itibarı artmış ve Sadrazam Rauf Paşa tarafından da kendisine bir mektup yazılarak taltif edilmiştir.<sup>1034</sup>

Süleyman Paşa, Mısır meselesinin kapanmasından sonra, İstanbul'a gitmiş ve Sultan Abdülmecit'in huzuruna kabul edilerek, Padişah tarafından kendisine murassa bir kılıç kuşatılmak suretiyle taltif edilmiş ve Maraş ve Rakka eyaletleri ile Diyarbekir müşirliği mansıbı tevcih edilmiştir. Ancak İstanbul'dan Maraş'a, gelerek oradan da memuriyet yeri olan Diyarbekir'e giderken 1256/1840'da Malatya'da vefat etmiştir.<sup>1035</sup>

Cığcıği mahallesinde Çay Hamamı olarak bilinen meşhur ve sınırları belli olan hamamı vakf-ı sahih ile vakfetmiştir. Süleyman Paşa'nın Çay Hamamı'nın gelirinin nerelere sarf edileceğini aşağıda gösterildiği üzere vakfiyede açıkça ifade etmiştir.<sup>1036</sup>

1- Süleyman Paşanın ecdadından Hacı Abdullah Bey'in yaptırdığı Bayezidli Camii'nde, Hacı Abdullah oğlu Hafız Ahmet ile Hopurlu oğlu Hafız Ahmed'in gün boyunca, tertip üzere ikişer cüz okuyarak, hatimlerini her ayın son Cuma gecesine getirmek suretiyle her ay okudukları dört hatmin sevabının; biri Hz. Adem (a.s)'den cediti Hacı Abdullah'a kadar geçen abâ ve ecdatlarının ruhlarına, diğer cüzlerin sevabını da, Hacı Abdullah Bey ve oğulları Numan Bey, Salih Bey ve cediti Abdullah Bey ile pederi Kalender Paşa ve amcası Yusuf Bey'in ruhlarına bağışlanacaktır. Bunun mukabilinde cüz okuyanlara her ay otuz kuruş verilecektir.<sup>1037</sup>

2- Her ay hatm-i şerifin yapılacağı günde yakılmak üzere buhur alınması için yirmi kuruş tahsis edilmiştir.<sup>1038</sup>

3- Vakıf binalarının tamirâtı gerekiyorsa, vakfın gallesi öncelikle buraya sarf edilecektir.<sup>1039</sup>

1033 Atalay, *a.g.e.*, s. 61.

1034 A. Cevdet, *a.g.e.*, s. 123. Mektubun aslı için bkz. Atalay, *a.g.e.*, s. 63.

1035 Atalay, *a.g.e.*, s. 63.

1036 VA, VKD, nr: 596, s. 231.

1037 Gös. yer.

1038 Gös. yer.

1039 Gös. yer. Süleyman Paşa vakfiyesi, oldukça siliktir. Bu da değerlendirmelerin eksik kalmasına

## 2- Rıdvan-zâde Ali Efendi Vakıfları

Rıdvan-zâde lakabı ile meşhur olan Ali Efendi ibn-i el-Hac Mehmed Efendi, 1162/1769 tarihli vakfiyesine göre, İstanbul'da Hz. Ebu Eyyubi'l-Ensârî (R.A)'nin bulunduğu Yavdar Mahallesi'nde ikamet etmekte idi. O tarihte aynı zamanda Girit Defterdarı olarak görev yapmaktaydı.<sup>1040</sup> Vakfiyesinde verilen bilgiler dışında kendisi hakkında başka bir kaynağa ulaşamadık. Ali Efendi'nin aslen Maraşlı olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü aşağıda da belirtileceği üzere, Maraş'da birçok emlakının bulunması, cami, medrese gibi hayrî vakıflar yapması bunlara vakıf gelirleri tahsis etmesi bu fikri akla getirmektedir.

### a- Rıdvan-zâde Ali Efendi'nin Hayrî Vakıfları

Rıdvan-zâde Ali Efendi, Maraş'ta bir cami, bir medrese ve iki daru'l-hadis medresesi yaptırmıştır.

### aa-Rıdvan-zâde Ali Efendi Camii

Cami, Yukarıoba Mahallesi'nde bulunmaktaydı. Vakfiyesine göre, cami imamı günlük on iki akçelik vazifeye mutasarrıftı. Her gün sabah namazından sonra Yasin Suresi'ni, ikinci namazından sonra Nebe (Amme) Suresi'ni, yatsı namazından sonra da Mülk Suresini ve *Amenerrasulü..* okuyarak sevabını, başta Hz. Peygamber (a.s. v.)'e, vâkıf'ın kendine, ebeveynine ve sair ehl-i imanın ervahına hediye etmekle görevli idi. Cami'in diğer görevlilerinden olan hâtibi günlük beş akçelik, müezzini ise iki akçelik vazifeye mutasarrıf idiler. Camiin müezzini Cuma günü müezzinlik vazifesini yaptıktan ücretini alacaktı.<sup>1041</sup>

2 Ramazan 1254/Ekim 1838'de Cami'in imametine Seyyid Mehmed bin Seyyid Hasan'ın tayin edildiği anlaşılmaktadır.<sup>1042</sup>

### ab-Fıkhiye-i Rıdvaniye (Daru'l-Hadis) Medresesi

Daru'l-Hadis Medresesi,<sup>1043</sup> Fıkhiye-i Rıdvaniye adı ile kargir ve

---

neden olmaktadır.

1040 VA, VKD, nr. 607, s. 186.

1041 VA, VKD, nr. 607, s. 187; VA, ŞD, nr. 168, s. 93.

1042 VA, ŞD, nr. 168, s. 93.

1043 Osmanlı Devleti'nde Daru'l-Hadis Medreseleri en ileri seviyede yüksek dinî ilimler fakültesi olarak hizmet veren bir medrese türü idi. Daru'l-Hadisler, özellikle Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerin- den oluşan hadis ilminin tahsil edildiği yerlerdi. Osmanlılar zamanında burarlarda hadisin yanında tefsir, islam hukuku ve benzeri dinî ilimler de okutulmaktaydı. Bu medreselerin ihtisas medreseleri olması dolayısıyla burada okutulan hadis ve sair ilimler derinlemesine tetkik edilmekteydi. Bu günkü fakültelerin verdiği eğitim seviyesi ile kıyaslanacak olursa, hadis bölümünde verilen eğitimi yüksek lisans veya doktora seviyesinde saymak mümkündür. Daru'l-Hadislerin de kendi aralarında dereceleri vardı, müderrisleri birinci sınıf müderrislerden

iki katlı bir şekilde, Ali Efendi camii yanında yaptırmıştır. Vakfiyesinde burada müderris olmak için, ehl-i ilim, fazilet sahibi, ders vermeye muktedir olmak gerektiği ve müderrisin her gün fıkıh ve çeşitli ilimleri ders vermesi, derse başlamadan ve dersi bitirdikten sonra, Hz. Peygamber (a.s. v.)'e salat u selam getirmesi, bunun karşılığında da günlük 30 akçe maaşa tasarruf etmesi şart koşulmuştur.<sup>1044</sup>

### **ac-Nebeviye-i Rıdvaniye (Daru'l-Hadis) Medresesi**

Bu Medrese Rıdvan-zâde Ali Efendi Camii'nin yanında, Fıkhiye-i Rıdvaniye Medresesi'nin karşısında ve diğer medrese gibi kargir ve iki katlı yaptırılmıştır. Vakfiyesine göre, burada görev alacak olan müderris, Hadis ve Şifa-i Şerif okutmaya muktedir olacak, derse başlarken ve dersi bitirdiği esnada Hz. Peygamber (a.s. v.)'e salat u selam getirecek bunun karşılığında günlük otuz akçe mutasarrıf olacaktır.<sup>1045</sup>

### **ad-Rıdvaniye Medresesi**

Vakfiyesine göre, Rıdvaniye Medresesi, Daru'l-Hadis Medreselerinin alt tarafında bulunmaktaydı. On beş odadan müteşekkildi. Vakfiyede Medrese'nin müderrisi hakkında bir bilgi verilmemiştir. Talebelerle ilgili kayıtlarında ise, ilimlerin sırası ile talebelere okutturularak her odaya günlük ikişer akçe kandil parası verilmesi şart koşulmuştur. Medrese talebelerinin zaman kaybetmeden namazlarını eda edebilmeleri için de Fıkhiye-i Rıdvaniye (Daru'l-Hadis) Medresesi'nin tam karşısında bir mescid yaptırılmıştır.<sup>1046</sup> Cami, medrese ve dersanelere tayin edilen ferraşların günlük bir akçe alması; tevliyetin, ölünceye kadar Rıdvan-zâde Ali Efendi'nin elinde kalması, vefatından sonra da erkek evladının nesil be-nesil vakfın mütevellisi olmaları, eğer onlar da münkariz olursa, kız evladının neslinden gelen erkek evlâdının müteveli olması, onların da münkariz olması halinde vakıf nâzırının görüşü doğrultusunda ehil birinin müteveli olması şart koşulmuştur. Yine vakfiyeye göre, vakıf idaresinin teftiş ve kontrolüne Darüssaade Ağaları görevlendirilmişti. Ancak Evkâf Nezâreti'nin kurulmasından sonra Darüssaade Ağalarının nezaretinde olan vakıfların Evkâf Nezâreti'ne ilhak edildiği esnada bu vakıfta Evkâf Nezâreti'ne ilhak edilmiştir.<sup>1047</sup>

---

oluşmaktaydı. Bunlara Kibar-ı Müderrisin denilirdi. (Bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, Ankara 1988, s. 280; Cahid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 21; Ahmet.Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, İstanbul 1990, c. I, s. 229.

1044 VA, VKD, nr. 607, s. 187, 188.

1045 Gös. yer.

1046 Gös. yer.

1047 Gös. yer.

Rıdvaniye Medresesi'nin gelirleri ve masarifatı hakkında verilen diğer bilgilerde, vakfın gelirlerinden masrafları çıktıktan sonra, kalan meblağın iki hissesi erkeğe ve bir hissesi kıza verilecek şekilde mütevellinin erkek ve kız çocuklarına taksimi şart koşulmuştur. Medrese'nin vakfiyesinde belirtilen şartların yerine getirilmesinde sıkıntı çıkarsa vakfın Müslüman fakirlere tahsis edilmesi ve vakfın şartlarını değiştirmeye kalkana lanet edilmesi gibi, kayıtlar da dikkati çekmektedir.<sup>10461048</sup>

*b- Rıdvan-zâde Ali Efendi'nin Nakit ve Gayr-i Menkul Vakıfları*

Rıdvan-zâde Ali Efendi'nin vakıflarını gösteren vakfiyesi, uzun bir hamdele, salavat ve dua girişinden sonra, yaptığı nakit ve akar vakıflarını sıralamaktadır. Verdiği bilgiler arasında, vakıfların gelirleri, yapılan masrafları, vakıf hayratın tamirleri, vakfın şartları gibi bilgiler bulunmaktadır. Vakfiye 27 Cemeziyelula 1333/1915 tarihli bir irade ile kaydedilmiştir. Ali Efendi'nin vakıf gelirleri şunlardır:

a-1000 akçe nakit para,

b- Maraş'ın Yukarıoba Mahallesinde bulunan, sınırları belli, içinde dahili ve harici evleri, akan tatlı bir suyu ve hamamının bulunduğu akar,

c- Yukarıoba Mahallesi'nde yaptırdığı Yekta Hamamı'nın yarısı,

d- Maraş'ın Kerhan (Ulutaş) Köyünde;

da-Bağ-ı Rıdvan adı ile meşhur üç parça bağ,

db-Üç parça nar bahçesi,

dc-Bir parça ayva bahçesi, dd-Bir parça kayısı bahçesi,

de-Ayrıca iki bahçe,

df-Harap bir bostan arsası,

dg-Ailece iskan olunmaya mahsus bir yazlık,

dh-Leziz sular ve havuzla çevrelenmiş müteaddit evler, dı-Dahilinde ve haricinde oturan bağ evleri,

di-Kerhan (Ulutaş) Nehri (Kerhan Suyu) üzerinde bulunan Terlikan Köyü içinde bulunan ve Rıdvan Efendi Değirmeni adı ile bilinen bir su değirmeni.

e- Rıdvan-zâde Ali Efendi'nin ecdadından kalma; ea-Sekiçinar Mahalinde bir bostan tarlası,

eb-On parça Çiftlik,

f- Bademlice Köyünde;



fa-Kendisine miras kalan Durmuşoğlu tarlası adı ile meşhur olan mülk bostan tarlası,

fb-Çınarlı Ümmüşah Yeri, fc-Mağara Başı,

fd-Tutluca mevkii, fe-Koca Bey yeri,

g- İğdeli Köyü'nde üç parça mülk bostan tarlaları,

h- Camustil Köyü'nde Çoban Beylü mezraları olarak bilinen otuz parça mezra,

ı-Aksu Nehri kıyısında bulunan Köleoğlu Yerleri adı ile bilinen araziler, i-Dürzüoğlu arazisi,

j-Veli Beyli Yerleri adı ile bilinen on parça pamuk ve sair hububat tarlaları.<sup>1049</sup>

c-Vakıf Gelirlerinin Harcandığı Yerler

Vakıf gelirlerinin nerelere harcanacağı vâkıfın şartları arasında özenle belirtilmiştir. Vakfiyeye göre, vakfedilen nakit 1000 akçe paranın kârının (İstirbah) ve gayr-i menkullerin gelirinin iki ayrı kalemde harcandığı görülmektedir.

ca-Vakıf Görevlilerine ve Sair Mürtezikâya Yapılan Harcamalar  
aa-Tevliyet ciheti olarak günlük 20 akçe,

ab-İşinde mahir, kitabete muktedir katibe günlük beş akçe, ac-Çalışkan dürüst bir Câbiye günlük beş akçe,

ad-Ravza-i Mutahhara'da, Delail-i Hayrat'dan her gün bir hizb ve Cumartesinden başlayarak Cuma gününe kadar, haftada bir hatim okuyarak, sevabını başta Hz. Peygamber (a.s. v.) hediye etmekle görevli olana günlük yirmi akçe verilecekti.<sup>1050</sup>

cb-Diğer Bazı Hayrî Vakıflara Yapılan Harcamalar

ba-Harap olmuş Şekeroğlu Camii yeniden inşa edilerek bir minber konmuştur.

bb-Yukarıoba Mahallesi'nde bulunan Ahmed Paşa Camii 'nde vaaz ve nasihate muktedir, alim ve salih bir kişi Cuma vâizi olarak günlük on akçe vazifeye görevlendirilmiştir.

bc-Yukarıdaki şartlara sahip bir kişinin de on akçelik vazifeye, Pazartesi günleri Ulu Camii'nde vaaz vermesi temin edilmiştir..<sup>1051</sup>

1049 VA, VKD, nr. 607, s. 186, 187.

1050 Gös. yer.

1051 Gös. yer.

## D- MARAŞ'DA BULUNAN ZÜRRÎ VAKIFLAR

### 1- Hatib-zâde Vakfı

Maraş'ın Hazinedârî Mahallesi sakinlerinden Müderris Mehmed Efendi, Kalender Çelebi, Ahmed Çelebi ve merhum Ahmed Çelebi'nin oğlu Ali Çelebi gibi şahıslar, Maraş Çarşısı'nda kendi mülkleri olan birbirine bitişik üç tarafı umumi yol, batı tarafı Miri Han ve bir kısmı el-Hac Halil, el-Hac Mustafa ve Musa Çelebi dükkanları ile çevrili yirmi iki<sup>1052</sup> adet fevkani oda; yine bunların altlarında üç adet oda; yukarıdaki hudut dahilinde olup ve kible tarafında bulunan elli adet dükkan; kuzey tarafında üç adet dükkan olmak üzere toplam 25 adet oda ile 53 adet dükkanı Allah rızası için vakf-ı sahih ve lazım olarak 1 Zilkade 1063 / Ekim 1653 tarihinde vakfetmişlerdir. Kurdukları vakıflara Osman adındaki bir şahsı mütevellî tayin etmişlerdir.<sup>1053</sup>

Vakif gallesinin, yukarıda isimleri sayılan Vâkıf kardeşlerin kendi erkek evlâdına eşit bir şekilde dağıtılması şartıyla vakfedilmiş olması, vakfin tamamen zürrî (ailevi) olduğunu göstermektedir. Buna binaen 1063/1653 tarihinden uzaklaştıkça ortaya çıkan bazı şahıslar, kendilerinin evlâd-ı Vâkıftan olduklarını iddia etmişlerdir. Dolayısıyla mesele mahkemeye intikal ederek vuzuha kavuşturulmaya çalışılmıştır. Nitekim 1186/1772 tarihinde vakıftan hisse almak maksadıyla başlayan davaların yeni bazı şahısların ortaya çıkmasıyla 1202/1788, 1248/1832, 1285/1868, 1296/1879, 1303/1885

1304/1886, 1319/1901 ve 1325/1907 tarihlerine kadar devam ettiğini tespit edebiliyoruz.<sup>1054</sup> Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra da Hatib- Zâde vakfı davası günümüze kadar aynı sebeplerden dolayı devam ede gelmiştir. Belki de tarihte en uzun süren vakıf davası unvanını alacaktır.<sup>1055</sup>

Her şeye rağmen 3 Safer 1319/22 Mayıs 1901 tarihli Maraş Şer'iye Mahkemesi'nin bu dava hakkında vermiş olduğu ilam ve bugün Hatipoğlu Vakfı'nın Mütevellisi olan M. Kemal Hatipoğlu'nun elinde bulunan müteaddit tarihlere ait belgeler, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde

1052 Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde bulunan vakfiyede yirmi "adet fevkani oda" olarak görülmektedir.

1053 VA, VKD, nr. 607, s. 255; Maraş Şer. Sic, nr. 235, s. 75. Ayrıca halen Hatiboğlu vakfının Mütevellisi olan M. Kemal Hatipoğlu'ndan alınan vakfiyenin aslı ve aynı şahısdan alınan diğer belgeler.

1054 Maraş Şer. Sic, nr. 235, s. 74-92.

1055 Evlâd-ı vâkıf olduklarını iddia edenlerin ortaya çıkmalarıyla davanın halen devam ettiğini vakıf mütevellisi M. Kemal Hatipoğlu'ndan öğrenmiş bulunuyoruz.

bulunan vakfiyesi ve kadı sicillerindeki tutanaklar söz konusu vakıf davasının çözümünü kolaylaştırmaktadırlar.

Şimdi elimizde bulunan mahkeme ilamını, yukarıda saydığımız belgeler ışığında tahlil edelim:

Mahkeme ilamından anlaşılan 1319/1901 tarihine gelindiğinde yukarıda bahsi geçen odaları içine alan Kabaoğlu Hanı yanmıştı. Yerinde otuz altı adet dükkân yapılmıştı.<sup>1056</sup> Yine bu tarihte açılan davada 1063/1653 tarihli vakfiye ibraz edilmiştir. 1063/1653 tarihinde vakfın mal varlığını yukarıda vermiştik. Şimdi konu ile ilgili şartlarını sırasıyla inceleyelim:

1- Yukarıda zikredilen odaların ve dükkanların tasarrufunu ve şartlarını değiştirmek, eksiltip, çoğaltmak hakkı adı geçen Vâkıflara aittir.

2- Yine Mütevellinin azli ve tayin edilmesi Vâkıfların elindedir.

3- Vâkıflar vakfettikleri şeyde istedikleri gibi tasarruf hakkına sahiptirler.

4- Vâkıfların vefatıyla vakfa tasarruf edecek olan Vâkıfların erkek evlâdının evlâdı nesil be-nesil vakıfta mutasarrıf olalar. Eğer erkek neslin evlâdı kesilirse, kız neslinden olan erkek ve kızlar müsavi mutasarrıf olacaktırlar.

5- Her kim vakfa mutasarrıf olursa dükkân ve odaların tamirini gereği gibi yapacaktır.

6- Vâkıf Kalender Çelebi'nin yaptırdığı camiye<sup>1057</sup> kim imam olursa ecr-i misli ile icar edilen oda ve dükkanların gelirinden imam da faydalanacaktır. Ancak bunun karşılığında her gün sabah namazından sonra bir cüz okuyup sevabını Hz. Resulullah'ın (a.s. v.) Ruh-ı Şerifelerine ihda edip, daha sonra vâkıfların ve vâkıf evlâdının ruhuna dua edecektir.

7- Vâkıf evlâdından aslah olanı vakfa müteveli olacaktır.<sup>1058</sup>

Vakfiyenin sonunda her kim vakfın iptaline çalışırsa ahiret gününde azab-ı şedit ile muazzep ola, diye bedduada bulunulmuştur.

1319/1901 tarihli i'lamın en önemli yönü, 1296/1879 tarihinde evlâd-ı vâkıftan olduğunu söyleyen Ökkeş'in iddiasıdır. Bu iddia bugün müphem olan bazı meselelerin çözümüne ışık tutmaktadır. Buna göre:

1296/1879 tarihinde Hatib-Zâde vakfının akarı açık açık ifade edilmektedir:

1056 Biz burada davaları uzun uzun anlatacak değiliz. Sadece önemli noktalara işaret edeceğiz.

1057 Bu Cami, halen ibadete açık bulunan Hazinedârî Camiidir.

1058 VA, VKD, nr. 607, s. 255; Maraş Şer. Sic, nr. 235, s. 75, 76.

a- Çarşı-yı Kebir'de 48 oda ve bir ahırını müştemil Kabaoğlu Hanı demekle maruf bir adet vakıf han.

b- 2 adet attar dükkânı.

c- Kabaoğlu Hanı yanında 1 adet Tütün Fabrikası.

d- Asakir-i şahane kışlası karşısında 1 adet kazgancı dükkânı.

e- Belediye Çarşısında Üdürgücü-zâde Camii yanında 1 adet kebabçı dükkânı.

f- Alacacılar Çarşısı'nda bulunan 10'u alacacı, toplam 15 dükkân. Bu dükkanların çevresi şöyledir: Kısakürek-zâde Ahmed Ağa ile müşterek Ermeni Matranı Katagikos Efendi'nin Taş Han tabir olunur mülk hanı ve Hırlakyan Kisforok Efendi'nin mülkü kazaz dükkânı ve umumi yol ile mahduttur.<sup>1059</sup>

1319/1901 tarihli ilama göre daha önce de yapılan duruşmalarda yukarıda bahsi geçen Ökkeş'in evlâd-ı vâkıftan olmadığı ve kendisinin ne seb uydurmasında bulunduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle vakıftan yararlanması da mümkün görülmemiştir.<sup>1060</sup>

Daha sonra evlâd-ı vâkıftan olduğunu iddia eden Kibar İbrahim'in beraatının olduğu ve Mehmed Çelebi kolundan olduğu 1285/1868 tarihinde mahkeme kararıyla kesinleşmiş ve 1319/1901 tarihli ilamda bu karar esas alarak vakfın yarısına Kibar İbrahim'in tasarruf edeceğine karar vermiştir.<sup>1061</sup>

1296-1303/1879-1886 seneleri arasında birçok kimse evlâd-ı vâkıftan olduklarını iddia ederek vakıftan yararlanmışlardır. Fakat 1303/1886 tarihli mahkeme kararı bunları ke-en-lem-yekûn sayarak evlâd-ı vâkıftan olmadıklarını açığa çıkarmıştır.<sup>1062</sup>

1304/1887 tarihinde evlâd-ı vâkıftan olduğu iddiası ile ortaya çıkan ve o zaman mahkemece tescil edilen Hatib-zâde Hüseyin Ağa'nın elinde bulunan mahkeme kararı, 1319/1901 tarihli mahkemece de tasdik edilerek doğrulanmıştır. Kararı ilgililere bildirilmiştir. Buna göre Hatib-zâde Hüseyin'in, Vâkıf Kalender Çelebi evlâdından olduğu kesinleşmiş, Maraş Şer'iyeye Mahkemesi'nde, şahitlerin huzurunda Hüseyin Ağa'nın ne-sebi tespit edilmiş; Hüseyin Ağa'nın babasının Numan Ağa, Dedesinin Hüseyin Çelebi, onun babasının Ahmed Çelebi ve onun babasının Mus-

1059 Maraş Şer. Sic, nr. 235, s. 76, 77.

1060 Gös. yer.

1061 Maraş Şer. Sic, nr. 235, s. 76-92; Maraş Şer. Sic, nr. 234, s. 415.

1062 Gös. yer.

tafa ve onun babasının Kalender Çelebi ve onun babasının da Ali' olduğu belirlenmiştir.<sup>1063</sup>

1304/1887 tarihli kararda Hüseyin Ağa, vâkıf evladının ekber, aslah, erşed ve en emini olması hasebiyle vakfın mütevellisi olmuştur. Aynı zamanda Hüseyin Ağa elinde bulunan vakıfnameyi ve mütevellilik beratını da mahkemede ibraz etmiştir.

1319/1901 tarihli Şer'îye Mahkemesi'nin vermiş olduğu karar şöyledir:” Evlâd-ı vâkıfdan olduklarını iddia eden bazı eşhasın iddialarının fuzuli olduğuna, Kalender Çelebi vakfı olan yarı hisseyi evlâd-ı vâkıftan olduğu kesinleşen Hüseyin Ağa ve ortaklarına eşit bir şekilde dağıtılmak üzere istihkaken; tevliyeten müstakil olarak Hüseyin Ağa'ya; Mehmed Çelebi vakfı olan yarı tevliyet hissesini Kibar İbrahim Efendi'ye tevliyet ve istihkak olarak verilmesi şahitlerin huzurunda 3 Safer 1319 / 22 Mayıs 1901 tarihinde karara bağlanarak müddeiler eline bu ilam verilmiştir.”<sup>1064</sup>

## 2- Hoca Mehmed Durdu Vakfı

1095/1684 tarihli bir belgeye göre, XVII. asrın başlarında Maraş'ta mukim olan Hoca Mehmed Durdu, bazı emlak ve akarını oğulları Abdülğaffar, Ahmed ve Abbas adına vakfetmiştir. Vakfettiği emlak ve akarının gelirinin eşit bir şekilde nesil be-nesil erkek evlâdına taksim edilmesini şart koşturmuştur. Vakıfla ilgili birkaç arşiv belgesinden başka elimizde bir kayıt bulunmamaktadır. Fakat bu belgelerde vakfın zürri bir vakıf olduğu anlaşılmaktadır. Yine aynı belgelere göre, vakfın mahiyetini ve miktarını bilemediğimiz emlak ve akarına sahip olmak isteyen bazı kimselerin vakfa müdahalede bulunduğu, bu nedenle çıkan anlaşmazlığın mahkemeye intikal ettiği anlaşılmaktadır. Bu anlaşmazlıklar üzerine, Mehmed Durdu Efendi'nin torunu ve Abbas'ın oğlu olduğunu bildiren bir şahısın mahkemeye müracaat ederek kendisine bir beraat verilmesini istediği görülmektedir.<sup>1065</sup>

Yukarıda belirtilen konuların dışında vâkıfın vakıfları, yeri, şartları ve diğer durumları ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşamadık, sadece görevlilerle ilgili olarak 1145/1732 tarihli bir belgeye göre, vakfın mütevellisi olan evlâd-ı vâkıftan Seyyid Osman'ın vefatı üzerine, yine evlâd-ı vâkıftan batn-ı evvel olan Seyyid Hüseyin bu göreve tayin edilmiştir.<sup>1066</sup>

## 3- Koca Emin Ağa Vakfı

1063 Gös. yer.

1064 Gös. yer.

1065 BA, İe. Ev, nr. 4632; BA, Cevdet Evkaf, nr. 16052.

1066 BA, Cevdet Evkaf, nr. 16052.

Vakfiyesine göre Koca Emin Ağa, XVIII. yüzyılın ilk yarısında yaşamıştır. Kurduğu zürri vakıf aracılığı ile aşağıda sayılan vakıf akarın tamamının kendisinden sonra evlâdına kalmasını; vakfın ğallesinin, neslinden gelenlerin inkırazına kadar torunları tarafından idaresini şart koşturmuştur. 1138/1726 tarihli vakfiyesine göre, Koca Emin Ağa'nın vakıf akarı şunlardır:

1- Hatuniye Mahallesinde altı üstlü dört oda, iki ahır, bir su kaynağı ve ma'mur bir ev,

2- Çarşıbaşı'nda yan yana bir berber dükkân, bir bıçakçı dükkânı, iki demirci dükkânı, bir kalaycı dükkânı ve bir nalıncı dükkânı. Ayrıca yine Çarşıbaşı'nda Pazar Kapısı mevkiinde birbirine bitişik leblebici ve attar dükkanları,

3- Bir adet ma'sere kazanı,

4- Etraf Şehir Nahiyesi'nin Peynir Dere Köyü civarında bir üzüm bağı,

5- Terlikan Köyü civarında bulunan Ağyar (Akyar) Deresi'nde üç adet ceviz ağacının gelirinin yarısı,

6- Terlikan Köyü civarında Cavşak Mevkii kenarında dikili bir ceviz ağacı ve Alicikli'de dikili dört adet ceviz ağacı, kırk hisse itibarıyla yirmi dört hissesi; yine aynı mahalde bulunan bir adet ceviz ağacı, kırk hisse itibarıyla otuz iki hissesi vakfedilmiştir. Bu vakıflarının tamamı sahih vakıftır.<sup>1067</sup>

1273/1857 tarihli bir belgeye göre, vâkıfın neslinden geldiklerini iddia edenler arasında, vakfın gelirleri ile ilgili anlaşmazlık çıkmış, konu mahkemeye intikal etmiştir. Ancak mahkeme anlaşmazlığın üzerinden 36 sene geçmesi durumunu göz önüne alarak Fetava-yı Bezzaziye'ye göre müracaatı geçerli saymamıştır. Aynı tarihli belgeye göre bu tarihte vakıf Evkâf Nezâreti'ne bağlanmış durumdaydı.<sup>1068</sup>

#### 4. **Dulkadir-zâde el-Hac Halil Bey Vakfı**

Vakıf, 3 Cemaziyelevvel 1265/27 Mart 1849'da, Dulkadirli ailesine mensub olan el-Hac Halil Bey tarafından yaptırılmıştır. Halil Bey, hayatta olduğu süre içinde vakfın mütevelliliğini kendisinin yapmasını, vefatından sonra, erkek evlâdının ekber ve erşedinin, eğer erkek evladı olmasa, kız evlâdının ekber ve erşedinin mütevellil olmasını ve bu usul üzere amel edilmesini şart koşturmuştur. Vakfın sahih ve lazım olduğu kaydedilerek, bu şartları değiştirenlere Allah'ın lanetinin onun üzerine olması şeklindeki beddua cümlelerine vakfiyesinde yer verilmiştir.<sup>1069</sup>

1067 VA, VKD, nr. 609, s. 264.

1068 Fetava-yı Bezzaziye'ye göre: *Eğer müddei kendi davasını terk ederse daha sonra onun davası dinlenilmez. Hatta mütekaddimine göre, o dava hakkında kadının hüküm vermesi de caiz değildir.* (VA, VKD, nr. 609, s. 264).

1069 Gös. yer.

Vakfiyesine göre, Halil Bey'in vakıflarından üç dükkânın senelik icarından 60 kuruşunun mütevellinin bilgisi dahilinde Ravza-i Mutahhara hademelerine, 60 kuruşunun Kâbe-i Mükerreme hademelerine, icarın 1/5'inin mütevelliyeye, geri kalanın da dükkanların tamirine harcanması şart koşulmuştur. Bu gelirin elde edildiği dükkanların; Oduncu Pazarı ve Saray altı denilen mevkide bir köşker dükkânı, bu dükkânın yanında bir şıracı dükkanı, Tüfekçi Hamamı yanında bir adet boyacı dükkanı olduğu kaydedilmiştir.<sup>1070</sup>

##### 5- Hacı Ömer Efendi Vakfı

Vakıf, Hoca Durdu Mahallesi sakinlerinden Hacı Ömer Efendi tarafından yapılmıştır. Birkaç dükkândan ibaret olan vakıf akarları, vakfiyesinde şöyle tarif edilmektedir; Sûk-ı Sultani (bu günkü Saraçlar Çarşısı)'de ve Kuyumcu Çarşısı denilen mahalde bulunan bir dükkanın 40 para hisse itibarı ile 12, 5 para hissesi ile Köprübaşı Kahvesi adı ile bilinen bir kahvehane ve onun altında üç adet dükkandır. Vâkıf, bu vakıfların sahih ve lazım olduğunu tescil ettirmiştir.<sup>1071</sup>

Hacı Ömer Efendi vakfının masrafları hakkında vakfiyesinde geniş bilgi verilmiştir. Buna göre, vakfın müsakkafatından Kuyumcu Çarşısı mahallinde bulunan dükkanın tamirat masrafları çıktıktan sonra, geri kalan para ile mütevellinin bilgisi dahilinde ehil ve salih bir kişiye ayda bir hatim okutturulup sevabının Hacı Ömer Efendi'nin vefat eden kızı Aişe Hanım'ın ruhuna hediye edilmesi; Kahvehanenin geliri ile her ay bir hatim okutturulup sevabının Vâkıf Hacı Ömer Efendi'nin vefat eden hanımı Ümmü Gülsüm Hanım'ın ruhuna bağışlayan zata verilmesi; kahvehaneden elde edilen gelirden geri kalan 30 paranın, Hoca Durdu Mahallesindeki Tekke nam mahalde bulunan çeşmelerin tamiratına harcanması şart koşulmuştur.<sup>1072</sup>

Vakfiyesine göre, Hacı Ömer Efendi'nin vefatına kadar tevliyeti kendi uhdesinde olacaktı, vefatından sonra da anlaşıldığı kadarı ile erkek evlâdı olmadığından, kız evlâdının erkek çocuklarından ekber, erşed ve aslah olanların nesil be-nesil vakfa mutasarrıf olmaları; eğer nesli tamamen inkıraz olursa, Maraş Hâkimi tarafından uygun birisi mütevellilik olarak tayin edilmesi şart koşulmuştur. Vakfiyede, vakfı değiştirenlere karşı lanet cümleleri de kaydedilmiştir.<sup>1073</sup>

1070 VA, VKD, nr. 609, s. 259.

1071 VA, VKD, nr. 611, s. 104.

1072 Gös. yer.

1073 Gös. yer.

## 6- Hatice Hatun Vakfı

Maraş'ın Hatuniye Mahallesi sakini, Hazinedâr oğullarından Veliyuddin bin Abdullah'ın kızı Hatice Hanım tarafından 1294/1877'de yapılan sahih bir vakıftır. Hatice Hatun Maraş'da vakıf yapan tek kadındır. Vakıfları, Çarşı başı'nda bulunan dört dükkândan ibarettir. Dükkanlardan biri bıçakçı dükkânı, biri demirci dükkânı, ikisi de köşker dükkanıydı.<sup>1074</sup> Vakıflar hakkında daha sonraki yıllarda herhangi bir bilgiye rastlamadık.

Hatice Hatun'un vakfı, yarı zürrî vakıftır. Vakfı için koyduğu şartları şöyle tarif etmektedir: Vakıf musakkafatı oluşturan dört dükkân, mütevellinin bilgisi dahilinde her sene icâre-i vahide-i şeri'ye<sup>1075</sup> ile icara verilecektir. Elde edilen gelir, öncelikle dükkanların tamirine sarf edilecektir. Tamir masrafı çıktıktan sonra, zeytin yağı ve mum alınarak Bostancı mahallesinde bulunan Karadut Camii'nde ve minaresinde yakılacaktır. Vakfın mütevellisi Hatice Hatun'un oğlu Mehmed hayatta oldukça hasbi olarak vakfa müteveli olacaktır. Mehmed'in vefatından sonra vakfın tevliyeti onun evlâdına meşruttur. Eğer erkek ve kız nesli tamamen münkariz olursa hâkimin reyî ile müteveyyin ve müstakim biri vakfa müteveli olacaktır. Eğer vakfın geliri istenilen manada, belirtilen yere sarf edilmezse şehir hakiminin ve mütevellinin görüşü doğrultusunda vakfın geliri hacca gidenlerden emin birisi ile Haremeyn fukarasına gönderilecektir. Haremeyn'e de gönderilemezse Müslüman fakirlere dağıtılması meşruttur.<sup>1076</sup>

## 7- Ahmed Ağa Vakfı

Maraş'da bulunduğunu tespit ettiğimiz vakıflardan Cumhuriyet öncesinde kurulan en son vakıf Ahmed Ağa'nın 2 Rebiyülevvel 1341/ 23 Ekim 1922'de kurduğu yarı hayrî, yarı ailevî bir vakıftır. Vakıf bir adet Han'dan ibaretti. Bu hanın yeri Maraş Çarşısı'nda bulunan bir tarafı nehir, bir tarafı el-Hac Abdulvehhab oğlu ve sair dükkanları, bir tarafı Köşker Çarşısı, bir tarafında da el-Hac İbrahim dükkânıyla sınırlıydı. Han, altı üstü otuz oda, bir boyahane, dört debbağhane, bir değirmen, bir salhane ve bir ahır ihtiva etmekteydi.<sup>1077</sup> Vakfiyesine göre, Ahmed Ağa vakfı hakkında şu şartları tayin etmiştir:

1- Mütevellinin bilgisi dahilinde Han'daki odalar ve sair dükkanlar icara verilecektir,

1074 Maraş Şer. Sic, nr. 233, s. 85.

1075 İcare-i vahide için bkz. I. Bölüm.

1076 Maraş Şer. Sic, nr. 233, s. 84, 85.

1077 VA, VKD, nr. 609, s. 259.



- 2- İcardan elde edilen gelirin;  
 a-5 kuruşu Saraçhane Camii imamına,  
 b-2 kuruşu Karamanlı Camii çerağına ve 3 kuruşu imamına, c-3 kuruşu Bayezidli Camii imamına, 2 kuruşu çerağına,  
 d-5 kuruşunun da Medine fukarasına verilmesi,  
 3- Vakıf gelirinden müteveli öşrünün verilmesi,  
 4- Geri kalan gelirin de vâkıf Ahmed Ağa'nın evlatları arasında *erkeğe iki kız hissesi vardır*<sup>1078</sup> ayetine göre taksim edilmesi şart koşulmuştur.<sup>1079</sup>

Vakfiyesine göre, vakfın tevliyetinin Ahmed Ağa'nın elinde olması; O'nun vefatından sonra, erkek evlâdının erşed ve aslahı; erkek evlâdı inkıraza uğrarsa; kız evlâdından salih ve mütedeyyin olanın; eğer zürriyeti tamamen inkıraza uğrarsa; mahallin hakiminin reyî ile mütedeyyin bir kişinin müteveli tayin edilmesi; bu durumda ise, vakfın masrafından arta kalan meblağın Maraş fukarasının ihtiyaçlarına sarf edilmesi; zamanla bu zikredilen şartlara riayet edilmezse, vakfın gelirinin Müslüman fakirlere harcanması şart koşulmuştur. Maraş hakiminin vakfın nazırı olması, vakfın sahih ve lazım olduğu, vakfın şartlarını değiştirenlere karşı yapılan lanetler de vakfiyenin kayıtları arasında yer almaktadır.<sup>1080</sup>

#### **E- MARAŞ'DA BULUNAN KUR'AN-I KERİM VAKIFLARI**

Vakfiyelerde yapılması ön görülen hayrî ve dinî hizmetlerden biri de Kur'an-ı Kerim okutulmasıdır. Hatta Kur'an-ı Kerim okutulmasının, hayrî ve dinî hizmetlerin en önemli şartı ve başta geleni olduğunu söylemek mümkündür. Vakfiyelerde birçok hayrî müesseseler de Kur'an-ı Kerim okutulması şart koşulmuştur. Bunun ne zaman ve nasıl okutulacağı da ayrıca belirtilmiştir.<sup>1081</sup> Bu arada gerek şart edilen şekilde Kur'an-ı Kerimin ilgililerce okunmasını sağlamak, gerekse diğer Müslümanlarca okunmasını sağlamak için Kur'an-ı Kerimler veya cüzler vakfedilmiştir. Ravza-i Mutahhara başta olmak üzere, birçok cami ve mescidlere değişik tarihlerde yazılan ve hat, cilt, tezhip gibi güzel sanatlar açısından büyük değerleri olan birçok nadide Kur'an-ı Kerimler vakfedilmiştir.<sup>1082</sup>

Kur'an-ı Kerim, vakfına cevaz verilen menkullerdendir. Yalnız bu konuda, yani kitap vakıflarında üç önemli problem ortaya çıkmaktadır. Bunlardan **birincisi**; Vâkıf vakfettiği kitabı bir yere bırakır, hariçten

1078 *Kur'an*, IV/176.

1079 VA, VKD, nr. 609, s. 259.

1080 *Gös. yer.*

1081 Bkz. Alauddevle Bey'in vakfiyeleri.

1082 İbrahim Ateş, "Ravza-i Mutahhara'daki Vakıf Kur'an-ı Kerimler'den Yıpranmış Olanların Onarımı İçin Yapılan Girişimler" VD, Ankara, 1984, sy.XVIII, s. 61.

okunması hususunda bir şey söylemez ise, bu durumda kitabı dışarıya çıkarılabilir. Çünkü, burada amaç kitabın okunmasıdır. İkincisi: Vâkif, kitabı koyduğu kütüphane veya başka bir bina dahilinde okunmasını ister, ancak hariçten okunmasın da demez. Bu Vâkifin şartı sayılır. Buna göre, kitabı dışarı çıkarmak ve dışarıda okumak da caizdir. Üçüncüsü: Vâkif, kitabın belli bir bina dahilinde mütalaa olunmasını, başka bir tarafta asla nakledilmemesini şart koşması halidir. Burada vâkifin şartına uymak gereği vardır. Fakat vakfa zarar verdiği takdirde, hâkim kararıyla bu şarta muhalefet edilebilir.<sup>1083</sup>

Diğer İslam memleketlerinde olduğu gibi, Maraş'ta da birçok müzehheb, tezyinatlı, el yazması Kur'an-ı Kerimler vakfedilmiştir.<sup>1084</sup> Biz bunlardan sadece iki Kur'an vakfını inceleyeceğiz. Bunlardan birincisi Alauddevle Bey'in vakfettiği Kur'an-ı Kerimdir. Diğeri de Nakibu'l-Eşraf Kaymakamı Seyyid Mehmed Efendi'nin vakfettiği üç Kur'an-ı Kerim'dir.

### 1- Alauddevle Bey'in Kur'an-ı Kerim Vakfı

Dulkadir oğullarından Şemseddin Mehmed tarafından 893/1488'de yazılan ve Halil bin Hatib el-Maraşî tarafından tezhib olunarak, Alauddevle Bey tarafından satın alınarak kendisinin yaptırdığı Ulu Camii'nde okunmak üzere, 899/1493'de vakfedilmiştir. 1324-1326/1906-1908 tarihlerinde Maraş'da Evkâf Kâtibi olan Arifi Bey<sup>1085</sup>, söz konusu Kur'an-ı Kerimi Ulu Camii Kütüphanesinde görmüş ve Kur'an-ı Kerimin ketebe ve vakfiyesini de yayınlamıştır. Buna göre Kur'an-ı Kerimin en sonunda kayıtlı bulunan ketebede, Kur'anı yazan kâtibin kendinden bahsettiği bölümden anlaşıldığına göre, kendisinin adı Şemseddin Mehmed idi ve Süleyman Zülkadir'in torunu idi.<sup>1086</sup>

Arifi'nin tespitlerine göre, Kur'an-ı Kerimin Arapça vakfiyesinin tercümesi şöyledir: Besmele, bu Kur'an-ı Kerimi (burada Kur'an'ın bir çak sıfatı sayılmaktadır) Alauddevle bin Süleyman bin Zülkadir Allah'ın rızasını gözeterek, cennet nimetlerini arzu ederek ve korkunç yer olan cehennem azabından kurtulmak için sahih ve şer'î bir vakif olarak vakfetti. Vakfedilen bu Kur'an-ı Kerim ne satılır, ne hibe edilir, ne rehin alınır, ne rehin istenir ve ne de miras olarak bırakılır. Kim bu şartlara dikkat etmezse ona lanet okunmuştur.<sup>1087</sup>

1083 Akgündüz, *Vakıflar*, s. 150, 151.

1084 Bizzat kendim Maraş'ta onun üzerinde şahıslar elinde vakıf yazma Kur'an-ı Kerimler gördüm. Bazısının sağ iç kapağında kısa vakfiyesi de mevcuttu.

1085 *Haleb Salnamesi*, 1324, s. 454; 1326, s. 449.

1086 Arifi, *TOEM*, (1330), c. VIII, sy.85, s. 92.

1087 *Gös. yer.*

## 2- Nakibu'l-Eşraf Kaymakamı Seyyid Mehmed Efendi'nin Kur'an-ı Kerim Vakıfları

Bu Kur'an-ı Kerimler, Nakibu'l-Eşraf Kaymakamı Seyyid Mehmed Efendi tarafından 1124/1712 tarihinde vakfedilmiştir. Bunlardan **birinci-si**: Vezirî kıta<sup>1088</sup> ve hizb başlangıçları surh<sup>1089</sup> ve muhalli;<sup>1090</sup> ikincisi: Bir kenarı tamir olunmuş ve birinci Kur'an-ı Kerim gibi muhalli; Üçüncüsü: Her sahifesinin ilk ve son satırları müselles ve diğer orta satırlar ise sü-lüs yazı ile yazılmış ve Kur'an-ı Kerim yaldızlanmıştır. Bununla beraber her üç Kur'an-ı Kerimin de sûre başları süslenmiş ve tezhib edilmiştir.<sup>1091</sup>

Nakibu'l-Eşraf Kaymakamı Seyyid Mehmed Efendi, vakfetmiş olduğu Kur'anlar hakkında şöyle şart koşmuştur: Kur'anların, tertil üzere Kur'an-ı Kerim okuyan, kefil-i kavi gösteren ve zayi etmeyeceğinden emin olunana verilmesi, okunan Kur'an'ın sevabının Hz. Peygamber (s. a.v.)'in ruh-ı şeriflerine bağışlanması ve bir Fatiha sevabının da kendisine hediye edilmesi istenmiştir.<sup>1092</sup>

Yukarıda bahsedilen Kur'an-ı Kerimlerin, bugün nerede olduğu hakkında bir bilgimiz yoktur. Bazı şahıslarda ve Maraş İl Halk Kütüphanesinde bulunan on beş adet yazma Kur'an-ı Kerim'in ise, söz konusu Kur'an-ı Kerimlerin özelliklerini taşımadıkları görülmektedir.

## II -ELBİSTAN VE ÇEVRESİNDE OSMANLI VAKIFLARI

### A -DİNİ VAKIFLAR (CAMİLER-MESCİTLER)

#### 1- Efsus (Afşin) Camii (Ulu Camii)

Cami, vakıf defterlerinde *Efsus Köyü Mescidi* adı ile kaydedilmiştir. *Pir Ali* veya *Turabollu Camii* adı ile de tanınmıştır. Cumhuriyet devrinde ise, Ulu Camii adı ile tanınmaya başlamıştır. Afşin'in merkezinde De-de Baba Mahallesindedir. Camiinin kitabesindeki kayıtlara göre, Danişmendli aşiretinden Pir Ali oğlu Muhammed tarafından yaptırılmış ve 978 Kurban Bayramı / 5 Mayıs 1571 tarihinde ibadete açılmıştır.<sup>1093</sup>

1088 Vezirî kıta: uzunca, yani dikdörtgen şeklinde bulunan kitab demektir.

1089 Surh: kırmızı mürekkeple yazılmış demektir.

1090 Muhalli: süslü tezhib edilmiş demektir.

1091 VA, VKD, nr. 738, s. 182.

1092 VA, VKD, NR: 738, s. 183.

1093 BOA, EV. HMMH, nr. 554, s. 9; BA, MAD, nr. 4983, s. 5; BA, MAD, nr. 1878, s. 3; *Maraş İl Yılığ* 1973,

s. 159; Ahmet Firikçi, *Afşin'in Kuruluşu Ve Gelişmesi*, Ankara 1994, s. 48.

Cami, planı ve yapısı itibarı ile tipik bir Osmanlı eseridir. Üç sütun üzerinde bulunmaktadır. Bu sütunlar ile kuzey ve güney duvarlarının üzerine kurulmuş olan ve mihrabın dikine uzanan sivri kemerleri mevcuttur. Mihrabı ve minberi oldukça sadedir. Mihrabın iki tarafında ve üstünde pencereler bulunmaktadır.

Camiin son cemaat yeri, sonradan yapılan tamirler sonucunda camiye bitişik bir mescid haline getirilmiş, bu kısımda devşirme sütun başlıkları ahşap direklerin kaidesi olarak kullanılmıştır.<sup>1094</sup> Camiin son cemaat mahalline sonradan eklenmiş olan mihrabın sağ tarafında bulunan bir kitabeğe göre cami, 1130/1718'de Efsuslu Hacı Muhammed tarafından tamir ettirilmiş, Mescit'den esas mekâna girişi sağlayan kapı da bu tamir esnasında konulmuştur<sup>1095</sup>. Cami, son yıllarda yıkılarak yeniden yaptırılmıştır.

1218/1706 tarihli bir buyrucluya göre, bu tarihten önce camiin hitabetini yapmakta olan Seyyid Mehmed bin Himmet'in ölümü üzerine, oğulları Seyyid İsa ve Seyyid Himmet adlı şahıslar, babalarının yerine tayin edilmişlerdir.<sup>1096</sup>

Camiin yapılışından sonra, gelirlerinin nereden temin edildiğini bilemiyoruz. Cami'in bu durumu ile ilgili ilk kayıtlara, XVII. yüzyılın sonlarında tutulan evkâf kayıt defterlerinde rastlamaktayız. Bu devirde tutulan 1100/1689 ve 1105/1694 tarihli vakıf defterlerindeki kayıtlara göre, o tarihlerde camiin yıllık geliri 360 akçe idi.<sup>1097</sup> 1106/1695'de ise, günlük 8 akçe hesabı ile yıllık geliri 2880 akçeye çıkarılmıştı.<sup>1098</sup> 1218/1706 tarihli hitabet ciheti ile ilgili bir buyrucluda kaydında, camiin hitabetini yapacak kimselere verilen 2, 5 akçenin Eshab-ı Kehf Vakfı'ndan ödenmesi gerektiği kaydedilmişti.<sup>1099</sup> Bu ifadeden, camiye vakıf tesis edilmediği, gelirin yetersiz olduğu veya mevcut olan gelirlerin o tarihte kesildiği düşünülebilir. Nitekim XIX. yüzyılda tutulmuş olan vakıf defterlerinde camiin adının geçmemesi de bu fikri doğrular niteliktedir.

## 2- Hurman (Yazıbelen) Nahiyesi Camii

Cami, Hurman Nahiyesi'nin merkezinde bulunmaktadır. 1100/1689 ve 1105/1694'de yıllık geliri 360 akçe idi. Gelirin miktarından da anlaşılacağı üzere, camiye her gün için bir akçelik gelir tahsis edilmişti.<sup>1100</sup>

1094 *Maraş İl Yıllığı* 1973, s. 159.

1095 *Gös. yer.*

1096 BA, Cevdet Evkaf, nr. 11817.

1097 BA, EV. *HMH*, nr. 554, s. 9; BA, *MAD*, nr. 4983, s. 5.

1098 BA, *MAD*, nr. 1878, s. 3.

1099 BA, Cevdet Evkaf, nr. 11817.

1100 BA, EV. *HMH*, nr. 554, s. 10; BA, *MAD*, nr. 4983, s. 2.

### 3- Seyyid Mehmed Efendi Camii

Camiye adını veren şahıs tarafından Hacı Hamza Mahallesi'nde yaptırılmıştır. Evkâf Nezâreti'ne ilhak edilmiş vakıflardandır. Osmanlı'nın son devirlerinde inşâ edilmiştir. Ancak inşâ tarihi bilinmemektedir. 1221/1806 tarihli bir belgeye göre, o tarihte camiin imamet görevini günlük 1, 5 akçe yevmiye ile Hüseyin oğlu Abdullah Halife yapmaktaydı.<sup>1101</sup>

### 4- Şeyh (Abdurrahman-ı Erzincanî) Camii

Cami, Şeyh Abdurrahman-ı Erzincanî'ye<sup>1102</sup> atfen, kısaca Şeyh Camii

1101 VA, ŞD, nr. 167, sıra nr. 736.

1102 Şeyh Abdurrahman-ı Erzincanî'nin kimliği, yaşadığı yerler ve mezarı hakkında farklı rivayetler vardır. Şeyh Abdurrahman-ı Erzincanî evlad-ı Resuldendir. Yıldırım Bayezid devri meşayihindendir. Zamanın gerekli ilimlerini memleketi olan Erzincan'da tahsil ettikten sonra, muasırı olan Somuncu Baba gibi, Şeyh Safiyuddin Erdebili (öl.1335)'nin yanına gitmiş ve onun müridi ve halifesi sıfatıyla aldığı irşat görevi ile Anadolu'ya geri dönmüştür.

Somuncu Baba, yani Şeyh Hamidi Veli hazretlerinin onun kızı Necmiye Sultan ile evlendiği ifade edilmekte ise de bu fikir, şimdiye kadar tam olarak ispatlanmış değildir. Aynı şekilde, Şeyh Abdurrahman-ı Erzincanî hazretlerinin, Balaban Bey'in kızı ile evlendiğine dair bilgiler de tetkike muhtaçtır. Bazı kaynaklara göre, Timur'un Anadolu'yu istila etmesi üzerine Amasya, Tokat, Çankırı ve Kastamonu çevresinde dolaşan Şeyh Abdurrahman-ı Erzincanî, daha sonra Gerimter (Balaban)'e yerleşmiş ve burada vefat etmiştir. Doğum ve vefat tarihi bilinmemektedir. (Bkz. *Hanifi Hoca Tarihi*, s. 9-12; Ahmet Akgündüz, *Somuncu Baba Şeyh Hamidi Veli Ve Neseb-i Alisi*, İstanbul.1992, s. 14-16).

Şeyh Abdurrahman-ı Erzincanî'nin, Adıyaman, Anteb, Besni, Darende, Elbistan, Maraş ve Malatya civarında büyük bir manevi etkinin mihveri olduğu, evlatlarının bu bölgelere dağıldığı, aynı merkezlerde ve yakın bölgelerde onun mezarına veya adına birçok cami, mescid, zaviye ve benzeri vakıf müesseseleri yaptırıldığı ve bu müesseselere gelirler tahsis edildiği görülmektedir. Mesela Darende'de ikamet etmekte olan oğlu Şeyh Muhammed, Uluviran köyü ve Kızıl Kapı mezrasını satın alarak babasının mezarına vakfetmiştir. (Bkz. BA, MAD, nr. 3332, s. 47; Ba, TTD, nr. 156, s. 241; Yinanç-Elibüyük, *Ka-nuni Devri Malatya Tahrir Defteri 1560*, Ankara 1983, s. 470, 471; Yinanç-Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri (1563)*, c. I, s. 389, 397, 398, 402 vd; BA, EV. HMMH, nr. 554, s. 11; BOA. MAD, nr. 4983, s. 5).

Onun bir süre için Elbistan'da kaldığı da iddia edilmektedir, Elbistan'ın bu günkü Köprü Başı Mahallesi, Hakkı Efendi Sokağı 53 nolu haneye yerleşmiş olduğuna dair kayıtlar bulunmakta ve belirtilen yerde bir hane (Hücre) kalıntıları bulunduğu kaydedilmekte (Bkz. *Maraş İl Yılığ 1973*, s. 160) ve evladından bir kısmının Elbistan'da ikamet ettikleri bilinmektedir. Elbistan'da onun adına bir cami, bir mescid yapılmış olduğu gibi torunlarından Ali'nin oğlu Şeyh Abdurrahim, Elbistan'da ikamet etmekteydi ve dedesi Şeyh Abdurrahman-ı Erzincanî adına tapulu olan arazi XVI. yüzyıl kayıtlarına göre, halen Şeyh Abdurrahim'in elinde bulunmaktaydı (Bkz. Yinanç-Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri (1563)*, c. I, s. 389, 397, 398, 402 vd; BA, EV. HMMH, nr. 554, s. 11; BOA. MAD, nr. 4983, s. 5).

Kaynaklara göre, Şeyh Abdurrahman-ı Erzincanî'nin Adıyaman civarında da torunları bulunmaktaydı. Adıyaman tahrir kayıtlarına göre, Hısn-ı Mansur (Adıyaman)'ın 7 km kuzeyinde bulunan Zek

adı ile tanınmıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında tutulan kayıtlara göre, o devirde Hacı Şaban Mahallesi adı ile bilinen mahallede bulunmaktaydı.<sup>1103</sup> Elbistan'da Şeyh Camii adını taşıyan bu camiın ne zaman kurulduğuna dair bir belgeye rastlamadık. Onun ile ilgili kayıtlara ilk defa, XIX. yüzyılın ikinci yarısına ait evkâf tahrir defterlerinde rastlanmaktadır. Bu nedenle Camiyi Osmanlılar bölümünde değerlendirmeyi uygun gördük. Daha sonra Evkâf Nezâreti'nin 1327/1909 tarihli bütçe kayıtlarının Maraş ile ilgili bölümünde de Şeyh Abdurrahman-ı Erzincanî Vakfı ve Şeyh Camii Vakfı adı ile geçen iki vakfın Alauddevle Bey'in hayratından olduğu kaydedilmiştir.<sup>1104</sup> Bu kayıtlar esas alınır ise, Şeyh Camii'nin daha önceki yüzyıllarda mevcut olduğu ve XVI. yüzyılda Şeyh-zâde Mahallesi olarak bilinen mahallede bulunduğu kabul edilebilir, ancak XVI.

(İndere) Köyü'ndeki mezar Ona aittir. Bu kabirle ilgili tahrir kaydında, *zıkr olan karyeden südüs malikane Şeyh Ab- durrahman Erzincanî'nin Hisn-ı Mansur Kazası'nda Zek nâm karyede olan mezar-ı şerifinin vakfı idüğü hüccet-i Şer'iyeye ve şuhud-ı udul şehadetleri ile sabit olduğu sâbıkan iki defterde mukayyed bulunub... kayd olundu* de- nilmektedir. Darende'nin evkaf kayıtlarında da *Vakf-ı mezar-ı Şeyh Abdurrahman-ı Erzincanî başlığı altın- da Karye-i mezburâ (Uluviran)'nın Kızıl Kapı nam mezrasıyla tamam malikaneleri, merhum mağfurun-leh Şeyh Ab- durrahmanü'l-Erzincanî hazretlerinin mezar-ı şerifine vakıftır. Merhum Şeyhin oğlu Şeyh Muhammed satun alub vakfetmiştir...*kaydı düşünülmüştür (Bkz. BA, TTD, nr. 156, s. 34, 253-254; BA, MAD, nr. 3332, s. 47; BA, TTD, nr. 402, s. 1045; BA, TTD, nr. 419, s. 413, 436, 437, 453). Ancak Abdurrahman-ı Erzincanî evladından Darende'de yaşamış olan Muhammed'in vakıflar tahsis ettiği mezarın Darende, Adıyaman ya da başka yerde olup olmadığına dair bir kayıt düşünülmüştür. Bu ifadeler, Darende'nin eski adı ile Gerimter, bugünkü adı ile Balaban kasabasında bulunan mezarın durumunun şüphyle karşılanmasın a neden olmaktadır. Şu kadarki Darende evkaf kayıtları, mezarın Adıyaman'da olduğunu da kaydetmem- iştir. Ayrıca Adıyaman'ın şimdiki adı ile İndere köyünde olduğu kaydedilen mezarın vakıfları arasında, nedense Abdurrahman-ı Erzincanî'nin Darende'de bulunan oğlu Muhammed'in, babasının mezarına yaptığı vakıfları da zikredilmemektedir. Halbuki Darende'deki vakıf kayıtlarını tespit edebildiğimiz 925/1519 tarihinden itibaren buradaki vakıflar her tahrirde tespit edilmiştir. Eğer mezarın Darende'de olduğu kabul edilir ise, bu defa da Balaban'daki mezarın vakıfları kaydedilirken diğer vakıflarının kaydedilmemesi konunun çözümünü oldukça zorlaştırmaktadır. Sanki birbirinden bağımsız olarak, resmi görevlilerin de bilgisi dahilinde ayrı yerdeki iki mezar adına iki vakıf kuruluşu kabullenilmiş gibi bir düşüncüyü akla getirmektedir. Burada, sadece Adıyaman ile ilgili kayıtları esas almak doğru ol- mamakla beraber, mezarın Adıyaman'da olduğunu kaydeden mevcut belgelerin daha kesin ifadeler taşıdığı da bir gerçektir. Ancak Abdurrahman-ı Erzincanî'ye atfedilen kabirlerin ikisi de ona aidiyetleri hakkındaki şüphely kaldırmaya yetmemektedir. Eshab-ı Kehf ve Yunus Emre misalinde olduğu gibi, Abdurrahman-ı Erzincanî'ye olan sevgi ve benzeri nedenlerle, kabirlerden birinin onun oğulları ya da ahfadından birine ait olduğu halde zamanla onun mezarı olarak tanıtılması, şu andaki karışıklığa yol açmış olabilir (Abdurrahman Erzincanî'nin hayatı ve kimliği hakkında daha geniş bilgi için bkz Ahmed Akgündüz-Said öztürk-Yaşar Baş, *Darende Tarihi*, İstanbul 2003, s. 468-470, 701-704, 788-795; Yaşar Baş, «Güneypoğu'da Bir Alperen Abdurrahman Erzincanî», *Tarih ve Düşünce Dergisi*, sy. 200/8, s. 54- 57.

1103 VA, YŞKED, nr. 426/48; VA, YŞKED, nr. 493/25. Elbistan'ın Hacı Yakub Mahallesi'nde de Şeyh Abdurrahman -ı Erzincanî Mescidi Vakfı adını alan bir vakıf mevcuttu (VA, YŞKED, nr. 426/186).

1104 V.Şükrü, a.g.e, c. III, s. 751, 752.

yüzyıl kayıtlarında bu camiye işaret eden bir kaydın bulunmaması böyle bir ihtimali şüphelye karşılamamıza neden olmaktadır. Cami in Alauddevle Bey ve Şeyh Abdurrahman-1 Erzincanî ile ilgisi düşünülür ise, XVI. yüzyıl ve önceki devirlerde Elbistan'ın Şeyh-zâde Mahallesi adı ile bilinen mahallinde oturan ve Elbistan'da arazileri bulunan Şeyh Abdurrahman-1 Erzincanî'nin torunlarının hatırasına binaen veya torunları tarafından daha sonraki yüzyıllarda aynı mahalde yaptırılan camiye Şeyh Camii adının verilmiş olabileceği, cami in yapılışından sonra, daha önce Alauddevle Bey'in Şeyh Abdurrahman-1 Erzincanî'nin adına tahsis ettiği vakıflar ile diğer bazı vakıflarının camiye tahsis edilmiş olabileceği akla gelmektedir. Belki de bu nedenle cami, Evkâf Nezâreti'nin 1327/1909 tarihli bütçesinde Alauddevle Bey'in hayratı olarak kaydedilmiştir.<sup>1105</sup> Bazı belgelerde bu fikri haklı çıkaracak kayıtlar da vardır. Mesela, Şeyh Camii Vakfı'nın 1276/1859 yılına ait bir muhasebe kaydında vakıf gelirin Şeyh Abdurrahman-1 Erzincanî evladına meşrut a'şardan olduğu zikredilmiştir. Bu kayıt göz önünde tutulacak olursa, Şeyh Abdurrahman-1 Erzincanî'nin adına izafeten yapılan cami in, kısaca Şeyh Camii olarak tanındığı ve ilk tahrirler esnasında onun avladı üzerine kaydedilmiş olan arazilerin ve gelirlerinin, daha sonraki yüzyıllarda Şeyh Camii'nin yapılması üzerine buraya vakfedildikleri anlaşılmaktadır.<sup>1106</sup>

Şeyh Camii Vakfı'nın gelir gider durumu hakkında tutulan kayıtlar da XIX. yüzyılın ortalarından itibaren başlamaktadır. Buna göre, Şeyh Camii'nin 1266-1273/1850-1857 yıllarına ait toplam gelir gideri 2102 kuruştur. Bu yıllar arasında yapılan harcamaların 1914 kuruş 20 parası zaviyedârlara ve sair görevlilere, 150 kuruşu maaş alanlara, 37 kuruş 20 parası ise, muhasebe harcı olarak harcanmıştır.<sup>1107</sup> 1276/1860'da tutulan vakıf kayıtlarına göre, bu tarihte vakıf hasılatından görevlilere ödenen toplam meblağ 5050 kuruştur. Ancak bu tarihte tutulan evkâf kayıtlarında bazı tutarsızlıklar bulunması nedeni ile 1278/1861'de yeniden yapılan tespitler sonucunda, Elbistan'da bulunan Şeyh Camii Vakfı adına her hangi bir kayda rastlanmadığı kaydedilmiştir.<sup>1108</sup> Ancak yukarıda belirtildiği üzere, Evkâf Nezâreti'nin 1327/1909 tarihli bütçesinin Maraş Sancağı ile ilgili kısmında yeniden kaydedilmiş olan Şeyh Abdurrahman-1 Erzincanî Vakfı'nın 509 kuruş; Şeyh Camii Vakfı'nın da 189 kuruş senelik bedelinin olduğu kaydedilmiştir.<sup>1109</sup>

1105 V.Şükrü, *a.g.e.*, c. III, s. 751, 752.

1106 BA, EV, nr. 17024.

1107 BA, EV, nr. 15721, s. 54-b.

1108 BA, EV, nr. 17024.

1109 V.Şükrü, *a.g.e.*, c. III, s. 751, 752.

### 5- Çiçek Köyü Camii

Yusuf adında biri tarafından inşâ edilmiş ve adına vakıf gelirleri tahsis edilmiştir. 1237/1822 ve 1274/1858 tarihli iki belgeye göre, daha önce günlük yarım akçe ücret ile imamet ve hitabet görevlerini yapmakta olan Halil ve Durmuş'tan boşalan yere, oğullarının tayin edilmesi istenmiştir.<sup>1110</sup>

### 6- Tokuç-Zâde el-Hac Mehmed Camii

Osmanlı Devleti'nin son devrinde, Tokuç-zâde Hacı Mehmed adlı hayır sahibi tarafından, Hacı Yakup Mahallesi'nde inşâ edilmiştir. 1293/1876 tarihli bir belgeye göre, bu tarihte camiin imamet ve hitabetini yapmak üzere, Şakir Halife tayin edilmiştir.<sup>1111</sup>

### 7- Çardak Köyü Camii

15 Rebiyülahir 1317/23 Ağustos 1899 tarihli vakfiyesine göre, yeni inşâ olunan camiye aynı köyden Abdullah oğlu Suharfe(?) tarafından vakıflar yapılmıştır. Bu vakıflar; aynı köyde bulunan 1200 kuruş kıymetli senelik 250 kuruş icar geliri olan iki bakkal dükkanından ibarettir. Bakkallardan elde edilen icar gelirinin yarısı, mütevellî eli ile camiin hatibine; diğer yarısı da camiin diğer ihtiyaçlarına harcanmak üzere vakfedilmiştir. 1327/1909'da yapılan bir tevcihat kaydına göre, bu tarihte camiin hitabet görevi, el-Hac Mesud Efendi'nin tasarrufuna verilmişti.<sup>1112</sup>

### 8- Hunu (Arıtış) Köyü Camii

Aynı köyden Derviş oğlu Murtaza tarafından inşâ edilmiştir. Cami-in vakfiyesi, 3 Zilhicce 1319/11 Şubat 1902 tarihlidir.<sup>1113</sup> Bu durumda cami de aynı yıl içinde ya da bu yıllarda yaptırılmış olabilir.

Yukarıda zikredilen vakfiyeye ve bir tevcih kaydına göre, Derviş oğlu Murtaza tarafından camiye vakıf gelirleri tahsis edilmiştir. Bu gelirler, Aşağı Değirmen'in icar gelirinden 67 kuruş 20 para, Değirmen Arkası adı ile bilinen yerde bulunan bir parça meyve bahçesinin yarı hissesi ve Gün (Gök) Pınar civarında bulunan müstakil bir bahçe, Allah rızası için sahih, müebbed ve habs-1 sarih ile vakfedilerek adı geçen vakfın tevliyeti önce vakfedene, sonra onun evladına meşrut kılınarak vakfın geliri önce cami-in tamiri, tefrişi, aydınlatılması ve sair ihtiyaçlarına sarf olunmak ve bu

1110 BA, Cevdet Evkaf, nr. 11567, 21223.

1111 VA, YŞKED, nr. 426/280; Maraş Şer, Sic, nr. 233, s. 1.

1112 VA, VKD, nr. 603, s. 80; VA, ŞD, nr. 167, sıra nr. 1552.

1113 VA, VKD, nr. 603, s. 292; VA, ŞD, nr. 168, sıra nr. 127.



gelirden artanı camiin hatibine verilmek üzere vakfedilmiştir. Bu vakıf sa-  
hah ve lazım bir vakıf olarak tescil edilmiştir.<sup>1114</sup>

### 9- Küplüce Köyü Camii

Tahir Efendi-zâde ailesinden Tahir Efendi oğlu Muhyiddin Efen-  
di tarafından 22 Muharrem 1331/1 Ocak 1913 tarihinde aynı köyün Aşlık  
Günü Mevkii'nde bulunan üç dönümlük üzüm bağı bu camiye vakfedil-  
miştir. Cami, daha önce inşâ edilmiştir. Ancak kuruluş tarihi ve kurucu-  
su ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşamadık.<sup>1115</sup>

### 10- Abdurrahman Mescidi

Taşkendi ya da diğer adı ile Kethüda Kendi Köyü'nde Abdurrahman  
Kethüda tarafından inşâ edilmiş olan mescidin 1563'de 20 akçelik mak-  
tu geliri vardı. Bu gelir, Abdurrahman Kethüda'nın aynı köyde bulunan  
çiftlik hissesinin geliri idi.<sup>1116</sup> Daha sonraki yıllarda Abdurrahman Ket-  
hüda'nın adı zikredilmeksizin, Taşkendi Köyü Mescidi adına vakıf gelir-  
leri kaydedilmiştir. Eğer bu kayıtlar, Abdurrahman Kethüda'nın Mesci-  
di'ne ait ise, mescidin 1100/1689 ve 1105/1694 yıllarında günlük geliri 1  
akçe, yıllık geliri 360 akçe idi.<sup>1117</sup> 1106/1695'de ise, günlük 4 akçe üzerin-  
den mescidin aylık 120 akçe ve yıllık 1440 akçe idi.<sup>1118</sup>

### 11- Sevdi (Sudi) Mescidi

Taşkendi Köyü'nde bulunmaktaydı. Mescidin 1100/1689 tarihinde  
yıllık geliri 360 akçe idi. Bu gelir, 1105/1694 ve 1106/1695'de günlük 5 ak-  
çe üzerinden aylık 50 akçe ve yıllık 600 akçeye çıkarılmıştı.<sup>1119</sup> Bu tarih-  
lerden önce ve daha sonraki tarihlerde tutulan vakıf defterlerinde mes-  
cidin vakfına ait bir kayda rastlanmamaktadır.

### 12-Hacı Abdulğaffar Mahallesi Mescidi

1100-1106/1689-1695 tarihli üç evkâf defterinde vakfın adı geçmek-  
tedir. Bu defterlere göre vakfın günde üç akçe hesabıyla, aylık 90 akçe,  
altı aylık 540 akçe, yıllık gelirinin 1080 akçe idi.<sup>1120</sup>

1114 Gös. yer.

1115 VA, VKD, nr. 609, s. 37, 38.

1116 Yinanç-Elibüyük, a.g.e, c. II, s. 479, 480.

1117 BA, EV.HMH, nr. 554, s. 9; BA, MAD, nr. 4983, s. 6.

1118 BA, MAD, nr.1878, s. 3.

1119 BA, EV.HMH, nr. 554, s. 9; BA, MAD, nr. 4983, s. 7; BA, MAD, nr. 1878, s. 3.

1120 BA, EV.HMH, nr. 554, s. 9; BA, MAD, nr. 4983, s. 5; BA, MAD, nr. 1878, s. 3; VA, YŞKED,  
nr. 493/309

### 13- Güneşli (Debbağhane) Mescidi

Mescit Hacı Hamza Mahallesi'nde kurulmuştu Mescidin 13 Rebi-yülahir 1318/10 Ağustos 1900 tarihli vakfiyesinde *Güneşli Camii* adı ile kaydedilmiştir. Ancak daha önceki kaynaklarda Mescit sıfatı ile kaydedilmiş ve mescidin *Debbağhane Mescidi* adı ile de bilindiği ayrıca kaydedilmiştir.<sup>1121</sup> Bu ad benzerliği dolayısıyla mescidin, 1527 yılı tahrir kayıtları arasında geçen Tabbağhane Mahallesi Mescidi ile ilgisi var mıdır? Bilemiyoruz. Ancak bu ihtimal biraz imkânsız gibi gözükmektedir. Çünkü, 1527 yılı tahrir kayıtlarından sonra, XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar, aynı adlı bir mescidin vakfına rastlanmamaktadır.

Güneşli Mescidi'ne ait XIX. yüzyıl vakıf kayıtlarında mescidin 1266-1273/1850-1857 yıllarına ait toplam sekiz yıllık gelir ve gideri 749 akçe idi. Bu tarihlerde gelirin 665 kuruşu görevlilere, 67 kuruş 8 parası maaş olarak, 16 kuruş 32 parası muhasebe harcı olarak sarf edilmişti. Aynı tarihler arasında vakfın mütevelliliğini de Durmuş Ali adlı şahıs yapmaktaydı.<sup>1122</sup> 1276/1860 yılında vakfın mutasarrıflarına 140 kuruş ödeme yapılmıştı. Bu esnada vakfın mütevelliliğini Ahmed Hayati yapmaktaydı. Bu tarihteki evkâf tahririni güvenirliliğinden şüphe edilmesi üzerine, Evkâf Muhasebesi kayıtlarına bakılarak 1278 ve 1279'da yeniden tespit edilen evkâf kayıtlarına göre, vakfın mütevelliliğini ve imamlığını, 1277/1861'den itibaren Hafız Ali'nin oğlu Mehmed'in yapmakta olduğu kaydedilmiştir.<sup>1123</sup>

Mescidin 1318/1900 tarihli vakfiyesine göre Hacı Şaban Mahallesi'nde ikamet eden, Hacı Mahmud-zâde ailesinden Ömer Ağa'nın oğulları Hacı ve Ali efendiler, senelik 200 kuruş icar geliri olan, bir demirci dükkanının 40 para itibarıyla 10 paralık hisselerini, yani senelik 50 kuruşluk gelirini, Evkâf Nezâreti'ne bağlı vakıflardan olan mescidin hatibine vakfetmişlerdir. Bu tarihte mescidin mütevelliliğini Hacı Hasan-zâde Ali Ağa yapmaktaydı.<sup>1124</sup> Evkâf Nezâreti'nin 1327/1909 tarihli bütçesinde ise, Alauddevle Bey'in adına kaydedilmiş olan vakfın senelik bedelinin 47 kuruş olduğu kaydedilmiştir.<sup>1125</sup>

### **B-SOSYAL VAKIFLAR (ZAVİYELER)**

#### **1- Ozaniye (Evezaniye) Zaviyesi**

906/1500 tarihli Alauddevle Bey vakfiyesinde, Elbistan'da bulunan

1121 VA, VKD, nr. 603, s. 133.

1122 BA, EV, nr. 15721, s. 54-b.

1123 BA, EV, nr. 17024; BA, EV, nr. 16762.

1124 VA, VKD, nr. 603, s. 133; VA, ŞD, nr. 167, sıra nr. 3210.

1125 V.Şükrü, a.g.e, c. III, s. 752.

Alauddevle Bey Medresesi ve Cami-i Kebir'e vakfedildiği kaydedilmiş olan Ozan Öyüğü Köyü'nün adı zikredilmiştir. Bu adın Ozaniye ile ilgisi belli değildir. Buna karşılık, Alauddevle Bey'in vakfiyelerinde ve XVI. yüzyılda yapılan tahrirlerde Ozaniye Zaviyesi'nin adı geçmemektedir.<sup>1126</sup> Elimizde mevcut olan kaynaklara göre, ilk devirlerde adı geçmeyen zaviyenin 1100- 1106/1689-1695 yılları arasındaki yıllık geliri 1440 akçe idi.<sup>1127</sup> 1276/1860 tarihli bir evkâf kayıt defterinde Ozaniye Köyü Vakfı ve Ozaniye Basdı Yeri Vakfı adı ile iki vakfın kaydı bulunmaktadır. Bunlardan birincisinin aynı yıl içinde görevlilere yapılan ödeme 1340 kuruş, ikincisinden ödenen miktar ise 10010 kuruştur. Daha sonraki yıllarda, bu köyde köylüler tarafından Ozaniye Köyü Camii yaptırılmıştır. Bu belgelerin dışında zaviye ile ilgili bir belgeye ulaşılamamıştır.<sup>1128</sup>

## 2- İbrahim Zaviyesi

Sadece 1105/1694 tarihli bir evkâf defterinde adı geçmektedir. Zaviye'nin günde 4 akçe hesabıyla altı aylık 720 akçe geliri vardı. Bu tarihte Maraş'ın Güvercinlik Nahiyesi'nde de aynı adı taşıyan bir zaviye bulunmaktaydı.<sup>1129</sup>

## 3- Süleyman Bey Vakfı

Sadece 1100/1689 tarihli bir evkâf kayıt defterinde adı geçmektedir.

Vakfın Elbistan'da bulunduğu ve 360 akçelik yıllık gelire sahip olduğu kaydedilmiştir.<sup>1130</sup> Mahiyeti tam olarak tespit edilememiştir.

Vakıf defterinde Mihrimah Zaviyesi olarak kaydedilmiş olan zaviyenin gelirlerinin yarı hissesi Mehmed oğlu Ahmed Reşid'e tahsis edildiği kayıtlıdır.<sup>1131</sup> O tarihlerde muhtemelen zaviyenin faaliyeti durmuş, belki de kendisi de ortadan kalkmıştı. Ancak vakıfları devam etmiş, nihayet 27 Şevval 1331/29 Eylül 1913 tarihli bir irade ile o tarihte 517 kuruş 12 para olan geliri Maraş merkezindeki camilere tahsis edilmiştir.<sup>1132</sup>

1126 VA, VKD, nr. 590, s. 107; Yinanç-Elibüyük, c. II, s. 543, 544, 556, 568.

1127 BA, EV. HMMH, nr. 554, s. 9; BA, MAD, nr. 4983, s. 5; BA, MAD, nr. 1878, s. 3.

1128 BA, EV, nr. 17024; BA, Ev, nr. 16762.

1129 BA, MAD, nr. 4983, s. 4, 5; BA, MAD, nr. 1878, s. 3.

1130 BA, EV. HMMH, nr. 554, s. 8.

1131 BOA, EV, nr. 18286, s. 2.

1132 BOA, İrade Evkaf, nr. 7.



## SONUÇ

Bu çalışmada Dulkadir Beyliği ve Osmanlı Devleti zamanında Maraş ve çevresinde yapılan vakıfları incelemeye çalıştık. Ayrıca bölgenin siyasi tarihine ve vakfın menşesine ilişkin bazı değerlendirmelere yer verilmiş, bugünkü Maraş vilayeti çevresinde kurulan vakıfların genel durumu ele alınmıştır.

Birçok kaynakta ve araştırma-inceleme eserlerinde tespit edildiği gibi, bu çalışmada da elde edilen sonuçlara göre, Maraş bölgesi tarih boyunca çeşitli kavim, millet ya da toplulukların sınır bölgesi hareket ya da çatışma alanı içinde kalmıştır. Siyasi tarihinin incelendiği bölümde görüleceği üzere bölge, Selçuklular, Bizanslılar, Ermeniler, Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları, Timuriler, Moğollar, Memluklar, Osmanlılar, Safeviler Dulkadirler, Mengüçler ve benzeri millet ve toplulukların bölge üzerindeki hakimiyet mücadelesi yaptığı bir alan olmuştur. Moğollar ve onların vassal devleti olan Ermenilerin kısa süreli hakimiyeti dışında, Selçuklulardan itibaren genellikle bölgenin hakimiyeti Müslüman Türklerdin elinde kalmıştır. Bu hakimiyet Anadolu Selçuklu Devleti, Dulkadir Beyliği ve Osmanlı Devleti sırasını izlemiştir.

İncelememizde gördüğümüz kadarıyla, Maraş ve Elbistan'ın Dulkadir Beyliği'nin iki önemli merkezi olması hasebiyle birçok hayrî vakıflar bu dönemde inşa edilmiş ve yapılan camiler, medreseler, zaviyeler, tek-yeler ve sair vakıfları ile Maraş ve Elbistan adeta birer kültür merkezi olmuş, vakıflar bakımından altın çağını yaşamıştır.

Dulkadirliler zamanında bölgede yapılan hayri vakıfların yerleşim birimlerinin iktisadi ve sosyal kalkınmasına önemli katkısı olduğu inkâr edilemez. Temel olarak eğitim, din, sağlık, kültür, amme hizmetleri ve benzeri hususlarda yerleşim birimlerinin ihtiyacı olan harcamalar genellikle vakıflar tarafından karşılanmıştır. Dulkadirliler zamanında Elbistan'da ikisi lise seviyesinde ikisi de üniversite seviyesinde vakıf eğitim müesseseleri olan medreseler kurulmuş, Maraş merkezinde vakıf eğitim müesseseleri çok artmış; aynı merkezlerde vakıf çarşılar ve dük-

kanlar açılmış, bu bölgeler ve Eshab-ı Kehf bölgesi vakıflar aracılığı ile yeniden ihya edilmiş ve canlandırılmıştır. Eshab-ı Kehf bölgesinde bir cami, bir medrese ve bir ribat (zaviye) yaptırılması ile Alauddevle Bey tarafından inşa edilen bir külliye eskiden beri yerleşim yeri olan bu bölgeyi yeniden dini, sosyal ve eğitime yönelik bir merkez haline getirmiştir. Bölgede en çok vakıflaştırma faaliyetini gerçekleştiren Alauddevle Bey'in tarımın gelişmesi için yeni köyler inşa etmesi mesela Elbistan'ın Güvercinlik Köyü, Karapınar Mezrası, Kilisecik Mezrası gibi mahalleri ihya ederek, buraya iskan ettirdiği köylülerin evlerini yaptırması, toprağı işlemeleri için onlara çift aletleri ve öküzler vermiş olması, tohumluk ihtiyaçlarını karşılaması, su kanalları açması, pirinç tarımını geliştirmesi, genel olarak ticaret ve ziraatın gelişmesi ve canlanmasını sağlamıştır. Benzer faaliyetlerin başkaları tarafından da yapılmış olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Osmanlı Devleti zamanında Zülkadriye (Maraş) Eyaleti'nin merkezi olan Maraş'a geniş bir idari bölge bağlanmıştır. Bugünkü Antep, Malatya, Adıyaman, Adana, Sivas, Kayseri gibi şehirler uzun yıllar Maraş eyaletine bağlı olarak kalmışlardır. Son dönemlerde ise bu bölgenin bir kısmı Halep vilayetine bağlanmış, Maraş şehri uzun süre bir kaza ya da sancak merkezi olarak kalmıştır.

İlerleyen yüzyıllarda Maraş bölgesindeki Dulkadirli vakıflarından bazıları ortadan kalkmış Osmanlılar tarafından yerlerine yenileri eklenmiştir. Geçmişte olduğu gibi, Osmanlılar zamanında da ders veren müderris, gelirleri toplamakla görevli çerağdar, temizlikle görevli ferraş, imaretlerde ekmek pişiren habbaz, vakıf mütevellisinin yazı işlerini yürüten kâtib, vakıf gelirlerinden mezraların ekimi idaresi ve gelir işlerini kontrol eden mezradar, vakıfların idaresini yürüten müteveli ve benzeri görevliler vakıflarda görev yapmışlardır.

İlgili bölümde işaret edildiği gibi, Ömer Lütfü Barkan'ın tespitlerine göre, bölgenin Osmanlılar tarafından ele geçirilişinden sonra Maraş Eyaleti'ndeki vakıf gelirlerinin eyaletin gelirine oranı % 5 idi. 1525 yılında yapılan tahrir sonucu Barkan'ı doğrular niteliktedir. Bu tahrir sonucuna göre Zülkadriye Eyaleti'ne bağlı kazalardan Zamantı'nın vergi gelirlerinin % 8, 75'i, Kars-ı Zülkadriye (Kadirli)'nin % 10.3'ü Elbistan'ın % 4, 9'u ve Maraş merkez kazasının vergi gelirinin % 2, 45'i vakıf gelirleri olarak ayrılmıştı. Bu ilk tahrir ve daha sonraki iki tahrir, gerçekte Dulkadirli zamanı sosyal, dini ve iktisadi hayatının henüz devam ettiği, Dulkadirli vakıflarının da hemen hemen aynen devam ettiği zamanlarda yapılmışlardır.

Ortaya çıkan sonuçlara göre, Maraş çevresinde çoğunlukla hayrî vakıflar kurulmuştur. Zürri (aile) vakıfları ise ikinci sıradadır. Çevrede kurulan hayri vakıflar genellikle mühlak, gayri menkul, sahih ve lazım vakıflardır. Bu vakıflar Türk-İslam kültürünün etkisi ile kurulmuştur. Dulkadir Beyleri ve Osmanlılar bu kültürü devam ettirmişlerdir. Bunların çoğu da cami medrese ve zaviye gibi sosyal, dini ve eğitime yönelik tesislerdir.

Araştırma konusunun giriş kısmında, konunun temel kaynakları olan tapu tahrir defterleri, vakfiyeler Maraş bölgesi hakkında özel bilgi veren araştırma inceleme eserleri ile diğer arşiv kaynakları hakkında kısaca bilgi verilmişti. Tapu tahrir belgeleri, vakıflar, vakıf defterleri ve vakıflarla ilgili vesikalar, Dulkadirli ve Osmanlı vakıfları ile ilgili önemli bilgiler bulundurmaktadır. Arşiv belgelerinin vakıflar hakkında önemli bilgiler verdiğinin ortaya çıkması önemli bir sonuçtur.

Araştırmanın ikinci ve üçüncü bölümlerinde incelenen vakıflardan dokuzu zürri (aile) vakıf, büyük çoğunluğu oluşturan vakıflar ise hayri vakıflardır. Bunların içinde çoğunluk sırasına göre; cami, zaviye, medrese, buk'a, tekke, imarethane gibi eserler bulunmaktadır. Bu eserlerin çoğunluğu Maraş ve Elbistan merkezinde bulunmaktadır. Maraş merkezinde para vakıfları ve Kur'an-ı Kerim vakıfları da dikkati çekmektedir.. Maraş çevresindeki vakıfların özellikle Maraş, Elbistan ve Eshab-ı Kehf bölgesinde yoğunlaşması, Maraş ve Elbistan'ın Dulkadir Beyliği'nin idari, iktisadi ve sosyal merkezleri olması; Eshab-ı Kehf Külliyesinin bulunduğu alanın ise dini, eğitim ve sosyal bir merkez olmasından kaynaklanmıştır. Yine inceleme alanı içinde sadece Maraş, Elbistan ve Eshab-ı kehf'de önemli eğitim müesseselerinin olması da aynı nedenledir.

Maraş çevresinde yukarıdaki üç merkezin dışında yapılan vakıflar, Dulkadirliiler zamanında ve sonrasında "Haleb yolu" olarak bilinen Elbistan- Göksun-Andırın-Kadirli güzergâhını izleyen yol ile Elbistan-Pazarcık- Antep güzergahını izleyen yol üzerinde yapılmıştır. Bu yollar o zaman için Suriye ve Mısır'ı Anadolu'ya bağlayan ticari ve askeri önemi olan yollar olmuşlardır.

Bölgede kurulan vakıf eserler, zamanla buldukları yerleşim birimlerine ya da vakıf müesseselere adlarını vermişlerdir. Bu adlar da genellikle şahıs adlarıdır. Bazı vakıflar da zamanla kurucularının adı veya lakabı ile tanınmayıp, buldukları yerleşim birimlerinin adlarını almışlardır.

Yukarıda kısaca anlatılan Eshab-ı Kehf bölgesinde bir medrese, bir cami, bir ribat (zaviye) da bulunmaktadır. Aynı bölgede Çardak adı ve-

rilen, cami ya da dinlenme alanı olarak kullanılmış olan bir birim daha vardır. Bu birim, Osmanlılar zamanında yapılmış olmasına karşılık Eshab-1 Kehf Külliyesi içinde tarihi bir bütünlüğü sağlamış olmasına binaen inceleme alanı içinde tutulmuştur. Eshab-1 Kehf vakıfları, tarihi geçmişi, önemi, vakıf eserlerinin hacmi ve gelirlerinin çokluğu gibi nedenlerle ayrı bir başlık altında ele alınmış ve Hıristiyanlar ve Müslümanlar arasında önemli bir yeri olan, yani, Haz Muhammed'den yaklaşık olarak 250 yıl önce, Bizanslılar zamanında Hıristiyanlığı gizlice kabul ederek mağaraya sığındıkları ve mağarada uydukları bildirilen 7 kişi, yani Eshab-1 Kehf hakkında da kısa bilgiler verilmiştir. Aynı kısmın ilerleyen sayfaların da Eshab-1 Kehf adına, onların saklanmış oldukları iddia edilen yede kurulan vakıfların kuruluşu, vakıfların çeşitleri, geçirdikleri tamirler, vakıf eserlerde görev yapan şahıslar vakıf gelirleri ile bu gelirlerden 8 köy, 11 mezra, 2 yaylak ve vakıf eserlerde çalışanların bağlı olduğu aşiret ya da cemaatler ele alınarak değerlendirilmiştir. Böylece bir giriş ve üç bölümden oluşan çalışma konusu tamamlanmıştır. Araştırma sonuçlarını ve bu konudaki önerileri kısaca şu şekilde özetlemek mümkündür:

Dulkadirli ve Osmanlı vakıfları ile ilgili olarak vakıf eserlerin kurucusu, kuruluş tarihi, yeri, türü yapısı, tarihi geçmişi, geçirdiği değişiklikler, görevlileri, gelirleri ve benzeri durumların ancak yukarıdaki kaynaklardan tespit etmek mümkündür. Aynı kaynaklara dayanarak vakıfların buldukları idari ve coğrafi birimlerin idari taksimatlarını, idari durumlarını, nüfuslarını, sosyal ve iktisadi durumlarını ve yerleşim birimlerinin gelişmesine olan katkılarını tespit etme imkânı vardır.

Dulkadirli ve Osmanlılar zamanında yapılan vakıflar, şekil, usul ve hukuki yönü ile daha önceki Türk-İslam devletlerinde yapılan vakıfların devamı gibidir ve benzeridir. Tespitlere göre, bölgede en çok vakıflaştırma faaliyetini Alauddevle Bey gerçekleştirmiştir. Onun dışında Süleyman Bey, Şehsuvar Bey, Ali Bey, Şahruh Bey, Nasırüddin Bey gibi Dulkadirli beyleri bölgede vakıflar yapmışlardır. Diğer Dulkadir beylerinin de bölgede vakıflaştırma faaliyetine gittiğine dair izler vardır. Ancak inceleme konusu içerisinde yer verilememiştir.

Osmanlılar, Dulkadirli vakıflarını muhafaza etmeye çalışmışlar ise de zamanla, vakıflara yapılan müdahaleler ve isyanlar sebebi ile vakıfların tahribi ve bölgenin nüfusu ve gelirleri azaldığından vakıf gelirleri azalmış, az bir gelir karşılığında vakıflarda görev yapmaya talipler de azalmıştır. Vakıf eserler, görevlileri ve vakıf gelirleri dağılmıştır. Vakıf eserlerin yok olmaya yüz tutmasına rağmen, Dulkadirli vakıflarının hüküm sür-



düğü bölgede, halen Dulkadir beylerine ait birçok vakıf esere rastlamak mümkündür. Osmanlılar zamanında ise halktan zengin olanlar vakıflar yaptırmış, ancak Dulkadirliiler zamanındaki kadar vakıflaştırma olmamıştır

Birçok yerde olduğu gibi, burada yapılan vakıflar da halkın dini, sosyal ve eğitime yönelik ihtiyaçlarını karşılamakla birlikte bu vakıflar, günümüzde devletin yapmakta olduğu hizmetleri üzerine almış ve bölge insanı için iş imkânı da gerçekleştirmişler, bu müesseselerde önemli alim, şair, müderris ve sair şahsiyetler yetişmişti. Bölgede yapılan vakıfların genellikle vakıf hukukuna uygun olarak her türlü hukuki şartlarının yerine getirilerek vakfedildikleri dikkati çekmektedir. Ancak XVII ve XVIII. yüzyıl kayıtlarında vakıflar hakkında çok az bilgi vardır.

Günümüzde Maraş'a bağlı bir kaza merkezi olan Afşin'in, Anadolu Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubad zamanından başlayarak çevresindeki köylerle birlikte Külliyesi'nin vakfı olduğu ortaya çıkmıştır. Bölgede ilk ciddi vakıflaştırma hareketi, Selçukluların Elbistan valisi Nüsretüddin Hasan tarafından gerçekleştirilmiştir. Osmanlılar zamanında Afşin köyü (o zaman için)'nün yarısı da aynı yerde bulunan Dede Baba Vakfı'na ait idi.

27 Şevval 1331/29 Eylül 1913 tarihli bir irade ile inceleme konusu çerçevesinde yer alan birçok vakfın, zamanla dağılması, vakıf eserlerin harap olması, aşardan ibaret olan az miktardaki gelirlerinin de nereye harcanacağına belirlenememesi nedeni ile yeniden ihya edilmesi imkânı kalmayan bu vakıflara ait gelirler Maraş'ın merkezindeki camilere tahsis edilmiştir. Daha sonra da vakıflar, vakıf gelirlerini tasarruf eden kimselelerin elinde kalmış. Cumhuriyet devrinde çıkarılan bazı kanunlar ile vakıf eserler hariç; diğer vakıfların hemen tümü mülk haline getirilerek şahıslara devredilmiştir.

Bugüne kadar müstakil bir çalışmaya konu olmamış Dulkadirli vakıflarının incelenmesi, o dönemdeki sosyal, kültürel, ekonomik ve zirai hayatının tespitine katkıda bulunacağından, yapılacak araştırmalarda Dulkadir Beyliğinin hakimiyet kurmuş olduğu alanda, aynı beyliğin önde gelen şahsiyetleri tarafından kurulmuş olan vakıfların tespitine ihtiyaç vardır. Bu vakıfların tespiti için mevcut olan vakfiyeler ve değer arşiv kaynakları, ile birlikte, eski kalıntılar, şahıslarda bulunan tarihi kayıtlar ve arşivler, temel kaynaklar ve araştırma yapılacak olan bölge ile ilgili yayınlar ve mahalli kaynaklardan istifade edilebilir.

Tespit edilen vakıf türlerinin, buldukları yerleşim birimine hangi etkiler de bulunduğu, hayatın hangi alanına ne gibi katkıları olduğu,

bu etkilerin günümüze kadar devam edip etmediği, vakıfların hangilerinin günümüze kadar hayatiyetini sürdürdüğü, kuruldukları yerleşim biriminin kuruluşu, gelişmesi, diğer vakıf eserlerin kuruluşuna olan katkıları, günümüze kadar hayatiyetini sürdürenlerin faaliyeti ve bunun dışında geçmişten günümüze kadar kültürel izlerini bırakanların kimliği ve kültürel izlerinin türleri gibi sorulara cevaplar aranmasının doğru olacağı kanaatindeyiz. Mesela günümüzde kullanılan bazı yer ve şahıs adları, eski eserlerin adları bu kültürlerden kalan taşımaktadır. Geçmiş günümüze, günü geleceğe taşıyan bu izler bölgenin kültürel kimliğinin tespiti ve korunması açısından önemlidir. Çalışmamızın yararlı olması dileğiyle birlikte eksiklikler noktasında değerli okuyucularımızın öneri ve tenkitlerini saygıyla karşılayacağımızı bildirerek eserin hazırlanmasında emeği geçenlere tekrar teşekkürlerimizi sunuyoruz.

## BİBLİYOGRAFYA

### A- ARŞİV KAYNAKLARI

#### 1- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri

BA, Cevdet Evkaf, No: 24235, 5454, 7432, 21087, 27983, 5126, 28399, 29768, 8202, 12847, 7363, 12671, 8520, 12863, 13438, 14674, 15409, 16052, 16641, 17584, 7693, 18286, 21055, 24499, 24970, 25163, 2586, 27950, 27983, 28672, 3878, 5214, 5694, 32067, 6777, 8202, 6182, 25163, 31563, 20935, 6452, 25518, 3068, 3254, 351, 4594, 4277, 4913, 6547, 10246, 10948, 11111, 11335, 11567, 11817, 13582, 18198, 19858, 21223, 21588, 22877, 23573, 28732, 28767, 32170.

BA, Cevdet Maarif No: 2314, 860, 2059, 5722, 66, 5722, 8361, 8417, 8746, 2265, 2314, 329, 4208, 4527, 5678, 7272, 7680, 7958, 3522, 8014, 8746, 9189, 2094, 6411, 6966, 6411, 7755.

BA, Nezaretler Sonrası Evkaf Defterleri No: 9580, 15511, 15571, 15721, 16762, 17024, 18286,

BA, İbnü'l-Emin Evkaf No: 16, 226, 598, 775, 1083, 1489, 1885, 1890, 4197, 4392, 5047, 5552, 5679, 6900, 7354, 7364, 7619, 7690, 7776, 7710, 4787, 1001, 11, 1905, 7120, 6296, 4725, 5048, 5046, 5552, 7597, 835, 1767, 4527, 4632, 4966, 6122, 6296, 882, 5911, 7597, 771.

BA, İbnü'l-Emin Tevcihat No: 2470, 364, 282, 357.

BA, Evkaf İradeleri Tasnifi No: 7.

BA, Tapu Tahrir Defterleri No: 142, 156, 402, 419, 998.

BA, Maliyeden Müdevver Defterler No: 3332, 4983, 1878.

BA, Vakfiyeler Tasnifi No: 9/7.

BA, Hariciye Mektubi No: 13/52.

BA, Ruus-ı Hümayun Kalemî Defteri No: 1551.

BA, Nezaretler Öncesi Evkaf Defterleri No: 554.

#### 2- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

##### a- Vakfiyeler

Vakfiyeler No: 590, s. 105-109; 1767. s. 14; 607, s. 187-188; 591, s. 21-22; 600, s. 194; 618, s. 115; 2142, s. 144; 588, s. 173; 596, s. 73; 609, s. 259; 611, s. 104;

738, s. 182; 596, s. 231; 605, s. 181; 608/2, s. 121.

### **b- Şahsiyet Kayıt Defterleri**

Şahsiyet **Kayıt Defterleri No:** 167, sır.744; 1456; 3065; 1745; 114-123; 1181; 2360; 2453; 2793; 2905; 1456; 2762. Nr. 168, sır.93; 15.

### **3- Şeriye Sicilleri**

**Maraş Şeriye Sicilleri No:**233, 230, 231, 234, 235.

## **B- KAYNAK VE TELİF ESERLER**

*438 numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, c. I, Ankara 1993.

Ahmed Cevdet Paşa; *Tezakir*, 25-39 (yay. Cavid Baysun), Ankara 1991.

-----, *Tezakir*, 40-Tetimme (yay. Cavid Baysun), Ankara 1991.

-----, *Ma'ruzât* (Haz. Yusuf Halaçoğlu), İstanbul 1980.

-----, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa*, İstanbul 1972.

Ahmet Mustafa, *Tefsiru'l-Meraği*, c. XV, Beyrut 1974.

AKDAĞ, Mustafa; *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyancıları*, İstanbul 1975.

AKGÜNDÜZ, Ahmet; *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri I-IX*, İstanbul 1990-1996.

-----, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Ankara 1988.

-----, *Heyet, Şeriye Sicilleri*, c. I-II, İstanbul 1988.

-----, *Somuncu Baba Şeyh Hamidi Veli ve Neseb-i Alisi*, İstanbul 1992.

AKGÜNDÜZ, Ahmed-Yaşar Baş-Rahmi Tekin, Osman Kaşıkçı, *Arşiv Belgeleri Işığında Tarsus Tarihi ve Eshab-ı Kehf*, İstanbul 1993.

AKGÜNDÜZ, Ahmed-Said Öztürk-Yaşar Baş, *Darende Tarihi*, İstanbul 2003, s. 468- 470, 701-704, 788-795.

AKTAŞ, Necati -İsmet Binark; *el-Arşifu'l-Osmani*, Amman 1986.

AKYILDIZ, Ali; *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform*, İstanbul 1993.

ALBAYRAK, Sadık; *Son Devir Osmanlı Uleması I-V*, İstanbul 1981.

ASLANAPA, Oktay; *Türk Sanatı I-II*, Ankara 1990.

AŞIK, Hüseyin; *Ashab-ı Kehf*, İstanbul 1981.

ATALAY, Besim; *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, İstanbul 1339.

AYN ALİ Efendi; *Kavanin-i Al-i Osman Der Hulasa-i Mezamin-i Defter-i Divan* (Önsöz M.Tayyib Gökbilgin), İstanbul 1979.

- BALTACI, Cahid; *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976.
- BARKAN Ö.Lütfü -Ekrem Hakkı Ayverdi; *İstanbul Vakıfları Tahrir Defterleri 953 (1546) Tarihli*, İstanbul 1970.
- , *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları I Kanunlar*, İstanbul 1943.
- , *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I*, Ankara 1988.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, Ankara 1992.
- BİLMEN, Ö. Nasuhi; *Hukuki İslamiye ve İstılahatı Fıkhiye Kamusu I-VIII*, İstanbul 1985.
- BİLGE, Mustafa; *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1984.
- ÇAĞATAY, Neşat; *Makaleler ve İncelemeler*, Konya 1983.
- CAHEN, Claude; *Osmanlı'dan Önce Anadolu'da Türkler* (terc. Yıldız Moran), İstanbul 1994. *Devlet Salnamesi 1266*.
- DÜZDAĞ, M. Ertuğrul; *Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları*, İstanbul 1983.
- EBU HÜSEYİN MÜSLİM, Sahîh-i Müslim*, c. 3, Beyrut 1375 (1955).
- EMECEN, Feridun M; *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989.
- ENER, Kasım; *Tarih Boyunca Adana Ovasına Bir Bakış*, İstanbul 1964.
- EVLIYA ÇELEBİ, *Seyahatname*, İstanbul 1935.
- FAHREDDİN ER-RAZİ, *Tefsiru'l-Kebir*, Tahran ts.
- FERRUH İSMAİL Efendi, *Tefsir-i Mevakib*, c. II, İstanbul 1321.
- FİRİKÇİ, Ahmet; *Afşin'in Kuruluşu ve Gelişmesi*, Ankara 1994.
- GÖLPINARLI, Abdalbaki; *Mevlâna Celaleddin*, İstanbul 1959.
- GÖYÜNÇ, Nejat; *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Ankara 1991.
- GÜNDOĞDU, Hamza; *Dulkadirli Beyliği Mimarisi*, Ankara 1986.
- HALAÇOĞLU, Yusuf; *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Hayat*, Ankara 1995.
- Haleb Vilayeti Salnamesi 1324, 1326, 1285, 1288, 1293, 1307, 1318, 1309, 1310, 1312*.
- HAMMER, Joseph Von; *Osmanlı Tarihi*, (çev. Mehmed Ata, **Yeniden yazan**. Abdulkadir Karahan), c. I, İstanbul 1991.
- HOCA SAADEDDİN, *Tacu't-Tevarih*, (haz. İsmet Parmaksızoğlu), c. II, Ankara 1992.
- İBNİ KESİR, el-*Bidaye ve'n-Nihaye*, Beyrut 1985, c. II.
- İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, c. I, İstanbul 1988.
- İNALCIK, Halil; *H.835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid*, Ankara 1987.
- İBRAHİM HAZİN BAĞDADI, *Lübabü't-Tevîl Fî Meaniyi't-Tenzil*, c. III, Mısır 1328.
- KADI BEYZAVİ, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Tevîl*, İstanbul 1314.

KATİB ÇELEBİ, *Cihannüma*.

KAZICI, Ziya; *İslami ve Sosyal Açından Vakıflar*, İstanbul 1985.

-----, *İslam Müesseseleri Tarihi*, İstanbul 1991.

KOZAK, İ.Erol; *Bir Sosyal Siyaset Müessesesi Olarak Vakıf*, İstanbul 1985.

*Köylerimiz 1981*, İçişleri bakanlığı iller İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1982.

KUNT, Metin; *Sancaktan Eyalete: 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, İstanbul 1978.

*Maraş İl Yıllığı* 1973.

MATEOS, Urfalı, *Vekayi-namesi (952-1136) ve Papaz Grigorun Zeyli* (terc. Hrant D. Andreasyan), Ankara 1987.

*Mecelle-i Ahkam-ı Adliye*, İstanbul Tarihsiz.

MEHMED AYINTABÎ, *Tefsir-i Tıbyan*, c. III, Dersaadet 1321,

MİRAS, Kâmil, *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi*, c. IX, Ankara 1984,

MUHAMMED EMİN, *Eshab-ı Kehf ve Rakim*, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Tasnifi, Nr. 4629.

MUHAMMED VAMIK ŞÜKRÜ, *Tarih-i Evkaf-ı Ümem*, c. I-VIII, İstanbul Üniversitesi.Hukuk. Fakültesi.Kütüphanesi.

MUSTAFA NURİ PAŞA, *Netayicu'l-Vukuat I-II*, (sad. Neşet Çağatay), Ankara 1987.

NEVİ-ZÂDE ATAİ, *Hadaiku'l-Hakaik Fî Tekmiletî's-Şakaik-i Numaniye*, (haz. Abdulkadir Özcan), c. II, İstanbul 1989.

NESEFİ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Tevil (Hazin Tefsirinin Kenarında)*, c. III, Kahire 1328.

OCAK, Ahmet Yaşar, *Babâiler İsyanı*, İstanbul 1980.

ÖMER HİLMİ EFENDİ, *İthafu'l-Ahlaq Fî Ahkami'l-Evkaf*, Ankara Tarihsiz.

ÖZTUNA, Yılmaz; *Devletler ve Hanedanlar*, c. II, Ankara 1989.

ÖZTÜRK, Nazif; *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara 1995.

-----, *Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, Ankara 1983.

ÖZTÜRK, Said; *İstanbul Tereke Defterleri*, İstanbul 1995.

PAKALIN, M. Zeki; *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-III*, İstanbul 1993.

*Sahih-i Buhari Muhtasarı ve Tecrid-i Sarih Tercümesi I-XIII*, (ter. Ahmed Naim-Kamil Miras), Ankara 1983.

SERTOĞLU, Mithat; *Osmanlı Tarih Lügati*, İstanbul 1986.

-----, *Muhteva Bakımından Başvekalet Arşivi*, Ankara 1955.

- , *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesi*, İstanbul 1992.
- SEVİM, Ali; *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, Ankara 1993.
- SOLAKZÂDE Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solak-zâde Tarihi I-II*, (haz.Vahid Çabuk), Ankara 1989.
- SÜMER, Faruk, *Eshabu'l Kehf*, İstanbul Tarihsiz.
- ŞEMSEDDİN SAMİ, *Kamus-ı Türki*, İstanbul 1978.
- Taberi, Muhammed Cerir, *Tarihu'l-Ümem Ve'l-Müluk*, c. II, Kahire 1326.
- TURAN, Osman; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993.
- Türkçe Sözlük*, TDK. yayınları, c. I, İstanbul 1992.
- UBICINI, M.A; *Türkiye 1850* (çev.Cemal Karaağaçlı), İstanbul Tarihsiz.
- ÜNAL, Mehmed Ali; *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, Ankara 1989.
- UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı; *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1988.
- , *Osmanlı Tarihi*, c. II, Ankara 1983.
- , *İlmiye Teşkilatı*, Ankara 1988.
- YAKUTU'L-HAMEVİ, c. VI, *Mucemu'l-Buldan*, Kahire 1324.
- YAZIR, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili I-X*, İstanbul 1982.
- YINANÇ Refet-Mesut Elibüyük; *Maraş Tahrir Defteri (1563)*, Ankara 1988.
- YINANÇ Refet; *Dulkadir Beyliği*, Ankara 1989.
- YINANÇ, M. Halil; *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul 1944.
- ZEMAŞŞERİ, *el-Keşşaf Fî Tefsiri'l-Kur'an*, c. I, Kahire 1318.

### C-MAKALELER

- AKOK, Mahmud -Tahsin Özgüç, "Afşin Yakınındaki Eshab-ı Kehf Heyeti" *Yıllık Araştırmalar Dergisi*, c. II., (1957).
- ARİFİ, "Maraş ve Elbistan'da Dulkadiroğulları Hükümeti", *TOEM*, c. V, sayı 30, İstanbul 1330.
- ATEŞ, İbrahim, "Ravza-i Mutahhara'daki Vakıf Kur'an-ı Kerimler'den Yıpranmış Olanların Onarımı İçin Yapılan Girişimler", *VD*, sayı XVIII, Ankara 1984.
- BARKAN, Ö.Lütfi, "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *VD*, sayı II, Ankara 1942.
- , "Vakıfların Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Kullanılmasında Diğer Şekiller", *VD*, sayı II, Ankara 1942.
- , "Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, c. X, İstanbul 1953.

----- , “Türkiye’de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri”, *İÜİFM*, c. II, (1940-1941).

BAŞ, Yaşar, “Afşin’de Eshab-ı Kehf Vakıfları”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, c. 7, Ankara 2002, s. 286-300.

BAŞ, Yaşar, «Güneydoğu’da Bir Alperen Abdurrahman Erzincanî», *Tarih ve Düşünce Dergisi*, sy. 200/8, s. 54-57.

BAYBURTLUOĞLU, M. Zafer, “Kahramanmaraş’ta Bir Gurup Dulkadiroğlu Yapısı”, *VD*, sayı X, Ankara 1973.

BİLGİN, Arif, “Tarih”, *Elbistan*, İstanbul 1994.

ÇAĞATAY, Neşet, “Osmanlı İmparatorluğunda Riba-Faiz Konusu, Para Vakıfları ve Bankacılık”, *VD*, sayı IX, Ankara 1971.

DARKOT, Besim “Maraş”, *İA*, c. VII, İstanbul 1993.

DURUKAN, Aynur, “Elbistan Ulu Camii” *Kültür ve Sanat Dergisi*, Kahramanmaraş Özel Sayısı, (Haziran 1991).

ERDOĞAN, Muzaffer, “Osmanlı Devrinde Anadolu Camilerinde Restorasyon Faaliyetleri”, *VD*, sayı.VII, İstanbul 1968.

FAROQHI, Suraiya, “A Map Of Anatolian Friday Mosques (1520-1535)”, *Osmanlı Araştırmaları*, c. IV, İstanbul 1984.

GÖKBİLGİN, M.Tayyib, “Nahiye”, *İA*, c. IX, İstanbul 1993.

-----, “XV. ve XVI. Asırlarda Eyalet-i Rum”, *VD*, sayı.VI, İstanbul 1965  
GÖKCAN, Fahri, “Kur’an- Kerime Göre Eshab-ı Kehf Kıssası”, *Tayyib Okuç Armağanı*, Ankara 1978.

GÜÇ, Tahsin, “Elbistan Ovasındaki Tetkik Gezileri ve Karahöyük Kazısı”, *Bellekten*, c. XII, sayı 45, Ankara 1948.

İBŞİRLİ, Mehmet, “Buk’a”, *DİA*, c. VI, İstanbul 1992.

İNALCIK, Halil, “Osmanlılarda Raiyyet Rusumu”, *Bellekten*, c. XXIII, sayı 92, Ankara 1959.

KAYAOĞLU, İsmet, “Vakfın Menşei Hakkındaki Görüşler”, *VD*, sayı XI, Ankara 1976.

KÖPRÜLÜ, Fuat, “Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Târihi Ehemmiyeti”, *VD*, sayı. I, Ankara 1938.

-----, “Sultan Baybarsa İsnad Edilen Bir Vakfiye”, *VD*, sayı.V, Ankara 1962.

-----, “Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti”, *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, İstanbul 1983.

-----, “Vakfa Ait Tarihi İstılahlar Meselesi”, *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, İstanbul 1983.

-----, “Vakıf Meselesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekamülü”,



İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi, İstanbul 1983.

-----, "Sultan Baybars'a İsnad Edilen Bir Vakfiye", *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, İstanbul 1983.

KUBAN, Doğan, "Anadolu-Türk Şehiri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerine Bazı Gelişmeleri", *VD*, sayı. VII, İstanbul 1968.

KUNTER, Halim Baki, "Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri", *VD*, sayı I, Ankara 1938.

-----, "Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri", *VD*, sayı. I, Ankara 1938.

-----, "Türk Vakıflarının Milliyetçilik Cephesi", *VD*, sayı. III, Ankara 1956.

LOWRY, Heath, "The Ottman Liva Kanunnames Contained in the Defter-i Hakani", *Osmanlı Araştırmaları*, c. II, İstanbul 1981.

MARÇAIS, Georges, "Ribat", *İA*, c. IX, İstanbul 1993.

MASSIGNON, Luis, "Les Sept Dormants d'Ephese (Ahl al Kahf) en İslam et en Chretience", *Revue des Etudes İslamiques*, Paris 1953.

MÜDERRİSOĞLU, M. Fatih, "Afşin Eshab-ı Kehf Külliyesi Hanı", *İş Bankası Kültür ve Sanat Dergisi Kahramanmaraş Özel Sayısı*, sayı X, (Haziran 1991)

OCAK A. Yaşar-S. Faruki, "Zaviye", *İA*, c. XIII, İstanbul 1986.

OGAN, Aziz, "Aydınöğullarından İsa Bey Camii", *VD*, sayı.III. Ankara 1956.

ÖNDER, Mehmed, "Seydişehir'de Seyyid Harun Külliyesi, Vakıfları ve Bânisi", *VD*, sayı. XX, Ankara 1988.

ÖZDEĞER, Hüseyin, "XV. Yüzyıl Tahrir Defterlerine Göre Antep'in Sosyal ve Ekonomik Durumu", *Türk Dünyası Araştırmaları*, İstanbul 1982.

ÖZTÜRK, Said, "Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Gelişimi İçerisinde Kadim Bir Anadolu Şehri Hades (Göynük)", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, sayı 96, Haziran 1996.

SAHİLLİOĞLU, Halil, "Ramazanoğullarından Davud Bey Oğlu Mahmud Bey Vakfiyesi ile Fağfur Paşa Oğlu Ali Bey Paşa Vakfiyesi" *VD*, sayı. X, Ankara 1973.

SOBERNHEIM, M, "Kansu", *İA*, c. VI, İstanbul 1986.

SÜMER, Faruk, "XIV. Yüzyılda Türkiye", *Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14. Yüzyıl)*, 1977.

ŞAHİN, İlhan, "Dulkadir Eyaleti", *DİA*, c. IX, İstanbul 1994. ŞENER, Mehmet, "Cami", *DİA*, c. VII, İstanbul 1993.

TABAKOĞLU, Ahmet, "Osmanlı İktisat Sistemi", *Osmanlı Ansiklopedisi*, c. V, İstanbul 1993.

TAŞDEMİR, Mehmet, "Elbistan" *DİA*, c. XI, İstanbul 1995.

TEKİNDAĞ, Şahabeddin, "II. Bayezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Müca-

delesi”, *Belleten*, c. XXXI, sayı 123, Ankara 1967.

ÜLKEN, H.Ziya, “Anadolu’da Şehirlerin Gelişimi” (Çev.Abdulkadir Yuvalı), *Milli Kültür Dergisi*, sayı 77, (Ekim 1990).

ÜNVER, A. Süheyl, “Büyük Selçuklu İmparatorluğu Zamanında Vakıf Hastanelerin Bir Kısımına Dair”, *VD*, sayı. I, Ankara 1938.

VELİKAHYAOĞLU, Nazif, “906/1501 Tarihli Süleyman Bey Oğlu Alauddevle Vakfiyesi”, *Sütçü İmam*, sayı. VI, Ankara 1993.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, “XVIII. Türk Toplumunu ve Vakıf Müessesesi”, *VD*, sayı. XV, Ankara 1982,

-----, “Vakıf”, *İA*, c. XIII, İstanbul 1986.

-----, “Vakıf İstılahları Lügatçesi”, *VD*, sayı XVII, Ankara 1983.

-----, “XVIII. Türk Toplumunu ve Vakıf Müessesesi”, *VD*, sayı XV, Ankara 1982.

YINANÇ, Mükrimin Halil, “Elbistan”, *İA*, c. IV, İstanbul 1988.

-----, “Maraş Emirleri”, *TTEM*, c. V, sayı 82, (1340).

YİNANÇ, Refet, “Dulkadiroğulları”, *DİA*, c. IX, İstanbul 1994.

-----, “Selçuklu Medreselerinden Amasya Halifet Gazi Medresesi ve Vakıfları”, *VD*, sayı XV, Ankara 1982.

-----, “Eshab-ı Kehf Vakıfları”, *VD*, sayı. XX, Ankara 1988.

# DİZİN

## A

- Abdullah Bey 18, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 221  
Acemli Camii 217  
Adillu 187  
Adliye Camii 199  
Ağa Veli Camii 18, 202  
Ağca Koyunlu 173, 174, 187, 296  
Ağca su 189, 295, 296  
Ahır Dağı 78  
Ahmed Ağa Vakfi 19, 232  
Ahmed Çelebi 226, 228  
Ahmed Paşa Camii 18, 207, 225, 286  
Alacacılar Çarşısı 228  
Alauddevle Bey 11, 17, 19, 25, 29, 39, 40, 55, 58, 59, 61, 62, 63, 69, 70, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 85, 87, 88, 89, 91, 92, 93, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 105, 106, 107, 108, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 135, 136, 137, 146, 147, 150, 151, 152, 154, 155, 158, 160, 161, 164, 165, 166, 170, 171, 173, 174, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 186, 187, 188, 189, 191, 192, 193, 233, 234, 238, 239, 242, 243, 246, 248, 271, 272, 273, 287, 289, 293, 311, 314  
Alauddevle Bey Zaviyesi 17, 179, 271, 273, 287, 289  
Ali Ağa camii 211

- Ali Ağa Camii ve Buk'ası 18, 210  
 Ali Pınarı 187, 288  
 Alıncek 181, 287  
 Anadolu Muhasebe Kalemi 212  
 Anadolu Selçuklu 34, 57, 59, 61, 76, 145, 245, 249, 305  
 Andırın 17, 43, 44, 69, 71, 84, 178, 179, 180, 181, 247, 273, 287, 289  
 Anteb 102, 119, 221, 237  
 Arasa Camii 88, 203  
 Arasta 88, 104  
 Aynularus Mezrası 94  
 Ayvacık Zaviyesi 18, 181, 287, 289

## B

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi 24, 27, 30, 31, 90, 253  
 Başkanuş 76, 276  
 Bayezid Camii 217, 220  
 Bayezidli Camii 18, 212, 213, 215, 219, 221, 233  
 Bayezidli Medresesi 212  
 Bektutiye Medresesi 93, 94, 96, 97, 136, 137, 317  
 Bel Ferhad 187, 288  
 Bertiz 43, 44, 78, 276  
 Besim Atalay 31, 76, 88, 98, 131, 207, 217, 219  
 Beylik Dağı 285  
 Boranlı Camii 213  
 Bostan Bükü 177, 287  
 Bozyarlu 189  
 Bum Dede Zaviyesi 16, 110, 272

## C

- Çamçiraz 189, 190, 191  
 Çamçiraz Zaviyesi 191  
 Cami-i Atik (Çarşı Camii) 16, 112  
 Çamlıbel köyü 188, 288  
 Çamlıbel Köyü Ümmet Dede (Baba) Zaviyesi 18, 188  
 Çay Hamamı 221  
 Çiçekli Camii 18, 200, 201  
 Cıgıcı Camii 203  
 Çınarcık köyüne 176  
 Çınarlı Camii 93

Çobanbıçağı 77  
Çomak Baba Zaviyesi 16, 111, 272  
Çomakkale 179, 274

## D

Danişmendliler 112  
Dede Ğarkın 18, 184, 272  
Dede Ğarkın Zaviyesi 272  
Defter-i Hakani 26, 206, 257  
Delail-i Hayrat 225, 286  
Deli Alili 18, 201  
Dibek Öyüğü 18, 191, 192, 272, 288, 290  
Dibek Öyüğü köyü 191  
Dibek Öyüğü Köyü 18, 191, 272, 288  
Divane İsalı 187  
Diyarbakir 25, 39, 218, 221  
Donuz Çığırdan Gediğı 108  
Dua-gûy 279  
Dukaz Pir Ali Değirmi 198, 208  
Dulkadir Beyliğı 10, 15, 17, 25, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 65, 67, 69, 71, 75, 83, 85, 87, 93, 97, 133, 146, 155, 157, 161, 164, 176, 186, 189, 245, 247, 255  
Dulkadirli Süleyman Bey 189  
Dulkadir-zâde el-Hac Halil Bey Vakfı 19, 230

## E

Ekmekçi Camii 87  
Elbistan 10, 11, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 55, 58, 59, 61, 62, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 78, 94, 95, 98, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 119, 120, 121, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 136, 137, 145, 146, 147, 150, 155, 156, 157, 158, 160, 161, 167, 168, 175, 182, 185, 237, 238, 239, 243, 245, 246, 247, 249, 255, 256, 257, 258, 271, 272, 275, 281, 290, 291, 292, 307, 309, 310, 311, 325, 326, 327  
ELBİSTAN VAKIFLARI 16, 112  
ELBİSTAN VE ÇEVRESİNDE OSMANLI VAKIFLARI 19, 235  
Erkenez suyu 103  
Erüklüce 76, 78, 276  
Evkaf-ı Hümayun Nezareti 64, 119

Evkaf Nezareti 28, 31, 52, 64, 67, 118, 120, 123, 127, 129, 131, 135, 175  
 Evliya Çelebi 44, 83, 85, 88, 145, 180, 190, 191, 205  
 Evliya-zâde 82, 279  
 Eymürlü 187  
 Eymürlüce 189, 288

## F

Firakdin Köyü Zaviyesi 17, 179, 287  
 Fıkhiye-i Rıdvaniye 19, 222, 223

## G

Gecelik Viranı 188, 288  
 Gediklü 188, 288  
 Göksun 18, 33, 40, 44, 63, 69, 70, 71, 184, 185, 247, 272, 287, 289  
 Göynük Ali Bey Zaviyesi 18, 186  
 Güvercinlik 17, 18, 26, 28, 42, 43, 44, 63, 70, 94, 95, 101, 137, 176, 180,  
 181, 183, 187, 243, 246, 272, 281, 287, 288  
 Güvercinlik Ergeni (Ergeni tam) Köyü Camii 17, 176  
 Güvercinlik Ergeni Köyü Camii 180  
 Güvercinlik kazası 176, 180  
 Güvercinlik Nahiyesi 101, 243

## H

Hacı Abdullah Bey 18, 212, 213, 215, 216, 217, 218, 221  
 Hacı Bükü 189, 288  
 Hacı İbrahim 16, 124, 180, 181, 217  
 Hacı Ömer Efendi Vakfı 19, 231  
 Halkalu Cemaatı 89  
 Harebe-i Zevniye Köyü Zaviyesi 18, 187  
 Haruniye 17, 18, 43, 44, 63, 108, 177, 187, 274, 287, 288, 289, 314  
 Haruniye (Alauddevle Bey) Camii 289  
 Hatib-zâde 19, 226, 228  
 Hatice Hatun Vakfı 19, 232  
 Hatip-zâdeler 219  
 Hatun Değirmeni 99  
 Hatuniye Camii 83, 84, 213  
 Hazinedâr 232  
 Hazinedârlı Camii 213, 214  
 Heyk Tepesi 92

Hoca Mehmed Durdu 19, 229  
Hopur 77, 103, 104, 109, 284, 285

## I

İbrahim Baba Zaviyesi 180, 181  
İbrahim Baba Zaviyesi Vakfı 180  
İbrahim Dede 180  
İmaret-i Nebeviyye 318  
İncirli köyü 63, 189  
İncirli Köyü Kara Dede (Ali Bey) Zaviyesi 18, 188, 288  
Irlığan Hacı Dede Zaviyesi 18, 189, 272, 288, 290  
Irtıl Karyesi 89  
İsa Baba Zaviyesi 16, 272  
İsa Divanlı Camii 18, 110, 205  
İskender Bey 19, 211, 212, 213, 216, 217, 218

## K

Kabaoğlu Hanı 227, 228  
Kadı Medresesi 94  
Kadı Muslihiddin Buk'ası ve Camii 18, 210  
Kafir dağı 180  
Kahramanmaraş 4  
Kalandaz Köyü 18, 272, 288  
Kalender Çelebi 226, 227, 228, 229  
Kalender Paşa 19, 218, 219, 220, 221  
Kalender Paşa Medresesi 19, 219, 220  
Kansu Gavri 75  
Karacaviran mezrası 177  
Kara Dede 18, 63, 188, 189, 272, 288, 290  
Kara Hait 16, 18, 43, 63, 188, 189, 272, 282, 283, 288, 289, 290  
Kara Hasanlu 192  
Karaküçük-zâde 81, 279  
Karaman 36, 37, 38, 41, 95  
Kara Tanıl 187, 288  
Karyesi 76, 77, 78, 89, 90, 92, 94, 95, 104, 275, 276, 281  
Kayabaşı 4  
Kazantepe Köyü 92  
Kemal Hatipoğlu 226  
Kenan Paşa 216

- Kıbar İbrahim 228, 229  
 Kilisecik 70, 94, 95, 137, 246, 281  
 Kısakürek-zâde Ahmed Ağa 228  
 Kızıl Bük köyü 192, 288  
 Kızıl Bük Köyü Zaviyesi 18, 192, 272, 288  
 Koca Emin Ağa 19, 229, 230  
 Koca Emin Ağa Vakfı 19, 229  
 Komadinek 181, 287  
 Köşker Çarşısı 219, 232  
 Köşker Pazarı 101  
 Külahdar Pazarı 99  
 KUR'AN-I KERİM VAKIFLARI 19, 233  
 Kürdi kuyusu 193

## M

- Mağaralı Camii 18, 201, 202  
 Manav Ali bin Bali 180  
 Maraş 7, 10, 11, 14, 17, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 50, 55, 56, 58, 59, 61, 62, 63, 65, 66, 68, 69, 70, 71, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 113, 118, 119, 126, 131, 132, 133, 136, 144, 145, 146, 147, 149, 150, 151, 153, 154, 155, 156, 160, 161, 163, 176, 178, 179, 180, 181, 183, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 195, 197, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 224, 226, 227, 228, 229, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 243, 245, 246, 247, 249, 252, 254, 255, 256, 258, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 278, 281, 283, 285, 287, 288, 314, 316, 317, 318, 319, 322, 323, 324  
 Melenk 18, 63, 179, 180, 181, 273, 287  
 Melenk Köyü 18, 179, 180, 181, 287  
 Melenk Köyü Şehsuvar Bey Zaviyesi 18, 179, 180, 181, 287  
 Melik Eşref Kansu el-Gavri 75  
 Mevlana Muhyiddin 279, 282  
 Mihriban Camii 178  
 Mihriban Köyü Camii 17, 178, 193, 287  
 Mihriban Köyü Zaviyesi 18, 193  
 Mihriban zaviyesi 193  
 Mister Elipiker 203



Mısır 34, 35, 36, 38, 39, 40, 61, 140, 143, 221, 247, 253  
Müftü Ali Efendi 85  
Muradız Köyü Camii 17, 178, 287

## N

Nakib Camii 197, 198, 199  
Nakib Medresesi 18, 198, 207, 208  
Nakibu'l-Eşraf 19, 198, 234, 235  
Nazif Velikahyaoğlu 80, 215

## O

Obruk Köyü Zaviyesi 18, 181, 287  
Omuzu Güçlü Zaviyesi 16, 107  
Örtlek 18, 63, 177, 188, 274, 287, 288, 289  
Örtlek mezarları 177  
Osman Dede 18, 63, 191, 192, 272, 288, 290, 313  
Osman Dede'nin mezarı 192, 313  
Özencik 18, 188, 274, 288, 289  
Özencik Köyü 18, 188, 288  
Özencik Köyü (Örtlek) Zaviyesi 18, 188

## P

Palas köyü 104  
Pazarcık 17, 18, 43, 44, 63, 69, 71, 178, 189, 190, 191, 193, 247, 272, 287,  
288, 290, 313  
Pirce Hobu 181, 275, 287  
Pir Hüseyin Camii 18, 202  
Pınarbaşı 39, 63, 76, 77, 121, 122, 129, 130, 164, 167, 168, 180, 213, 215,  
271, 273, 274, 275, 291, 294, 300, 301  
Pınar Nehri mezarı 176

## R

Rad Medresesi 97  
Rıdvaniye Medresesi 19, 223, 224  
Rıdvan-zâde 19, 222, 223, 224, 286  
Rıdvan-zâde Ali Efendi Vakıfları 19, 222

**S**

- Saadeddin-i Taftazani 180  
 Sadrazam Rauf Paşa 221  
 Sadulaziz Zaviyesi 16, 107, 272  
 Sahabi Ükkaşe 180  
 Salih Bey 212, 217, 221  
 Salihîye Camii 19, 212, 217, 218  
 Saraçhane Cami 213  
 Saraçlar Çarşısı 214, 231  
 Şehsuvar Bey 18, 38, 39, 58, 62, 110, 159, 179, 180, 181, 185, 248, 272, 273, 287  
 Şehsuvar Bey Zaviyesi 18, 179, 180, 181, 287  
 Şekerli Medresesi 18, 208, 210  
 Şemse Hatun 16, 62, 83, 84, 100, 101, 102  
 Şemse Hatun Medresesi 84, 100, 101, 102  
 Şeyh Adil Mezarlığı 205  
 Şeyh Camii 18, 204, 237, 238, 239, 316  
 Şeyh Çoban 186  
 Şeyh İbrahim 179, 180, 181, 183, 187  
 Şeyh Osman Semerkandî 191  
 Seyyid Ahmed 82, 86, 100, 129, 132, 134, 157, 162, 163, 183, 188, 191, 197, 198, 199, 207, 208, 279, 282, 298, 299, 301  
 Seyyid Mazlum Zaviyesi 16, 108, 109, 271  
 Seyyid Mehmed 19, 80, 82, 84, 86, 88, 97, 108, 119, 121, 129, 132, 153, 162, 163, 188, 197, 199, 202, 208, 209, 210, 222, 234, 235, 236, 237, 279, 282, 298, 299  
 Sivas 35, 36, 41, 51, 61, 102, 209, 246  
 Soba mezarası 187  
 Sûk-ı Sultanî 219  
 Süleymaniye Medresesi 86  
 Süleyman Paşa 19, 216, 220, 221  
 Sultan Kalesi 214  
 Sünbül-zâde Mehmed Efendi 93  
 Şura-yı Devlet 216  
 Sütçü İmam 80, 93, 215, 258

**T**

- Tarih-i Evkaf-ı Ümem 31, 144, 254

Taş Han 228  
Taş Medrese, 97, 98, 100  
Tavşan Tepesi 77, 202, 275  
Tefsir-zade Ahmet Efendi 91  
Terlikan Köyü 224, 230  
Til Beşar 188, 288  
Til Komnat 187  
Tımurcu Paşa Camii 203  
Tomlan 179, 274  
Tüfekçi Hamamı 231  
Tut Alanı 18, 63, 187, 288  
Tut Alanı Köyü Zaviyesi 18, 187, 288

## U

Ulu Camii 19, 70, 77, 79, 80, 81, 108, 115, 116, 225, 234, 235, 256, 273,  
277, 278, 286, 310, 318, 323, 324  
Üngüd 89, 92  
Üryanolu Hacı Hasan Camii 201  
Uzunoluk 76, 77, 275

## V

Vakıflar Genel Müdürlüğü 14, 28, 30, 31, 197, 212, 226, 251  
Vamık Şükrü 11, 31, 62, 63, 118, 144

## Y

Yassıca Pınar köyü 176  
Yavuz Sultan Selim 39, 40, 186, 211  
Yemen Baba Tekyesi 320  
Yenicekale 76, 89, 90, 275, 276

## Z

Zeytun 43, 44, 76, 77, 92, 98, 99, 101, 103, 104, 276, 283, 284  
Zülkadriye Eyaleti 24, 25, 29, 30, 41, 43, 65, 211, 246  
zürrî vakıf 230



# **EKLER**



**TABLO 1- ALAUDDEVLE BEY'İN YAPTIRDIĞI HAYRİ  
VAKIFLAR**

No	Hayri Vakıflar	Bulunduğu yer	Açıklamalar
1	İmaret-i Nebeviye	Maraş	
2	Nebeviye Medresesi	Maraş	
3	Bağdadiye Medresesi	Maraş	Ulu Cami Bitişliğinde
4	Taş (Ra'd) Medrese	Maraş	
5	Taş Medrese Mescidi	Maraş	
6	Cami-i Kebir (Ulu Cami)	Elbistan	
7	Seyyid Mazlum Zaviyesi	Maraş	Ulu Cami yanında, idi. Alauddevle vakıflar tahsis etmiştir.
8	Babaiye Zaviyesi (Ümmet Baba)	Elbistan	
9	Ümmet (Himmet) Baba Camii	Elbistan	
10	Alauddevle Camii	Antep	
11	Bir havuz ve çeşme	Antakya	Biraderi Şehsüvar'ın ruhuna bağışlanmıştır.
12	Mescit	Hazvar Köyü	
13	Mescit ve zaviye	Pınarbaşı Nahiyesi	Melik Gazi Türbesi yakınında
14	Mescit ve zaviye	Kelamin Köyü	Babası Süleyman Bey'in ruhuna bağışlamıştır.
15	Cami ve zaviye	Rusya (?) Köyü	
16	Alauddevle Bey Zaviyesi	Köstere Kalesinde	
17	Zaviye	Zamanlı Kalesi	
18	Cami ve zaviye	Dırazala Köyü	
19	Zaviye	Safan Mezrası	
20	Kadı (Baktutiye) Medresesi	Maraş	Bu medreseyi Alauddevle Bey'in dedesi Nasırüddin Mehmed Bey yaptırmıştır. Ancak Alauddevle Bey tamir ettirerek vakıflar bağışlamıştır.
21	Eshab-ı Kehf Zaviyesi ve medresesi	Afşin	Eski külliye yanına yeniden inşa veya tamir eden Alauddevle Bey'dir. Zaviye, babasının kurduğu buk'anın üzerine kurulmuştur.
22	Ali Bey Cami ve zaviyesi	Elbistan	Şehsüvaroğlu Ali Bey tarafından yaptırılmış. Alauddevle Bey camiyi tamir ettirerek vakıflara bağışlamıştır.
23	Şemsi Hatun Medresesi	Maraş	(Geniş bilgi için ilgili bölüme bkz.) Vakıflar Tahsis etmiştir.

24	Bum Dede Zaviyesi	Maraş	
25	Ümmet Dede Zaviyesi	Çamlıbel Köyü- Kara Hait	
26	Osman Dede Zaviyesi	Dibek Öyüğü Köyü-Pazarcık	
27	Kızıl Bük Köyü Zaviyesi	Pazarcık	Bu ve bundan sonra gelecek olan bazı zaviyelerin yerlerini tespit edemedik.
28	Kara Dede (Ali Bey) Zaviyesi	İncirli Köyü-Kara Hait	Ali Bey yaptırmış, Alauddevle Bey vakıflar ayırmıştır.
29	Mihriban Zaviyesi Camii	Pazarcık	
30	Muradı Camii	Kemer Nahiyesi- ne bağlı Muradı Köyü, Maraş	Kimin yaptırdığı bilinmiyor. Alauddevle Bey vakıflar tahsis etmiştir.
31	Bağdat Hanı	-	Bu hanın yerini tespit edemedik.
32	Tutalanı Köyü Zaviyesi	Güvercinlik- Maraş	
33	Kalandaz Köyü Irlığan Hacı Dede Zaviyesi	Kara Hait	Süleyman Bey yaptırmış, Alauddevle Bey vakıflar tahsis etmiştir.
34	Kanlıkavak Köyü Ali Bey Zaviyesi	Göksun	Dede Çarkın Zaviyesi olarak da bilinir.
35	İsa Baba Zaviyesi	Maraş	
36	Ergeni Tam Köyü Camii	Güvercinlik- Maraş	
37	Ali Bey (Şehsuvar Bey) Zaviyesi	Göynük	Ali Bey yaptırmış, Alauddevle Bey vakıflar tahsis etmiştir.
38	Ali Bey (Hoca Bağı) Buk'ası	Elbistan	Ali Bey yaptırmış, Alauddevle Bey vakıflar tahsis etmiştir.
39	Alauddevle Bey Medresesi	Elbistan	.
40	Hatuniye (Cenderiye Medresesi)	Elbistan	Alauddevle Bey Eski bir medreseyi tamir ettirerek vakıflar ayırmıştır
41	Cenderiye (Sadiye) Hatuniye Buk'ası	Elbistan	Eski bir medreseyi tamir ettirerek vakıflar ayırmıştır
42	Omuzugüçlü Zaviyesi	Maraş	
43	Çomak Baba Zaviyesi	Maraş	
44	Sadulaziz Zaviyesi	Maraş	
45	Deve (Dede) Zaviyesi	Afşin	Alauddevle Bey tamir ettirmiş ve vakıflar tahsis etmiştir.
46	Medrese	Antep	Alauddevle Bey'in dedesi Nasirüddin Mehmet Bey tarafından yaptırılmış Alauddevle Bey tamir ettirerek vakıflara bağışlamıştır.
47	Ebecik (Ahmed Bey) Zaviyesi	Elbistan	



48	Pınarbaşı Zaviyesi	Pınarbaşı Köyü	
49	Zaviye	Hazvan Köyü	Alauddevle Bey'in babası Süleyman Bey tarafından yaptırılmış. Alauddevle Bey de tamir ettirmiştir.
50	Ahidiyan Zaviyesi	Hınzırı-Pınarbaşı	
51	Seyyid Kerimüddin Zaviyesi	Şolak Köyü-Kayseri	
52	Kesek Viran Zaviyesi	Hınzırı-Pınarbaşı	
53	Akarca Zaviyesi	Akarca Köyü-Hınzırı	Bu köy Kayseri'nin Palas Nahiyesine bağlıdır.
54	Şeyh Salahaddin Zaviyesi	Tacın Köyü Kayseri, Çörmüşek	
55	Seyyid Salahaddin Zaviyesi	Kazancık Köyü-Pınarbaşı	
56	Çokviran Zaviyesi	Hınzırı-Pınarbaşı	
57	Direkli Viran Zaviyesi	Çörmüşek-Kayseri	
58	Güllü Viran Zaviyesi	Pınarbaşı	
59	Tahtalasun Zaviyesi	Zamantı	
60	Yassı Pınar Zaviyesi	Hınzırı-Pınarbaşı	
61	Yeni Çınar Zaviyesi	Maraş	
62	Alauddevle Bey Zaviyesi	Andırın	
63	Dede Abdal Zaviyesi	Gümüşgün Köyü-Pınarbaşı	
64	Camii ve Zaviye	Pınarbaşı Köyü	Bu camii ve zaviyeyi Şehsuvar Bey yaptırmış. Alauddevle Bey ise tamir ettirmiştir.
65	KarakırveSeksenViran Zaviyesi	Çörmüşek	
66	Melik Arslan Zaviyesi	Karacavenk Köyü-Pınarbaşı	
67	Ala Mecsit	Kars-ı Zülkadriye	
68	Murad Bey Zaviyesi	Hamaseki Köyü	
69	Obruk Zaviyesi	Andırın	
70	Melenk Zaviyesi	Andırın	Şehsuvar Bey yaptırmış, Alauddevle Bey vakıflar tahsis etmiştir.
71	Fiarkdin Zaviyesi	Andırın	
72	Karatay Zaviyesi	Kayseri	
73	Ulu Camii	Maraş	Alauddevle Bey'in en önemli hayri vakıflarından biridir.

74	Baba Mehmed Zaviyesi	Hatib Köyü	Bu köy Çorum'da bulunmaktadır.
75	Alauddevle Zaviyesi	Akça Ali Nahiyesi Bozok	
76	Alauddevle Camii	Gemerek-Bozok	
77	Alauddevle Camii	Mescitli Köyü, Akdağ	
78	Alauddevle Camii	Kuran Köyü-Akdağ	
79	Alauddevle Camii	Boğazlıyan	
80	Şeyh Zaviyesi	Akdağ	
81	Alauddevle Zaviyesi	Müruriye Köyü- Palas	
82	Alauddevle Camii	Pazarcı Köyü, Kırşehir	
83	Alauddevle Camii	Hısn-ı Mansur	
84	Alauddevle Camii	Ilıca Köyü- Boğazlıyan	
85	Murad Bey Camii	Göynük Köyü	Murad Bey yaptırmış olabilir.
86	Örtlek (Özencik) Zaviyesi	Haruniye	
87	Pirce Pınar Köyü Zaviyesi	Akdağ	
88	Alauddevle ve Şahrüh Camii	Kerk Köyü, Çubukabad	
89	Melik Gazi Tekkesi	Zamantı	
90	Gümüşgün Zaviyesi	Zamantı	
91	Memiş ve Mahzar Zaviyesi	Zamantı- Çörmüşek	
92	Alauddevle Camii-Muhzır Köyü	Zamantı	Vakfiyesinde Karatay Vakfı olarak geçmektedir.
93	Alauddevle Camii	Gerger	
94	Alauddevle Camii ve Zaviyesi	Haruniye	
95	Alauddevle Camii	Afşin	
96	Çomakkale ve Tomlan Zaviyesi	Maraş	
97	Alauddevle Tekkesi	Palas	
98	Yemen Baba Tekkesi	Maraş	
99	Alauddevle ve Şahrüh Zaviyesi	Karaözü Köyü	
100	Mancıklar Köyü Alauddev- le Zaviyesi	Pınarbaşı	
101	Alauddevle Zaviyesi	Mamasa Köyü	
102	Zamantı Kalesi Medresesi	Pazarören	

103	Hacılar Camii	Kırşehir	
104	İğdecik Köyü Camii	Kırşehir	
105	Halifelü (Ağca Meşhed) Camii	Kırşehir	
106	Kara Yusuf İni Köyü Camii	Kırşehir	

**TABLO 2: MARAŞ ULU CAMİİ VAKIFLARI**

906/1500	1525 (Akçe)	1563 (Akçe)	1271-73/1854-57 A'şar hasılatı (Guruş)
Uzunoluk'da bir değirmen	2000	3040	Beylik Hopuru Karyesi 3364
Boş bir arsa	750	750	Geyik Sazı Karyesi 3550.
Pınarbaşı Karyesi	6011	13252	Karaca Karyesi 29000
Tavşan Tepesi Mezrası	1782	1782	Deve Hopuru Karyesi 16025
Bey Hopuru Mezrası	512	512	Vakfın Bahçesi 3360
Maraş Bedestanı'nın yarısı	1000		Maraş Arasası'nın vakıf hissesi geliri 24725
Armud Alanı Mezrası	576	628	Elmalar Kömec Karyesi 3380
Sünbürü Mezrası			Kara Dere Karyesi 1050
Küstan Mezrası			Elbistan'da tevliyet bedeli 2134
Çaykale Mezrası		Çaykışla Mezrası	Perakende a'şar hasılatı 1055
Kandil Mezrası		Kandil Mezrası	
Akdere Mezrası		Akdere Mezrası	
Kızıltepe Mezrası		Kızıltepe Mezrası	
Yenicekale'de Pirce Hobu Gedigi			
Kefer'de Kibar Dil Mezrası		Ahur dağı dibinden çıkan bir su	

Maraş Çarşısında 19 dükkan	Maraş Çarşısında 8 dükkan 480	Maraş Çarşısında 10 dükkan 550	
Erüklüce Karyesi		Erüklüce Mezrası 250	
Muslu Alanı Karyesi	Pirizam Kar. bir çiftlik 250	Kalecik mezrası	
Başkonuş Mezrası	Gerger Kar. bir zemin 195	Çoban Seküsü Mezrası	
İmalu Mezrası	Maraş'da iki dükkan 360	360	
Meydan Mezrası		Maraş Çarş. 3 Bektutlu dük. 180	
Kamalak Mezrası		Bir arsa ve bir bağ 550	
Yenicekale'ye bağlı Berçeli'de evler		Bir arsa yıllık geliri 700	
Zeytun'a bağlı Alikayası Mezrası		Bertiz'de bir çiftlik	

**TABLO 3: ULU CAMİ MÜRTEZİKASI VE MASRAFLARI**

Ulu Camii Vakfı Gelirinden Tahsisat Alanlar	1271/1854 –55 Guruş	1272/1855- 56 Guruş	Toplam (Guruş)
Ahi-zâde Mustafa Efendi	250	250	500
Müezzin Efendi	500	250	750
Necip Efendi	120	120	240
Dertli-zâde Hasan Efendi	25	25	50
Kanadıkırık-zâdeler	525	645	1170
Deli Kâtib	15	15	30
Üdürgücü-zâde Ahmed Efendi	15	15	30
Hâtib Efendiler	78	78	156
Hüdayı-zâdeler	37	37	74
Sünbül-zâde Reşid Efendi	45	45	90
Veli Efendi-zâde Tahir Efendi	40	40	80
Tahir Efendinîn biraderi	35	40	75
Tefsir Efendi Mâhdumu	42	42	84
Mektep hocaları	20	20	40
Mehmed Lütfullah Efendi	200	200	400
Kapusuz-zâde Ahmet Efendi	50	50	100
İlyas-zâde Hüseyin Efendi	50	50	100
Kısakürek-zâde Mustafa Efendi	45	45	90
Bertzli Emrullah Efendi	30	30	60
Kısakürek-zâde Mâhmud Efendi	40	40	80
Taş Medrese Müderrisi Hâtib Efendi	25	25	50
Selacı (Cuma günü sela okuyanlar)	30	30	60
Karaküçük-zâdeler	100	100	200
Sofu-zâdeler	20	30	50
Hacı Mesud Efendi-zâdeler	60	60	120
Gözebakan-zâdeler	6	6	12
Gözuağca-zâde	15	15	30
Su memurları	50	50	100
Loğ-keşân	341	360	701
Loğ-keşân	5	5	10
Loğ-keşân	68	68	136
Sakacıya	40	40	80

Ulu Camii Vakfı Gelirinden Tahsisat Alanlar	1271/1854 –55 Guruş	1272/1855- 56 Guruş	Toplam (Guruş)
Süleyman Efendi-zâdeler	30	30	60
Çelebi-zâdeler	10	10	20
Musa Efendi-zâde	100	100	200
Hayati Efendi-zâde	60	60	120
Tokacılar	45	45	90
Ciğer-zâde	18	18	36
Evliya Efendi	525	600	1125
Hacı Ömer Efendi	340	340	680
Tepebaşı Hasan Efendi	30	30	60
Ulu Camiye alınan sergi bahası	360	320	680
Ulu Camiye alınan sergi bahası	20	20	40
Ulu Camiye alınan sergi bahası	18	16	34
Ulu Camiye alınan kandil bahası	75	30	105
Ulu Camiye alınan kandil bahası	50	20	70
Ulu Camiye alınan kandil bahası	60	50	110
Mum Yağı bahası	345	360	705
Mum Yağı bahası	19	20	39
Mum Yağı bahası	18	18	36
Caminin tamirine verilen	504	-----	504
Camiye Sarf olunmak üzere Ali Efendi'ye verilen	-----	1000	1000
Ramazan'da fakirlere verilen nan-ı aziz bahası	-----	1903	1903
Caminin kilim, mûşalar ve sairinin tamirâtı için	-----	300	300
Sünbül-zâde Turan Efendi	45	45	90
Hacı Hüseyin Efendi-zâde Ahmed Efendi	45	45	90
Cami İmamı Hacı Ömer Efendi	158	158	306
Hasan ve Ebubekir Efendiler	215	237	452
Karaküçük-zade İbrahim ve Mehmed Efendiler	108	-----	108
Karpuz-zâde Ahmed Efendi	21	225	438
Karaküçük-zâdelerden Mahmud, Mehmed vs.	158	285	443

Ulu Cami'in 1271-1272 yıllarındaki toplam geliri	20777
1271-1272 yıllarında Evkâf-ı Hümayun Hazinesine aktarılan meblâğ	6608
Giderlerin haricinde artıp Maraş Mal Sandığı'na konan meblâğ	19824

**TABLO 4: ULU CAMİİ GÖREVLİLERİ**

Görevi	Görev Yılı	Görevlinin Adı
İmam	1525	Mevlana Muhyiddin
”	1176/1762	Mustafa Efendi ve Derviş Mehmed Efendi
”	1231/1816	Mustafa Halife ve Seyyid Mehmed
”	1242/1826	Ömer Hulusi
”	1260/1844	Hafız Hüseyin, Hafız Ebubekir ve Seyyid İlyas
”	1314/1897	Seyyid Hasan ve Hüseyin Efendi
”	1319/1901	Karaküçük-zâde Hacı Mehmed Efendi, Ahmed Efendi, Mehmed Efendi ve Mehmed Sabit
Hâtib	1080/1669	Mevlana Mehmed
”	1119/1707	Derviş Mehmed Halife
Ferraş	1085/1674	el-Hac Muharrem ve oğlu Rakrak Mustafa
Hâtib	1132/1720	Şeyh Mustafa bin Ömer, Ahmed ve Ali
Cüz-hân	1132/1720	el-Hac Osman Efendi
Şeyhulkurra	1132/1720	” ”
Vâiz-Nâsîh	1191/1777	Seyyid Mehmed Halife
Hâtib	1209/1794	İsmail ve Ahmed halifeler
”	1218/1803	Yahya Efendi ve Mehmed Hamdi Efendi
Dua-gûy, Müezzîn ve Cibayet	1254/1838	İbrahim Evliya bin Hasan
Müezzîn	1256/1840	Seyyid Ahmed b. Mehmed ve Durdu b. Mehmed
Vâiz-Nâsîh	1294/1877	Mehmed Efendi ve oğlu Mehmed Sabit
Cibayet ve Dua-gûy	1323/1905	Evliya-zâde İbrahim Efendi ve Hüseyin Efendi
Dua-gûy Devir-hân Buhurluk	1322/1905	Mehmed Hayri, Bahaeddin ve Sadık Efendiler

**TABLO 5: MARAŞ ŞÂZİ BEY VAKFI GÖREVLİLERİ**

Görevi	Görev Tarihi	Görevlinin Adı
İmam	1126/1714 (önce)	Mehmed Halife
İmam	1126/1714 (sonra)	Ahmed Efendi
Müderris	1140/1727	Ahmed Efendi, Abdullah Efendi
Müderris, Mütevelli	1165/1752 (önce)	Mehmed bin Himmet
Müderris, Mütevelli	1165/1752 (sonra)	Mehmed bin İsmail
Müderris, Mütevelli	1212/1797 (önce)	Mâhmud Halife
Müderris, Mütevelli	1212/1797 (sonra)	el-Hac Mehmed ve Seyyid Derviş Mehmed
Müderris	1213/1798	Numan b. Ebubekir, Ebubekir b. Mehmed, Mehmed b. Ebubekir.
İmam, Hâtib	1219/1804 (önce)	Seyyid Abdullah Efendi
İmam, Hâtib	1219/1804 (sonra)	Ahmed Efendi
Mütevelli	1243/1827	Seyyid Lütfullah Efendi, Halil veled-i Ali
Mütevelli, Müderris	1271/1855	Mehmed Halil, Osman, Ahmed Necib, Ahmed Lütfullah
İmam, Müderris	1295/1878	Ahmed, Mustafa, Mehmed Halife
Mütevelli	1296/1879	Ökkeş Efendi



**TABLO 6: MARAŞ BAĞDADIYE MEDRESESİ'NİN  
1855-1858 YILLARI MUHASEBESİ**

Yıllar	Gelir (Guruş)	Mürtezıkaya Verilen (Guruş)	Maaş Olarak Verilen (Guruş)	Muhasebe Harcı (Guruş)	Gider (Guruş)
1271	912	?	?	?	912
1272	912	?	?	?	912
1273	2000	?	?	?	2000
Toplam	3825	3385, 10	373, 16	93, 14	3825

**TABLO 7: MARAŞ BEKTUTİYE CAMİİ VE  
MEDRESESİNİN VAKIFLARI**

906/1500	916/1510	1525	1563
Güvercinlik Karyesi	Güvercinlik Karyesi	Güvercinlik Karyesi Yıllık hasılatı 11133 + 10014 akçe	Güvercinlik Karyesi Yıllık hasılatı 12299 akçe
Çağırğan Suyu	Çağırğan Suyu		
Kara hait Nahiyesi	Karapınar Mezrası		
Urban Nahiyesindeki Irtıl Suyu	Urban Nahiyesi'ndeki Irtıl Suyu		
Elbistan'da bulunan Aynularus Karyesi	Elbistan'da bulunan Aynularus Karyesi		
Bektutlu ve Ekrad Ce- maatının adet-i ağnam ve sair rüsumları	Bektutlu ve Ekrad Ce- maatının adet-i ağnam ve sair rüsumları	Maraş Bedesteninin yanında 750 akçe yıllık geliri olan beş dükkan	Maraş Bedesteni- nin yanında 750 akçe yıllık geliri olan beş dükkan
	Kilisecik Mezrası		

Not: (?) İşareti mürtezıkaya yapılan ödemenin miktarının bilinmediğini göstermektedir.

**TABLO 8: BEKTUTİYE CAMİİ VE MEDRESESİNİN GÖREVLİLERİ**

Görevi	Görevlinin Adı	Görev Tarihi	Görev Mâhalli
İmam-Hâtib	Mevlana Muhyiddin	932/1525	Cami
Müdürris	Şeyh Şemseddin el-Maraşî	984/1576	Medrese
Müdürris	Hüseyin	1079/1668(Önce)	Medrese
Müdürris	Osman	1079/1668(Sonra)	Medrese
Mütevelli	Abdulkadir Efendi	1088/1677	Vakıf
Müdürris	Hüseyin ve Numan Efendiler	1105/1694	Medrese
Mütevelli	Said Hazma	1134/1721	Vakıf
Mütevelli	Ahmed Said	1180/1766	Vakıf
İmam-Hâtib	Mustafa Halife	1187/1773	Cami
Mütevelli	Ahmed Şerif	1194/1780	Vakıf
Müdürris	Mustafa Efendi	1215/1800(önce)	Medrese
Müdürris	Ömer Kamil ve Mehmed Efendiler	1215/1800(sonra)	Medrese
Vâiz-Nâsîh	Seyyid Mehmed Said	1229/1814(önce)	Cami
Vâiz-Nâsîh	Seyyid Ahmed Emin	1229/1814(sonra)	Cami
Mütevelli	Seyyid Ali	1242/1826	Vakıf
Mütevelli	Mustafa Mehmed bin Ali	1295/1878	Vakıf

**TABLO 9: MARAŞ TAŞ MEDRESE VAKIFLARI**

906/1500	916/1510	932/1525	971/1563
Venk Köyü	Venk Köyü	Külahdarân Pazarında 1500 akçe geliri olan 10 dükkan	250 akçe geliri olan bir arazi
Venk Köyünde bir değirmen	Venk Kö- yünde bir değirmen	250 akçe geliri olan bir değirmen	1250 akçe geliri olan bir değirmen
Kara Hait Nahi- yesi'nin Pirinç Tarlaları	Kara Hait Nahi- yesi'nde Pirinç Tarlaları	710 akçe geliri olan bir arazi	13093 akçe geliri olan Venk Köyü

Kara Hait'de bir mezra	-	İmam ve müderrise bir ev	710 akçe geliri olan Ayırıcı Mezrası
Maraş Bezzazistanı'nın Yarısı	Maraş Bezzazistanı'nın Yarısı		250 akçe geliri olan Adaca Mezrası
-	Zeyton Köyünün Zimmi Bağları		710 akçe geliri olan Çınarcık Mezrası
			256 akçe geliri olan Küredialtı Mezrası
			448 akçe geliri olan Sultan Bağı Mezrası
			266 akçe geliri olan Kulca Mezrası

**TABLO 10: XVI. YÜZYILDA MARAŞ ŞEMSE HATUN MEDRESESİ VAKIFLARI**

Vakıfların Adı / Sene	906/1500	932/1525	971/1563
Maraş Pazarı yakınında bulunan Hatun Hamamının Kışt vergisi	?	5000	9600
Hatun Hamamı yanında sekiz (Tahrirler esnasında 14) dükkan	?	2100	2100
Maraş Pazarı yanında altı dükkan	?	-	-
Taçduman Pınarı'nın yarısı	?	-	-
Hacı Ali'nin bostanının yanında bulunan bir arazi	?	-	30
Fırız Kalesinde bir bağ	?	-	-
Erbez Köyünün yarısı	?	-	-
Hatun Mezrasında bir bağ	?	-	-
Zillihan Köyünün ¼'i	?	-	-
Aynularus'da bir değirmen, bir bahçe ve bir arazi	?	-	40
Ekiz Köyünün yarısı	?	-	-
Köşkerler Çarşısında iki dükkan	-	150	150
Katib Hayreddin'in Evinin yanında bulunan nar ağaçlarının hasılatı	-	-	30
Bir Değirmen	-	-	Harab

Not: ? İşareti vakıf gayr-i menkullar zikredilmiş, fakat gelir miktarı belirtilmemiştir.

- İşareti adı geçen vakıf bu tarihte mevcut değil.

**TABLO 11: MARAŞ İMARETİ NEBEVİYE  
VAKIFLARI**

Vakıfların Adı/ Sene	1500	1510	1525	1563	1854
Vakıf Hanın yanındaki arazi	?	-	-	-	-
Hopur Köyü ve Mezraları	?	?	500 (köy)	3331	3364
Karaağaç Köyü	?(Yarısı)	?	5300	5300	-
Öküzalani Mezraları	?	?	-	1200(köy)	-
Geyiksazı Arazisi	?	?	-	1200(köy)	3550(köy)
Çomak mezrası	?	-	-	-	-
Zeytun Kalesi Cizyesinden ayrılan hisse	10 Eşrefî	-	-	-	-
Zeytun Kalesi'nin üzüm hasılatı	?	-	-	-	-
Zeytun Kalesi'nin doğusunda bulunan Bey Bağı arazisinde 100 zeytin ağacı	?	-	-	-	-
Güvercinlikte pirinç tarlaları	?	-	-	-	-
Kayeseri'nin Palas Köyü ile Gökin mezralarının yarısı	?	-	-	-	-
Bir Bağ (yer belirtilmemiş)	-	-	-	500	-
Diğer Bir Arsa (yer belirtilmemiş)	-	-	-	30	-
Bir dükkan yeri	-	-	-	50	-
Karaca Köy	-	-	-	-	29000
Muhtelif yerlerin a'şar bedeli	-	-	-	-	17500

**TABLO 12: MARAŞ SEYYİD MAZLUM ZAVİYESİ'NİN  
VAKIFLARI**

Mevkufâtın Adı / Sene	1500	1510	1525	1563	1854
Ayvacık Mezrası	?	?	-	-	-
Hıyarcık Mezrası	?	?	-	-	-
Yedioluk Mezrası	?	?	-	-	-
Yoğunluk Mezrası	?	?	-	-	-
Dişbudak Mezrası	?	?	-	-	-
Donuz Çığirtan Mezrası	?	?	-	-	-
Almacık Mezrası	?	?	-	-	-
Beylik Dağı	?	?	-	-	-
Hopur Köyü ile Bademlüce, Çağlayık ve (Sarı) Mısdıki Mezraları (1525'de sadece köyün geliri kayıtlıdır). <sup>1132</sup>	?	?	1000	2000	-
Hartlab Köyü (Elmacık)	?	?	-	-	-
Maraş'da bir Kervansaray	?	?	-	250	-
Bir arsa	?	?	-	-	-
Karacalı Köyü	-	?	-	-	-
Mesbur Köyü	-	?	-	-	-
Seyirliyân Köyü	-	?	-	-	-
Hopur Mezrası	-	-	1000	-	-
Karadere Köyünün a'şar bedeli	-	-	-	-	19500
Bulanık Köyünün a'şar bedeli	-	-	-	-	1850

<sup>1132</sup> Bu mezra, 1563 tarihli defterin yayınlanması esnasında Mezdeki şeklinde okunmuştur. Ancak Vakfiyelerde Sarı Mısdıki şeklinde geçmektedir.

**TABLO 13: MARAŞ'DA RIDVAN-ZÂDE ALİ EFENDİ  
(OSMANLILAR DEVRİ)  
VAKIFLARININ MÜRTEZİKASI**

Görev Mahalleri	Maaş
Daru'l-Hadis Müderrisleri (İki Müderris)	30x2
Vakıf Mütevellisi	20
Rıdvan-zâde Camii İmamı	12
Ahmed Paşa Camii Vâizliği	10
Ulu Camii Vâizliği	10
Rıdvan-zâde Camii'nin diğer İmamı	5
Rıdvan-zâde Camii Cuma Müezzini	2
Vakıf Katibi	5
Câbi-i Vakıf	5
Ravza-i Mutahhara'da Delail-i Hayrat ve Kur'an Okuyan	20
Talebe-i ulumun her bir odasına verilen kandil parası	2x15
Ferraş (Üç kişi)	3x1

**TABLO 14: XVI. YÜZYILDA MARAŞ NAHİYE VE KÖYLERİNDE DULKADIRLI VAKIFLARI**

Camiiler ve Zaviyeler	Bulunduğu Bölge	Vakıf Gelirleri	1500	1525	1563
Murad Bey Camii	Göynük	- Göynük köyünde bir arazi - Aynı köyde bir bağ	? ?	? ?	512 100
Ergani (tam) Köyü Camii	Güvercinlik	- Yukarı pınar nehri mezarası	?	?	100
Alauddevle Bey Camii ve Zaviyesi	Haruniye	- Örtlek mezarası - Bostan Bükü merası - Karacaviran mezarasının dörtte biri	? ? ?	? ? ?	? ? ?
Muradız Köyü Camii	Maraş, Cem Nahiyesi (?)	- Çiftlik mezarası - Öğüd mezarası	? ?	? ?	? ?
Mihriban Köyü Camii ve Zaviyesi	Pazarcık	- Mihriban Mezarası	?	?	1000
Alauddevle Bey Zaviyesi	Andırın	- Andırın köyü (Melikhane hissesi)	?	?	3280
Firakdin Köyü Zaviyesi	Andırın	- Firakdin köyünün yarısı (malikane hissesi)	?	448	?
Melenk Köyü Şehsuvar Bey Zaviyesi	Andırın	- Melenk köyünün yarısı	?	1728	?
Obruk Köyü Zaviyesi	Andırın	- Pirce Hobu mezarası - Komadinek mezarası - Alıncek mezarası	? ? ?	Mülk Mülk 32/2	? ? ?
Ayvacak Zaviyesi	Andırın	?	?	?	?
Kanlı Kavak Köyü Şehsuvar oğlu Ali Bey Zaviyesi	Göksun	- Kanlı Kavak köyünde bir değirmen	?	200	?

Ali Bey Zaviyesi	Göynük	-Göynük köyünde bir bağ	?	?	300
		-Göynük köyünde bir de- ğirmen	?	?	30
		-Göynük köyünde bir arazi	?	?	640
Tut Alanı Köyü Zaviyesi	Güvercinlik	-Tut Alanı köyünün yarısı	?	?	?
		-Kara Tanıl köyünün yarısı	?	?	?
		-Ali Pınarı köyü	?	?	?
		-Soba (Selman Deresi) mez- rasının dörtte biri	?	?	160
		-Bel Ferhad mezarının dörtte biri	?	?	417
Özencik Köyü (Örtlek)	Haruniye	-Örtlek köyü	?	?	?
Zaviyesi		-Özencik köyü	?	?	?
		-Gecelik Viranı köyü	?	?	?
		-Gediklü köyü	?	?	?
Çamlıbel köyü Ümmet Dede (Baba) Zaviyesi	Kara Hait Maraş	-Ayn Bellut Köyü (Vakfiyede)	?	?	?
		-Bülbül Sazı Köyü (Vakfi- yede)	?	?	?
		-Til Beşar Köyü (1563 tah- ririnde)	?	?	966
İncirli Köyü Kara Dede (Ali Bey) Zaviyesi	Kara Hait	-İlhat Hisarı (?) mezarısı	?	?	?
		-İncirli Köyünde Bir Arazi	?	?	117
		-Aynı Araziden Çıkan Su Hakkı	?	?	618
Kalandaz Köyü Irlığan Hacı Dede Zaviyesi	Kara Hait	-Aksu yakınındaki Hacı Bükü Köyü	?	?	1006
		-Aynı Köyde Eymürlüce Mezarısı	?	?	1176
		-Aynı köyde bir değirmen	?	?	60
Dibek Öyüğü Köyü Osman Dede Zaviyesi	Pazarcık	-Dibek öyüğü köyü			2928
		-Dibek öyüğü suyu			300
Kızıl Bük Köyü Zaviyesi	Pazarcık	Kızıl Bük köyü (Kara Ha- it)'nün yarısı	?	?	194



**TABLO 15: XVII. VE XIX. YÜZYILDA MARAŞ'IN YAKIN ÇEVRESİ (NAHİYELER-KÖYLER)'İNDE DULKADIRLI VAKIFLARI**

Camiiler ve Zaviyeler	Bulun- dukları Bölge	Vakıf Gelirleri					
		1694 (Aylık)	1695 (Aylık)	1855	1856	1857	1913
Haruniye (Alaud- devle Bey) Camii ve Zavi- yesi	Haruniye	120	120	?	?	?	?
Karaca Viran Mezrası (Haruniye Camii ve Zaviyesi Vakfı)	Haruniye	120	120	225	225	240	?
Alaud- devle Bey Zaviyesi	Andırın	120	12	600	600	1425	?
Ayvacık Zaviyesi	Andırın	-	-	250	250	?	403.12
Kanlı Ka- vak Köyü Ali Bey Zaviyesi	Göksun	240	240	305	305	380	735.27
Ali Bey Zaviyesi	Göynük	30	?	?	?	?	?
Özencik K. (Örtlek) Zaviyesi	Haruniye	120	120	355	355	2000	?
Çamlıbel K. Ümmet Dede (Baba) Zaviyesi	Kara Hait	120	120	80	80	125	?

İncirli K. Kara Dede (Ali Bey) Zaviyesi	Kara Hait	120	120	?	?	?	?
Kalandaz K. Irlığan Hacı Dede Zaviyesi	Kara Hait	120	120	787	787	950	604.26
Eymirlice Mezrası (Irlığan H. Dede Zaviyesi Vakfı)	Kara Hait	120	120	?	?	?	?
Dibek Öyüğü K. Osman Dede Zaviyesi	Pazarcık	120	120	?	?	?	Eklenecek
Kızıl Büyük Köyü Zavi- yesi	Pazarcık	120	120	?	?	?	?
Mihriban Zaviyesi	Pazarcık	120	240	?	?	?	517.12

**TABLO 16: XVI. YÜZYILDA ELBİSTAN'DA  
DULKADİRLİ VAKIFLARI**

<b>Cami, Mescit, Medrese ve Bukalar</b>	<b>Vakıf Gelirleri</b>	<b>1500</b>	<b>1525</b>	<b>1527</b>	<b>1563</b>
Cami-i Kebir	-Ozan Öyüğü Köyü Yakınında- ki arazilerin yarısı	?	?	?	300
	-Elbistan Bez- zazlarının geliri- nin yarısı	?	?	?	?
	-Cami yakını- daki dükkanlar	?	?	?	800

	-Çarşı İçindeki 55 dükkan	?	?	?	Harab
	-Basta Yeri Arazisi	?	?	?	?
	-Aşık Ömer oğlu Mehmed Arazisi	?	?	?	50
	-Melik Köyü Değirmenleri	?	?	?	30
	-Bekir Fakih arazisi	?	?	?	-
	-Elbistan'da bir arazi	?	-	?	-
	-Hacı Şaban arazisi	?	-	?	-
	-Ahi Mezrası	?	?	?	980
	-Meyadan arazisi	?	?	?	?
Ümmet Baba Camii	-Zaviye Bölü- münde Yazıl- mıştır				
Ali Bey Camii	-Pınarbaşı kö- yünün cizyesi	?	?	?	950
	-Bab-ı Derb'de iki değirmen	?	?	?	180
	-İldölek köyün- de bir değirmen	?	?	?	?
	-Abdurrahman Kethüda arazisi	?	30	?	30
Hatuniye (Cenderiye) Medresesi	-Zillihan köyü mezraları	?	?	?	990
	-Medrese yakı- nındaki arazi	?	?	?	-
	-Maraba k. hububatından 8 ölçek	?	?	?	-
	-Elbistan Bez- zazlarından 25 Eşrefi	?	?	?	?
	-Ekizce köyü cizyesi	?	?	?	200
	-Çoğluhan ciz- yesinin 1000 dirheminden geri kalanı	?	?	?	300

	-Çoğluhan'da bir arazi parçası	?	?	?	
	-Çoğluhan değirmenlerinin bir kıs.	?	?	?	
	-Çoğluhan nehrinden elde ed. gel.	?	?	?	
Alauddevle Medresesi	-Ozan Öyüğü mezrasının	?	?	?	4172
	-Derb Kapı mah. bir değirmen	?	?	?	160
	-Gürün köyü malikane his. 4/6'sı	?	?	?	?

Camii, Mescit, Medrese ve Bukalar	Vakıf Gelirleri	1500	1525	1527	1563
	-Çoğluhan'da dört değirmen	?	?	?	60
	-Şeyhcuğaz mezrası	-	?	?	320
Cenderiye (Sa'diye, Hatuniye) Buk'sı	-Kızılca Oba ve mezraları	?	?	?	571
	-Şeyhcuğaz mezrası	?	-	-	-
	-Derb'deki değirmenler	?	-	-	-
Ali Bey ve Hoca bağı Buk'ası	-Ali Bey camiiin işlendiği kısımda gösterilmiştir.				
Ahmed Bey (Ebecik) Zaviyesi	-Ebecik mezarında bir değirmen	?	?	?	500
	-Ebecik mezarası	?	?	?	400
	-Elbistan çarşısında on dükkan	?	?	?	720

Cenderiye Zaviyesi					
Dede Baba Zaviyesi	-Efsus'un yarısı	?	9754	12555	9276
	-Kabaklar cemaatinin vergisi	?	1345	?	2696, 20
Ümmet Baba Zaviyesi	-Hatun köyü	?	9330	7304	2750
	-Aynı köyde bir değirmen	?	-	-	-
	-Kitiz köyünün yarısı	?	?	?	6787
	-Derb'deki değirmenlerin bir kısmı	?	?	?	225
	-Aynı yerdeki boyacıların vergisi	?	-	-	-
	-Zaviyenin yanındaki arazi	?	-	-	100
Alauddevle Bey Vakfı	-Havuzlu Alan mezarası	-	?	?	200
	-Mağaracık ve Mescidüstü mez.	-	?	?	311
Resulullah'ın Ruhü için cüz okunan Mescit Vakfı	-İsmail Pınarı Mezrası	?	?	?	360
	-Avan Deresi	?	?	?	
	-Yassı Yurt	?	?	?	
	-Alma Çukuru	?	?	?	
	-Gön Çukuru	?	?	?	
	-Darı Deresi	?	?	?	

Not: ? İşaretli vakıfların yıllık gelir miktarının bilinmediğini gösterir.

- İşareti gösterilen tarihte gelirinin ya da vakıfların mevcut olmadığını gösterir.

**TABLO 17: XVI. YÜZYILDA ESHAB-I KEHF  
VAKIFLARI (KÖYLER)**

Sıra No	Vakıf Gelirleri	Yıllık Gelirleri		
		1525 Yılı	1527 Yılı	1563 Yılı
	<b>KÖYLER</b>			
1	Çağılğan	1465	Tımar	Tımar
2	Çoban pınarı -Aynı köydeki Değir- menler	620(Mezra) -	1190 -	433 300
3	Efsus (Afşin) <sup>1133</sup> -Köyün Gelirine Da- hil Olan Değirmenler -Deve Baba Ma- hallesi -Boyahane Geliri	19585 (Toplam içinde) - -	23892 - 1218 -	18552 (Toplam içinde) - 3855
4	Eshab-ı Kefh Merkezi - Eshab-ı Kefh Bac-ı Bazarı - Boyahane Geliri -Değirmenler - Ali Bey Hamamı -Tahıl -Çıracak Mahsulü (?) - Kile Vergisi	- 350 - - - - - - -	235 1600 800 360 120 500 Kile 1500 1000	215 1200 - - - - - -
5	Kışlacık	740 (Mezra)	1629	550
6	Kaya Pınar (Pınarbaşı)	3200	4660	3172
7	Nişanid (Başüstü)	5238	12238	5645
8	Sevin-i Kebir <sup>1134</sup>	2970	6172	3111
	GENEL TOPLAM	34168 akçe	56614 akçe 500 kile tahıl	37033 akçe

<sup>1133</sup> Efsus'un geliri tamamen vakıftır. Ancak yarısı Deve Baba Zaviyesi'ne aittir. Burada gösterilen gelir miktarı köyün değirmenleri boyahanesi ve sair gelirlerinin toplamını içinde göstermektedir.

<sup>1134</sup> Sevin-i Kebir köyünün malikane hissesi vakfa aittir. Burada verilen gelir miktarı, köyün toplam gelirini göstermektedir.

**TABLO 18: XV. YÜZYILDA ESHAB-I KEHF VAKIFLARI  
(MEZRALAR, YAYLAKLAR, CEMAATLER)**

Sıra	Vakıf Gelirleri	Yıllık Gelirleri		
		1525 Yılı	1527 Yılı	1563 Yılı
	<b>MEZRALAR</b>			
1	Ağca su	-	-	1440
2	Arap yurdu	160	360	160
3	Aşık Kilisesi	1985	1280	1426
4	Armut Alanı	Haric ez- defter	272	-
5	Belviran	-	280	-
6	Çanakçı Avşarı	400	560	518
7	Kara Kaya	120	280	332
8	Naib Hasan	390	420	242
9	Ocacık Ardıç	240	950	240
10	Sarıkaya	-	Gelir yazılmamış	-
11	Sevin-i Sağır	462	350	178

Sıra	Vakıf Gelirleri	Yıllık Gelirleri	1527 Yılı	1563 Yılı
			1525 Yılı	Kayıd yok
	<b>YAYLAKLAR</b>			
1	Ağca Pınar	-	Kayıd yok	-
2	Çukur Pınar	-	Kayıd yok	50
3	İnal Ağaç	-	460 (Mezra)	200
4	Sarıca Eğne Beyi Çiftliği	200	100	-
5	Taht-ı Karlan	-	Kayıd Yok	50
6	Urğacık	-		

Sıra No	Vakıf Gelirleri	Yıllık Gelirleri		
		1525 Yılı	1527 Yılı	1563 Yılı
1	Ağca Koyunlu			269
2	Boynu Yoğunlu			461
3	Cerid	-	781	1675
4	Sarıbaş	-	222	292
	GENEL TOPLAM	3957	15975	7583

**TABLO 19: XVI. YÜZYILDA ESHAB-I KEHF VAKIFLARININ TOPLAM GELİRLERİ**

Vakıf Gelirleri	1525	1527	1563
KÖYLER	34168	56614 akçe, 500 kile	37033
MEZRALAR VE DİĞERLERİ	3957	15975	7583
GENEL TOPLAM	38125	72589	44616

**TABLO 20: XVI. YÜZYILDA ESHAB-I KEHF'İN VAKIF MEZRA VE YAYLAKLARININ BAĞLI OLDUKLARI KÖYLER**

Sıra No	Mezralar ve Yaylaklar	1525	1527	1563
1	Ağca su	-	-	Norşun
2	Arab Yurdu	Kaya Pınar	Nişanid (Başüstü)	Kışlacık
3	Aşık Kilisesi	Efsus	Nişanid (Başüstü)	Köy
4	Armut Alanı	-	Kaya Pınar	-
5	Belviran	-	Efsus	-
6	Çanakçı Avşarı	Efsus	Sevin-i Kebir	Kışlacık
7	Karakaya	Sevin-i Kebir	Çoban Pınarı	Kışlacık
8	Naib Hasan	Kaya Pınar	Sevin-i Kebir	Peder
9	Ovacık Ardiç	Kaya Pınar	Sevin-i Kebir	Kışlacık



10	Sarıkaya	-	Nişanid (Başü- süstü)	-
11	Sevin-i Sağır	Efsus	Köy	Sevin-i Kebir
12	Ağca Pınar		-	
13	Çukur Pınar		-	
14	İnal Ağaç		-	
15	Urğacık		-	
16	Sarıca Eyne Beyi Çiftliği		Çoban Pınarı	
17	Taht-ı Karlan	-	Kaya Pınar	-

**TABLO 21: 1527 YILINDA ESHAB-I KEHF CAMİİ  
CİHET SAHİPLERİ**

Sıra No	Görevler	Günlük Yevmiye
1	Tevliyet	4
2	Cihet-i Mescit	2 akçe, 30 Halebi kile buğday
3	Cihet-i Kitabet ve Siyanet	2
4	Cihet-i Hitabet ve İmamet	3
5	Cihet-i Çerağdar	1
6	Cihet-i Müezzın	1
7	Cihet-i Ferraş	1
8	Cihet-i Cüz han-ı Türbe	2
9	Cihet-i Ruğan	1
10	Toplam Günlük Maaş	17 Akçe, 20 Halebi kile buğday

**TABLO 22: XVI. YÜZYILDA ESHAB-I KEHF KÜLLİYESİNDE GÖREV YAPAN BAZI ŞAHSİYETLER**

Yılı	Görevlinin Adı	Görevi	Yevmiyesi (Akçe)
1525	Hasan oğlu Alaaddin	Müderriş	-
	Yusuf oğlu Taceddin	Hatib	-
	Abdülaziz oğlu Ali	Müezzin	-
	Seyyid Mehmed oğlu Seyyid Ahmed	Nâzır-ı Evkaf	4
1527	Tahir Hacı oğlu Bum Hayr	Hatib	1, 5
	Abdülaziz oğlu Ali	Çerağdar-ı kadim	-
	Hacı Sadık oğlu Şem-seddin	Müderriş	?
	Abdüşşems oğlu Ümmet	İmam-Hatib	1, 5
	Abdülaziz oğlu Hamza	Ferraş	-
	Ahmed oğlu Ömer	Müezzin	1
	Habib oğlu Habib	Şeyh-i atik	-
	Habib oğlu Abdullah	Cüz-han-ı türbe	2
	Taceddin Halife	Şeyh-i zaviye	-
	Yusuf Fakih oğlu Mahmud	Muhassıl	-
	Yusuf Fakih oğlu Ahmed	Muhassıl	-
	Yusuf Fakih oğlu Lüt-fullah	Muhassıl	-
	Yusuf Fakih oğlu Mustafa	Muhassıl	-
1563	Abdülaziz oğlu Ali Fakih	Müderriş	-
	Muhyiddin oğlu Yakub Halife	Müderriş	-

	Muhyiddin oğlu Yusuf	Müderriş	-
	Aydoğmuş oğlu Ümmet	Hatib	-
	Aydoğmuş oğlu Ali Fakih	İmam	-
	Aydoğmuş oğlu Mehmed	Muhassıl	-
	İbrahim oğlu Memi	Muhassıl	-
	Memi oğlu Hayreddin	Muhassıl	-
1818	Seyyid Mehmed	Mütevellî	-
	Seyyid el-Hac Hüseyin	Mütevellî	-
	Seyyid Ahmed oğlu Seyyid Mustafa	Mütevellî	-
	Seyyid Mustafa oğlu Seyyid İbrahim	Mütevellî	-
	Seyyid Ömer oğlu Seyyid Osman	Mütevellî	-
1850	Seyyid Ali	Müderriş	-
	Seyyid Mehmed	Mütevellî	-
1859	Hasan	Mütevellî	-
1861	Seyyid Mehmed	Mütevellî	-
	Seyyid Hüseyin Hüseyin	Mütevellî	-
	Seyyid Halil	Mütevellî	-

**TABLO 23: XVII. YÜZYIL EVKAF DEFTERLERİNE GÖRE ELBİSTAN VE ESHAB-I KEHF VAKIFLARI**

Sıra No	Vakfın adı	1689	1694	1695
1	Alâüdevle Bey Vakfı	4220	720	3600
2	Ali Bey ve Hoca Bağı Buk'ası Vakfı <sup>1135</sup>	7200	7200	2160
3	Camii Kebir-i Alaüdevle Bey Vakfı	3600	3600	3600
4	Cenderiye Zaviyesi Vakfı	3240	2880	2880
5	Deve Baba Zaviyesi (Efsus) Vakfı	5760	2160	2160
6	Ebecik(Ahmed Bey) Zavi- yesi Vakfı	1440	1440	1440
7	Eshab-1 Kehf Camii Vakfı	12960	6960	12960
8	Eshab-1 Kehf Zaviyesi Vakfı	-	1440	1440
9	Pınarbaşı Zaviyesi Vakfı	360	360	1440
10	Ümmet Baba (Kitiz Köyü) Vakfı	1440	2880	2880
11	Ümmet Baba Zaviyesi Vakfı	3600	3600	3600
12	Ümmet Dede Arazisi (Debbağ Mah.) Vakfı <sup>1136</sup>	360	360	1440
	GENEL TOPLAM	50660	41520	51960

<sup>1135</sup> 1106/1695' *Ali Bey Zaviyesi* adı ile kaydedilmiştir.

<sup>1136</sup> 1105/1694 ve 1106/1795' de İbni *Sarıms Bey Arazisi Vakfı* adı ile geçmektedir.

**TABLO 24: 1276-1860 YILINDA ELBİSTAN  
VAKIFLARI**

No	Vakfın Adı	Görevlisi	Görevlisine Ayrılan Tahsisat
1	Cenderiye Zaviyesi	Ahmed Hayati	5600
2	Deve Baba Zaviyesi	Ahmed Hayati	3530
3	Kitiz Köyü	Mehmed Cema- leddin	2800
4	Ümmet Baba zaviyesi	Ahmed	6060
5	Ebecik (Ahmed Bey)	Ahmed Hayati	1075
6	Ali Bey Camii ve Hoca Bağlı Buk'ası	Ahmed	4500
7	Ozaniye Köyü	Ahmed (Nısf hisse)	1340
8	Ozaniye Bastı Yeri	Ahmed	1010
9	Pınarbaşı Zaviyesi	Osman Necib	170
10	Cüz-hanlığa meşrut mezra vakfı	Osman Necib	780
11	Eshab-ı Kehf evkafından Efsus Nahiyesi adet-i ağnam rusumu	Hasan (Mütevelli)	2750 (10 yıllık)

**TABLO 25: 1861'DE ELBİSTAN EVKAFININ  
GÖREVLİLERİ**

No	Vakfın Adı	Görevlisi	Görevi	Be- rat ta- rihi
1	Cenderiye Zaviyesi	Seyyid Ahmed Hayati	Zaviyedar	12 Ş. 1265
2	Deve Baba Zaviyesi (Efsus)	Seyyid Ahmed Hayati	Zaviyedar, Hissedar	12 Ş. 1265
3	Ümmet Baba Zaviyesi	Ahmed oğlu	Zaviyedar	21 Z. 1248
4	Ebecik (Ahmed Bey) Zaviyesi	Ahmed Hayati	Zaviyedar	14 Z. 1264
5	Ali Bey ve Hoca Bağlı Buk'ası	Ahmed Hayati	Bukadar	12 Ş. 1265
6	Pınarbaşı Zaviyesi	Osman veled-i Halil	Zaviyedar	23 Z. 1252

7	Ahi Mezrası	Osman veled-i Halil	Mezradar, Cüz han	23 Z.1252
8	Ozaniye Köyü Camii	Mehmed Halil b. Hafız Ali	Hatib	19 Z.1255
9	Güneşli (Debbağhane) Mescidi	Mehmed, Hafız Ali veledi	İmam ve Müteveli	17 Z.1277
10	Güneşli (Debbağhane) Mescidi	Derviş Ali İbn Meh- med	İmam ve Müteveli	19 Z.1255
11	Şeyh Abdurrahman-ı Erzincani Za.	Kaydı yok		
12	Eshab-ı Kef Vakfı	Mehmed, Hüseyin Halil	Müteveli	10 Z.1264

# ***BELGELER***





هر که از خلفه ادرنانی اصحاب کتف سر پو مردم و سفرو سلطانه علمای و کاتبان  
 سر بملک کا بیتنا نفوز او این سن شرط اید و پ ملکن امر لایه و اولنگری و ای  
 اولدنگری برنی ای اید و فنیست عجز و حق طو زوب تمکک و یوب سبن  
 علمای اوله و عالی کس مردم مالنی نرس نام لای و بوب نفوز اید و من بو دلایل  
 نفوز کالی یلدن نفوز و اعیانه مملکت و دله تیز شهان نیل نبوت بولوبه هفتصد  
 خانایع بن اوله و دایلم فیما اولندک و علمای اوله بکر سی مردم جو بایه بکادام اولون  
 خانایع منتقل اولوب و سوزون و مشهور اولدک ااصحاب کتف هر صدله نده اولده  
 جو بایه مو و کنک نفوزک لاوننا غی و کتف و کتف مغرب اولوب کتولی و فیما نرسده  
 خانایع طلب مغزوت با دی عزائم اید و کال نرس لفسوس م شهرده فالغوج کراظه  
 جو بایه نکارته کلوب سکور جو بایه و قول لاین بولوب اولدلای نفوزک سی مانقل  
 اولدک فایله سی بیل اولوب اوله کتف نرس جو بنوقه اولدنگری صیحا سر بولوبه بکار  
 خانایع منتقل و نمب سالان بریده فی اشلالات مردم و سفور له سید صبیح  
 لطیفی مردم علم اولدول بکر بود علی بنعلی دیوید و هس اولنده اصحاب کتف سربیف  
 مغزین اولدک کتف هر چه هس کلوی اچ دی بکر لوز لاین فخر دی اولدلای  
 ایمن اولدک اولدک اید و باغ بکله اید بیکر اعیان عمارت لیب بیکر کام بنا لاین  
 ای سیدالایم مردم سکور که املاک اولدک هس اولدک اید ایمن اسکندر اولوب  
 مانعده بیخ اولدک کتف هس هر دنیا من این کلکن اولدک بوی علی کس مردم لای  
 نوز رو زوب علی بن اوله دایلم فیما اولندک و رسول ماهبلو سنان اوله علی کس  
 پلانقال بیدر رسیده کتف نرس دی نزل کتف لای فغوس سنانا لدر سایر اولدکان  
 هاق عالی سوه مغزوع الیم و نزل لالنج و فغو نفوز اولدول کلکن و رب اوله دایلم  
 فیما اولندک

Belge 1

Anadolu Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubad ve Zülkadir Beyi  
 Alauddevle'nin Eshab-ı Kehf'e vakıflar tashih ettiğini gösteren 1525  
 tarihli Tapu Tahrir kaydı  
 (BA, TTD, Nr. 402, s. 1180)

**صحة**

مدريس سلسه فاضله بربر لوده ديره خاتون خاتون العبد العبد  
 مدرس سلسه فاضله بربر لوده ديره خاتون خاتون العبد العبد  
 مدرس سلسه فاضله بربر لوده ديره خاتون خاتون العبد العبد

دركى بوشيه فربوره ضابعدن  
 روس صدقه بولمى رجا اولنور  
 سن العاش على الفجر  
 ۱۱۲۸

مسلطه  
 حضرت شيخ اولين الخان  
 عرض حال ايلرى بولورم بود ايسرى خارج مدرسه سنه شى اين بوتقاله البسند واقع احكامه مدرسه بى  
 فدى اولان نصف عاله زاويه سى ايم بى بوج رۇس هلالون بود ايسرى نيه توجه اولننجا حالاطه الطربى اوجان  
 جميع عالم الاره رۇس هلالونه اخذ و نيت نمى چشمى سلطانم حضرت نيزم سوال مشروح اوره رۇس هلالون خارج اعتبار له  
 صدقه و عنایت بولمى رجا اولنور باقى و نيت سلطانم حضرت سلكه

عالمه دؤلمه

## Belge 2

Eshab-ı Kehf Medresesi müderrisinin beratının yenilenmesine dair h.

1082/1675 tarihli buyruldu

(BA, İe. Ev, Nr. 226)

در دولت مکتبه عرس دعای مکتبه بود که البتة واکنه چند بیت را در مکتبه مکتوبه فرموده و در مکتبه مکتوبه  
 زاد و پس ازین برضای مکتبه قریباً شش روز در مکتبه فراغت ابد و بر این مکتبه مکتوبه فرموده که  
 زبور و مکتبه بران عالمتاب ایله نوجه اولور در مکتبه بر اعانت همه صد و اربعه مکتبه مکتوبه فرموده که  
 عرص اولور بان ذمه و عهده  
 خزان او ایضا المکتبه مکتوبه

المصمم  
 عبد الله الشافعی  
 بالبحرین

## Belge 3

Elbistan'da bulunan Cenderiye Zaviyesi'ne zaviyedar tayini ile ilgili  
h.1090/1679 tarihli buyruldu

(BA, İe. Ev, Nr. 598)







Handwritten signature or mark at the top right.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, likely a title or header.

فوق واقع اربعه نوجو سولجی اوردور  
الاعلیٰ

Handwritten mark or signature.

در دولت مکیه عرض داعی مکیه بود که مدینه عرض مضا فاستدول قضیه استناخ واقع علی اولاد ایک سرتک  
نصفه مشرف اولان احمد باغراوند کتک فوت اولوب مدرسه مزبور نیک نصفی محلول اولغین س بقا عیش  
اولان مرحوم البستان فی الحاج علی افندی نیک اوغنی علی افندی را عیبر برکنه در که تحصیل کلامه ای حبس نرسه  
مشغول اولوب برکامل و مکمل و نسخ متداو لکنک جمله سن تعلیم و افام ایه قادر و اعیبر اولدیغین ماعدا  
بدر فوت اولدقن کنه صغیر استن بو نصفه بدر نیک مدرسه سنک نصفی سوک برادرینه نصف آخر  
میکنه باغ کنه یه توجیه او نصفه کنه صفا الید قاب اولوب اصل مدرسه ایستن او نصفه مدرسه مذکور نیک نصف  
احمد محلول کنه سن علی افندی را عیبر نیه صدقه واحه بیور لوجر جانته اولکه واقع حله در سنه وقوعه باره  
بر اعلایه عرض اولندر مانی زمان در مد کدر کور اوله او کله کله هم مامر اوله ایستن و مامر و مامر و مامر  
الاعلیٰ الی الی الی  
عبدالله الکول حله در سنه

Handwritten text in Ottoman Turkish script, possibly a list or record.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, possibly a signature or date.

Belge 7

Elbistan'da kurulmuş olan Alauddevle Bey Medresesi'ne müderris tayini ile ilgili h. 1131/ 1719 tarihli buyruldu

(BA, İe. Ev, Nr. 7690)

عشاق کتب خانہ  
اقواق نامو رفتی

سنہ ۱۲۰۱

۲۱

۵ -

حیایہ الہیہ الترمذیہ قرآن معنی صدق آفندی

اوستا لرد بلڈن انجیسی کونہ بد حالاد اور لوقدی او رادہ استقامت اور تقویہ اولیئہ خبر لیلو - برف صبح لسی سدہ بر -  
او قسہ نہ ایسہ لور دیر لیلو - برف چاقو قیوم بیدریک ایچاہ کورہ - قسہ اولیئہ اولد شیت او ستر کاہ جوری دیسہ ییم سنہ  
ایسہ قسہ لریج شریعت ادر جہہ قسماً باب اولیئہ ۶۰ تشریح ۵۸ - ۵۸

### Belge 8

Eshab-ı Kehf Külliyesi'nin tamiri ile ilgilenen ustalardan fazla olanların işi bırakmaları gereğine dair Külliye'nin tamirat mutemedi Sıdkı Efendi'ye gönderilen tezkire.

(Özel arşivimizde bulunan tezkirenin fotokopisi, Sayın Feyzullah Tekerek'ten alınmıştır).





۴۴

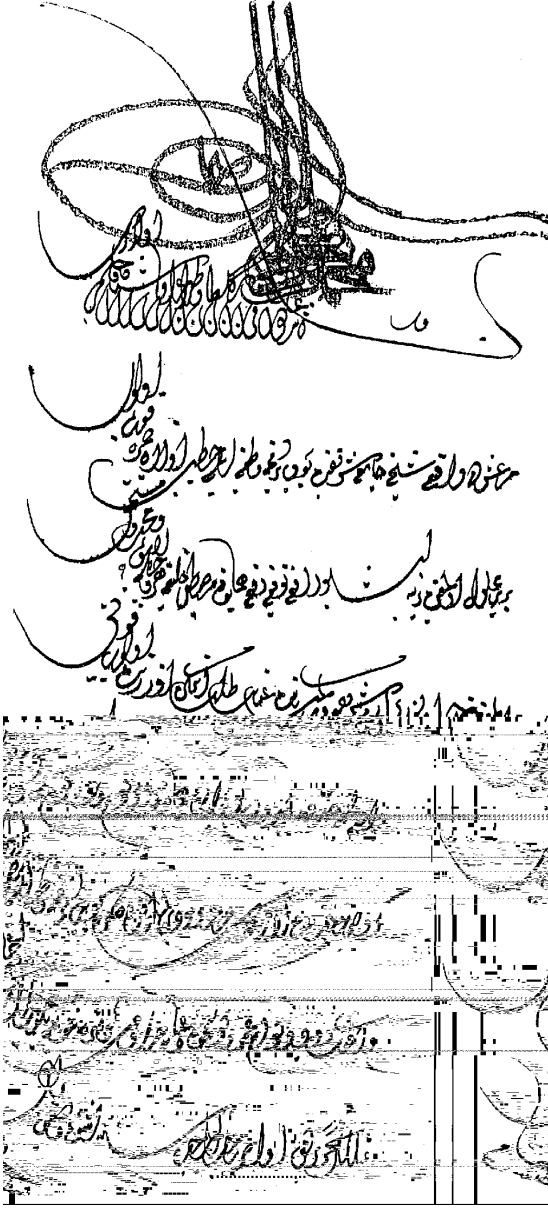
بادشاهم  
 غزنیانہ بمقدار بود کہ شوکتو و کرامتو و مطابتو  
 مرعش قضا سنہ تابع ہارونہ غزنیہ بی نام فرمودہ بحالا الدولہ بیک بنالکدی  
 جامع خرابہ مشرف اولو بن خطیبی اولان حسن اخردی بارہ کدیوب حدی خالی  
 قالمغلہ مستوح اولان محمد خلیفہ جامع فریوری تعمیرات اوزرہ صدقہ  
 و عنایت بیرون ربا سنہ مرعش قاضی عرض ایدر امر و فرمان شوکتو  
 و کرامتو و مطابتو بادشاہ کدر

### Belge 10

Maraş'ın Haruniye Nahiyesi'ne bağlı Haruniye Hazinesi köyünde Alauddevle Bey'in inşa etmiş olduğu Camii'nin yıkılmış olmasına binaen tamiri ve Mehmed Halife'ye tevcihine dair 25 Ramazan 1091/19 Ekim 1680 tarihli berat kaydı

(BA, İe, Ev, Nr. 2686)





**Belge 12**

Maraş'da bulunan Şeyh Camii'nin h. 1202/1787 tarihli tevcih berati  
(BA, İe.Ev., Nr. 771)

**Belge 13**

Ereğli' de bulunan Horti Hanı civarında iskan edilen Bey-  
 Dik cemaatının vergi gelirlerinin Maraş Bektutiye Medresesi  
 ve Camii'ne gönderildiğine dair h. 1174/ 1761 tarihli Ferman-ı  
 Hümayun  
 (BA, C, Mf, Nr. 6966)

*(The image shows a handwritten Ottoman Turkish document, likely a decree or ferman, written in a cursive script. The text is dense and covers most of the page. At the top center, there is a large, stylized signature or title in bold black ink. The document is dated h. 1174/1761 and concerns the transfer of tax revenues from the Horti Han neighborhood in Ereğli to the Maraş Bektutiye Medrese and Mosque. The text is written in a traditional Ottoman script, with some words in red ink. There is a small signature or stamp at the bottom left of the document.)*

**Belge 13**

Ereğli' de bulunan Horti Hanı civarında iskan edilen Bey-  
Dik cemaatının vergi gelirlerinin Maraş Bektutiye Medresesi  
ve Camii'ne gönderildiğine dair h. 1174/ 1761 tarihli Ferman-ı

Hümayun

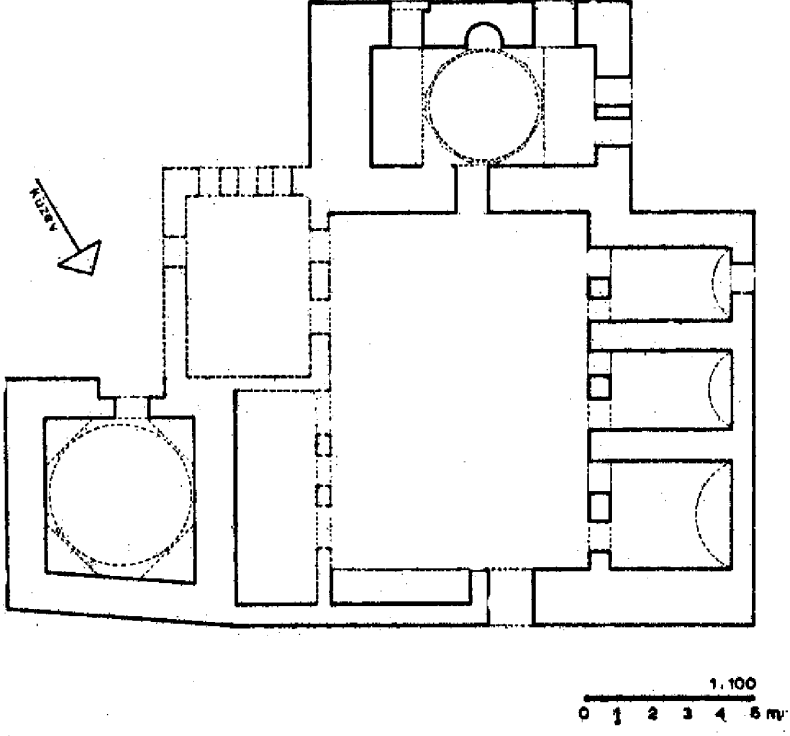
(BA, C, Mf, Nr. 6966)







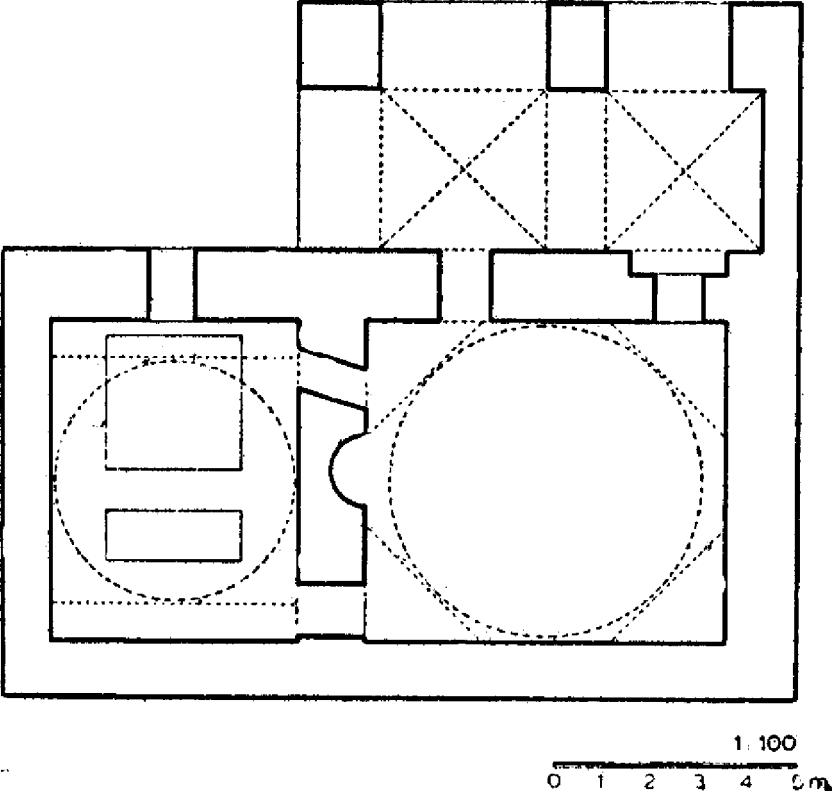




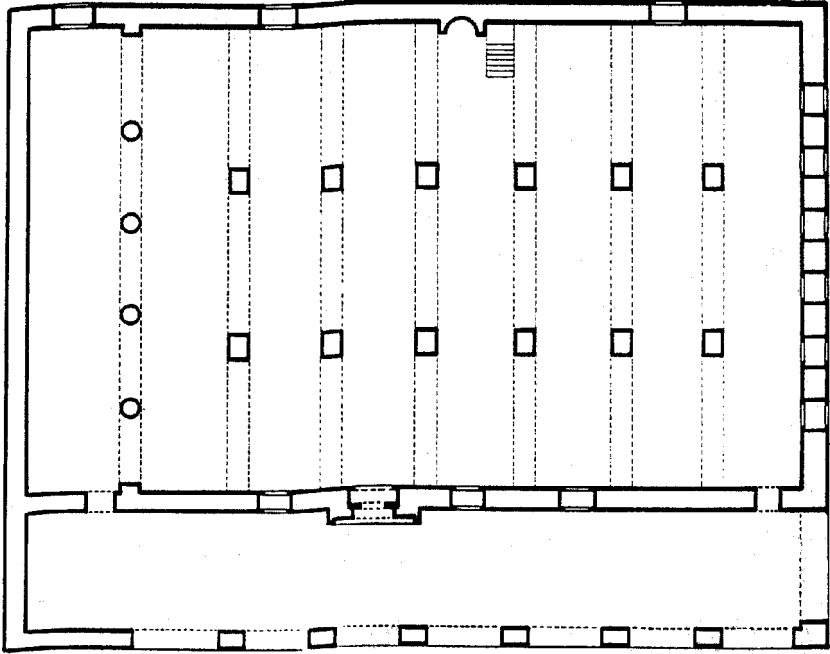
**Plan 1**

Maraş Taş Medrese Planı

(Oktay Aslanapa, Türk Sanatı II, s. 237)

**Plan 2**

Maraş İklime Hatun  
(Üdürgücü) Mescidi Planı  
(Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı II*, s. 237)

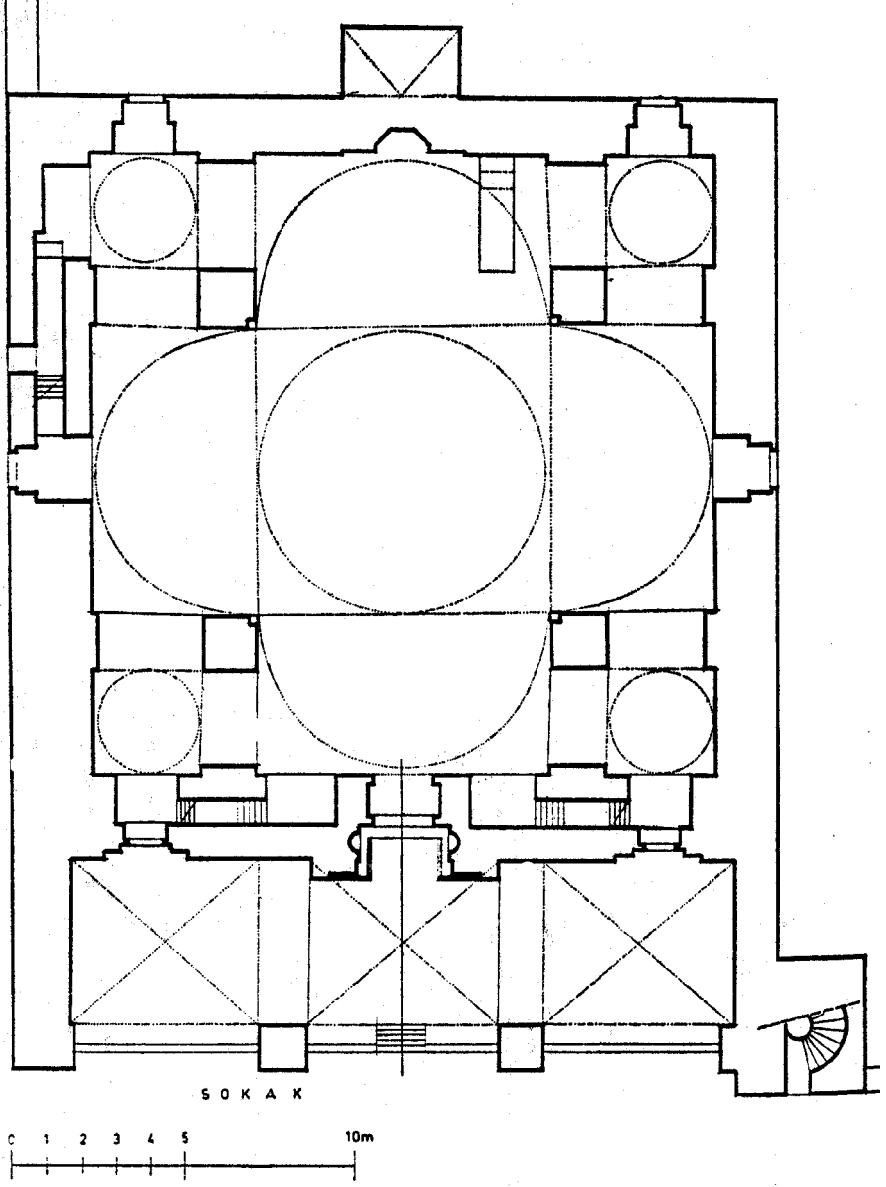


1.200  
0 2 4 6 8 10 m.

### Plan 3

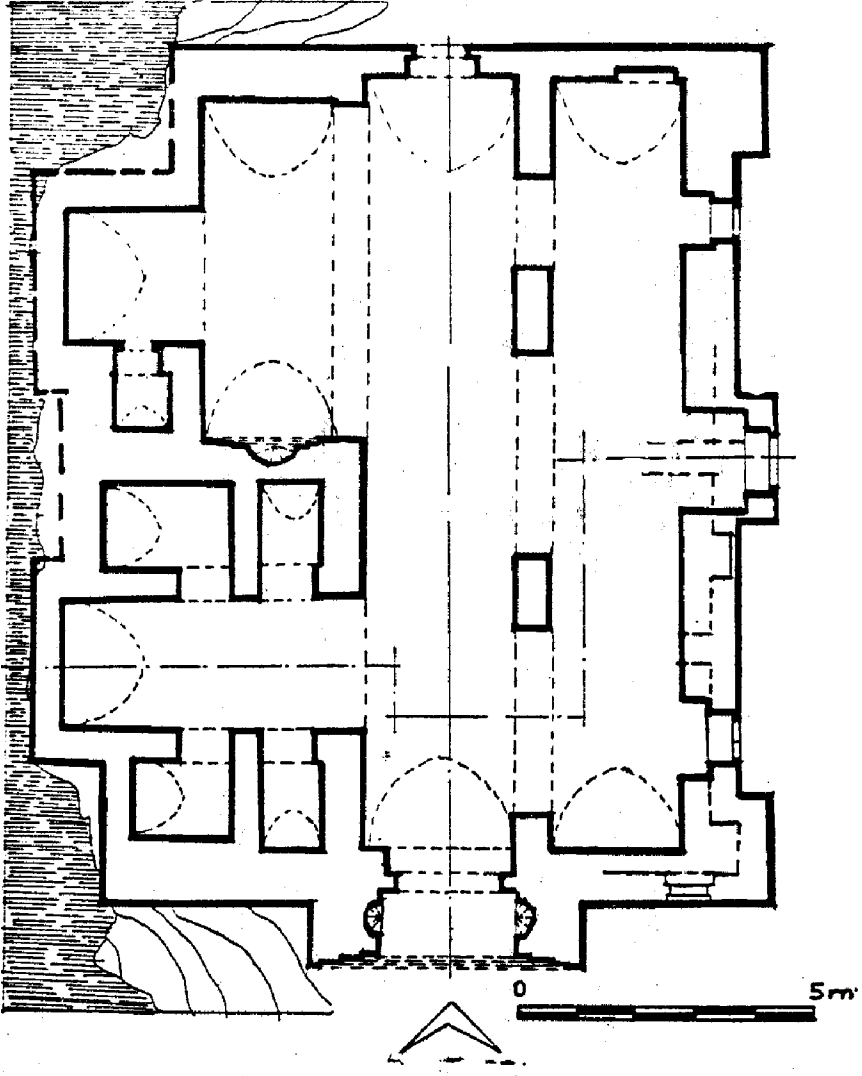
Maraş Ulu Camii Planı

(Oktay Aslanapa, Türk Sanatı II, s. 234)

**Plan 4**

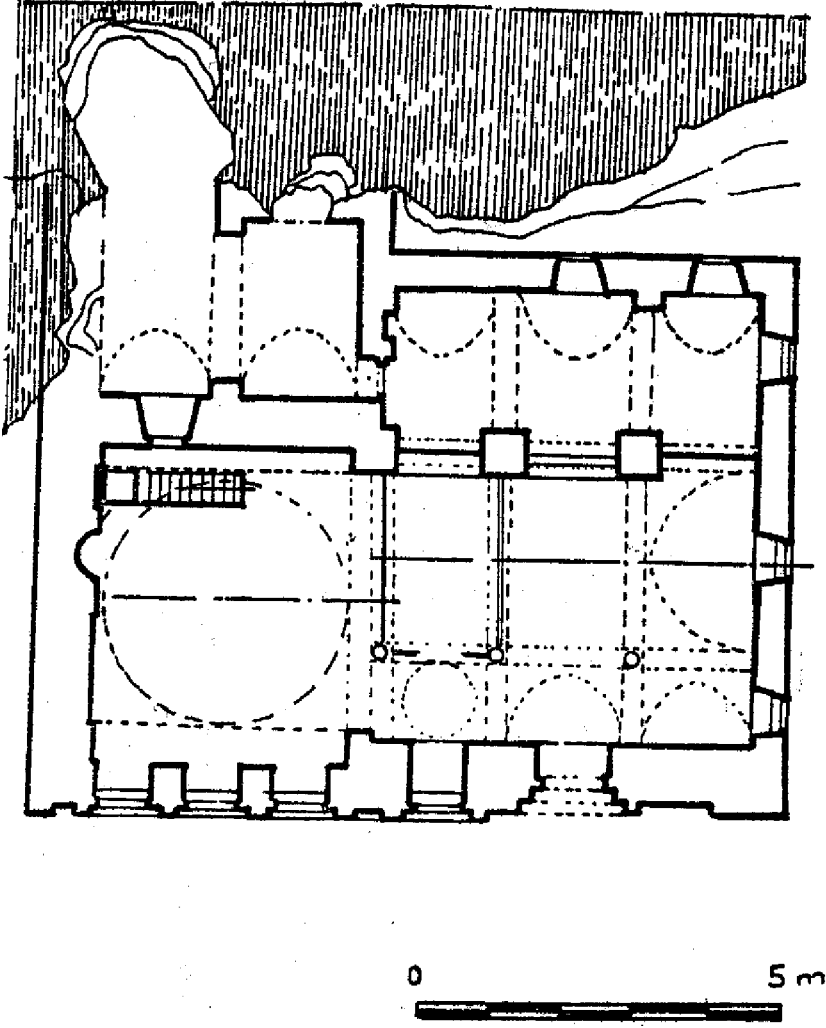
Elbistan Ulu Camii Planı

(Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı II*, s. 232)

**Plan 5**

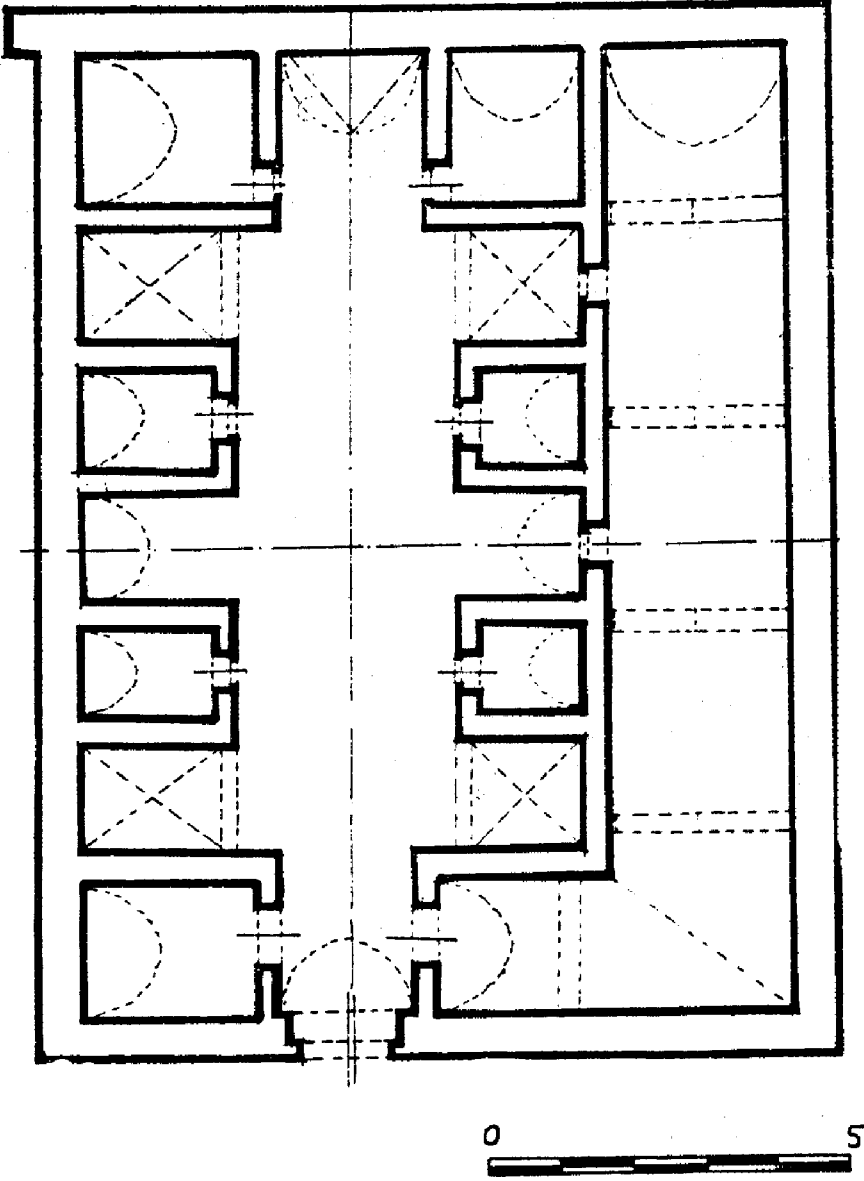
Elbistan Eshab-ı Kehf Zaviyesi Planı

(Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı II*, s. 173)



### Plan 6

Elbistan Eshab-1 Kefh Camii Planı  
(Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı II*, s. 50)



**Plan 7**

Elbistan Eshab-ı Kefh Medresesi (Hanı) Planı

(Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı II*, s. 156)